

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ-SOVYETLER BİRLİĞİ EKSENİNDE TÜRKİYE-
İSRAİL İLİŞKİLERİ (1948-1982)

DOKTORA TEZİ

ÇİĞDEM ÖR

İSTANBUL 2018

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ-SOVYETLER BİRLİĞİ EKSENİNDE TÜRKİYE-
İSRAİL İLİŞKİLERİ (1948-1982)

DOKTORA TEZİ

ÇİĞDEM ÖR

TEZ DANIŞMANI: PROF.DR. VAHDETTİN ENGİN

İSTANBUL 2018

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Doktora öğrencisi Çiğdem ÖR'ün "Amerika Birleşik Devletleri - Sovyetler Birliği Ekseninde Türkiye-İsrail İlişkileri (1948-1982)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı doktora tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Vahdettin ENGİN
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof. Dr. Acar SEVİM
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ali KARACA
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Alihan LIMONCUOĞLU
Üniversitesi Gelişim Üniversitesi

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Sait KOFOĞLU
Üniversitesi İstanbul Teknik Üniversitesi

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 25 / 06 / 2018 tarih ve 2018 / 12 - 02 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Okan YEŞİLOT
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	V
ÖZET	VII
ABSTRACT	IX
KISALTMALAR	XI

GİRİŞ

İSRAİL'İN KURULMASINDAN ÖNCE FİLİSTİN'DE İNGİLİZ MANDASI VE ARAP-YAHUDİ ÇATIŞMASI (1922-1947)

I.	Filistin'de İngiliz Manda Yönetimi	1
II.	Birleşmiş Milletler Taksim Planı ve Filistin	10
III.	Birleşmiş Milletler Taksim Planı ve Türkiye	14

BİRİNCİ BÖLÜM

İSRAİL'İN KURULMASINDAN SONRA TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİNİ ETKİLEYEN ULUSLARARASI GELİŞMELER

I.1.	İngiliz Manda Yönetiminin Sona Ermesi ile Birlikte İsrail'in Kuruluşu	24
I.2.	1948 Arap-İsrail Savaşı	31
I.2.1.	1948 Arap-İsrail Savaşı'nın Sonuçları	33
I.3.	Filistin Uzlaştırma Komisyonu ve Türkiye'nin Tutumu	37

I.4. Türkiye'nin İsrail'i Resmen Tanınması	40
I.5. Mısır Olayları ve Türkiye'nin Orta Doğu Komutanlığı	43
I.5.1. Mısır-İsrail Çatışması	43
I.5.2. Mısır-Ürdün Çatışması	47
I.5.3. İngiltere'nin Orta Doğu Komutanlığı Projesi ve Türkiye	48
I.5.4. Orta Doğu Komutanlığı Projesi ve Türkiye'nin Dış Politikası	51

İKİNCİ BÖLÜM

ATLANTİK ÜLKESİ OLARAK TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ (1949-1952)

II.1. Türkiye'nin Dış Politikasında Batı Faktörü	54
II.2. Türkiye-İsrail İlişkilerinde Batı'nın Etkisi (1949-1952)	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTA DOĞU'DA YENİ KAMPLAŞMALAR VE BU YAPILANMA İÇİNDE TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ (1953-1957)

III.1. Nasır Milliyetçiliğinin Sovyetler ile İşbirliği ve Orta Doğu'ya Amerikan Baskısının Girmesi	70
III.2. Bağdat Paktı ve Türkiye	74
III.3. Bağdat Paktı ve İsrail	84

III.4. Süveyş Krizinin Çıkması	88
III.5. Süveyş Krizi ve İsrail	92
III.6. Süveyş Krizi ve Türkiye	100

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİNDE YENİ DÖNEM

(1958-1968)

IV.1. Türkiye-İsrail Yakınlaşması (1958)	111
IV.2. Orta Doğu'daki Kriz Sonrası Türkiye ve Sovyet Yakınlaşmasının İsrail İle İlişkilere Etkisi	126
IV.2.1. İsrail Politikasında Anti-Komünizm	126
IV.3. Türkiye-ABD Yol Ayrımı ve Sovyet Yakınlaşması (1958-1964)	131
IV.4. Kıbrıs Meselesinde İsrail'in Tarafsızlığının Türkiye ile İlişkilerine Etkisi	149

BEŞİNCİ BÖLÜM

YENİ DÖNEMDE ARAP-İSRAİL SAVAŞLARI VE TÜRKİYE'NİN TUTUMU

V.1. Altı Gün Savaşı: 1967	160
V.1.1. Altı Gün Savaşı'nın Sonuçları ve Türkiye'nin Tavrı	173
V.2.1. Yom Kippur Savaşı (Ekim Savaşı): 1973	186
V.2.2. 1973 Savaşı'nın Sonuçları ve Türkiye'nin Savaş Sonrası İsrail Tutumu	194

ALTINCI BÖLÜM

KIBRIS MESELESİ ODAĞINDA TÜRKİYE ve İSRAİL İLİŞKİLERİNDE YOL AYRIMI: 1975

VI.1.	Kıbrıs Meselesi ve Konjonktür	200
VI.2.	Türkiye-İsrail İlişkilerinde Kopuş	209
VI.2. 1.	İsrail'in Kudüs'ü Başkent İlan Etmesi ve Tepkiler	216
VI.3.	1980 Darbesi Sonrası Türkiye-İsrail İlişkileri	225
VI.3.1.	Asala Terörü/Ermeni Sorunu ve İsrail	236

YEDİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-İSRAİL ARASINDAKİ İKTİSADİ VE SOSYAL İLİŞKİLER (1948-1982)

VII. 1.	Türkiye-İsrail Ticari ve Teknik İşbirliği ve Sosyal Etkinlikler (1948-1982)	240

SONUÇ	256
EKLER	265
KAYNAKÇA	282

ÖNSÖZ

Türkiye-İsrail arasındaki ilişkiler, bölgedeki bütün ülkelerle ilgili bir sarmalın içeriye doğru açılmasıyla niteliği belirlenen ve asla kesilmese de konjonktüre göre zaman zaman kopma noktasına gelen, sürekli değişiklik göstererek durmadan ilerleyen dinamik bir seyir izlemektedir. Türkiye, İsrail'i tanıyan ilk ülkelerden biri olmasından ziyade, İsrail'in varlığını kabul etmiş ilk Müslüman ülkedir ve bu yönüyle dikkat çekici bir radikallik göstermiştir. Bu durum da onu belirgin biçimde Arap bloğundan koparır. Arap ülkelerinin başat yapıyı oluşturduğu Orta Doğu'da, sınırdaş dahi olmayan iki ülke olarak Türkiye ve İsrail arasında ilişkilerin zemininde bu atlanamaz ünlem bulunmaktadır.

Emperyal düzenden cumhuriyete evrilirken, özelde; toplumsal yaşam alanında Yahudi ulusuna karşı hiçbir önyargı taşımadığı ve o nedenle hiç çatışma yaşamadığı bilgisi geleneksel hafızasında yer alan Türkler için İsrail devletinin kurulmasına karşı bir protesto hali hiç belirmemiştir. Türkiye'nin en başından beri üzerinde durduğu husus İsrail'in var oluşu değil, var olma biçimidir.

Soğuk Savaş sonrası yeniden biçimlendirilmeye çalışılan Orta Doğu'da ABD-SSCB çekişmesi İsrail'in merkezde olduğu eskisinden farklı bir denklem ortaya çıkarmıştır. Türkiye ise bu denklemin ABD müttefikliğine verdiği değer nispetinde bilinen değeridir. O nedenle, Batılı güçlerin desteğini arkasına alarak kurulan İsrail için Türkiye ile geliştireceği diyalogun ABD ve Sovyet nüfuzunun etkilerine ve derinliğine bakılmaksızın anlaşılması mümkün değildir.

Hazırladığımız teze, "Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği Ekseninde Türkiye-İsrail İlişkileri (1948-1982)" başlığının verilmesi de bundandır. Zira; Orta Doğu'nun iki büyük devletle ilişkisini gözardı ederek, bölgedeki herhangi bir ikili ilişkinin tahliline imkân yoktur.

Tezimiz hazırlanırken; Türkiye'nin çevresel alanında kurulan İsrail ile ilişkisinin yerinde ve doğru analiz edilebilmesi için öncelikle birincil belgeler muhatap alınmış; devletlerin resmi arşivlerinden ve kaynaklarından yararlanılmıştır. Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini yöneten genel tutum ve kanaatin anlaşılması bakımından TBMM ve Cumhuriyet Senatosu'nda cereyan eden görüşmelerdeki vekil beyanlarına da ayrıca değinilmiştir. Konuya

ilişkin olarak; sözkonusu tez sonlandırılıncaya değin dikkate değer bütün kaynaklar taranmış, içlerinden uluslararası akademik itibara sahip olanlar tercih edilmiştir.

Bunu yaparken; görece olarak literatürde nicel ağırlıkta olan Yahudi akademisyen ve yazarların eserlerine karşı denge yaratmak üzere Arap araştırmacılarla birlikte, farklı kimliklerin getirdiği yaklaşımlara da sıklıkla yer verilmiştir. Yaşanılan döneme ışık tutması ve konulara dair mevcut tartışmaları canlandırması bakımından Türk, İsrail, ABD ve İngiltere basınından da faydalanılmıştır.

Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkilerin önemini hiçbir zaman kaybetmeyeceğini bilerek, dikkatli bir biçimde ele almaya çalıştığım doktora tezimde her zamanki bilgeliğiyle desteğini esirgemeyen Danışman hocam Prof. Dr. Vahdettin Engin'e yeniden bir eser ortaya koyma fırsatını bana verdiği için teşekkürü bir borç bilirim.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde başlayan ve tarihi canlandıran belgelerin ışığında İsrail, ABD ve İngiltere'ye uzanan araştırmalarımda bana desteğini esirgemeyen ailemin de katkısı yadsınamaz.

Tezin başlangıcında; ele aldığımız ana kriter, Türkiye'nin yakın dönemdeki dış ilişkileri konusunda mevcut birikime bir katkıda bulunmaktır. Dilerim ki bu hedefe bir nebze olsun yaklaşabilmişizdir.

Çiğdem Ör

İstanbul, 2018

ÖZET

Kuruluşundan itibaren Arap topraklarındaki genişlemesini sürdüren İsrail'in arkasına aldığı ABD desteğine dayanarak varlığını sağlamlaştırdığı Orta Doğu'da ilk yerleşimlerini komünizm etkisinde kurması yeni ülkenin belirgin tezatlığını oluşturmuştu.

Türkiye'nin Sovyetler Birliği tehdidine karşı ABD ve NATO kampına dahil olmaya çalıştığı aynı yıllarda kurulan İsrail'e başlangıçta Rus taraftarı olabileceği ihtimaliyle kuşkuyla bakmasında, Filistin'e kitleler haline göçen yeni yerleşimcilerin SSCB'ye duyduğu sempatinin payı büyüktü. Nitekim; İsrail İngiliz manda rejimine karşı kurduğu silahlı direniş örgütlerini dahi Rus paramilitarizminden esinlenerek oluşturmuştu.

Ancak; ABD kuruluşu ilan edilen İsrail'i yalnızca on iki dakika sonra tanıdığını dünyaya duyurduğunda Türkiye'nin Orta Doğu'da Rus varlığını güçlendireceği düşünülen yeni bir ülkeye karşı çıkmasına bir neden kalmamıştı.

50'li yılların başından itibaren yüzünü tam olarak ABD'ye çeviren Türk dış politikasında İsrail'in konumlandırılması da bu bağlamda oldu. Türkiye varlığını reddetmediği İsrail ile hiçbir savaş sonucunda ya da olay esnasında ilişkilerini tamamen kesmedi. Hatta; Adnan Menderes ve Ben-Gurion arasında gerçekleştirilen gizli toplantılarda işbirliği konusunda uzlaşıldı. Buna karşılık; Kıbrıs meselesinde taraftar kazanmaya çalıştığı en kritik dönemlerde BM'deki oylamalarda etkisi olan Arap ülkelerini kaybetmemek için İsrail ile arasına mesafe koydu.

Öte yandan; özellikle 1958 Süveyş Krizi'nde Arap milliyetçiliğini üst seviyelere taşıyan ve Suriye ile Mısır'ı birleştirerek kısa süreli de olsa büyük bir Arap devleti kuran General Abdunâsır'ın İsrail'e karşı yürüttüğü organize mücadelede kendisine SSCB'yi müttefik olarak seçmesiyle Orta Doğu'daki dengeler yeni baştan kuruldu.

İsrail'i resmen tanıyan ilk Müslüman ülke olarak Türkiye, İsrail'in ve ABD'nin müttefiki olarak Arap ülkeleri tarafından İslam'a ihanet etmekle suçlandı. Din esassından yürümeyen Nasır için de Türkiye emperyalistlerin tarafında bir ülkeydi. Bu da Türkiye'yi iki tarafı keskin bir yüzeye taşıdı. Bir yanda; içine dahil olmak istediği ve iktisadi bakımdan ihtiyaç duyduğu ABD ile onun açık destek verdiği İsrail, diğer tarafta SSCB'nin teçhiz ettiği ordularıyla, halk kitlesinin gönlüne girmiş bir lider olan Nasır'ın yarattığı başkaldırı atmosferinde birleşen bir Arap çoğunluk.

Türkiye seçiminin Orta Doğu'daki barış ve istikrarın tesisi yönünde olduğunu sıklıkla dile getirdi. Bununla beraber; Türkiye İsrail'in varlığını hiçbir zaman reddetmedi, ancak işgal girişimlerini sürekli olarak eleştirmekten de geri durmadı. Türk hükümetlerinin ilgisiz kalmasalar bile açık bir İsrail aleyhtarlığı yapmadıkları hallerde dahi, Filistin halkına dair kamuoyunda beliren yoğun sempatinin etkisi ve Kıbrıs meselesindeki önceliğiyle Arap devletlerinden yana bir tavır sergilemeye de devam etti.

ABSTRACT

The significant oppositeness of the new country was created by the fact that the first settlements of Israel, which has continued to expand in the Arabic lands since its foundation, in the Middle East where it strengthens its existence with support of the USA was established under communism's impact.

The suspicion of Turkey against Israel, which was founded in the years when Turkey was trying to be included in the USA and NATO camp against the treat of the Soviet Union, on whether it may support Russians, was mainly based on the sympathy for the USSR of the new residents migrating to Palestine as masses. Indeed, Israel had created the armed resistance organizations against the English mandate by being inspired from the Russian para-militarism.

However, there was no reason for Turkey to reject a new country, that was thought to strengthen the Russian existence in the Middle East, when the USA announced that it recognized Israel only after twelve minutes of its foundation.

Israel is also considered in the external politics of Turkey, which completely turned its face through the USA since the beginning of the 50s, in this context. Turkey had never completely disengaged with Israel, whose existence it does not reject, due to a war or an event. Moreover, they agreed on cooperation in the secret meetings between Adnan Menderes and Ben-Gurion. However, the parties kept their distance to Israel for not losing the Arabic countries having impact on votes given in the UN in the most critical periods when the parties tried to gain votes for the subject of Cyprus.

On the other hand, the balance in the Middle East was resettled as General Abdulnasir, who founded a great Arabic state by uniting Syria and Egypt and carried the Arabic nationalism to its top level in especially the Suez Crisis in 1958 even for a short time, selected USSR as its associate in its fight against Israel.

Turkey, as the first Muslim country officially recognizing Israel, was blamed for betraying Islam as the associate of Israel and the USA by the Arabic countries. For Nasir, who did not base his thoughts on religion, Turkey was a country on the side of the imperialists too. This carried Turkey onto a double-edged surface. The USA, which it wanted to be included and needed in terms of economy, and Israel supported by the USA on one side, and, an Arabic

majority uniting in the resistance atmosphere created by Nasir who was loved by the public with its armies equipped by the USSR on the other side.

Turkey often mentioned that it wants peace and sustainability in the Middle East. On the other hand, Turkey never rejected existence of Israel, but it always criticized its attempts of occupation. Even in the cases when the Turkish governments did not act against Israel, they continued to act in favor of the Arabic states with the impact of the intense sympathy for the Palestine public and the priority in the subject of Cyprus.

KISALTMALAR

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

BM : Birleşmiş Milletler

BAC : Birleşik Arap Cumhuriyeti

BCA : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

MİT : Milli İstihbarat Teşkilatı

CIA : Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

Bknz: : Bakınız

S : Sayı

s. : Sayfa

C : Cilt

Vol : Volume (sayı)

GİRİŞ

İSRAİL'İN KURULMASINDAN ÖNCE FİLİSTİN'DE İNGİLİZ MANDASI VE ARAP-YAHUDİ ÇATIŞMASI

(1922-1947)

I. Filistin'de İngiliz Manda Yönetimi

Politik Siyonizmin kurucusu Theodore Herzl'in 1897'de Dünya Siyonist Kongresi'ni toplamasını hızlandıran Avrupa'daki diplomatik çalışmaları sonucunda, İngiltere Dış İşleri Bakanı Lord Arthur James Balfour, temsil ettiği İngiltere Kraliçesi ve hükümeti adına 2 Kasım 1917 tarihli bir bildiri ile henüz I. Dünya Savaşı'nın ortasındaki Osmanlı Devleti'nin yönetiminden resmen kopmamış Filistin bölgesinde bir Yahudi yurdu kurma sözü vermişti.¹

---

¹ http://avalon.law.yale.edu/20th_century/balfour.asp.

“Majesteleri Hükümeti adına Bakanlar Kurulu'na sunulan ve Kabine tarafından onaylanan Yahudi Siyonist özelemlerle ilgili aşağıdaki sempati beyanını iletmekten çok memnunum.

Majesteleri Hükümeti Filistin'de Yahudi halkı için ulusal bir yurt kurulmasını destekliyor ve bunun başarılmasını kolaylaştırmak için elinden gelenin en iyisini yapacaktır. Filistin'de yaşayan Yahudi olmayan toplulukların dini ve sivil haklarına önyargılı olabilecek ya da başka ülkelerde yaşayan Yahudilerin politik statülerinden ve haklarından faydalanılacak bir şeyin yapılmayacağı açıkça anlaşılmaktadır.

9 Şubat 1918’de Fransa, Balfour bildirisine bağlılığını ilan etti. 9 Mayıs 1918’de İtalya aynı pozisyonu kabul etti. ABD Başkanı Wilson, yayınlanmadan önce Balfour Deklarasyonu konusunda istişarede bulunmuş ve onayını vermişti. Aynı şekilde Wilson, 3 Mart 1919’da ‘Müttefik Devletler, kendi hükümet ve halkımızın mutabık kalacağı şekilde Filistin’de Yahudi Cemaati’nin temellerinin atılacağı konusunda anlaşılabilir’ demişti.²İngiltere Kraliçesi’nin, bakanı vesilesiyle bildirdiği Batılı diğer güçler tarafından onaylanmış açık desteğine karşılık, Siyonist hareketin ileri gelenleri de Birinci Dünya Savaşı’nda İngiltere ve müttefikleri lehinde ağırlığını kullanmıştı.

Siyonizm hareketi Balfour Deklarasyonu’ndan sonra hızla gelişme gösterdi. Takip eden zamanda, ‘Filistin’de Yahudilere bir ev/yurt’ vaadinin ardından genişleyen dalgalar halinde çok sayıda Yahudi mülteci Filistin’e göçmeye başladı. Siyonist hareketin resmen muhatap bulması ile güçlenen hareketin temsilcileri kendi açılarından önemli başarılar elde etmiş olsalar da Yahudiler için Filistin’de bir ev/yurt kurma fikrinin hukuki alt yapısı henüz hazır değildi.

I. Dünya Savaşı’ndan mağluplar cephesinde ayrılan Türkler hakkındaki şartların görüşülmesi için 25 Nisan 1920’de düzenlenen San Remo Konferansı’nda Filistin mandasını Birleşik Krallık’a devretme kararı alındı. Yüksek Konsey, Türklerle yapılacak anlaşmaya Balfour Deklarasyonu’nun da dahil olmasını kararlaştırmıştı. Türkiye’nin bölünmesi, Siyonizme; programının yerine getirilmesi maksadına hizmet edecek elzem uluslararası siyasi garantiyi sağlaması için bir fırsat verdi. Bu kararlar aynı zamanda Arap milliyetçiliğinin isteklerinin anlaşılmasındaki geniş yelpazede olasılıkları da beraberinde getirmişti.

Yahudilerin ve Arapların ulusal çabaları ile Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanması, muzaffer uluslar için zengin toprak ödülleri cazibesini ortaya koydu ve rakip Avrupa güçlerinin emperyalist hırslarını hayata geçirdi. Filistin sorununa üç güç

Bu bildirgeyi Siyonist Federasyonun bilgisine sunarsanız minnettar olurum.

Saygılarımla, Arthur James Balfour.”

² Robert R. Nathan - Oscar Gass- Daniel Creamer, *Palestine: Problem and Promise; an Economic Study*, Washington, DC., 1946, s. 59.

katıldı: Yahudi halkının vatan özlemi, Arapların siyasi bağımsızlık mücadelesi, emperyalizmin; özellikle Fransız ve İngiliz çıkarlarının baskıları. Durumdaki belirleyici faktör ise İngiltere'nin Doğu'ya uzanan hayat çizgisini korumak konusundaki ihtiyacıydı.³

Esasen; Milletler Cemiyeti'nden 1917'den beri almaya çalıştığı manda yetkisini 1922'de elde eden İngiltere Siyonizme karşı ikili bir tavır takınmıştı. Başlangıçta İngiltere; Dünya Siyonist Teşkilatı'nı, özellikle onun yerel uzantısı olan Yahudi Ajansı'nı Filistin Yahudileri'nin temsilcisi sayıyordu. Britanya'nın Filistin politikası Koloni Sekreterliği, Filistin Arap Delegasyonu ve Siyonist Organizasyon arasında devam eden kanun bildirileri niteliğindeki *White Paper / Beyaz Kitap* hakkındaki görüşmelerde bir muhabere unsuru olmuştur.⁴ Birleşik Krallık, Balfour Deklarasyonu'nda Yahudilere vaad edilen 'ulusal bir yurt/ev'in Filistin'de kurulabilmesi için gerekli şartları gözetken ülke konumundaydı. Bunu yaparken Araplar ile gerek savaş sırasında yaptığı gizli anlaşmalar doğrultusunda kurduğu, gerekse savaş sonrası planları dahilinde geliştirdiği ilişkileri tehlikeye atmayacak bir uzlaşma yolunda çalışmaları ilerletmek istiyordu. Balfour Deklarasyonu'nun ihtiva ettiği Filistin planına karşı Filistin Arap İcra komitesi tarafından bir bildiri hazırlanmış ve Mart 1921'de Filistin'i ziyaret eden Churchill'e verilmişti. Bildirideki talepler şöyle sıralanıyordu: 1) Yahudi ulusal yurt politikasının reddedilmesi 2) Savaş öncesi oranlarda ülkenin sakinleri tarafından seçilecek bir ulusal hükümetin Filistin'de oluşturulması 3) Yahudi göçünün kesilmesi 4) Ulusal hükümetin kurulmasına kadar savaş öncesi sistemin yeniden yapılandırılması 5) Filistin ile diğer Arap ülkeleri arasında hiçbir ayırım yapılmaması.⁵

Bunun üzerine İngiltere Kraliçesi ve hükümetinin Filistin topraklarındaki Arap nüfus yoğunluğuna karşı bir hareketle, bölgenin asla bir Yahudi Devleti'ne

---

³ Esco Foundation For Palestine, *Palestine: A Study of Jewish, Arab, and British Policies*, Vol. 1, New Haven, CT, 1947, s. 55-56.

⁴*Türkçe tercümesi 'Beyaz Kitap' olan 'White Paper'lar İngiltere hükümetlerinin bir konuda yasama yapmadan önce aynı konuya ilişkin siyasetlerini kamuoyuyla paylaştıkları tutum beyanlarıdır.

⁵*Ibid*, s. 264.

dönüştürülmesi niyetinin taşınmadığı vurgulanmış ve Filistin'deki Yahudi Ulusal Yurdunun/Evinin doğası 1922 *Komuta Kâğıdı*'nda⁶ şöyle açıklanmıştı:

“Son iki ya da üç kuşak boyunca Yahudiler Filistin’de bugün 80.000 olan bir cemaat yarattı. Bunların yaklaşık dörtte biri arazide çiftçiler ya da işçilerdi. Bu topluluğun kendi siyasi organları var, yerli halkı için seçilmiş bir meclisi var. Kasabalarda seçilmiş konseyleri ve okullarını kontrol eden organizasyonları bulunmaktadır. Dini işlerinin yönlendirilmesi için Baş Hahambaşı ve Rabbini Konsey’e sahiptir. Bir yerel dil olarak İbranice’yi geliştirmeyi sağlamakta ve İbrani basını da ihtiyaçları sunmaktadır. Kendi entelektüel hayatına sahiptir ve önemli bir ekonomik faaliyet göstermektedir. Bu topluluk, kasabası ve ülkedeki nüfusuyla kendi politik, dini ve sosyal organizasyonları, dili, gelenekleri ve hayatıyla ulusal bir karakter sergilemektedir. Filistin’de bir Yahudi yurdu/evi geliştirmenin ne anlama geldiği sorulduğunda, bütün bir Filistin’deki yerlilerin üzerinde bir Yahudi ulusallığının kast edilmediği şeklinde cevaplanabilir. Ancak var olan Yahudi cemaatinin, dünyanın diğer bölgelerindeki Yahudilerin yardımıyla daha da geliştirilmesi sağlanabilir. Böylece bütün olarak Yahudi halkının din ve ırk zemininde ilgisini ve gururunu üstlenebilecek bir merkez haline gelebilir. Fakat bu toplumun özgür gelişme ihtimaline en üst düzeyde sahip olması ve Yahudi halkının kapasitelerini sergilemesi için tam bir fırsat sunulması için, bu topluluğun Filistin’de haklı olduğu halde acı çekmemesi gerektiğinin bilinmesi gereklidir. Filistin’de bir Ulusal Yahudi Yurdu/Evinin varlığının uluslararası düzeyde

---

⁶<http://www.parliament.uk/about/how/publications/government>. Komuta kağıtları hükümet gazeteleridir. Parlamenteoya, hükümetin Parlamento ofislerinin birinin veya her ikisinin dikkatine sunulması gerektiğini düşündüğü bilgi veya kararları iletmek üzere sunulur. “Komuta” ifadesi, “Majesteleri'nin Komutanlığı tarafından..., Devlet Sekreteri tarafından... şu nedenle Parlamenteoya sunulmuştur” başlıklı makalelerde yer almaktadır. 1833'te ilk seri numaralı Komuta Kağıtları serisi tanıtıldı. Komut Makaleleri dizisi aşağıdaki resmi yayın türlerini içerir: Devlet Bildirileri - antlaşmalar ve uluslararası anlaşmalar içermektedir. Beyaz Bildiriler - Hükümet politikası girişimleri ve mevzuat önerileri; Yeşil Bildiriler - Devlet danışma belgeleri; Seçme Komitesi raporlarına bazı hükümet yanıtları, Kraliyet Komisyonlarının ve diğer Soruşturma Komitelerinin Raporları. Bazı devlet kurumlarının istatistikleri ve yıllık raporları; Numarasız Komuta Kağıtları, devlet daireleri tarafından verilen hediye veya teminatlarla ilgili beyanları içerir.

garanti altına alınmasının ve eski tarihi bağlamın üzerine oturmasının resmen tanınması gerekliliğinin nedeni budur.”⁷

Öte yandan; uluslararası yüzeyde tanınması istenen bölgedeki Yahudi haklarının İngiliz hükümeti tabanında dahi anlaşılamaz tarafları halen tartışma konusuydu. Öyle ki; Siyonizmi ‘iyi bir şey’ olarak tarif eden Lord Balfour’un deklarasyonu, ‘*Siyonizmin dumanı altında kalan biri tarafından hazırlandığı*’ iddiasından ötürü İngiliz Dış İşleri Bakanı Lord Curzon’un Filistin’deki Arap çoğunluğa dikkat çekmesi için yeterli bir nedendi. Curzon, San Remo Konferansı’ndan çıkan ve aynı fikirde olmadığı Filistin kararlarını uygulamak üzere zorlanıyordu. Bölgedeki İngiliz mandaterliğini ya da Siyonizm çalışmalarını ortadan kaldırması olası değildi, ancak Balfour Deklarasyonu’nun geniş yorumlamasını bir yana bırakıp anlamını daraltarak, programı daha uygulanabilir bir sahada tutmaya çalıştı. Ne var ki; deklarasyonda vurgulanan ‘Yahudi olmayan topluluklar’ ifadesinden ötürü duyulan hoşnutsuzluk ‘*Yahudilerle dolu bir ülkede birkaç Arap köyü varmış gibi*’ bahsedilmesinden ileri gelmişti. Curzon, Filistin’i ulusal evleri yapma hakkını Yahudilerin Filistin ile tarihi bağlarından aldığı iddiasına karşı bir duruş sergilemekteydi. Dış İşleri Bakanı, Yahudilerin Filistin’den asırlar önce çıktığını savunuyor ve mevcut planın ironisine değiniyordu:

“İşte bir ülke: 580.00 Arap ve 30.000 ya da 60.000 Yahudi’den mütevellit. Kendi kaderini tayin hakkıyla bağlı asil ilkelerin altında hareketle ve Milletler Cemiyeti’nde muhteşem bir cazibe ile sonuçlanarak bir belge hazırlamaya devam ediyoruz ... Bu, bir Yahudi devleti için tanınmış bir anayasa. Zavallı Arapların anahtar deliğini bile Yahudi olmayan bir topluluk olarak görmelerine izin verilir.”⁸

Bu gibi eleştiriler nedeniyle İngiltere hükümeti Filistin’in demografisinde dramatik değişiklikler yaratabileceği öngörülen göç hareketlerini II. Dünya Savaşı’nın

---

⁷ http://www.avalon.law.yale.edu/20th_century/brwh1939.asp.

⁸ David Gilmour, “The Unregarded Prophet: Lord Curzon and The Palestine Question”, *Journal of Palestine Studies*, Vol. 25, No. 3 (Spring, 1996), s. 66.

başladığı 1939 yılında sınırlandırma kararı aldı. Bu yöndeki yasalastırmasını ise bir başka *White Paper/ Beyaz Kitap* ile yaptı. İngiltere hükümeti beyanında, Filistin Mandası'na olan Yahudi göçüne beş yıl sürecek ve yılda sadece 15.000 kişinin yararlanabileceği bir kısıtlama getirdi. Beş yıllık süreden sonra gerçekleşebilecek göçü ise Arapların iznine tabi kıldı. Dahası, manda topraklarını çeşitli bölgelere ayırarak bunların bazılarında Yahudilerin toprak satın almasını sınırladı, bazılarında ise tamamen yasaklandı. Bu '*Tutum Beyanı*'ndaki en can alıcı cümle "*Majestelerinin hükümeti Filistin'in bir Yahudi devleti olması hususunun siyasetinin bir parçası olmadığını tereddüte mahal vermeyecek şekilde beyan eder*" şeklindeydi.⁹

Oysa; Milletler Cemiyeti'nin 1922'de Filistin'de İngiltere mandasına hükmeden kararların altıncı maddesinde, Cemiyet nezdinde durumun nasıl değerlendirildiği ortaya konmuştu. Filistin üzerinde kabul edilen İngiliz mandaterliğinin beyan belgesinde 'yerel otonominin cesaretlendirileceği' (Madde 3) vurgulanırken, Yahudi ve Yahudi olmayan nüfusun geleceğine dair en belirleyici hüküm Filistin'e yapılacak Yahudi göçlerinin yerel Yahudi ajanslarının bu konuda desteklenmesine ilişkin detaylandırılan ayrıçtı.

*"Filistin Yönetimi, nüfusun diğer kesimlerinin haklarını ve konumlarını sağlarken önyargılı olmayacağından emin olmakla birlikte, kamu amaçları için gerekli olmayan boş arazilere ve atıl topraklar da dahil olmak üzere bu topraklara Yahudilerin yerleşimine dair 4. Madde'de işaret edilen Yahudi Ajansı ile işbirliği halinde uygun koşullar altında Yahudi göçünü kolaylaştıracak ve cesaretlendirecektir."*¹⁰

İngilizlerce desteklenmesi neticesinde göç dalgalarının arttığı bölgede giderek tırmanan Arap-Yahudi çekişmelerine rağmen Filistin mandasının başarısı, Britanya İmparatorluğu'nun en önemli konusu olarak nitelendiriliyordu. *The Times*'da yer alan özel habere göre keskinleşen gerilim nedeniyle Filistinlilerin Balfour Deklarasyonu'nu

---

⁹ www.shalom.com.tr.

¹⁰ C. 529. M. 314. 1922. VI.

<https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/2FCA2C68106F11AB05256BCF007BF3CB>.

tamamen hiçe sayabileceği ya da İngiliz mandasından çıkmak isteyebileceği olasılıklar içinde sayılıyordu.¹¹

İngiliz makamlarının ‘Filistin’i Yahudileştirme’ niyet ve gayretinin aksi yönünde beyanlarına rağmen, Araplar tahmin edemedikleri bir Yahudi göçüyle karşı karşıya kalmışlardı. Ne var ki; İngiliz iktidarı Filistin’i yönettiği süreç için üç önemli görev taşıdıklarını vurgulamıştı:

1. Filistin insanların ve bölgenin gelişimini sağlamak.
2. Filistin’de Yahudilere ulusal bir yurt/ev temin etmek.
3. Filistin halkını öz yönetime hazırlamak.¹²

Araplar, manda yönetiminin nihai hedeflerinden biri olarak kabul ettikleri Filistin’i Yahudileştirme gayreti ile göç hareketlerini resmi biçimde destekleyen İngiliz manda yönetimine karşı bütün Filistin’de olmak üzere Nisan 1936’da bir isyan başlattılar. Geniş çaplı başkaldırı, en çok sertleştiği 1938’den, Avrupa’da savaşın patladığı 1939 ortalarına kadar devam etti. İngilizler Filistin mandater sahasında yönetim gücünü yitirmiş, birçok kasabada ve hatta Kudüs’te kontrolü kaybetmişti.¹³ Filistinli Arap nüfusun artan huzursuzluğunun ve bitmeyen isyanlar neticesinde 1939’da çıkarılan İngiliz hükümet beyanı öncekinden farklı oldu. Bu değişiklik, Majestelerinin Hükümeti’nin Arap tarafıyla kurmaya çalıştığı dengenin tezahürü olarak addedilebilirdi. Milletler Cemiyeti’nin herhangi sayısal bir sınırlama getirmediği Yahudi göçünün 1922’den beri 300.000 kişiyi bulduğu ileri sürülmüş ve bu oranın bölgede yeni bir çatışma ortamı yaratacağı ihtimalleri üzerine yeterli görüldüğü bildirilmişti. Bununla birlikte İngiliz Başbakan Churchill görüşmeler sürerken, “*Balfour Deklarasyonu’nu ortadan kaldırmaya yönelik hiç sorun yok*”, demiş ve deklarasyondaki Arap ya da Yahudi olmayan diğer unsurlara ilişkin hukuki hakların gözetilmesi esasına dikkat çekmişti.

---

¹¹ *The Palestine Bulletin*, 22 Aralık 1929.

¹² *The Times*, 14 Mayıs 1948.

¹³ Matthew Hughes, “From Law and Order to Pacification: Britain’s Suppression of the Arab Revolt in Palestine, 1936–39”, *Journal of Palestine Studies*, Vol. 39, No. 2 (Winter 2010), s.6.

Genel siyasi açılımda, Filistin'in bir bütün olarak Yahudilerin olmayacağı, fakat Filistin'de Yahudiler için bir 'yurt/ev' kurulacağı yinelenmişti.¹⁴ İngiltere, önemli bir hava üssü, aynı zamanda Irak petrollerinin son bulduğu yer olması nedeniyle Filistin'de bağımsız bir Yahudi Devleti kurulmasıyla ilgili çekincelerini saklı tutmuştu. Arapların bölgedeki ağırlığı da Britanya hükümetini politik olarak denge sağlayıcılığa çekti. Ancak Yahudi paramiliter gruplar ile çatışmak da istemiyordu.

Öte yandan; 1922 kararlarına dayanarak David Ben-Gurion'un yönetimindeki Yahudi Ajansı, Filistin'deki Yahudi toplumunu her bakımdan güçlendirmişti. Siyonistler *Beyaz Kitap'ı* İngiliz'in Araplara teslim olmaları ve bir Yahudi devleti için verdikleri desteğin aniden değişmesi olarak algıladı. Yahudileri bir Filistin devletinde azınlık haline getirecek ve Avrupa'nın giderek artan biçimde antisemitik olduğu bir dönemde göçü sınırlandıracaktı. 1948'den önce yerleşmiş Filistinli Yahudiler demek olan *Yişuv* için İngiliz Mandaterliği, 1939'a kadar amacına zaten hizmet etmişti ve artık Siyonist projeye yardım etmiyordu. Yahudi cemaatinin özgüvenini teyit etmenin zamanı gelmişti. Filistin Yahudileri, *Beyaz Kitap'ı* kınayan ülke çapında gösteriler yaptı ve bazı ayaklanmalar patlak verdi. *Yişuv* İngiltere hükümetinin yeni kararlarına yanıt olarak şiddet kullanmayı seçti. Filistinli Yahudiler, manda yönetiminin Arap asilere karşı savaşmak için verdikleri tabancaları ve mühimmatı kullanarak bu kez *Beyaz Kitap'a* karşı kendi isyanını gerçekleştirmiş, mandater iktidarın aldığı kararlara karşı çıkmıştı. Haberlerin yayımlanmasından kısa bir süre sonra Filistin ulusal radyo istasyonlarının stüdyoları bombalandı. Tel Aviv'deki hükümet *Göç Departmanı* darmadağın edildi ve yakıldı. Yahudi terörist grup *Irgun Z'vai Le'umi*¹⁵ teşkilatı bazı devlet binaları ve iletişim tesislerini bombaladı. Yahudiler, şehirdeki Arapların taciz edildiğini ve Kudüs'de İngiliz polislerin saldırıya uğradığını gösterdi. *Yişuv* yasadışı Yahudi göçünü teşvik etti ve

---

¹⁴ *The Scotsman*, 03 Temmuz 1922.

¹⁵ ***Irgun Z'vai Le'umi**, Filistin'de Vladimir Jabotinsky tarafından 1932 yılında bir yeraltı teşkilatı olarak kuruldu. Jabotinsky 'denizden denize' / 'Akdeniz'den Ölüdeniz'e' sloganı ile bilinmekteydi. Başlangıçta; 1920'de o yılın Arap ayaklanmalarına karşı kurulan *Haganah'a* karşı pozisyon aldı. *Haganah*, Yahudi toplumunu Arap saldırılarına karşı savunacak eğitimli ve merkezileşmiş askeri gücü. Kısa adıyla *Irgun*, 1936 yılında Revizyonist Parti'nin bir kolu haline geldi. Dünya Siyonist Teşkilatı'ndan ayrılmış ve gerektiği takdirde Ürdün'ün her iki tarafında bir Yahudi devlet kurmak için politikalar uygulayan aşırı milliyetçi bir gruptu. *Irgun*, yasadışı işgalciler olarak gördüğü İngilizlere karşı terör eylemleri ve suikastlar gerçekleştirdi ve şiddetle Arap karşıtıydı.

Yahudi cemaatlerin silahlı muhafızlarını Yahudilerin çıkarlarını Araplara ve İngilizlere karşı savunmak için ulusal bir askeri teşkilat olarak görev yapan *Haganah*¹⁶ paramiliter kuvvetine dönüştürdü. Dizayn edilen bu ordu Bağımsızlık Savaşı'nda savaşılan gelecek İsrail ordusunun çekirdeği oldu.¹⁷

II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle Filistin'de Siyonist lejyonierlerin çalışmaları hız kazandı. Yirmi İkinci Siyonist Kongre 9 Aralık 1946'da Basel'de, politik siyonizmin ve kongrenin kurucusu Theodore Herzl'in 1897'de ilk Siyonist Kongre'yi topladığı salonda yapıldı. Dünya Siyonist Teşkilatı'nın 1903'te tartıştığı İsrail'i Uganda'da kurma fikrine şiddetle karşı çıkan, Filistin'de Yahudilerin tutunabilmesi için eylemlerin aralıksız sürmesi gerektiğini savunan Siyonist lider, aynı zamanda 1948'de kurulacak İsrail'in ilk Cumhurbaşkanı olacak olan Chaim Weizmann Kongre'de Britanya'nın Beyaz Kitap'ına karşı şiddetli bir konuşma yaptı:

*“Ne zaman yeni bir ülke Gestapo yönetimi altına girse, gaz odalarından mümkün olan en fazla sayıda insanımızı kurtarmak için Ulusal Yurt/Ev'in kapılarını açmak istedik. Beyaz Kitap bazı insanlar için hayatın kendisinden daha kutsal.”*¹⁸

Basel'deki delegelerin çoğu için durum, Filistin'deki Britanya mandasına karşı silahlı direnişin sürdürülmesini öngören Weizmann'ın tanımladığı gibiydi. Yahudileri ayakta tutacak şeyin Siyonist olsun ya da olmasın teşkilatlanmaktan geçtiğini savunuyordu. Aynı fikri taşımayan Siyonistler ise Yahudi Ajansı'na Siyonist olmayanların alınmasını eleştirmekteydi. Weizmann ise Balfour Deklarasyonu'nun ve manda yönetiminin yalnızca Siyonistlere değil, bütün Yahudilere hitap ettiğinde ısrarcıydı. Yanı sıra; Filistin'deki inkar edilemez Arap varlığı ile işbirliği yapılması gerektiği konusunda da gerçekçiydi. Arap-Yahudi çatışmasında mevcut şartlar altında, Temmuz 1947'de düzenlenen BM Filistin Özel Komisyonu'ndan önce Komisyon'a

---

¹⁶ *Haganah topluluğu giderek daimi bir yeraltı yedek ordusuna dönüştü. İngilizlerden kaçırdıkları silahlarla donanmışlardı.

¹⁷ Hasan Afif El-Hasan, *Israel or Palestine? Is the Two-State Solution Already Dead? A Political and Military History of the Palestinian-Israeli Conflict*, New York, 2010, s. 55.

¹⁸ Martin Gilbert, *Israel: A History*, 2008, Great Britain, s. 138-139.

‘bölünmüş bir devlet’ önerisinde bulundu. Fakat; bölge güncel nüfusa göre eşit bir biçimde tayin edilmeliydi.

Weizmann’ın fikri BM Filistin Özel Komisyonu’ndaki çoğunluk tarafından benimsendi ve 29 Kasım 1947’de BM’nin üçte ikisini elde ederek onaylandı. Ayrılmayan, küçültülmeyen Filistin talebiyle 1946 Basel Kongresi’ne gelen ABD’deki *Siyonist Teşkilatı* liderlerinin etkili muhalefetine rağmen ‘*Taksim Planı*’ yeni yaratılacak İsrail Devleti için bütün bir Siyonist hareketin ve BM’nin tatminiyle desteklendi.¹⁹

II. Birleşmiş Milletler Taksim Planı ve Filistin

II. Dünya Savaşı’nın ardından Yahudi soykırımı çerçevesinde yeniden biçimlenen *Yahudi Sorunu*, savaş sonrası Orta Doğu’da kurulacak ya da kaybedilecek dengeyin de adı olmuştu. 2 Nisan 1947’de Birleşik Krallık temsilcisi BM Genel Sekreterliği’ne gönderdiği mektupta, Filistin sorununun sonraki Genel Kurul’da görüşülmesini talep etmiş, beraberinde Filistin görüşmelerini hazırlamak üzere ikinci oturumda özel bir komisyon oluşturulmasını hükümeti adına talep etmişti. Birleşmiş Milletler bir vesayet mekanizması olarak denge sağlayıcı bir rol üstlenmiş; Filistin sorunu da İngiltere’nin talebiyle BM Genel Konseyi’ne taşınmıştı. Ancak Anglo-Amerikan soruşturmasının sonuçlanmasına kadar Filistin ile ilgili eylem ertelendi. Filistin’de Yahudi cemaati, İngilizlerin göçle ilgili kısıtlamalarına açıkça direniyordu. Arap Birliği, anlaşmanın ana noktasında Siyonizm’e muhalefet eden Arap ülkelerini birleştirmişti. BM’e gelen Arap delegeleri, Siyonist programın genişletilmesini kısıtlamak için çabalarını gösterdi. İngilizler, Filistin konulu bir Anglo-Amerikan ortaklığı yaratmaya ve sürdürmeye

---

¹⁹ Albert K. Epstein, “Chaim Weizmann: The First President Of Israel”, *The Sentinel*, 30 Eylül 1948, s. 33.

mevilliydi ve Anglo-Amerikan Komitesi Soruları'nın önerileri kamuoyunun bilgisine sunulduğunda, İngilizlerin ilk tepkisi, ortaklığın sürdürülmesinde ısrar etmekte.²⁰

On bir üyeli Filistin Özel Komitesi (UNSCOP) Nisan 1947'de düzenlenen ilk özel oturumda biçimlendirildi. BM Genel Kurulu, Filistin'e bir Soruşturma Komisyonu göndererek rapor hazırlamasını istedi. Komisyon; Avustralya, Kanada, Çekoslovakya, Guatemala, Hindistan, İran, Hollanda, Peru, Yugoslavya, Uruguay, İsveç temsilcilerinden meydana getirilmişti. Filistin Yahudi Ajansı da işbirliği için iki görevli temsilci tayin etti. Arap Yüksek Komitesi ise işbirliğinde çekimser kalmıştı.

Komisyon; herhangi resmi bir adım yerine İsveçli komite başkanının radyo vasıtasıyla mevcut işbirliğini duyurmasını tercih etti. 14-15 Haziran'da Kudüs'te bir araya gelen üyeler Filistin'in çeşitli bölgelerine ziyarette bulunarak ilk elden izlenim edinmişlerdi. İleri bir işbirliği için Arap Yüksek Komitesi'ne beraber çalışılmadığı için duyulan üzüntü notuyla birlikte 8 Temmuz 1947'de bir mektup gönderilmesine karar verildi. 10 Temmuz'da Arap Yüksek Komitesi Başkan Yardımcısı Cemal El- Hüseyini önceki işbirliğinden uzak kalma kararını değiştirecek bir neden olmadığını belirterek mektuptakileri reddetmişti. 18 Temmuz'da yapılan başkanın radyo yayınıyla da mevcut durum ve davet mektubu duyuruldu.²¹

Komisyonun bölgeye giderek topladığı bilgiler üzerinden hazırladığı rapor 31 Ağustos 1947'de açıklandı. O tarihe değin komite 16 kamuya açık, 36 özel toplantı yaptı. Ele aldığı kriterler coğrafi ve demografikti. Manda yönetimi altındaki Filistin'in sorunlarını çözüme kavuşturmanın yolu kutsal şehir Kudüs'ün yönetiminin kimde olacağı meselesi etrafında önem arz ediyordu. Azınlık ve çoğunluk raporları ortaya konmuş ve her iki raporda da Filistin'de yakın gelecekte mandater yönetimin ilgasına ve bağımsızlığın getirilmesine dair öneriler aktarılmıştı. Komisyon üyelerinin çoğunluğu Filistin'de ekonomik birliği olan Arap ve Yahudi Devleti olmak üzere iki ayrı devletin kurulmasından yanaydı.²² İki devletli yapı içinde Kudüs ayrı bir bölge olarak tanımlanacak ve özel statüsü BM'nin yönetiminde kalacaktı. Komisyonun üç üyesinin

---

²⁰ Esco Foundation For Palestine, a.g.e., s. 1187.

²¹ *The Yearbook of the United Nations*, 1947-48, s. 227-228.

²² *Ibid*, s.227.

(Hindistan, Yugoslavya, İran) ‘azınlık raporu’ olarak addedilen önerisi ise Kudüs’ün başkent olduğu, Arap ve Yahudi devlet birimlerinden oluşturulan bağımsız bir federal devlettir. Bu devletin üç yılı aşmayan bir süre içinde kurulması, bağımsızlığa hazırlandığı o süre zarfında da BM’nin uygun göreceği ve güvenilen yönetici bir otoriteye bırakılması önerildi.²³

29 Kasım 1947’deki ikinci oturumda *Taksim Planı*, çözüme ilişkin dört ayrı bölüm halinde detaylandırılmıştı. Plana göre; Arap ve Yahudi devletlerinin kuruluşu 1 Ekim 1948’den daha ileri bir tarihe ertelenmeyecek ve Filistin toprakları sekiz parçaya ayrılacaktı. Bu parçalardan üçü Arap Devleti’nin, üçü İsrail Devleti’nin olurken, yedinci bölge olarak adlandırılan Yafa kasabası da Yahudi topraklarıyla çevrili Arap bölgesi biçimini alacaktı. BM’nin özel bir statü ile vesayet altına aldığı kutsal şehir Kudüs ise sekizinci ve son bölüm olacaktı.²⁴ Oylamaya sunulan raporda İngiltere çekimser kalırken, ABD, SSCB ve Fransa kararın lehinde oy kullanmıştı. Arap ülkeleri kararı reddederken Afganistan, Küba, Yunanistan, Hindistan, Pakistan, İran ve Türkiye de aleyhte oy kullandı.²⁵

Yahudilerin kabul ettiği, Filistinlilerin ve Arapların reddettiği plana göre Yahudiler, kendilerine ayrıldığı belirtilen alanlarla birlikte plan öncesi yerleştikleri bölgeden daha fazlasına sahip oluyordu. Filistinli Yahudilerin üç şehirde ağırlıkları bulunuyordu: Hayfa, Yafa, Kudüs. BM’nin önerdiği Yahudi Devleti’nde şehir alanlarının dışında kalan kısımlarda Arap kırsal nüfusu Yahudilere göre sayıca fazlaydı. BM ise *Yişuv*’a o ana kadar yerleştikleri topraklardan 13,3 milyon dunam (1 dunam=1000 metrekare) daha fazla toprak parçası önermiş oluyordu.²⁶ BM’nin bölünme kararına göre; 10.000 kilometrekarelik Filistin, 4.300 metrekareyi elinde tutan 127 bin Bedevi ile 1.364.330 Arap ve 5.700 metrekare tahsis edilmiş 608.230 Yahudi arasında bölüştürüldü. Kudüs ve Beytelehem BM kontrolü altında olacaktı.²⁷ Kurulacak Yahudi devletinin,

---

²³ *Ibid*, s.230.

²⁴ <http://www.un.org/Depts/dpi/palestine/ch2.pdf>.

²⁵ *The Yearbook of the United Nations*, 1947-1948, s. 246-247.

²⁶ Walid Khalidi, “The Hebrew Reconquista of Palestine: From the 1947 United Nations Partition Resolution to the First Zionist Congress of 1897”, *Journal of Palestine Studies*, Vol. 39, No. 1 (Autumn 2009), s.26.

²⁷ Ahron Bregman, *Israel’s Wars, 1947-93*, London, 2000, s.9. 1946 sonunda 1.269.000 Arap ve 698. 000 Yahudi Filistin mandası altına yaşıyordu.

toplam alanın %60'ına sahip olması kararlaştırılıyordu. 1947 yazında 900 bin kişi, teklifi yapılan bu alanda yaşıyordu. Nitekim; I. Dünya Savaşı sonunda Filistin'deki Yahudi nüfusu 33.000 yerleşimciden 60.000'e yükselmişti. Arap nüfusu ise 1914'te 683.000 idi.²⁸

Buna rağmen; Yahudi Ajansı, *teklif edilen devlete* getirilen bölgesel sınırları ve en önemlisi de Avrupa'dan gelecek yeni Yahudi yerleşimcilerle ilgili konularda yeterince tatmin olmadı; fakat BM'nin çözümünü kabul etti. Plan aynı zamanda bağımsızlık ve ekonomik yeterlik düzeyine adım adım yaklaşmayı da öngördüğü iddiası taşıyordu. Filistin Yahudi Ajansı lideri David Ben-Gurion net bir açıklama yapmıştı:

*“Çoğunluk önerisi, 1 Eylül 1947'den başlayarak geçiş döneminde 6.200 kişi girmesini önermektedir. Beyaz Kitap ortaya çıktıktan sonra binlerce Yahudi'ye kapıları kapattığı için Britanya ile anlaşma yapmak için bir hesap var ve biz de bu çözümü tarihin yapmasına izin vereceğiz.”*²⁹

BM'nin Taksim Planı'na dair yapılan 30 Eylül 1947 toplantısında Arap Yüksek Komitesi, Filistin'in parçalara ayrılmasına duyduğu tepkiyi yeniden dile getirdi. Arap Yüksek Komitesi temsilcisi, Yahudilerin arkasına aldığı Siyonist-İngiliz desteğiyle Filistin'i işgal ettiğini, azınlık Yahudi nüfusuna ayrıcalıklı davranıldığını ve sürekli göç eden Yahudilerle doğal olmayan bir nüfus artışıyla ülkenin ele geçirildiğini vurguladı. Arap görüşlerini aktaran temsilci, Filistin toprakları üzerinde Siyonist emeller taşıyan işgal hareketlerini destekleyen İngiltere manda yönetiminin ve Balfour Deklarasyonu'nun da aynı şekilde haksız ve etik dışı olduğunu belirtti. Ayrıca; Yahudi göçü problemine vurgu yapan Arap Yüksek Komitesi temsilcisi İngiliz hükümetini, Filistinli Arapların sosyal, politik ve ekonomik haklarını koruyacak biçimde Yahudilerin Filistin'e göçünü sınırlı tutacağına ilişkin Manda yönetiminin esaslarını içeren 6.

---

²⁸Joel Beinin- Lisa Hajjar, “Palestine, Israel, and the Arab-Israeli Conflict A Primer”, *Middle East Research & Information Project*, Şubat 2014, s. 2.

²⁹David Ben-Gurion, *Rebirth and Destiny of Israel*, Ed- Mordekhai Nurock- Çev- Mordekhai Nurock, New York, 1954, s.215.

Madde'ye uymamakla suçladı. İngiltere ise mümkün olan en kısa süre içinde Britanya güçlerini Filistin'den çekmeyi planladığı açıkladı.³⁰

Öte yandan; Filistin Yahudi Ajansı İngiltere'nin Filistin'den çekilme kararından ötürü memnuniyetini dile getirirken, Balfour Deklarasyonu'nun 1922'de Filistin'den ayrılan Ürdün'ü de içine alacak şekilde bütün Filistin'in bir Yahudi Devleti olması gerektiğini iddia etti. Yanı sıra; önerilen işbirliğini kabul ettiğini, fakat Yahudilerin geniş çaplı göç hareketlerini destekleyecek biçimde ekonomik kontrolü ve finans elementlerini elinde bulundurması gerekliliğine dikkat çekti. Filistinli Yahudilerin bütün Arap devletleriyle iyi komşuluk ilişkileri geliştirmek istediğini belirten Filistin Yahudi Ajansı temsilcisi, eğer Yahudilerin dostlukları reddedilirse kendi haklarını savunmak zorunda kalacakları tehdidinde bulundu. BM Filistin Komitesi'nin (UNSCOP) belirleyeceği iki yıldan daha kısa bir zaman içinde Arap ve Yahudi devletlerinin kurulmasını desteklediklerini ve o süreye kadar Filistin'in güvenilir uluslararası bir otorite tarafından idare edilmesine razı olduklarını bildirdi.³¹

III. Birleşmiş Milletler Filistin'i Taksim Planı ve Türkiye

Kudüs'ün '*uluslararası şehir*' statüsüne kavuşturulduğu BM Genel Kurul oylamasında 10 çekimser, 13 aleyhte oya karşılık 33 kabul oyuyla Taksim Planı kararlaştırılmıştı. Britanya güçlerinin bölgeden çekilmesinden sonra BM'nin oluşturacağı özel bir komisyon, Arap ve Filistin devletleri bağımsızlığına kavuşuncaya değin Filistin hükümetini devralacaktı. 1 Ağustos 1948'de İngiltere tamamen çekilmiş olacaktı.³²

---

³⁰*The Yearbook of the United Nations*, 1947-1948, s.232.

³¹ *Ibid*, s. 234.

³² *The Sunday Post*, 30 Kasım 1947.

İngiltere'nin Filistin topraklarını tahliye tarihi üzerinde Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği de mutabık kalmışlardı.³³

BM oturumundan henüz dönen Çekoslovakya Dış İşleri Bakanı Jan Masaryk Filistin'e ilişkin alınan kararı komisyonda bulunan ülkesi adına şöyle yorumladı:

“Ben her zaman ve yapabildiğim kadar Yahudilere yardım ettim. Biz Hristiyanlar, son on yılda onlara yapılanlar ve hiçbir zaman telafi edemeyeceğimiz şeyler için Yahudilere çok şey borçluyuz. Benim en mutlu düşüncem savaş sırasında 5000 Yahudi'nin hayatını kurtarmayı başarmış olmam. Yahudilerin kendi hayatlarını yaşayabilecekleri bağımsız bir Yahudi Devleti'ni yaratmakta kendi payımı verebildiğim için şimdi çok daha mutluyum. Ben Yahudilerin dostuyum ve bu çözüme katkıda bulunduğum için mutluyum. Ama şunu vurgulamalıyım; bu benim kendi kararım değildi. Bu karar bütün Çekoslovak hükümetinin kararıydı.”

BM'nin Filistin'i Taksim Planı'nı kutlamak üzere 14 Aralık'ta Prag'ta yapılan büyük toplantıya; Çek Başkan Benes ile bir araya gelen Çek Yahudileri ve Kilise temsilcileriyle birlikte meclis başkanı ve parlamenterler eşliğinde İsveç, Polonya, Yugoslavya büyükelçileri de katılmıştı. İngiltere ve ABD hükümetleri ise Sovyet konsolosun da olduğu toplantıda bulunamamalarından ötürü üzgünlüklerini dile getirmiş, abu vesileyle alınan karardan duydukları memnuniyeti yeniden vurgulamışlardı. Filistin'in eski Yahudi toprakları olduğu ve ihtiyaç duyuldukça yeni göçmenleri kabul edeceği belirtiliyordu.³⁴ Nitekim; Avrupa'dan ve Amerika'dan Filistin'e göçler aralıksız sürdü. BM Filistin Komitesi'nin raporunu Genel Kurul'a getirmesinden hemen sonra bir İngiliz nakliye gemisiyle Kıbrıs kamplarından gönderilen 400'ü çocuk 15 bin Yahudi göçmen Hayfa'ya çıkarıldı.³⁵

---

³³ Cumhuriyet, 19 Kasım 1947.

³⁴ The Palestine Post, 29 Aralık 1947.

³⁵ Cumhuriyet, 28 Kasım 1947.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Yahudilerin lehinde konuya müdahil oluşu Arapların tepkisini çekti. Arap Birliği henüz sağlanabilmiş, sömürgeciliğe ve Filistin'de bir İsrail Devleti kurulmasına karşı ortak bir karar alınabilmişti. ABD, BM tali komisyonuna Siyonist liderlerin etkili faaliyetleriyle birlikte Filistin'e, gelecek iki yıl içinde 150 bin Yahudi'nin göçünün sağlanmasını teklif etmişti. Ürdün Kralı Abdullah ABD'nin bu önerisini şiddetle eleştirdi ve Amerika Birleşik Devletleri hükümetini Siyonist propagandaya alet olmakla suçladı. Yahudilerin Filistin'deki taleplerini, İtalyanların Roma tarihi üzerinden 2000 sene öncesine dayanarak İngiliz topraklarında hak iddia etmeleriyle ve Meksika'nın Teksas üzerindeki talepleriyle kıyaslamıştı.³⁶

Türkiye ise önce komisyon raporunu Afganistan, Küba, Yunanistan, Hindistan, Pakistan, İran ile birlikte reddetmiş, ardından Arap ülkelerinin Filistin'e bir bütün olarak bağımsızlık verilmesi yönündeki karar önerisini desteklemişti. Türkiye ABD ile yakınlaştığı aynı dönemde, Filistin konusunda Arapların yanında yer aldı. Bu da Türkiye'yi yeni bir denge arayışına mecbur etti.

Öte yandan; Sovyetler Birliği ile gerilen ilişkiler de bu bağlamdaki diplomatik adımları yakından etkiledi.³⁷ Sovyetler, başından beri BM'nin Taksim Kararı'nı destekledi. Gerekçesi Bolşevizm'in '*halkların kendi kaderini tayin etmesi*' düsturundan hareket eden 'öz-yönetim' esasıydı. BM'deki temsilcisi Andrei Gromyko ülkesinin Taksim Planı'na ilişkin görüşlerini şu şekilde açıkladı:

"Filistin sorununun, Yahudilere ve Araplara eşit haklara sahip tek bir Arap-Yahudi Devleti kurulması yolu ile çözümü, bu karmaşık sorunun çözümü için daha ihtiyatlı yöntemlerden ve olasılıklardan biri olarak düşünülebilir. Filistin'in geleceği

---

³⁶Cumhuriyet, 03 Kasım 1947.

³⁷*Sovyet politikasının Türkiye üzerinde tarihi bir amaç güttüğü ve Türk-Rus anlaşmasının fesh edilmesinin Türk-ABD yakınlaşmasından kaynaklandığı iddia edildi. Sovyet gözlemcileri, Türkiye'nin ABD'nin bir sömürgesi haline geldiği ileri sürülmekteydi. Moskova radyosu, Türklerin Rus dostluğundan uzaklaştığı yönünde eleştiriler yayımlamıştı. Türkiye'nin savaşta Almanya'nın yanında yer alıp, savaştan sonra da İngiltere ve ABD ile yakın ilişkilere yöneldiği iddia edilmişti. Cumhuriyet gazetesi, Amerika ile iyi ilişkiler geliştiremeyen Bolşevikler'i beceriksizlikle itham etmiş, Rusya'yı iki yüzlü bir politika yapmakla suçlamıştı. İlgili haberi 'Rus Radyosunun Kabalıklarına Cevabımız' manşetiyle tahlil etmişti. Cumhuriyet, 03 Kasım 1947.

sorununun böylesine bir çözümü, Filistin'deki Arap ve Yahudi nüfusların barış içinde birlikte yaşaması ve işbirliği için, iki tarafın da iyiliği, hem Filistin nüfusunun tamamının avantajı için, hem de Yakın Doğu'nun barış ve güvenliği için olur.

Bu plan, Yahudilerle Araplar arasındaki ilişkilerin bozulması göz önüne alındığında, uygulanmasının imkansız olduğu kanıtlandıysa -ve özel komitenin bu soruyla ilgili görüşlerini bilmek çok önemlidir - o zaman, ilki gibi Filistin'de destekçileri olan Filistin'in iki bağımsız özerk devlete, bir Yahudi ve bir Arap Devleti'ne bölünmesini sağlayan ikinci planı tartışmak gereklidir. Tekrar etmek isterim ki, ancak Arapların ve Yahudilerin birlikte barış içinde yaşamalarını sağlamanın ve onları uzlaştırmamanın imkansız olduğu kanıtlandığında Filistin'deki Arap ve Yahudi nüfusunun arasındaki çok kötü ilişkilerle Filistin sorununun böyle bir çözümü haklı çıkarılabilir. ³⁸

Türkiye Sovyetler Birliği'nin Filistin'e ilgisine şüpheyle baktı. Yahudi paramiliter gruplarının Marksist eksenli hareketlerinden kaynaklanan bir yakınlaşma olduğunu varsaydı. Bunda haksız değildi. Bolşevik devriminden önce de, sonra da Rusya'daki en büyük komünist tartışmaların ortasında Yahudi Sorunu vardı. Rusya'nın en güçlü ve en iyi organize edilmiş işçileri bir 'federasyon/ The Bund' oluşturmuştu. Yahudi İşçi Federasyonu ile birlikte Yahudi sendikacılığını geliştirmek için kurulan 1920'de kurulan Histadrut iki savaş arası yıllarda rolünü genişletmiş, hem Yişuv'un, hem de gelecekteki İsrail Devleti'nin ideoloji ve politikasında karar verici bir etkiye sahip olmuştu. Histadrut, üyelerine istihdam sağlamak üzere kamu projeleri başlatmıştı. Yahudi emek ve üretiminin kendine yeterliğini garanti altına almak için Arap işçileri ve ürünlerini boykot etmekteydi. Kolektif yerleşim birimleri olan Kibbutzlar ile iç içe geçen bir çalışma biçimi vardı. Kibbutzlarda, bütün mülkiyet topluma aitti ve bütün sorumluluk üyelerce eşit biçimde paylaşılıyordu. Bunlar, ilk Siyonistlerin pek çoğunun Filistin'de kurmayı umdukları kooperatif komünal düzenin sembolü oldular.³⁹ Bu nedenle Yahudi Sorunu ile herkesten önce meşgul olduğu iddia edilebilirdi. Rus Yahudiliği ve Rus Siyonizmi Filistin

---

³⁸ http://www.zionism-israel.com/zionism_ungromyko.htm.

³⁹ William Cleveland, *Modern Orta Doğu Tarihi*, Çev-Mehmet Harmancı, İstanbul, 2015, s. 278-279.

mesalesinde etkin rol aldı. Genel çerçevede Sovyetler Birliği'ndeki Komünist Yahudilik de Filistin meselesini biçimlendirdi.

Öte yandan; Komünizm bloğunda en başından itibaren Filistin'de Siyonist Yahudi yerleşimi fikrine karşı gelinmişti. Siyonizmi komünizmden ayrı değerlendiren Lenin, Troçki ve Stalin'in bu görüşünü revizyonistlerle birlikte günün birçok Sosyalist lideriyle de paylaşılmaktaydı. Bununla beraber; işgal hedefleri olan Siyonizme karşı genel tutum düşmancaydı ve Yahudi işçilerin Filistin'e göç etmesi, sınıf mücadelesinin savaş alanından ayrılması olarak kabul edilmekteydi. Doğu Avrupa'daki en büyük Yahudi işçi sınıfı organizasyonu olan 'Federasyon', diğer siyasi farklılıklarına rağmen Bolşeviklerden daha Anti-Siyonist'ti. Öyle ki; Troçki döneminde dahi Bolşevik liderin öngörüsü ve beklentisi, Türkiye'nin bir Sovyet cumhuriyeti haline gelmesi kadar Filistin'in İngiliz mandasından ve Siyonist işgalden kurtarılmasıydı.⁴⁰ Komünizmin enternasyonal ilkeleri doğrultusunda Siyonizmi eleştiren Sovyetler'in İsrail'i desteklemesinin bir diğer önemli nedeni de amaçlarını benimsemediği Siyonist hareketin İngiliz karşıtı tavrıydı.⁴¹

Sovyetler Birliği'nin Filistin hakkındaki tasavvurları Amerikalıların savaş sonrası Orta Doğu'da etkinliğini ve nüfuzunu arttırma çabası içinde karşı bir kutup olarak anti-komünist propagandasının odağını oluşturdu.⁴² Mısır'daki köktenci El-Ezher Üniversitesi ulemasının Filistin'i kurtarmanın 'mukaddes bir cihad' olduğunu ilan ettiği aynı gün Amerikan askeri kaynakları Filistin'in bir Sovyet istilasına uğrama ihtimalinden söz ediyordu. İlgili haberde; kurulacak Yahudi Devleti'ni Araplara karşı korumak üzere Filistin'e Kızılordu birliklerinin girebileceği, bu sayede Sovyetler'in Akdeniz'e

---

⁴⁰ Walter Z. Laqueur, *The Soviet Union and the Middle East*, New York, 1959, s. 32-33.

⁴¹ Laqueur, a.g.e., s. 149.

⁴² *II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya belirgin biçimde çıkan Rus-Amerikan çekişmesinin Filistin'e kaymasının, iki büyük güçten birinin işgal için sınırları zorlaması ile muhtemel bir savaş ortamı yaratacağından duyulan endişeyi Ömer Rıza Doğrul Cumhuriyet'te analiz etmiş ve şöyle yazmıştı: "Filistin'de bir Yahudi Devleti'nin kurulması, Sovyet-Amerikan rekabetini doğrudan Orta Doğu'ya çekecek, belki de Filistin'in Rus ve Amerikan kuvvetleri tarafından işgal edilmesine yol açacaktır. Bir taraftan Rusya, diğer taraftan Amerika bu memleketi birer sıçrama taşı olarak kullanmak için birbirleriyle itişeceklerdir. Bu mücadelenin Orta Doğu'ya geçmemesi, Orta Doğu'nun selameti namına bir zarurettir. O halde durum gayet açıktır ve Arapların Filistin uğunda mücadele etmeleri Filistin'in bütünlüğünü kurtarmaya çalışmaları kendileri için bir vazifedir." *Cumhuriyet*, 04 Aralık 1947

yerleşeceği, Süveyş kanalıyla Suudi Arabistan'daki petrol sahasına uçakla ulaşabilir vaziyete erebileceği ikazı yapılıyordu.⁴³

Amerika Birleşik Devletleri'nin propagandası altında Sovyetler Birliği'nin Filistin'i *Taksim Planı*'nı desteklemesi Araplar ile ilişkilerinin gerilmesine neden oldu. Buna karşılık; SSCB'yi ABD'ye karşı bir denge unsuru olarak gören Arap kanadı, kendi bünyesinde barındırdığı komünist partileri teker teker kapatmaya başlamış, Bolşevizm'e sempati duyanları takibe almıştı.⁴⁴

Türkiye ise Araplar ile aynı safta yer alarak Sovyetler'in Türk coğrafyası üzerindeki tarihi emellerine ve komünizm tehlikesine karşı bir duruş sergilemişti. Filistin'deki Yahudi gazetesi *The Palestine Post*, 29 Nisan 1947'de Türkiye'yi analiz etmiş ve ilgili makaleyi '*Türkler En Çok Neden Korkar?*' başlığıyla kaleme almış ve başlığın hemen altında cevabı 'komünizm ve kapitülasyon' olarak vermişti.⁴⁵

İdeolojik karşıtlığın yanı sıra Müslüman bir BM üyesi olarak Türkiye; İran, Pakistan, Afganistan gibi güç bir seçime zorlanıyordu. Müslüman ülkeler olarak Arap devletlerinin ortak başkaldırısına uyup uymamak konusunda yapacakları seçimler ile BM ve aldığı kararlara sadakat arasında kalmışlardı. Türkiye'nin başını çektiği Müslüman ülkelerin alacağı tavır son derece önemliydi. Eğer bölgede kararlı bir politika izlenmez ve mevcut çatışma şartları göz önüne alındığında, Filistin'in Kızıl Ordu tarafından işgal edilmesi ihtimali belirirse bundan çok daha kötü bir sonucun ortaya çıkacağı savunuluyordu. Rusya'nın Orta Doğu'ya dair tutkularıyla bölgeden tekrar çıkarılması oldukça zor görünüyordu. Nitekim; Orta Doğu'nun ırkları ve azınlık grupları üzerinde Rusların '*ulusçuluk politikası*' güderek merkez Asya ve Doğu Avrupa'daki politikasını sürdürmek niyeti açıktı. Rus makamları ve basını, '*ulusal bağımsızlık hareketlerini*' destekleyen açıklamalar yapmaktaydı. Orta Doğu'nun üç azınlığı Sovyetler tarafından halihazırda tanınmıştı. Yahudi Devleti kararı resmen tanınmış ve diplomatik ilişkiler kurulmaya başlanmıştı. Türkiye'de, İran ve Irak'taki Kürt aşiretleri Bakü'de olduğu sanılan '*Rus ulusal bağımsızlık departmanı*' tarafından yakından takip edilmiş, varlıkları

---

⁴³ *Cumhuriyet*, 02 Aralık 1947.

⁴⁴ Süha Sakıp Taner, "Arabistan ile Amerika Arasındaki İşbirliği", *Cumhuriyet*, 22 Aralık 1947.

⁴⁵ I. F. Stone, "What the Turks Fear Most?", *The Palestine Post*, 29 Nisan 1947.

tanınmıştı. Azerbaycan topraklarının bir kısmında kurulan Ermenistan da Sovyetler'in tanıdığı ve ilişki kurduğu üçüncü azınlık grupla inşa edilmişti.⁴⁶

ABD ise; 1947 yılı boyunca, özellikle Truman Doktrini ve Marshall yardımı kararlarıyla Türkiye ve Yunanistan'ı Rus tehditlerinden korumaya çalışan bir politika izlemişti. Buna rağmen Türkiye; Sovyetler'in Orta Doğu halkları üzerindeki kışkırtıcılığına karşı giderek yakınlaştığı ABD ile ters cepheye yerleşme pahasına Arapların tarafında yer aldı. Arap ülkeleri ise 17 Aralık 1947'de Kahire'de yaptıkları toplantıda, Filistin'in taksimi kararını önlemek için savaşa gitme kararını onayladı. Filistin'i Taksim Kararı'nın Arap Birliği'ni kundaklamak niyeti taşıdığı vurgulanıyordu.⁴⁷

Öte yandan; komünizme karşı savaş açan Arapların aynı anda kendisine yöneltmiş tepkisini gören ABD, BM'nin Taksim Kararı'na oy vermiş olduğu halde, tutumunu değiştirerek Filistin'in BM'nin vesayeti altına verilmesini teklif etti. Bu öneri ise; hem Yahudilerin, hem de Arapların tepkisine sebep oldu.⁴⁸

Savaş hazırlığındaki Orta Doğu'da Türkiye, Yahudi vatandaşlarının İsrail'e göç etmesine izin vermeyerek⁴⁹ mevcut duruşunu gösterdi. Aldığı karar resmileştirilmese de

---

⁴⁶ *The Scotsman*, 04 Haziran 1948. Rusya'nın, 'halkların kendi kaderini tayin ederek' bağımsızlıklarını elde etmesi ekseninde, azınlıkları ayrılıkçı hareketlere teşvik politikasını sürdürmesi Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Slavizm odağında Balkanlar'daki ayrılıkçı akımları desteklemesinden sonra kesilmemiş, Bolşevik devrimi ve Cumhuriyet'in ilanından sonra dahi Türkiye'yi 'azınlıkların bağımsızlığı' odağında etkilemeye devam etmiştir. Bu perspektifte, Türkiye'yi en çok Kürtler üzerinden yıpratmıştır. Aşağıdaki haber bunun bir örneğidir:

“Cenub Sınırımız Yakınında Toplanacak Kürd Kongresi

Rus ajanlarının tertib ettikleri bu toplantıya, Rusya, İran, Irak Kürdleri iştirak ediyorlar, delegeler şimdiden Cizre'ye geldiler.

... cenub hudutlarımıza yakın Cizre bölgesinde önümüzdeki günlerde Kürd kongresi adı altında yapılacak toplantı için hazırlıklar son safhasına gelmiştir. Ayın 14'ünde yapılacak olan bir kongrede bulunmak üzere bir takım Kürd ileri gelenleri şimdiden Cizre'de toplanmışlardır. Kongreye, Rusya, İran, Irak ve Suriye Kürdlerinden heyetler iştirak etmektedir. Sovyet ajanlarının bu toplantıyı tertib hususunda esaslı bir gayret sarfettikleri anlaşılıyor. Kongrede Kürdleri alakadar eden meselelerin görüşüleceği ileri sürülmektedir.” *Cumhuriyet*, 10 Aralık 1947.

⁴⁷ *Cumhuriyet*, 19 Aralık 1947.

⁴⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, İstanbul, 2003, s. 248.

⁴⁹ *The Palestine Post*, 08 Aralık 1948.

Türkiye’den İsrail’e Yahudi göçüne müsaade edilmeyecek olması Filistin’in hala Arap ağırlığında olan nüfus dengesini korumak adına Arapların lehinde bir karardır. Ne var ki; Türkiye dış siyasetinde baş tehlike olarak gördüğü komünizm ile Siyonizmi aynı şekilde değerlendirmekteydi. “*Filistin’de kurulacak Yahudi Devleti, Sovyet Rusya taraftarı ve sol temayüllü olacak*” diyen etkili Siyonist lider Moşe Dayan’ın sözü gazetelerde yer almıştı.⁵⁰

Taksim Planı doğrultusunda bağımsız bir Filistin devletinin kuruluşuna dair 24 Kasım 1947’de yapılan oylamada da Türkiye, 29 aleyhte oya karşılık lehte oy kullanan 12 devletten biri oldu.⁵¹ Nitekim; 1947 yılında Türkiye’nin tutumunu izah etmesi bakımından dönemin Dış İşleri Bakanı Hasan Saka’nın İsviçre’de toplanacak ‘Yahudi Aleyhtarlığına Karşı Uluslararası Konferans’a Türkiye’nin temsilci göndermesine ilişkin değerlendirmesi mühimdir:

“Yüksek Başbakanlığa,

30 Temmuz’dan 5 Ağustos 1947 tarihine kadar İsviçre’nin Seelisberg şehrinde toplanacak olan “Yahudi aleyhtarlığına karşı mücadele için milletlerarası konferansa Sayın Başbakanımızı da davet eden “Milletlerarası Hristiyan ve Yahudi Kurumu”nun faaliyeti ile aktedilecek konferansın mahiyeti ve burada konuşulacak konular hakkında Bern Elçiliği’imizden malumat talep edilmişti.

Alınan cevapta 1944 senesinde teessüs eden kurumun gayesinin Yahudi aleyhtarlığının bugünkü vüs’atine ve harp sonrası Avrupa’sında bu aleyhtarlığın idamesine ve inkişafına âmil olan sebepleri tetkik etmek, bu aleyhtarlığın sebeplerini ortadan kaldırmak ve tesirlerine çare bulmak maksadıyla siyasi, dini, içtimâî ve terbiyevi

---

⁵⁰ Ömer Rıza Doğrul, “Ortaşarkın Göbeğinde Bir Sovyet Volkanı”, *Cumhuriyet*, 03 Ocak 1948. Benzer biçimde Taksim Planı’nın lehinde Irak yönetiminin elliden fazla vekilinin bir araya gelerek oluşturduğu ‘Anayasa Cephesi’ de Siyonizm ve Komünizmi aynı şekilde değerlendirmiştir. *Cumhuriyet*, 04 Ocak 1948.

⁵¹The Yearbook of the United Nations, 1947-1948, s. 245; The Palestine Post, 26 Ekim 1947.

mahiyette milli ve beynelminel müesseseler vasıtasıyla derhal veya az çok uzak bir istikbalde tatbik edilecek program ve planları hazırlamak olduğu ifade edilmektedir.

(...)

Görüşülecek mes'eleler iki kısımdır:

Birinci kısımda Avrupa'daki Yahudi cemaatlerinin vaziyeti ve yardım sahasında muhtelif Yahudi teşkilatının faaliyet, Avrupa'daki Yahudi- Hristiyan münasebetleri mes'elesi, insan hakları ve ana hürriyetler mes'eleleriyle uğraşan kiliselerin ve muhtelif milli ve milletlerarası teşkilatın faaliyeti bulunmaktadır.

İkinci kısım ise, Yahudi aleyhtarlığı ile mücadele etmek için bilhassa Hristiyanlarla Yahudilerin işbirliği etmeleri suretiyle derhal veya az çok uzak bir gelecekte tatbik edilecek bir programın hazırlanmasına mütealliktir. Konferans, hazırlayacağı bu programı bir senelik icraatına esas olmak üzere milletlerarası Hristiyan ve Yahudi Kurumu'na takdim edecektir.

Bern Elçiliği'mizce yapılan tahkikata nazaran davet edilen zevatın intihabında bir usul takip edilmemekte, bunlar kurumun gayelerine karşı sempati izhar etmiş olanlar meyanından seçilmektedirler. Geçen seneki konferansa İngiliz Başvekili şahsen davet edilmiş ise de müşarünileyh buna iştirak etmeyerek konferansa bir mesaj göndermiştir. Bu seneki konferans davetlileri arasında Sayın Başbakanımız mevkiinde kimse yoktur. Konferansın İsviçre'de akdi dolayısıyla İsviçre Konfederasyonu Reisi davet edilmiş ise de müşarünileyhin bir mesaj göndermekle iktifa edeceği tahmin olunmaktadır.

Konferansa iştirakleri esasen bahis mevzu olmayacak olan Sayın Başbakanımızın, cihan umumi efk'arında Yahudilere karşı sempati uyandırmaya çalışmak suretiyle Siyonizm hareketine hizmet eden sui geçen kuruma bir mesaj göndermelerinin de Hükümetimizin Arap devletlerine karşı halen tatbik etmekte olduğu dostluk siyaseti dolayısıyla muvafık olmayacağı hususundaki Bakanlığın mütalâsını yüksek takdirlerine derin saygılarımla arz ederim.

Dış İşleri Bakanı Hasan Saka"⁵²

---

⁵² (BCA), Başbakanlık Hususi Kalem Müdürlüğü, 94526, 28 Temmuz 1947.

Türkiye'nin 1947 Taksim Planı'na Arap ülkeleri ile birlikte red oyu vermesi Arap coğrafyasında olumlu karşılandı. Ne var ki; Orta Doğu'da dengelerin korunması yönündeki tüm çabaya ve Türkiye'nin BM Taksim Planı oylamasındaki tutumuna rağmen İsrail Devleti kurulacaktı.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSRAİL’İN KURULMASINDAN SONRA TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİNİ ETKİLEYEN ULUSLARARASI GELİŞMELER

I.1. İngiliz Manda Yönetiminin Sona Ermesi ile Birlikte İsrail’in Kuruluşu

BM önerdiği ve kabul ettiği *Filistin’i Taksim Planı* ile Filistin topraklarının %60’ını İsrail’e, %40’ını ise Araplara bırakmıştı. Planda mevcut nüfusu dikkate almayan toprak paylaşım oranı, su yollarından uzaklaştırılan Arapların büyük tepkisini çekti. Londra, Washington ve Kudüs’te Arap ofislerini organize eden Musa Alami ile Arap Yüksek Komitesi’nin bütün üyelerinden oluşan Hüseyini Partisi, Filistin’deki Arap çıkarlarını temsil etmekteydi⁵³ ve Parti, Filistin’in bir bütün olarak tek bir Arap devleti olması konusunda ısrarcıydı.⁵⁴

Öte yandan; 1920-1939 yılları arasında Yahudiler, çoğu mülk sahiplerine ait olan 845.198 hektar arazi edinmişler ve 1930’ların sonlarına doğru yaklaşık bir tahminle 1.533.400 dönümlük araziye sahip olmuşlardı.⁵⁵ İngiltere’nin, nüfus hareketlerini Yahudilerin aleyhinde sınırlama girişimleri de etkisizdi. Başlangıçtaki hedefleri doğrultusunda giderek genişleyen göç kitlelerini Filistin’e yerleştiren manda yönetimi, yerleşik Arap çoğunluk ile yeni gelen Yahudi yerleşimciler arasında büyük bir çatışmaya sebep oldu. Bu çatışmadan hızlıca çekilebilmeye yoğunlaşan İngiltere ise uzlaşım

---

⁵³ *The Scotsman*, 20 Şubat 1948.

⁵⁴ Nathan-Gass-Creamer, a.g.e., s. 72.

⁵⁵ Bregman, a.g.e., s. 4.

arayışlarına son verdi. Taksim Planı'nda Yahudilere verilen bölgede varlığını sürdüren Arap çoğunluğa ve direnişine rağmen göç akınları sonlanmadı. Arap çeteleri disiplinli Haganah ile rekabet edemedi. 1948 baharında, Yahudi devletine düşen topraklarda Yahudiler kontrolü ele geçirdi. Yahudiler giderek daha iyi organize oldu. Dünya politikasına uygun çalışan ve geniş bir halk desteği alan modern silahlarla donanmış Haganah'ın yanı sıra suikastlar ve sabotajlar düzenleyen *Irgun* ve *Stern Gang*⁵⁶ gruplarının silahlı eylemleri sürekli biçimde Arap nüfusunu terörize etti, 400.000 Filistinli yurdunu terk etti.⁵⁷ Buna karşılık Yahudi Ajansı, Filistin dışındaki Arap ülkelerinde yaşayan 400.000 Yahudi'nin Filistin'de yaşayanlarla bütünleşmeye kendilerini feda edeceğini belirtti.⁵⁸

Toplumlar arası savaşta Irgun korkunç bir katliam yaptı ve Kudüs yakınlarındaki Dayr Yasin köyünün 250 sivil sakini katletti.⁵⁹ 9-11 Nisan 1948'de gerçekleştirilen katliam sonucu kalıcı bir Filistinli mülteci sorunu ortaya çıktı. Dayr Yasin baskını, ilk Arap- İsrail savaşının kilit olayı oldu. Haganah komutanı Yona Ben-Sasson daha sonra Dayr Yassin'i, 'Araplar ve Yahudiler arasındaki 'düşmanca bir olay' olarak nitelendirdi.⁶⁰ Dayr Yasin olayı Arap coğrafyasında geniş bir infiale yol açtı.

Haganah tugayları, Yahudi devleti kurulması planlanan bölgeden Filistinlilerin gönderilmesi doğrultusunda kalkıştığı harekatta Arap köylerinin yok edilmesi için organize eylemlere girişti. Yerel halk, Yahudi güçlerinin Arap mahallelerine yağdırdıkları bombalarla dehşet içinde bırakılarak tehdit edilmiş, daha sonra da çapraz ateşlerle taciz edilmişti. Çok az sayıda Filistinli şehirlerde kaldı ve liderleri Yahudilerin şehirlerde kalmalarına yönelik önerilerini bir aldatmaca ve ikiyüzlülük olarak gördü.⁶¹

Suriye, Lübnan, Irak, Ürdün, Mısır ve Suudi Arabistan, Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasını engellemek için birleşik ya da değil, bütün güçlere karşı koyacaklardı. Resmi

---

⁵⁶ CIA, "The Consequences of The Partition of Palestine", ORE 55, 28 Eylül 1947, s.13.

⁵⁷ Cleveland, a.g.e., s. 295.

⁵⁸ CIA, 28 Kasım 1947, s. 7.

⁵⁹ Cleveland, a.g.e., aynı sayfa.

⁶⁰ Matthew Hogan, "The 1948 Massacre at Deir Yassin Revisited", *The Historian*, Vol. 63. Issue: 2, Winter 2001, s. 309.

⁶¹ Ilan Pappé, *Modern Filistin Tarihi*, Çev- Nuri Plümer, Ankara, 2007, s. 177.

biçimde savaş ilan etmese de fanatik kabile üyeleri bunun için hazırды. CIA raporlarına göre; Yahudilere karşı oluşturulabilecek silahlı Arap gücü 100.000 ila 200.000 arasındaydı. Küçük silahlarla donanmış askeri gücü gerilla savaşına yatkındı. Buna karşılık; yine aynı rapora göre Yahudiler de iyi eğitilmiş, modern silahlara sahip, ancak dışarıdan gönüllü desteği limitli olan 200.000 savaşçısıyla komando taktiğine hazırды.⁶² Yahudilerin ‘ulusal savunma gücü’ olarak tanımladığı Haganah’a gönüllü 70.000 erkek kaydoldu. Arap tarafı da benzer şekilde ‘ulusal bir alarm’ vermiş ve başta Kudüs’ten olmak üzere gönüllü savaşçıları göreve çağırıyordu. Yahudi terör grubu *Irgun Z’vai Le’umi* Arapları ve onların arkasında gördükleri İngilizleri tehdit etti. Tel-Aviv yakınlarındaki Arap köyü Abu Kebir’e saldırdı.⁶³ Filistin’de giderek tırmanan gerginlik İngiliz varlığına da yöneldi. *Irgun*, İngiliz askeri merkezlerine ard arda saldırı düzenledi. Kudüs’te İngiliz askerleri ve polisleri öldürüldü.⁶⁴

Meseleyi yeniden görüşmek üzere BM Güvenlik Konseyi’nin Mart 1948’de toplanmasının⁶⁵ ardından *Irgun* ve *Haganah* güçleri ‘ulusal bir disiplin’ altında birleştirildi. Yahudi Ajansı da Güvenlik Konseyi’nin ateşkes çağrısını, gelecekteki şiddete hazırlık olacağı ve hiçbir şekilde bunu engellemeyeceği iddiasıyla reddetti.⁶⁶ Yahudi Milli Konseyi ve Yahudi Milli Komitesi kuruldu. Lübnan’a göç etmiş, teşkilatlanmış ve silahlanmış Araplar mart ayından itibaren şiddetli bir çarpışmaya giriştiler. Filistinli Araplar, Kudüs’ü işgal ederek Yahudilerin denizle irtibatını kestiler. Fakat; Hayfa ve Yeni Kudüs’ü Yahudiler ele geçirmişti. Arap ordularını Yarmuk’ta bozguna uğrattılar.

23 Nisan 1948’deki Güvenlik Konseyi toplantısında İngiltere, Filistin Yüksek Komiserliği’nin konsey raporunu halka ilan ettiğini bildirdi. İngiliz temsilci, Arap ve Yahudi cephesinin arasında herhangi bir iletişimin geliştirilmesinin imkansızlığına vurgu yapmıştı. Yahudi Ajansı temsilcisi de Arapların silah bırakmasını müteakip en kısa

---

⁶² CIA, 28 Eylül 1947, s.1.

⁶³ *Dundee Courier*, 08 Aralık 1947.

⁶⁴ *The Scotsman*, 20 Şubat 1948.

⁶⁵ *The Yearbook of the United Nations*, 1947-48, s. 406.

⁶⁶ Morris S. Bromberg, “There is Definitely A Union Between the Haganah and Irgun Forces”, *The Sentinel*, 22 Nisan 1948, s.133.

zamanda silahları bırakacaklarını Yüksek Komiserliğe bildirdi. Buna karşılık Arap Yüksek Komitesi temsilcisi, ancak politik ve askeri şartlar dondurulursa ateşkes yapacağını belirtti. Fakat; Filistin’de bağımsız bir Yahudi devleti fikrinin devamı halinde Arapların silah bırakmayacağını altını çizdi.⁶⁷ Arap devletleri, Arap liderler arasındaki rekabete rağmen İsrail Devleti’nin kuruluşunu önleme hedefinde birleşti.⁶⁸

İngiltere’nin BM’nin Filistin’i Taksim Planı’nı uygulamada yardımcı olmayı reddetmesiyle Filistin’deki karışıklık daha da arttı. Artan gerilim nedeniyle Britanya Krallığı, kendisi için önemli bir geçiş noktası olarak gördüğü Filistin topraklarından çekilme kararını hızlandırdı. Manda güçleri 1 Ağustos 1948’de bölgeden çekileceğini⁶⁹ bildirir de bu tarih İngiliz yönetimince öne alınarak 15 Mayıs 1948 olarak duyuruldu. Nitekim; Yahudi Ajansı lideri Ben-Gurion durumu değerlendiriyordu:

*“Manda sona yaklaştı. BM konseyi ve İngiliz hükümeti arasında sürtüşmeyi yok edecek, azınlık ile çoğunluk arasında ortak bir payda. Genel Kurul’da işlerin nasıl ilerleyeceğini kimse tahmin edemez. Hiçbir karar verilmeyebilir, fakat bir şey kesin: Manda ölmeye mecburdur, sadece İngiliz Mandası değil, ilke de öyle.”*⁷⁰

1 Ağustos 1948’de Filistin’i terk edeceği ilan edilen İngiltere, Filistin’deki kayıpları nedeniyle bu tarihi öne almaya karar verdiğini açıkladı. Gerekçesi 84.000 askerden oluşan Birleşik Krallık güçlerinin bölgede sürekli olarak iyi silahlanmış Yahudi teröristlerce yıpratılmasıydı. Savaşın başından beri 338 İngiliz askeri öldürülmüştü. Yanı sıra; yaklaşık 27 yıl süren manda yönetimi altında, Filistin’de Araplar ve Yahudiler arasında bir uzlaşım sağlanamamış olması da bir başarısızlık olarak değerlendirildi.⁷¹

Buna rağmen; bölgeyi terk etmeden önce Birleşik Krallık, manda yönetiminin başarısı olarak Filistin’de Yahudiler için bir yurt/ev kurabilmelerini gösterdi. 1920

---

⁶⁷ *The Yearbook of the United Nations*, 1947-1948, s. 415.

⁶⁸ Robert O. Freedman, *World Politics and the Arab-Israeli Conflict*, New York, 1979, s. 91.

⁶⁹ *The Yearbook of the United Nations* 1947-1948, s. 248.

⁷⁰ David Ben-Gurion, a.g.e., s. 212.

⁷¹ *The Times*, 14 Mayıs 1948.

sonrası 400.000 Yahudi göçmenin Filistin'e giriş yaptığı, 1922'de 84.000 olan Yahudi nüfusun o güne değin 640.000'e ulaştığı belirtiliyordu. İngiliz yönetimi altında toprakların da daha verimli hale getirildiği, su enerjisinden faydalanılarak tarımsal alanda artış kaydedildiği aktarılıyordu. 1939'un Beyaz Kitap'ında 'Her iki toplumun da güvenliğini sağlamak üzere Arapların ve Yahudilerin paylaşacağı bir hükümet ile 10 yıl içinde bağımsız bir Filistin devleti kurulması' hedefinin olduğu tekrarlandı.⁷² İngiliz söyleminin aksine, Filistin'i kaosa sürükleyen temellerin atıldığı dönem olarak kabul edilen manda yönetiminin sona ereceği 15 Mayıs 1948'e bağlanan şabat gecesi 14 Mayıs 1948'de, Filistin Yahudi Ajansı'nın ve Dünya Siyonist Teşkilatı'nın lideri David Ben-Gurion 'İsrail' olarak isimlendirilen Yahudi devletinin kuruluşunu ve bağımsızlığını ilan etti. İsrail devletinin kurucu hükümeti (14 Mayıs 1948-10 Mart 1949) şu isimlerden oluşuyordu:⁷³

David Ben-Gurion	Başbakan ve Savunma Bakanı
Moşe Shertok (Şaret)	Dış İşleri Bakanı
Yitzhak Greenboim	İç İşleri Bakanı
Aharon Zisling	Tarım Bakanı
Mordechai Bentov	Çalışma ve Bayındırlık Bakanı
Eliezer Kaplan	Finans Bakanı
Haim-Moşe Shapira	Sağlık Bakanı ve Göç Bakanı
Pinhas Rosenblueth (Rosen)	Adalet Bakanı
Yehuda Leib Maimon (Fishman)	Diyanet İşleri Bakanı ve Savaş Suçları Bakanı
Yitzhak Meir Levin	Sosyal Refah Bakanı
David Remez	Ulaştırma Bakanı

---

⁷² *Ibid.*

⁷³ <https://www.knesset.gov.il/gov>.

Bechor-Shalom Sheetrit	Polis Bakanı
Peretz Bernstein	Ticaret ve Endüstri Bakanı

Kuruluş deklarasyonunu İsrail'in manevi babası olarak 1897'deki ilk Siyonist Kongre'nin mimarı olan Theodore Herzl'in büyük portresinin altında aktaran Ben-Gurion, İsrail topraklarının Yahudi halkının doğduğu yer olduğunu; burada manevi, dini ve siyasi kimliğinin şekillendirildiğini belirtti. Arazilerinden zorla uzaklaştırıldıktan sonra dağılan Yahudilerin, bu süreç boyunca inançlarını koruduğunu, geri dönmek ve siyasi özgürlüklerinin restorasyonu için dua etmeyi bırakmadıklarını söyledi. Yahudi lider konuşmasında 29 Kasım 1947 tarihli BM'nin Genel Kurul kararlarıyla İsrail'in inşasına yardım ettiğini vurgulamış, komşu devletlere barış eli uzatmaya hazır olduklarını da belirtmişti.⁷⁴

Komşu Arap ülkeleri İsrail'in kuruluşuyla harekete geçti. Arap Birliği, Yahudilerin bağımsızlık ilanının hemen ertesi günü BM Genel Sekreterliği'ne bir telgraf gönderdi ve hukuk ve düzenin sağlanması için dikkate alınması gereken ilkeleri sıraladı. Bir ultimatoom niteliğindeki yazıda, BM Genel Kurulu'nda ve Güvenlik Konseyi'nde hatırlanması gereken tarihi detaylar vardı. Arap Birliği, Filistin'in Osmanlı Devleti'nin bir parçası olarak, onun hukukundan yararlanan ve meclisinde tamamen temsil bulan bir bölge olduğunu bildiriyordu. Filistin halkının büyük çoğunluğunun Araplardan oluştuğu, Yahudilerin ise ancak küçük bir azınlık olduğu ve diğer bütün insanlar gibi eşit haklardan yararlandığı vurgulanmıştı. İngiltere'nin Filistin de dahil olmak üzere Asya'daki bütün Arap ülkelerinin bağımsızlığını tanıdığına dikkat çekilmişti. Balfour Deklarasyonu itibarıyla beliren Yahudi hakları tartışmasında Filistin'de bir 'Yahudi Devleti' kurulmasının hiçbir biçimde ima edilmediği bildiriliyordu. Filistin'in Arap dünyasının manevi kalbi ve bir bütün olarak Arap ülkesi olduğu tekrarlanmıştı. Arap Birliği BM'ye

---

⁷⁴ https://www.knesset.gov.il/docs/eng/megilat_eng.htm

gönderdiği bu telgrafla, 1947 kararlarını kabul etmeyeceklerini, uygulamaya konması halinde barışın ve düzenin tesisinin güç olacağını bir kez daha yinelemiş oldu.⁷⁵

Öte yandan; başta Avrupa olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan Yahudiler Filistin’de kurulan İsrail Devleti’ne ve David Ben-Gurion hükümetine desteklerini duyuruyordu.⁷⁶ Yeni devlet ve hükümeti, kuruluş ilanından yalnızca 11 dakika sonra Başkan Truman’ın imzasıyla ABD tarafından *de facto* fiilen tanındı. İlgili karar ABD’nin Orta Doğu büyükelçiliklerine de telgrafla bildirildi.⁷⁷ İsrail Sovyetler Birliği tarafından da derhal tanındı.⁷⁸ Sovyetler Birliği İsrail’i ABD’den iki gün sonra tanımıştı, ancak yalnızca fiilen değil, hukuken de tanıdı.⁷⁹

Arap milliyetçi bakış açısına göre ise İsrail, Arap dünyasını kültürel ve jeopolitik olarak tehdit eden gayri meşru bir devlettir.⁸⁰

---

⁷⁵ United Nations Security Council, “Cablegram Dated 15 Mayıs 1948 Addressed to the Secretary-General by the Secretary-General of the League of Arab States”, S/745, 16 Mayıs 1948.

⁷⁶ *The Sentinel*, 20 Mayıs 1948, s. 2.

⁷⁷ Department of State, Washington, 876N.01/5-1448, 14 Mayıs 1948.

⁷⁸ Cleveland, a.g.e., aynı sayfa

⁷⁹ Pappe, a.g.e., s.180.

⁸⁰ Itamar Rabinovich, *Waging Peace: Israel and the Arabs, 1948-2003*, Princeton, NJ, 2004, s.7.

I.2. 1948 Arap-İsrail Savaşı

İsrail Devleti kurulur kurulmaz Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak orduları 15 Mayıs'tan itibaren İsrail'in üzerine yürüdü. 28 Mayıs 1948'de *İsrail Savunma Gücü* kuruldu.⁸¹ Ne var ki; Yahudi basını daha 1947 Taksim Planı görüşmeleri sürerken olası bir Yahudi devletinin ilanından sonra bütün Arap ülkelerinin birleşerek Filistin'e hareket edeceğini öngörmüştü.⁸² Birinci Arap-İsrail savaşı böylece başladı. Arap güçlerinin hedefi Filistin'i olabildiğince ilhak etmektir. Ancak savaş tecrübeleri olmadığı gibi, iyi bir koordinasyonla hazırlık süreci de geçirmemişlerdi.⁸³ Arap ülkeleri arasında yalnız Mısır ve İngiltere'nin destekleyerek kurduğu Ürdün ordusu savaşıma kabiliyetine sahipti. İngiltere ve Amerika, savaş çıkar çıkmaz Filistin kıyılarını abluka altına alıp, Filistin'e silah sevkiyatına ambargo koydu. Buna karşılık Sovyetler ise kurduğu bir hava köprüsü vasıtasıyla Çekoslovakya'dan Yahudilere hafif toplar ve otomatik silahlar sevketmeye başladı.⁸⁴

16 Mayıs'ta Mısır ordusu Yerim'de yenilerek Necef Çölü'ne çekildi. Arap lejyonu 19 Mayıs'ta Kudüs'e saldırdı ve kentin Yahudi mahallelerini ele geçirdi.⁸⁵ BM Genel Sekreteri 20 Mayıs'ta İsveçli kont Folke Bernadotte'yi alternatif bir çözüm için görevlendirdi.⁸⁶

Güvenlik Konseyi'nde konuşan İngiliz temsilci Sir Aleksandr Cadogan ABD'nin İsrail'i tanımasını eleştirmiş, henüz yeni devletin Birleşik Krallık tarafından tanınmadığını hatırlatmıştı. Bununla beraber İsrail güçlerinin Lübnan'ı işgale

---

⁸¹ David Lea, *A Survey of Arab-Israeli Relations 1947-2001*, London, 2002, s.1.

⁸² Boris Smolar, "Key to United Nations Decision on Palestine Rests With Unpredictable and Over-Cautious Slva Bloc", *The Sentinel*, 09 Ekim 1947, s.10.

⁸³ Pappe, a.g.e., s. 179.

⁸⁴ Armaoğlu, a.g.e., s. 248.

⁸⁵ Pappe, a.g.e., s.181.

⁸⁶ *The Yearbook of the United Nations, 1947-1948*, s.281.

kalkışmasını tartışmaya açan Cadogan şu soruyu yöneltmişti: “*Askerlik çağına gelmiş kaç Yahudi’nin Filistin’e girmesine izin veriyorsunuz? Kaç kişi girdi ve şimdi neredeler?*”⁸⁷

BM Güvenlik Konseyi uzun süren görüşmelerin ardından 22 Mayıs 1948’de ateşkes çağrısında bulundu.⁸⁸ 4 Haziran’da ise Mısır donanması Tel Aviv önlerinde kıyıdan uzaklaştırıldı. Arap orduları geri çekilmek zorunda kaldı. Suriye ordusunun 6 Haziran’da giriştiği karşı saldırı başarısızlıkla sonuçlandı ve Arap güçleri Filistin’in Celile Denizi yakınlarındaki küçük bir bölgede toplandılar.⁸⁹

İlk ateşkes 10 Haziran’da imzalandı. 17 Eylül 1948’de ‘BM temsilcisi olarak arabuluculukla görevlendirilen ve hazırladığı raporda Filistin’in daha büyük bir bölümünü Araplara veren Kont Bernadotte⁹⁰ ve BM Gözlemcisi André Serot Yahudi kontrolü altındaki Kudüs’ün bir bölgesinde bir Yahudi tedhişçi grup tarafından öldürüldü. Bu suikast BM Genel Sekreterliği’nce doğrudan BM’nin Filistin konusundaki varlığına yöneltmiş bir saldırı olarak değerlendirildi.⁹¹ Genel Kurul, 11 Aralık 1948’deki üçüncü olağan oturumda 194 (III) sayılı kararı ile Filistin sorununun çözüm yollarını belirledi. Kont Bernadotte tarafından Filistin’de gittikçe artan zorlu duruma çözüm getirmek amacıyla hazırlanan rapor aşağıdaki önerileri içermekteydi.

1-Evlerine geri dönmeyi ve komşularıyla huzur içinde yaşamayı arzulayan mültecilerin mümkün olan en yakın zamanda bu arzularını gerçekleştirmelerine izin verilmeli;

2-Geri dönmemeye karar verenlerin arazileri için tazminat ödenmeli.

Kurul ayrıca askeri yönetimin kaldırılması ve Kudüs’e uluslararası statü verilmesi ve Filistin’deki kutsal mekanların korunması ve serbest erişimin sağlanmasını talep etti.⁹² Temmuz ayında İsrail kuvvetleri saldırıya geçti. Mısır ordusunu Filistin bölgesinden çıkardılar. Ekim ayında İsrail ordusu Mısır yolu üzerinde önemli bir nokta olan

---

⁸⁷ *The Palestine Post*, 19 Mayıs 1948.

⁸⁸ *The Yearbook of the United Nations, 1947-1948*, s. 422.

⁸⁹ Pappé, a.g.e., s. 182.

⁹⁰ *The Yearbook of the United Nations, 1948-1949*, s. 173.

⁹¹ *Ibid*, s.450.

⁹² <http://www.unicankara.org.tr/filistin/2.html>.

Beşerşeba'yı ele geçirdi. İsrail donanması⁹³ aynı zamanda Mısır donanmasının Amiral gemisini batırdı. 1949 yılının Ocak ayında Mısır ordusunun bir kısmı Necef'te İsrail ordusu tarafından abluka altına alındı. İsrail kuvvetleri Sina Yarımadası'nda Mısır sınırını geçti. Bunun üzerine yenildiğini kabul eden Mısır ateşkes görüşmelerine katılmayı kabul etti.⁹⁴

I.2.1. 1948 Arap-İsrail Savaşı'nın Sonuçları

194 (III) sayılı kararla BM, 12 Aralık 1948'de arabulucusunun işlevlerini üzerine alacak üç üyeli *BM Filistin Uzlaştırma Komisyonu* kurulmasını sağladı. Tarafların bütün yanıtlanmamış sorularına cevap verilerek nihai bir uzlaşmaya varmalarına yardım edilmesi ve ülkelerine geri dönen mültecilerin iskan durumları, ekonomik ve sosyal iyileşmelerinin hızlandırılması talimatı verildi. Kurul akabinde, Uzlaştırma Komisyonu'nu oluşturmak üzere sırayla Fransa, Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'ni seçti.⁹⁵ Güvenlik Konseyi'nin 29 Aralık 1949'ta yaptığı ateşkes çağrısını, aldığı yenilgi üzerine 6 Ocak 1949'da kabul eden Mısır'ın BM temsilcisi, hükümeti adına barış görüşmelerinin, bir temsil yeteneğini ve hakkı olmadığı gerekçesiyle Siyonistler muhatap alınarak sürdürülemeyeceğini söyledi. Siyonist temsilciler yerine BM temsilcisi ile diyalogun devam ettirilmesi gerektiğini vurguladı.⁹⁶ Mısır ayrıca BM kararlarını sistematik biçimde ihlal eden Filistinli Siyonistlere ambargo uygulanmasını istedi.⁹⁷ Suriyeli temsilci ise Arapların hiçbir surette Yahudileri bağımsız bir ülke dahilinde

---

⁹³ *Savaşın başlangıcında İsrail Donanması, İngilizlerden kalan ve Hayfa limanında tutulan üç eski Aliyah Bet gemisinden oluşuyordu. İsrail, kuruluşundan hemen sonra bir donanma meydana getirmeye çalışmıştı.

⁹⁴ *Dünya Tarihi Ansiklopedisi*, 1991, İstanbul, s. 325.

⁹⁵ <http://www.unicankara.org.tr/filistin/2.html>, *The Yearbook of the United Nations*, 1948-1949, s. 176.

⁹⁶ *Ibid*, s. 182.

⁹⁷ *The Palestine Post*, Wednesday, Ocak 05, 1949.

tanımayacağını belirtti.⁹⁸ Mısır ve İsrail arasında mütareke görüşmeleri 12 Ocak 1949'da Rodos'ta Doktor Ralph Bunche tarafından açıldı.⁹⁹ Bunche, Mısır ve Yahudi temsilcilerinin Orta Doğu barışı için mütareke şartlarını hemen belirlemeleri ve ateşkes yapmalarının çok önemli olduğunu belirtmişti. Suriye ise görüşmelere davet edilmedi.¹⁰⁰

Ertesi gün İsrail Başkanı Chaim Weizmann Kudüs'te İsrail Parlamentosu *Knesset*'i açtı. 24 Şubat 1949'da İsrail ve Mısır arasında bir barış antlaşması imzalandı.¹⁰¹ Bunu İsrail'in 22 Mart'ta Lübnan, 3 Nisan'da Ürdün Haşimi Krallığı, 20 Temmuz'da ise Suriye ile yaptığı barış antlaşmaları izledi. Mısır- İsrail antlaşmasının genel içeriğine benzer antlaşmalardı.

BM Arabulucusu Bunche, 21 Temmuz 1949'da Güvenlik Konseyi'ne ateşkes görüşmelerinin raporunu sundu. Raporunda, bir tarafta İsrail'in ve diğer tarafta Mısır, Lübnan, Ürdün, Suriye'nin olduğu taraflar arasında yapılan mütarekeler ile Filistin çatışmasının askeri kısmının son erdiğini bildirmişti. Rapora göre 16 Kasım 1948 tarihli Güvenli Konseyi çözüm önerisi tamamlanmıştı. Ancak; İsrailli temsilci yapılan anlaşmaların barış antlaşmaları değil, sadece birer ateşkes antlaşması olduğuna dikkat çekti. Sözkonusu anlaşmalar Yahudi ve Arap yerleşimlerinin son halinin kabulüne ilişkin değildi. Temsilci, Arap ülkelerinin Orta Doğu'daki düşmanlığı bitirmek üzere İsrail'in sınırlarının bu anlaşmalarla kabul edileceğine duyduğu şüpheyi dile getirmiş ve Araplar tarafından 'bir ikinci round' ile savaşın devam edebileceğini belirtmişti.¹⁰² 1948 Savaşı ile Yahudiler, 1947 Taksim Planı'nda kendilerine ayrılan topraktan daha fazlasını elde etti. İsrail-Lübnan sınırı, İsrail-Suriye sınırı, Bet Şean Vadisi ve Arava boyunca İsrail-Ürdün sınırı ve İsrail-Lübnan sınırını oluşturan Negev ve Sina Yarımadası ile ayrılan İsrail-Mısır sınırı, ateşkes anlaşmalarında tanımlanan sınırların çoğunu izledi. Gazze Şeridi boyunca olduğu gibi diğer sınırlar, muharip orduların savaşın sona ermesindeki durumu ile belirlendi. En sorunlu ve doğal olmayan sınır Batı Şeria boyunca İsrail ile

---

⁹⁸ *The Yearbook of the United Nations, 1948-1949*, aynı sayfa.

⁹⁹ *Ibid*, s.184.

¹⁰⁰ *Cumhuriyet*, 14 Ocak 1949.

¹⁰¹ *The Yearbook of the United Nations, 1948-1949*, aynı sayfa; Armaoğlu, a.g.e., s. 248.

¹⁰² *The Yearbook of the United Nations, 1948-1949*, s.186-187.

Ürdün arasındaki sınırdı. Bu sınır, askeri cephe hatları ve Ürdün-İsrail ateşkes müzakereleriyle belirlendi.¹⁰³

İsrailli temsilcinin Güvenlik Konseyi'nde yansıttığı şekilde Araplar bu savaşta kaybettikleri Filistin toprakları için sonraki savaflara hazırlanacaklardı. Ne var ki; sırayla yapılan bu antlaşmalar ile aynı zamanda İsrail'in sınırları saptanmış, eskiden İngiliz mandası altında olan toprakların %80'i İsrail'in olmuştu. Ürdün Nehri'nin batısında kalan topraklar ise Ürdün'e bırakıldı.¹⁰⁴ İsrail gibi Ürdün de Kudüs'ün uluslararası statü altına alınmasını reddetmiş, savaş sırasında şehrin iki ülke arasında paylaşılmasıyla ortaya çıkan bölünmenin devamında ısrar etmişti. Öte yandan; Ürdün savaş sırasında Arap orduları tarafından işgal edilen Arap Filistin'inin Mısır'ın kontrolündeki Gazze dışındaki kısmını ilhak kararı aldı.¹⁰⁵ Buna karşılık Arap Birliği Ürdün'e bir nota vererek *Filistin'i kurtarmak* amacıyla birleşmiş Arap ülkelerinin hareket ve harekat planlarının dışına çıkmamasını istedi. Bu arada İsrail, BM üyesi olma talebinde bulundu.¹⁰⁶

Savaş tecrübesi olmadığı halde, henüz kurulmuş bir ülke ve ordu olarak, kendi arasında birlik sağlamış beş Arap ülkesine karşı kesin bir zafer kazanan İsrail, BM Taksim Planı'nda '*uluslararası statü*' kazandırılmış Kudüs topraklarının yarısını da eline geçirmişti. Savaşın beklenmedik sonucu Arap ülkeleri içinde en güçlü orduya sahip olduğu düşünülen Mısır'da yönetimle ilgili sıkıntıların belirmesine neden oldu. Mısırlı genç subaylar Cemal Abdunhasır etrafında birleşerek *Hür Subaylar Komitesi*'ni oluşturdu ve 23 Temmuz 1952'de darbe yaparak Kral Faruk monarşisini yıktı.¹⁰⁷ Arap milliyetçiliğinin canlanmasıyla güçlenen Nasır darbesi Mısır açısından 1948 Savaşı'nın en önemli sonucu oldu.¹⁰⁸

BM'nin ortaya koyduğu plan ve arabuluculuk faaliyetleri çözümsüz kalmıştı. Filistin'de bir Arap devletinin kurulamaması bir yana, İsrail sınırları içinde kalan

---

¹⁰³ Benny Morris, *Israel's Border Wars, 1949-1956: Arab Infiltration, Israeli Retaliation, and the Countdown to the Suez War*, Oxford, 1997, s.1.

¹⁰⁴ *The Yearbook of the United Nations, 1948-1949*, aynı sayfa

¹⁰⁵ Prof. Dr. Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)*, Ankara, s.29.

¹⁰⁶ *Cumhuriyet*, 16 Aralık 1948.

¹⁰⁷ Armaoğlu, a.g.e., s. 249.

¹⁰⁸ El-Hasan, a.g.e., s.153.

bölgedeki Arap nüfusun çoğunluğu mülteci durumuna düşmüştü. 1948 Arap-İsrail savaşının önemli sonuçlarından biri de yerlerini terk etmek zorunda kalan yaklaşık 1 milyon Arap'ın Orta Doğu'nun çeşitli bölgelerine dağılmasıyla ortaya çıkan mülteci sorunuydu. Bu rakam Yahudi Devleti olarak belirlenen topraklarda yaşayan Filistinlilerin neredeyse %90'ına tekabül ediyordu. *Haganah*, İsrail Devleti'nin güvenliğini sağlamak üzere ve BM'nin kararlaştırdığı sınırların dışındaki Yahudi yerleşim birimlerini korumak amacıyla 1948 Nisan ayında düşman olabilecek Arap köylerine karşı bir kampanya başlatmıştı. *D Planı* diye anılan bu kampanya, 'Arap köy ve kasabalarının fethine ve sürekli işgaline ya da yok edilmesine' imkan sağlıyordu. D Planı, Filistin'deki Arapların sınırdışı edilmesi için siyasi bir plan değildi. Yahudi Devleti'nin sınırlarını oluşturmayı, bu sınırları güvence altına almayı ve dolayısıyla Arap köylerini Araplardan temizlemeyi hedeflemişti. Plan, aktif Yahudi savunma güçlerinin üs olarak kullandıkları, kullanabilecekleri hatlara yakın, onların gerisinde ya da içinde kalan 'düşman yerleşimlerini' hedef aldı.¹⁰⁹ İsrail'in kuruluşunun ilan edildiği 14 Mayıs günü 58 köy tamamen yok edilmişti. Kalan altı köyden üçü ise temmuz ayına kadar haritadan silindi.¹¹⁰

Öte yandan; Arapların boşalttığı evlere Ocak 1948 itibariyle Yahudi mülteciler yerleştirilmeye başlandı. Çoğunlukla Avrupa'dan gelen yeni göçmenler, ilk olarak Arapların panikle terk ettiği Kudüs civarındaki evlere yerleştirildi. Tel Aviv, Yafa ve Hayfa bölgeleri ile Tiberias kasabası gibi diğer karışık nüfus bölgelerinde de yetkililer tarafından benzer yerleştirme kararları alındı. 1948 savaşının 72.000 Yahudi mültecinin çoğu, eski Arap kentsel alanlarına sığınma imkânı buldu ve bu nüfusun yaklaşık 30.000 kişisi yerleştikleri evlerde kalıcı oldu.¹¹¹ Arap mülteciler ise 1948 kışı itibariyle kendilerine uluslararası hayır kurumlarının bağışladığı çadırlarda yaşamaya başladı.¹¹²

---

¹⁰⁹ Benny Morris, *The Birth of the Palestinian Refugee Revisited, 1947- 1949*, New York, 2004, s.187; Cleveland, a.g.e., s.299, *The Palestine Post*, 16 Mayıs 1948.

¹¹⁰ Pappe, a.g.e, s. 186.

¹¹¹ Alexander Bligh, *The Israeli Palestinians: An Arab Minority in the Jewish State*, London, 2003, s.149.

¹¹² Pappe, a.g.e., s. 189.

Türkiye de BM Filistin'e Yardım Komitesi'nin çalışmaları doğrultusunda, Kızılay Derneği aracılığıyla iki bin adet çadır gönderdi.¹¹³

Filistin mültecileri için ABD Başkanı Truman, BM'e 16 milyon dolarlık bir bütçe desteğinde bulunulacağını açıklasa da¹¹⁴ sayıları giderek artan evsiz Filistinli Araplarla ortaya çıkan mülteci sorunu çatışmasız, köklü bir çözüm sağlanamadığından günümüze kadar devam etti. Savaşı özetleyen ise 1948'de yazdığı şu satırlarla Fawaz Türk oldu: *"Filistin ulusu sona erdi. Orijinal sakinleri Filistin halkına Arap mültecileri denildi, BM tarafından düzenli besin maddeleri gönderildi ve dünya tarafından unutuldu."*¹¹⁵

I.3. Filistin Uzlaştırma Komisyonu ve Türkiye'nin Tutumu

II.Dünya Savaşı sonunda barış anlaşmaları yerine ateşkes anlaşmaları yapılmış, ortaya çıkan sınırlar üzerinden nihai bir sonuç elde edilememiştir. Savaş öncesi Arap çoğunluğun yaşadığı kabul edilen, fakat buna rağmen BM 1947 Taksim Kararı ile Yahudilere bırakılan topraklardan daha fazlası, henüz kurulmuş İsrail Devleti'nin parçası haline geldiği gibi, Taksim Planı'nda belirtilen bir Arap devleti de kurulamadı.

Müslüman, ancak Arap olmayan bir ülke olarak Türkiye'nin bu çatışma ekseninde ağırlığını koyacağı yerin Orta Doğu'nun geleceği açısından belirleyici olduğu kanaati yaygındı. Ne var ki; Türkiye 1947 boyunca Arap devletlerinin Filistin konusunda aldığı kararlara uygun hareket ederek tutumunu eski Osmanlı toprakları ve din kardeşliği perspektifinde sürdürdü. BM Genel Kurulu'ndaki *Filistin'i Taksim Planı* oylamasında

---

¹¹³ (BCA), Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü, 3/8403, 76-1180, 18 Şubat 1949.

¹¹⁴ *The Palestine Post*, 31 Ocak 1949.

¹¹⁵ Baruch Kimmerling - Joel S. Migdal, *The Palestinian People: A History*, Cambridge, MA, 2003, s.215.

Arap ülkelerinin red oyunu Güney Amerika ülkeleriyle birlikte Türkiye'nin paylaşacağı görüşmelerin sürdüğü Mayıs ayında ortaya çıkmıştı.¹¹⁶

Bununla birlikte, Filistin'e göç eden Yahudiler Türkiye limanlarından da geçmeyi sürdürdü. Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nun kurulduğu ve ABD ile Fransa'nın yanında Türkiye'nin de komisyona seçildiği 12 Aralık 1948'de 'Bulgaria' isimli gemi Akdeniz'den geçerek 2349 kişiyi Hayfa'ya ulaştırdı.¹¹⁷ Öte yandan; İzmir'den de 4000 Yahudi Filistin'e göç etti.¹¹⁸ Daha önce de Türkiye limanlarını transit geçerek Filistin'e Yahudi göçmen taşıyan gemilere engel çıkarılmaması nedeniyle Filistin Yahudi Ajansı adına Chaim Weizmann Türkiye'ye bir teşekkür mektubu yollamıştı. İsrail'in ilk cumhurbaşkanı da olan Weizmann, II. Dünya Savaşı'nın mağdurlarının güvenli bir biçimde Türkiye'nin de desteğiyle Filistin'e gidebilmesinden duyduğu memnuniyeti 24 Ocak 1945'te şöyle kaleme almıştı:

“Ekselans,

Musevi göçmenlerinin Türkiye tarikiyle Filistin'e transit geçmelerini tanzim hususunda hükümetinizin ibraz ettiği yardım ve muaveneti Türkiye'deki mümessilimizden derin bir memnuniyetle öğrendim.

Bu hususta Türk makamları tarafından ittihaz olunan insani ve müşfik hattı hareket binlerce Musevi mültecisinin düşman işgali altındaki memleketlerden kurtarılması için amil olmuştur.

Bu yardımdan dolayı samimi teşekkürlerimizi lütfen kabul buyurunuz. Bu çok müsa'cel meselede zat-ı devletlerinin ve hükümetinizin dostane ve muavenetkâr alakalarına devam edeceğine emin bulunuyorum.

Hürmetkarınız Weizmann

Filistin Yahudi Ajanlığı”¹¹⁹

---

¹¹⁶ Smolar, a.g.m., aynı sayfa.

¹¹⁷ Cumhuriyet, 13 Aralık 1948.

¹¹⁸ Cumhuriyet, 15 Aralık 1948.

¹¹⁹ (BCA), Hariciye Bakanlığı Hususi Kalem Müdürlüğü, 0301011073616, 24 Ocak 1945.

Ne var ki; Türkiye'nin *Filistin Uzlaştırma Komisyonu*'nda yer alması tartışma konusu oldu. *1947 Taksim Planı*'nda Arapların tarafında bir duruş sergileyerek Filistin'i paylaşırma planını reddeden Türkiye bu kez, komisyonun kurulmasına ilişkin oylamada Arapların aksine lehte oy verdi. Demokrat Parti adına Adnan Menderes, Filistin Uzlaştırma Komisyonu'na Türkiye'nin talebiyle girilip girilmediğini sormuş ve dönemin Dış İşleri Bakanı Necmeddin Sadak yanıtlamıştı:

*“Filistin Komisyonu'na katılımımız talebimizle değil, seçimle olmuştur. Bu durumdan Amerika, Fransa ile Araplar ve Yahudiler memnundur.”*¹²⁰

Tartışmalı kararda, Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ile Truman doktrini ve Marshall yardımı üzerinden girdiği yakın ilişkilerin etkisi açıktı. Nitekim; ABD Başkanlık seçimlerinde Yahudi lobisinin faaliyetleri önemliydi ve ABD'nin İsrail kurulur kurulmaz onu ilk tanıyan devlet olmasında da bu baskın neden yatıyordu. ABD'nin İsrail'i tanınması aynı zamanda politik fraksiyon olarak Sovyetlere yakın olacağı düşünülen İsrail'in komünist yapılanmasına dair endişeleri de boşa çıkarmıştı. Sovyetlerin Türkiye üzerindeki baskısı Türkiye'nin Filistin politikasını yakından etkiledi.¹²¹

Diğer yandan; Türkiye'nin komisyon üyeliğinde *tarafsızlık* ilkesiyle hareket etmesi beklenirdi. Dolayısıyla; *1947 Taksim Planı* oylamasındaki gibi Araplar lehine baştan benimsenmiş bir taraf olma hali yoktu. Bu da Türkiye'nin o zamana değin sergilediği Orta Doğu politikasındaki değişimi gösteriyordu.

Komisyon; bölgelerin sınırları, mülteciler ve Kudüs'ün statüsü olmak üzere üç ana sorun üzerinde çalıştı. Arap Devletlerinin (Mısır, Ürdün, Lübnan ve Suriye) Nisan ayında Lozan'da bir konferansta bir araya gelerek İsrail ile birer protokol imzalamaları

---

¹²⁰ *Cumhuriyet*, 16 Aralık 1948. İlgili haber gazete, “Dış İşleri Bakanlığı Hakkında Tenkidler” başlığıyla verilmiş, Demokrat Parti'nin dış siyasetin iyi işlemediğine dair eleştirileri belirtilmişti.

¹²¹ *Dundee Courier*, 27 Eylül 1947.

ve böylece bölünme kararıyla çizilen sınırları görüşmelerin başlangıç noktası olarak kabul etmeleri sağlandı. Ancak Arap Devletleri'nin ilk adım olarak mültecilerin iadesi için yaptıkları baskılar ve İsrail'in de bölgesel soruna öncelik verilmesi ısrarı nedeniyle Komisyon'un 1949 yılı görüşmeleri kesin bir sonuç elde edilemeden sona erdi.¹²²

I.4. Türkiye'nin İsrail'i Resmen Tanınması

Türkiye, Rodos'ta Ürdün ve İsrail arasında mütareke görüşmeleri sürerken 28 Mart 1949'da İsrail'i resmen tanıdı. Karar metni şöyleydi:

*“İsrail Devleti'nin derhal tanınması, Dış İşleri Bakanlığı'nun 24/3/1949 tarihli ve 35970/115 sayılı yazısı üzerine Bakanlar Kurulu'nun 24/3/1949 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.”*¹²³

Türkiye'nin bu adımını Lübnan elçisi “bir sürpriz” olarak nitelemiş, “Türkiye'nin İsrail'i tanıyan Müslüman devleti olması hadisenin ehemmiyetini bizim için bir kat daha arttırıyor. Türkiye'nin İsrail'i tanınması ile Orta Doğu siyasetinde bir değişiklik olacağını ümid etmiyorum”, açıklamasını yapmıştı.¹²⁴

Dış İşleri Bakanı Necmeddin Sadak ise daha 8 Şubat 1949'da İsrail'in tanınmasına ilişkin Anadolu Ajansı'na verdiği demeçte Türkiye'nin tutumunu şöyle açıklamıştı: “İsrail devleti bir vakı'adır. Otuzdan fazla devlet tanımıştır. Arap temsilcileri de İsrail temsilcileriyle konuşmaktadırlar. Türkiye'ye gelince, Uzlaştırma Komisyonu'nda vazifemizi daha iyi görebilmek için bugünkü durumumuzu değiştirmemeyi daha faydalı buluyoruz.”¹²⁵

---

¹²² <http://www.unicankara.org.tr/filistin/2.html>.

¹²³ (BCA), Dış İşleri Bakanlığı, (Bk) EK 7, 03018 0102118 1083, Şubat-1949, *Ayın Tarihi Dergisi*, Sayı :183, s.176.

¹²⁴ *Akşam*, Çarşamba, 30 Mart 1949.

¹²⁵ *Ayın Tarihi*, S: 183, Şubat 1949, s. 176.

Hükümetin yarı-resmi organı *Ulus* gazetesi ise başyazısında, İsrail'in kuruluşunun üzerinden geçen uzun süreye dikkat çekmiş ve Türkiye'nin bu süre içinde yeni kurulan devlete karşı nasıl bir politika izleyeceğini derinlikle tahlil ettiğini bildirmişti. Gazete, İsrail'in tanınmasının Araplara duyulan dostluk anlayışının değişimi olarak değerlendirilmemesi gerektiğini de vurguluyordu. Öte yandan; İsrail kabinesinden Başbakan ve Dış İşleri Bakanı dahil olmak üzere üç bakanın Türkiye'de hukuk öğrenimi gördüğü ve Türk halkını yakından tanıdığı belirtilmişti.¹²⁶

Filistin'deki İsrail basını da Türkiye'nin İsrail'i tanınmasını ilk sayfadan vermişti.¹²⁷ 31 Mart 1949'da ise 500 Yahudi göçmeni taşıyan ilk resmi gemi 'Cumhuriyet' İstanbul'dan hareket ederek Hayfa'ya doğru hareket etti.¹²⁸

Türkiye'nin İsrail'i resmen tanıdığını ilan ettiği gün, Dış İşleri Bakanı Necmeddin Sadak'ın BM delegesi başkanı olarak Atlantik Paktı için Amerika Birleşik Devletleri'ne gideceği duyuruldu.¹²⁹ Sadak, Washington'a gidecek ilk Türk bakan olacaktı.¹³⁰

Öte yandan; İsrail'de komünistlerin iktidarı ele geçirmesi Atlantik görüşmelerinin temel endişelerinden biriydi.¹³¹ Rusya'nın İsrail ile olan ilişkisini takip eden Türkiye, Sovyetlerin hasmane tutumunu sıklıkla kamuoyuna taşıyordu. Sovyetler'in Kürtleri ve Ermenileri kışkırttığı iddiası sürekliliğini koruyor, bu durum en az komünizm kadar tehdit içeriyordu.¹³²

Esasında; bu tehdit bir varsayımdan öteydi. Sovyet Dış İşleri Bakanı Molotov, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e Rus-Türk ilişki şartlarını ve kırmızı çizgilerini daha 7 Haziran 1945'te dile getirmişti. Bu görüşmeye göre Türkiye'nin 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması ile tespiti yapılan sınırda Sovyetler Birliği lehine bazı düzenlemelere girişilmesi, Boğazlar'ın Türkiye ve Sovyetler tarafından ortaklaşa savunulması ve hatta Sovyetler'e Boğazlar'da kara ve deniz üssü tahsis edilmesi, yanı

---

¹²⁶ *Ulus*, 30 Mart 1949.

¹²⁷ *The Palestine Post*, 29 Mart 1949.

¹²⁸ *The Palestine Post*, 31 Mart 1949.

¹²⁹ *The Times*, 29 Mart 1949.

¹³⁰ *Cumhuriyet*, 01 Nisan 1949.

¹³¹ *Cumhuriyet*, 30 Mart 1949.

¹³² *Cumhuriyet*, 15 Aralık 1948.

sıra; Boğazlar rejimini tespit eden Montreux Sözleşmesi'nde yapılması gerekli değişiklikler konusunda Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında bir prensip mutabakatına varılması istenmişti.¹³³

Birleşik Arap güçlerine karşı girdiği savaştan umulmadık bir zaferle çıkışı ve arka arkaya imzaladığı ateşkes antlaşmaları İsrail'in Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğinde, Rusya'nın yakın ilgisinde Orta Doğu'da kalıcı olduğuna dair öngörülerini güçlendirmişti. Türkiye reel-politik bir perspektif üretmek istemiş ve 'büyük güçler'in ilgisini çeken yeni devletin diplomatik olarak Türkiye ile ilişkisinin başlaması tercih edilmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de 1 Kasım 1949'da TBMM'yi açış nutkunda İsrail konusunda şunları söylemişti:

*“Yeni doğan İsrail Devleti ile siyasi münasebetler açılmıştır. Bu devletin Yakın Doğu’da bir barış ve istikrar unsuru olacağını ümit ediyoruz.”*¹³⁴

Türkiye'nin İsrail'i tanıdığı 28 Mart 1949'dan itibaren başlayan iki ülke arası ilişkiler nezdinde İsrail hükümeti, Filistin Yahudi Ajansı'nda görev almış ve onu BM'de temsil etmiş Arap İşleri Şefi Elyas Sason'u Ankara Orta Elçiliği'ne tayin edebilmek üzere agremen talep etti.¹³⁵ Buna karşılık, 26 Kasım 1949'da Birinci Daire Umum Müdürü Seyfullah Esin'in 'Orta Elçi' payesiyle İsrail'e maslahatgüzar seviyesinde gönderilmesine karar verildi.¹³⁶

Türkiye'nin Filistin'i Taksim Planı'na aleyhte oy verdikten sonra, oylamadan yalnızca iki yıl sonra bölgede kurulan İsrail'i fiilen tanınması Türk dış politikasının tutum değişikliğini göstermekteydi. Sovyet tehdidinden hareketle ve Amerikan yardım paketini içeren Truman doktrini ve sonucunda Marshall yardımları gündeminde ABD ile yakınlaşmasının bir sonucu olarak İsrail'i tanıdı. NATO'nun Washington'daki ilk toplantısından önce Batı cephesine yakınlığının bir tezahürü olarak İsrail'i tanıdığını

---

¹³³ Prof. Dr. Mehmet Gönübol-Prof. Dr. Haluk Ülman, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara, 1993, s.193.

¹³⁴ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 33.

¹³⁵ (BCA), *Dış İşleri Bakanlığı Protokol Umum Müdürlüğü*, 03013194210, 14 Kasım 1949.

¹³⁶ (BCA), *Dış İşleri Bakanlığı Zat İşleri Dairesi*, 22990 No'lu Karar, 030111210372, 26 Kasım 1949.

duyurmak istemişti. Ancak İsrail'in tanınması, Türkiye'nin NATO'nun kuruluş toplantısına çağrılması için yeterli olmadı. Türkiye'nin Filistin politikasındaki değişim Arapların da Türkiye'ye karşı hemen değilse bile bir süre sonra değişmesine neden oldu.

Ne var ki; BM'e İsrail'in kabulünün görüşüldüğü günlerde Rusya da Filistin politikasını değiştirmiş, Sovyet topraklarında İsrail karşıtı şiddetli bir Yahudi aleyhtarlığı başlamıştı.¹³⁷

I.5. Mısır Olayları ve Türkiye'nin Orta Doğu Komutanlığı

I.5.1. Mısır-İsrail Çatışması

Hisdatrut'un orijinal gazetesi olan Siyonist işçi hareketinin en önemli gazetesi *Davar*, 2 Ekim 1949 tarihli baskısında Mısır'ın bölgedeki eylemlerini İsrail açısından yorumlamış ve 'silahların yalnızca İsrail'e karşı planlanan saldırganlık için satın alındığını' ilan etmişti. Siyonist gazete Mısır'ı ve Mısır nezdinde diğer Arap ülkelerini uyarıyordu: "*Mısır hükümdarı ve diğer Arap yöneticileri, tıpkı devletimizin varlığını inkâr ettiği gibi İsrail'in kendini savunma olasılığını men etme haklarının olduğuna inanırlar.*"

Bir başka Yahudi gazetesi *Ma'ariv* ise yine Mısır saldırganlığına dikkat çekiyordu.¹³⁸ İsrail kamuoyunun İsrail'in varoluş haklarına birer kasıt olarak değerlendirdiği Mısır'ın her stratejik hamlesi Arap Birliği'nin yeni bir döneme girdiğinin

---

¹³⁷ *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1949.

¹³⁸ Bregman, a.g.e., s.34.

işaretini vermişti. Tartışmalı bir ülke olarak İsrail'in kuruluş yıl dönümü 14 Mayıs 1949'da Birleşmiş Milletler'e kabul edilmesinden sonra Rodos Barış Antlaşması'nı imzalayan Mısır İsrail devletini tanımadığını, ancak 16 Kasım 1948 tarihli önerisine uymak için bu anlaşmayı imzaladığını bildiriyordu.¹³⁹

14 Mayıs 1948'de kurulan geçici hükümet yerini 10 Mart 1949'da seçilmiş hükümete bıraktı. Kabinedeki isimlerde belirgin bir fark yoktu. Başbakan Ben-Gurion mücadelenin elden bırakılmayacağını, Yahudilerin 'savaşa savaşa' karşılık vereceğini her fırsatta dile getirdi. Gurion, *'İsrail Savunma Ordusu bugün çok genç ama Yahudi ordusunun tarihi kadimdir'*¹⁴⁰, diyerek Arap ordularının karşısında elde edilen beklenmedik 1948 zaferini Antik Filistin üzerinden hatırlatıyordu. Ben-Gurion şöyle devam ediyordu:

*"Dolayısıyla, İsrail Savunma Ordusu, yalnızca iki yaşındaysa da eski çağa uzanan bir geleneğe sahiptir ve düşmanları şu an (eskiden olduğu gibi) bize karşı olanlar: Mısır ve Babylon, Aram ve Ammon'dur. Fakat İsrail'in donanması yoktu ve nihayetinde bugün dünyanın en genç donanması var."*¹⁴¹

İsrail ders kitaplarında bölgedeki Arap güçleri 'işgalci' olarak tanımlanmış¹⁴², İsrail ordusunun elindeki ekipmanın mütevazı miktarı ve kalitesi vurgulanmıştı. Bir ders kitabında, istilacı orduların sadece daha güçlü olmayıp aynı zamanda 30 milyon Arap nüfusu ve donanım kitlesi ile takviye edildiğini, buna karşılık İsrail'in *'bu muazzam güce karşılık zayıf bir biçimde'* silahlandığı belirtiliyordu.¹⁴³

17 Nisan 1948'de BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 46 sayılı kararla bölgeye yönelik silah ambargosu uygulanmaya başlanmıştı. BM silah ambargosu kararı 11 Ağustos 1949'da kaldırıldı. Sovyetler'in silah satışı vesilesiyle bölgeye hakim oluşundan

---

¹³⁹ DTA, aynı sayfa.

¹⁴⁰ Gurion, a.g.e., s. 298.

¹⁴¹ Gurion, a.g.e., s. 299.

¹⁴² *The Palestine Post*, 31 Mart 1949.

¹⁴³ Elie Podeh, *The Arab-Israeli Conflict in Israeli History Textbooks, 1948-2000*, Westport, CT, 2002, s.103.

endişe duyan ABD ve İngiltere'nin uzlaşısıyla bölge ülkelerinin rejimlerini koruması, meşru müdafanın makul ölçüde sağlanması koşuluyla Orta Doğu ülkelerine yönelik silah satışlarına kısmi olarak izin verildi.¹⁴⁴

İsrail Dış İşleri Sözcüsü, Arap ülkelerinin yeniden ağır silahlanmasının Orta Doğu'daki silahlanma yarışına İsrail'i mecburen çektiğini¹⁴⁵ belirttikten sonra İngiltere ve Amerika'nın silah sağlayacağını iddia ediyordu. Ancak; İngiliz ya da Amerikan resmi makamları bu iddiayı uzun süre doğrulamamıştı.¹⁴⁶ Oysa; 20 Nisan 1950'de İsrail'e silah satış yasağı sürerken İngiltere; Türkiye, Mısır, İran, Irak, Haşimi Ürdün ve Suudi Arabistan'a "mahdud miktarlarda" silah sattığını açıkladı.¹⁴⁷

İngiliz silahlarının "Arap ülkelerini Sovyet tehdidine karşı değil; İsrail'e karşı güçlendirdiğini" iddia eden İsrail, İngiliz silah sevkiyatını durduramayacağını anlayınca tekrar ABD'den silah alma arayışlarına girdi. Amerika, İngiltere ve Fransa 25 Mayıs 1950'de *Üçlü Deklarasyon* yayınlayarak, Arap ülkelere ve İsrail'e, ancak bunların iç güvenliklerinin gerektireceği kadar silah satacaklarını ve bunu da bu silahların başka bir devlete karşı kullanılmaması şartı ile yapacaklarını bildirdiler. Batılılar Orta Doğu'ya bir silah ambargosu tatbik etmekteydi.¹⁴⁸

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Orta Doğu ülkelerinin silahlanmasına yönelik ilk önemli girişim olarak değerlendirilebilir. Birinci Arap-İsrail Savaşı sonrasında bölgede oluşan boşluk ve bu boşluğun Sovyetler tarafından doldurulma ihtimali, Deklarasyonun ortaya çıkmasında etkili olmuştu.¹⁴⁹

Mısır Dış İşleri Bakanı ise silahlanmanın 'tecavüz' gayesi gütmeyeceğini ileri sürmüş, milli bütünlüğü koruma maksadıyla bu kararın alındığını belirtmişti. Bu yolda alınan BM kararlarına da uyulduğunu, ancak şartların değiştiğini söyledi. Mısırlı Bakan,

---

¹⁴⁴ Neil Caplan, *Operation Alpha and the Failure of Anglo-American Coercive Diplomacy in the Arab-Israeli Conflict, 1954-1956*, London, 1997, s. 27.

¹⁴⁵ *Reuters*, 26 Ocak 1950; *Western Morning News*, 26 Ocak 1950.

¹⁴⁶ *Western Morning News*, 03 Mart 1950.

¹⁴⁷ *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1950.

¹⁴⁸ Armaoğlu, a.g.e., s. 249.

¹⁴⁹ Ferhat Pirinççi, "Orta Doğu'da Silahlanmayı İlk Kontrol Girişimi: Üçlü Deklarasyon", *History Studies*, Orta Doğu Özel Sayısı, Issue 2010, s. 377.

“Bizimle dost geçinmek isteyen hür milletlerle dost geçinmek kararındayız”, diye konuşmuştu.¹⁵⁰

Öte yandan; 23 Ocak 1950’de Knesset, BM’nin garantörlüğüne bırakılan Kudüs’ü İsrail’in başkenti olarak ilan etti.¹⁵¹ Yanı sıra; meselelerin yeniden değerlendirildiği bir deklarasyon yayınladı. Ben-Gurion, İsrail meclisinde Mısır iktidarını eleştiriyordu:

*“Mısır hükümdarı, talihsiz ve utanç verici iç durumu iyileştirmekten ziyade dış politika cephesinde zafer kazanmanın daha kolay olduğu sonucuna varmış. Mısır zorbalarının Arap hegemonyası kazanmak için daha kolay ve en ucuz yolu İsrail’e saldırmaktır.”*¹⁵²

İsrail Savunma Gücü’nün arkeolog Genel Kurmay Başkanı Yigael Yadin ise Mısır’ı “*en büyük düşman*” diye tanımlıyor ve Mısır ordusunun bölgede büyük bir tehlike yarattığını belirtiyordu. Eski Haganah komutanı, Mısır ordusu yenilmediği sürece kuvvetlerin Ürdün cephesinde tutulmaması gerektiğini belirtiyordu.¹⁵³

I.5.2. Mısır-Ürdün Çatışması

1948 Savaşı Irak ve Ürdün’den oluşan Haşimi bloğu ile Mısır, Suriye, Suudi Arabistan’dan oluşan işbirliği arasında bir ayrım yarattı. Mısır kendini savaş sırasında

---

¹⁵⁰ Zafer, 23 Ocak 1950.

¹⁵¹ M. Lütfullah Kahraman, “Filistin”, *DİA*, C.13, s. 96; Lea, a.g.e., s. 2.

¹⁵² Bregman, a.g.e., s. 34.

¹⁵³ Ze’ev Drory, *The Israel Defence Force and the Foundation of Israel*, London, 2004, s. 20.

yalnız bırakan Ürdün'ün siyasetine ve dolaylı olarak İngiltere'nin Akdeniz politikasına engel olmak istiyordu. Bu nedenle; Necef'i İsrail'e bırakıp Gazze'yi işgal altına aldı. Böylece Ürdün'ün Akdeniz'e açılmasına engel oldu.¹⁵⁴

1948'den sonra Ürdün rejimi Filistinlileri ülkenin Ürdünleştirilmesi sürecine katkıda bulunacak bir grup ya da kabile olarak görmeye başlamıştı.¹⁵⁵ 25 Nisan 1950'de Ürdün meclisinin yeni dönemini açarken Kral Abdullah, Ürdün'ün İsrail ile ateşkes anlaşması yapması itibariyle Arap Filistin'ini ilhak ettiğini açıkladı. Ürdün'ü dışlamak isteyen Arap Birliği'ne karşı koydu. Kral Abdullah ertelenen geç bir tarihte Filistin'de ayrı bir Arap devleti projesinin canlandırmanın imkânsız olduğunu iddia etti. Ürdün Kralı, ilhak konusunda geç kalındığını belirtirken Filistinli Arapların kendi yönetimi altına girmesinden hoşnutluğunu dile getirdi. Kral, İsrail ile de Orta Doğu'nun barışı ve ekonomik refahı için İsrail ile gelecekte bir saldırmazlık paktı beklentisi altında ilişkiler kurabilirdi.¹⁵⁶

Mısır, Ürdün ilhakını iptal etmediği veya diğer üyeler tarafından Arap Birliği'nden atılmadığı takdirde birliği terk edeceğini söyledi. Komite; Mısır, Suudi Arabistan, Lübnan ve Suriye'nin talebiyle Ürdün'ün eylemini 'yasadışı' ilan etti ve ilhak ettiği bölgeden derhal çıkmasını talep etti.¹⁵⁷

İngiliz Dış İşleri Bakanlığı Sözcüsü ise Ürdün'ün ilhakının bir boşluğu doldurduğunu söylemişti. İsrail gazetesi *Herut* ise haberi, Kral Abdullah'ın Filistin ilhakını 'İsrail'in kapısında yeniden İngiliz üsleri kurulmuştur' eleştirisiyle verdi.¹⁵⁸

---

¹⁵⁴ DTA, s. 326.

¹⁵⁵ Kimmerling- Migdal, a.g.e., s. 213.

¹⁵⁶ *The Times*, 25 Nisan 1950.

¹⁵⁷ *The Sentinel*, 25 Mayıs 1950.

¹⁵⁸ *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1950.

I.5.3. İngiltere'nin Orta Doğu Komutanlığı Projesi ve Türkiye

Mısır'da 3 Ocak 1950'de yapılan genel seçimlerde Vafd Partisi zafer kazanmış, Mısır hükümeti ülke çoğunluğunun desteğini sağlamıştı.¹⁵⁹ Yaşlı lideri el-Nahas Paşa başbakan oldu.¹⁶⁰ Yeni kabine Orta Doğu'daki etkinliğini arttırmak üzere tarihi bağlarına vurgu yapan milli değerler üzerine politikasını sürdürürken İngiltere'nin Mısır'daki varlığını gözden geçirmeye hazırlandı.

Buna karşılık İngiltere Dış İşleri Bakanı Bevin, Irak'ın Hayfa'daki boru hatlarından petrol geçmesine izin vermediğini, Mısır ve İsrail arasındaki savaş halinin devamı nedeniyle de Süveyş kanalından petrol geçirilemediğini söylemişti.¹⁶¹ İngilizler, bölgesel taleplerini güçlendirebilmek için İsrail'in eylemlerini İsrail hava kuvvetlerini tehdit etmek ve Akabe'deki İngiliz garnizonunu güçlendirmek için bir bahane olarak kullanıyordu.¹⁶²

İngiltere, Orta Doğu'da birleşik bir Komutanlık kurmak suretiyle Süveyş'teki varlığının devamına çalışmaktaydı. Bu şekilde İkinci Dünya Savaşı sırasındaki İngiliz Orta Doğu Komutanlığı'na benzer bir kuruluş meydana getirilecek, ancak bu sefer bölge devletlerinin de ortaklığı elde edilerek gerekli ve zorunlu işbirliği sağlanmış olacaktı. Üstelik böyle bir kuruluş, üslerin İngiltere'nin yönetimi altında kalmasına oranla daha az tepki uyandıracaktı.¹⁶³

Orta Doğu Komutanlığı Projesi, 25 Mayıs 1950 tarihli silahlanmaya dair *Üçlü Deklarasyon* ile aynı zamanda ileri sürüldü. ABD, İngiltere, Fransa'nın oluşturduğu bloklaşma projesine Türkiye de katılacaktı. Orta Doğu Komutanlığı projesini benimseyen her bir devletin birbiriyle kesişse de projeye dair farklı gerekçeleri vardı. ABD, bölgeye *Üçlü Deklarasyon*'da bulunmadığı için silah satışında hiçbir bağlayıcı hükme tabi

---

¹⁵⁹Cumhuriyet, 05 Ocak 1950; Belfast News-Letter, 05 Ocak 1950.

¹⁶⁰Cumhuriyet, 04 Ocak 1950; Cleveland, a.g.e., s.337.

¹⁶¹Cumhuriyet, 30 Mart 1950.

¹⁶²Efraim Karsh, *Israel: The First Hundred Years*, Vol. 4, London, 2003, s.78.

¹⁶³Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 34.

olmayan Sovyetler'in bu yolla Orta Doğu'ya sızmasını engellemek maksadını güdüyordu. İngiltere ise baştan beri kendi ulusal çıkarlarını koruyarak, Filistin'den sonra Mısır'daki üs kazanımlarını da terk etmek istemiyordu. Özellikle Süveyş geçidi İngiltere için Orta Doğu'daki hareket sahasının merkezini oluşturuyordu. Fransa ise; İsrail ile yakın politik ilişkilerle bölgede kendine dost bir ülke yaratmak isterken Orta Doğu siyasetinden yalıtılmak istemediği için uzlaşmaya varmıştı.

Örnek alınan yapının Batı normlarında bir Birlik teşekkülü olması gerektiğinin altı çizildi. Yeni oluşuma dair beklentileri değerlendiren İngiltere Dış İşleri Bakanı, Batı medeniyetini kurtarmak için Batı devletlerinin kuvvet ve kudretini ortaya çıkarmak gerektiğini belirtti.¹⁶⁴

Ne var ki; ABD, İngiltere ve Fransa'nın yanında jeopolitik önemi ve ABD'nin yakın markajı nedeniyle Türkiye de Orta Doğu Komutanlığı projesine dahil edilmişti. Türkiye'nin projenin asli unsurlarından biri olmasını Amerika istedi. İngiltere Orta Doğu'daki geleneksel hakimiyetini İkinci Dünya Savaşı sonrası nüfuzunu arttıran ABD lehine kaybetmek istemediğinden, teşekkül ettirilecek bir yapıda bir İngiliz başkomutanın olmasını arzu etmekteydi. Birleşik Krallık projenin hayata geçirilebilmesi için bir uzlaşım sahası öngörmüştü. Bunun üzerine İngiliz Dış İşleri Bakanı, "Orta Doğu'nun müdafaasında da Türkiye'nin layık olduğu rolü oynamasını ve payına düşeni müessir surette yapmasını çok isteriz" açıklaması yaptı.¹⁶⁵

ABD, Orta Doğu dengelerini kurabilmek gayesinde İngiltere'nin bölge ülkeleriyle mevcut sorunlarından ötürü İngiliz ağırlığında bir yapılanmaya baştan beri karşıydı. Halihazırda; İngiltere'nin Mısır ile Süveyş Kanalı, İran ile de petrol meselesi vardı.

Kahire'nin bu örgüte katılımı oldukça önemliydi; çünkü hem Mısır Batı savunma sisteminin Orta Doğu ayağına dâhil edilecek, hem de İngiltere ile Mısır arasında Kanal bölgesindeki üsler nedeniyle yaşanan kriz sona erdirilebilecekti. Bu yüzden Mısır'ın katılımını teşvik için, Orta Doğu Komutanlığı'nın merkezinin Kahire'de olması ve İsrail'in bu sistemin dışında bırakılması öngörülmekteydi.¹⁶⁶

---

¹⁶⁴ *Cumhuriyet*, 30 Mart 1950.

¹⁶⁵ Abidin Daver, "Dış Emniyetle İlgili İki Haber"; *Cumhuriyet*, 06 Ağustos 1951, s.1.

¹⁶⁶ Pirinççi, a.g.m., s. 383.

Nitekim; ABD ve İngiltere, Fransa ve Türkiye'nin de desteğini alarak Kahire merkezli bir Orta Doğu Komutanlığı kurulmasına yönelik tekliflerini 13 Ekim 1951'de Mısır'a yaptı. Teklifte, "Mısır'ın hür dünyaya dahil olduğu ve dolayısıyla gerek kendisinin, gerekse genel olarak Orta Doğu'nun savunmasının diğer demokratik ülkeler için de aynı derecede önem taşıdığı" belirtilmişti.¹⁶⁷ Mısır'ın katılımına yönelik cevap beklenirken, Mısır'daki Vafd Hükümeti sadece bu teklifi reddetmekle kalmamış; aynı zamanda Mısır Başbakanı El Nahhas milliyetçi havayı canlandırmak için İngiltere ve Mısır arasındaki ilişkiyi düzenleyen ve Mısır'ı kısıtlayan 1936 Antlaşması'nı yürürlükten kaldırmıştı. Mısır'daki İngiliz askerlerinin de çekilmesini talep etti.

1936 Antlaşması'nın feshi Mısırlıları sevindirdi, ancak İngiltere tanklarını gönderdi ve İsmailiye'deki bir Mısır polis kışlasına saldırdı. Elli kişinin öldüğü olay sonrası Kahire karıştı.¹⁶⁸ Kanal Bölgesi'nde, antlaşmaya göre maksimum kuvvetten sekiz kat daha fazla güç tutan ve antlaşma koşullarını hiçe sayan İngilizler suçlanıyordu. Antlaşma, şartlarına uygun olarak 1956'da sona erecekti. O tarihten sonra İngiltere, Mısır ile arasında yeni bir anlaşma yapamazsa Mısır'da İngiliz birliklerinin korunması için BM'den izin talep edecekti.¹⁶⁹

Mısır'ın Orta Doğu Komutanlığı teklifini reddetmesine ilişkin İsrail Başbakanı Ben-Gurion, ABD Tel Aviv Büyükelçisi'ne durumu şöyle değerlendirdi:

"Mısır hareketinin İsrailileri sürpriz bir şekilde ele geçirdiği ve bunun istenen bir şey olduğu açıktır. Resmi çevrelerde, bunun Mısır'ın Orta Doğu'daki nüfuzuna ve prestijine cazibe katmasına vesile olacağına güvenle inanılıyordu ve bundan ülke çapında korkuluyordu. Süveyş Kanalı bölgesi yüzünü kaybetmeden ve büyük bir kazançla Britanya ile olan ihtilafını bitiren dördümlü gücün davet fırsatını yakalayabilirdi. Batı'nın İsrail'e karşı Mısır iddialarını desteklemek ve önerilen bölgesel savunma sisteminden İsrail'i dışlamayı kabul ederek Mısır'ı Orta Doğu komutanlığına çekmeye çalışacağına hala

---

¹⁶⁷ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 35.

¹⁶⁸ Cleveland, a.g.e., aynı sayfa.

¹⁶⁹ John Marlowe, *A History of Modern Egypt and Anglo-Egyptian Relations, 1800-1953*, New York, 1954, s.399.

inatla inanılmaktadır. Mısır'ın her durumda daha geç olmadan çizgiye gelmesi bekleniyor.”¹⁷⁰

Mısır, David Ben-Gurion'un öngördüğü ve ihtimal saydığı biçimde Orta Doğu Komutanlığı projesine dönmedi. Mısır olmadan projenin hayata geçirilebilmesine çalışıldı. Gözden geçirilmiş haliyle projenin yedi devletli bir yapıyla düzenlenmesi planlandı. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa, Türkiye, Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika katılımıyla oluşturulması tasarlanan Komutanlık, Atlantik Paktı'na uygun biçimde dizayn edilecekti.¹⁷¹ Projenin ileri sürülmesinde her ne kadar görünür sebep 'Orta Doğu savunmasını güçlendirmek' olsa da asıl amaç; Orta Doğu'daki stratejik üslerini kaybetmiş İngiltere'nin bölgedeki etkinliğine dönmesiydi. Dolayısıyla; İngiltere'nin başlıca çıkarlarının olduğu Mısır'ın bulunmadığı bir Orta Doğu güvenlik teşekkülü sonuçsuz kaldı. Bunda Amerikan beklentilerinin ve İngiliz taleplerinin çakışması da önemli bir nedendi.

I.5.4. Orta Doğu Komutanlığı Projesi ve Türkiye'nin Dış Politikası

Orta Doğu Komutanlığı projesi, Atlantik Paktı'na dahil edilmeyen Türkiye için Batı blokuyla işbirliği yapmanın somut bir adımı olacaktı. Türkiye; Batı'nın etkin güçleriyle dikkat çeken bir düzeye taşınacak, bir parçası olduğu Orta Doğu'nun siyaseti içinde aktif rol oynayacaktı. Türkiye; Arap ülkelerinin Filistin meselesiyle ve ardından Mısır olaylarıyla dünya gündemine taşınan tartışmalı sınırları, iktidarları ve geleceği hakkında karar veren güçlerden biri olma konumunu bu sayede pekiştirebilirdi. Orta Doğu, giderek Türk dış politikasında Batı'nın bölgeye olan ilgisi ölçüsünde ağırlık

---

¹⁷⁰ *The Times*, 18 Ekim 1951.

¹⁷¹ *Akşam*, 06 Ağustos 1952.

kazandı. Mısır'ın, başta Ürdün ile olmak üzere ihtilaflı bir alanda seyreden ve İngiltere ile uzlaşsız sürdürdüğü dış politikası sonucunda, Orta Doğu'nun barış ve istikrar söyleminde Türkiye ön plana geçerken Filistin ve İsrail meselesi gölgede kaldı.

İsrail'in dışarda bırakıldığı Orta Doğu Komutanlığı projesine Türkiye'nin dahil edilmesi, yeniden ihtilaflı bir Batı-Arap ilişkisine çekilmesi demektir. Söz konusu proje; ABD ve İngiltere'nin Orta Doğu'da üsler kurması ve kullanması anlamına geldiğinden, Türkiye'nin Filistin Uzlaştırma Komisyonu teşkilinden bu yana ilişkilerinin tehlikeye girdiği Araplar ile mesafesini büyütebilirdi. Batı için dengeyi sağlayacak güç olarak, Mısır'ın da potansiyelini üzerine alacak olan Türkiye, Amerika nezdinde özellikle Kore Savaşı sonrasında daha fazla değer kazandı. Ancak; İngilizlerle yaptığı anlaşmayı feshederek İngiltere'nin Orta Doğu'daki konumunu sarsan Mısır, hala bölgenin ilişkileri domine eden ülkesiydi. Dolayısıyla; ABD, İngiltere ve Avrupa bloğunda kendini hisseden ülkeler dışında bu projeden ve ilişkiden kimse hoşnut olamazdı. Türkiye'nin projeye dahil olması, sadece Sovyetler ve komünizm tehdidi altında gerilen ulusal ve uluslararası ilişkiler ile açıklanabilirdi. Türk eksenli Batı ile kurduğu ilişkide, Sovyetler tehdidi ölçüsünde bir nüfuz etkinliği mücadelesinin merkezi haline geldi. Bu nedenle ABD, İngiltere'nin 'Batı normlarında bir birliğe' işaretleyerek ortaya koyduğu bu projeyi desteklemeye hazırды.

Öte yandan; Orta Doğu Komutanlık merkezinin Kahire olması umudunun yitirilmesiyle ön plana geçen Kıbrıs merkezli projeye Yunanistan da dahil olmak istemişti. Kıbrıs'ın kendilerine ait olduğunu, o nedenle de Orta Doğu savunmasında söz sahibi olmaları gerektiğini iddia eden Yunan hükümetinin savı geçersiz bulundu. Ancak bir yazara göre, Yunanistan Atlantik Paktı ile aynı anda bu göreve hazır değildi. Ayrıca; Batılıların Orta Doğu savunmasına ayıracakları yardım payı bozulmamalı ve esas kuvveti teşkil eden Türkiye'yi dikkate almalıydı.¹⁷²

Öyle ki; ABD ve İngiltere, Avrupa menşeli emperyal nüfuz alanlarını Uzak Asya'ya kadar yaymak teşebbüsünde Türkiye ve Mısır'ın ayrıcalıklı konumlarıyla yakından ilgiliydi. Birleşik Devletler'in ve Britanya'nın günümüze değin önemini yitirmeyen politik tutumları, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin tehditleri altında Batı

---

¹⁷² Ömer Sami Coşar, "Yunan Protestosu ve Orta Doğu", *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1952, s.3.

bloğuna yakınlaşmasıyla güç kazandı. Türkiye, Orta Doğu ve Batı arasında denge unsuru olarak rol almayı, Orta Doğu Komutanlığı projesi hayata geçirilemese de sürdürdü.

İKİNCİ BÖLÜM

ATLANTİK ÜLKESİ OLARAK TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ (1949-1952)

II.1. Türkiye'nin Dış Politikasında Batı Faktörü

Türkiye'nin Batı ülkeleriyle ilişkileri, içinden geçilen süreçte İsrail'e yönelik politikasını doğrudan etkilemiştir. Dolayısıyla; Türkiye-İsrail ilişkilerini ele alırken Batı ülkeleri ile diyalogu giderek önem kazanmıştır. Bu çerçevede; Türkiye'nin NATO'ya girmesi, Bağdat Paktı'nın kurulması ve hatta Mısır'ın başlattığı Süveyş Krizi gibi gelişmeler siyasi gidişatı biçimlendirdi.

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sonrası dış politikası, Sovyetlerin başta Boğazlar'a çift taraflı hakimiyet talepleri, Akdeniz'e geçiş tehditleri ve komünizm propagandasıyla baş etme biçiminde tesis edildi. Bu yönüyle Türkiye alacağı bütün kararlarda ve uluslararası ilişkilerinde Batı ile bütünleşmeyi önemsemi ve anti-komünizm kamplarında yer aldı. Öyle ki; Batılı ülkelerin siyasetlerini inşa ettikleri düzlem de Türkiye'nin endişelerini barındırıyordu.

Birleşik Krallık Milletler Topluluğu İngilizce Konuşma Birliği Başkanı Frank Norvall, İngiltere halkı da dahil olmak üzere Wall Street merkezli ekonomik çıkarların rahatsız ettiği kitleler üzerinde Sovyetlerin komünizm propagandasının etkili olabileceğine dikkat çekmişti. Başkan, aslında; Amerika Birleşik Devletleri'nden kredi alarak ona borçlanan Britanya'nın hala adı konmamış bir savaşta olduğunu ve bu ikilemle mücadele ettiğini belirtiyordu. "Eğer Amerika ve İngiltere birbirinden ayrı düşerse Soğuk Savaşı Sovyetler kazanacak" diyen Norvall Birliğe şöyle seslendi:

*“Bizler kesinlikle bu propaganda tehlikesinden olabildiğince uzak durmalıyız. Çok büyük bir gerçekliktir ki, Birleşik Krallık son on yıldır ABD ve Kanada’dan büyük krediler ve bağışlar alarak büyük dolar krizlerinde ayakta kalabiliyor. Bu da bazı İngilizleri rahatsız ediyor. Atlantik’in diğer yanından bunun sona erebileceğinden endişe ediliyor. Bu da komünist propagandaya avantaj sağlıyor. Bizim olağanüstü bir biçimde İngiltere ve bağlı toprakları ile ABD arasında anlayışlı bir ilişki yaratmamız gerek.”*¹⁷³

4 Nisan 1949’da NATO’nun kurulmasından önce CHP hükümeti bu örgüte katılma olanakları hususunda başlıca NATO ülkelerinin nabzını yoklamaya başladı. ABD’nin başını çektiği Batılı güçler ile bir ittifaka dahil olarak Sovyetler’in açıkça hissettirdiği tehditlere karşı kendini güven altına almak istedi. 1947 Truman Doktrini itibarıyla ABD’nin Türkiye’ye dönük bir Orta Doğu politikası gütmeye başlaması ile yeni bir döneme girildi. Washington’a giden ilk Türk bakan olan dönemin Dış İşleri Bakanı Necmettin Sadak, İsmet İnönü’nün 31 Mart 1949 tarihli mektubunu Başkan Truman’a iletti:

“Dış İşleri Bakanı Bay Necmettin Sadak’ın BM Genel Kurulundaki Türk Murahhas Heyetine riyaset ve Vaşington’da yüksek Amerikan şahsiyetleriyle temas etmek üzere Amerika’ya hareketinden istifade ederek gerek Türk Milleti tarafından gerek benim tarafımdan Büyük Amerikan Milletine ve Mümtaz Başkanına karşı duyulan samimî dostluğu ve derin hayranlığı teyit için Ekselansınıza bu mesajı gönderiyorum.

Dış İşleri Bakanımızın temaslari ve konuşmaları esnasında tam bir hüsnü kabule daima mazhar olacağından ve memleketlerimizi bağlayan sıkı dostluğu ve karşılıklı münasebetlerimizi vasıflandıran samimî İşbirliğinin daha ziyade kuvvetleneceğinden şüphe etmiyorum. Türkiye’ye haiz olduğu emniyeti vermekten hâli kalmamış bulunan kiyasetli ve uyanık siyasetiniz benim bu husustaki kanaatimi takviye eylemektedir.

---

¹⁷³ The Scotsman, 01 Haziran 1950.

Bu münasebetle dünyanın geçirmekte bulunduğu en nazik devrelerinden birinde bize, Amerika Birleşik Devletlerince yapılan ve bütün Türk Milletinin derin şükranlarını mucip olan pek kıymetli askerî yardımı hassaten zikretmek isterim. Gerek şahsi saadet ve sıhhatiniz ve gerek Amerika Milletinin refahı için en iyi temennilerimi sunar ve derin saygılarımın kabulünü dilerim,

Bay Başkan.

İsmet İnönü”

ABD Başkanı da İsmet İnönü’ye 26 Nisan 1949 tarihli bir mektupla karşılık verdi:

“Ekselans,

Mümtaz Dış İşleri Bakanınız Bay Necmettin Sadak’ın delaletiyle Ekselansınızın bana göndermek nezaketinde bulunduğu samimî mektubu derin bir memnuniyet ile aldım.

Türk halkının Birleşik Devletler halkına karşı duymakta olduğu dostluk ve hayranlık hislerine Ekselansınızın lütuflukâr bir surette tercüman olmaları, bende hususi bir memnuniyet uyandırdı. Bildiğiniz gibi, bu hisler bende ve Amerikalı vatandaşlarımda tamamiyle müteakıbdır. Tarihin bu nazik devrinde Birleşik Devletler tarafından yapılan askerî yardım için Türk Milletinin şükranını Ekselansınızdan öğrenmek de benim için ayrıca bir memnuniyet vesilesi olmuştur. 1947’de Türk Yardım Programının kabulü, Türk-Amerikan münasebetlerinde yeni bir hareket noktası teşkil etmiştir. Modern teknik ve ilmin terakkiyatı sayesinde artık birbirinden uzak dahi olmayan ve BM Anayasasındaki müşterek ideallerle mutehalli bulunan iki Cumhuriyet, bu suretle dünyanın geniş sahalarında insan hak ve hürriyetlerini imha eden kuvvetlere set çekilmesi ve tecavüzkar yayılmalarına son verilmesi gayesiyle müttehiden hareket etmek hususundaki azimlerini göstermişlerdir. O senenin 12 Mart günü kongreye gönderdiğim mesajda dedim ki:

‘Birleşik Devletlerin siyaseti, silahlandırılmış zümreler tarafından veya harici tazyikler ile esaret altına alınmak teşebbüslerine karşı mücadele eden serbest milletlere müzaheret etmek yolunda olması gerektiğine inanıyorum. «Serbest milletlerin kendi mukadderatını kendi istekleri dairesinde tayin etmelerine yardım etmemiz lüzumuna inanıyorum.’

Bu sözleri, o zaman olduğu kadar bugün de tamamiyle benim hislerimi ve Hükümetimin siyasetini aksettirdikleri için tekrarlıyorum. Bay Sadak'ın zekâsı, geniş tecrübesi ve dünya meselelerini yapıcı bir zihniyetle görüşü, Hariciye Nazırı ve bizzat benim kadar bu seyahatinde temas ettiği diğer Amerikalı resmî şahsiyetleri tarafından da çok takdir edilmiştir.

Bay Başkan; eminim ki, kendisi Birleşik Devletlerin bu müşkül zamandaki siyaseti ve dâvaları hususunda tam bir anlayışla memleketimizden ayrılmaktadır. Şundan da ayrıca eminim ki, Bay Sadak, Şimal Atlantik Antlaşmasının imzalanmasıyla Türkiye ve Atlantik sahası haricindeki diğer milletlerin istiklâl ve temamiyetlerini idamesi hususunda Birleşik Devletlerde duyulan alâkanın hiçbir veçhile azalmadığı ve aksine olarak, Atlantik Antlaşmasına dâhil memleketlerin müşterek emniyetini takviye suretiyle bu paktın meydana gelmesinin, aynı zamanda, Türkiye'nin de emniyetini tezyide hizmet ettiğini müdrik olarak ayrılmaktadır. İlk olarak Yunanistan Türkiye için ifade edilmiş bulunan bu prensipler, bu pakt ile, Milletler camiasının diğer hürriyet seven milletlerine de teşmil edilmiştir. Şahsi sıhhat ve saadetiniz ve Türk Milletinin refahının temadisi için en samimî temennilerimi teyit eyler, derin saygılarımı sunarım.”¹⁷⁴

ABD ve Türkiye'nin karşılıklı işbirliği mesajları içeren politik tutumlarına karşı Türkiye 12 ülkenin imza attığı Atlantik Paktı'na alınmadı. Necmettin Sadak, Türkiye'nin Atlantik Paktı'na dahil edilmemesini şöyle değerlendirdi:

“Bundan evvel memleket içinde ve dışında basına söylediğim gibi, Şimal (Kuzey) Atlantik Paktı adı verilen ve mahdud bir coğrafya bölgesine inhisar edeceği, kurucuları tarafından bize sarih surette ifade edilmiş olan bu karşılıklı askeri yardım andlaşmasına, Atlantik kıyılarında bulunmayan Türkiye'nin girmesi bahsimevzuu değildir. Bununla

---

¹⁷⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, C:19, B:84, 11 Mayıs 1949, s. 305-306; Mustafa Çufalı, Türk Parlamento Tarihi (1945-1950) TBMM-VIII. Dönem, C:2., Ankara, No:146, s.369-370.

beraber, sulha ve emniyete hizmet eden her andlaşmanın gerçekleşmesini Türkiye memnuniyetle karşılar.”¹⁷⁵

Demokrat Parti’nin Mayıs 1950’de iktidara gelişiyle pekiştirilen Batı ile bütünleşme çabaları, ABD ve Batılı diğer büyük güçlerin oluşturduğu ya da muhtemel surette tasarladığı birliklere dahil olma hedefini sürdürdü. Demokrat Parti’nin tavrını yansıtan *Zafer* gazetesi, seçimleri değerlendirerek 31 Mayıs 1950 tarihli baskısında manşetinde; “Türkiye’de yapılan seçimler ve bunun kıymetli neticeleri hakkında *Amerikan Ayanının takdirleri*” ifadesine yer vermiş, Amerikalıların Demokrat Parti’ye duyduğu yakınlığı vurgulamıştı. Haberde Amerikan ayanlarından Fulbright’ın Türk seçimlerine dair analizi aktarılıyordu:

“(…)

Birçok Amerikan liberalleri Türkiye’de rejimin mürteci olduğunu ileri sürerek bizim bu memleketle dostane münasebetler idame etmemizi ve Türkiye’ye yardımda bulunmamızın demokrat bir hareket olmadığını iddia etmişlerdi. (...) Amerika atom harbi gelişmeleri ve komünistler hakkında yapılan açıklamalar yahut hiç değilse ileri sürülen iddialar yüzünden hemen hemen bir sinir buhranı içinde bulunurken Türkler’den cesaret ve onların örneğinden ders alabiliriz.”¹⁷⁶

Demokratlar iktidara geldiklerinde, Türkiye çoktan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü’nün ve Avrupa Konseyi’nin üyesi bulunuyordu.¹⁷⁷ Türkiye, Orta Doğu’nun da Avrupa kıtası için umulan güvenlik öğelerine sahip olması ve etkili işbirlikleri ile Batı ile bütünleşebilmesi maksadıyla Ağustos 1950’de NATO üyeliğine resmen başvurdu. Adnan Menderes hükümetinin ekonomik reformlar doğrultusunda bilhassa ABD ile yaklaşması, Haziran 1950’de patlak veren Kore Savaşı sonrası yeni bir dönemece girdi. Türkiye bu savaşta önemli bir rol oynadı. BM kuzeyden gelen işgale karşılık vermek için Kore’ye uluslararası bir güç gönderip, üye ülkelerden işgali durdurmak için katkılarını

---

¹⁷⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, B: 56, O:1, 16 Mart 1949, s.31.

¹⁷⁶ Çiğdem Bayraktar Ör, *Zoraki Demokrasi*, İstanbul, 2016, s. 187-188.

¹⁷⁷ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İstanbul, 2012, s. 341.

istediğinde Türkiye hemen asker sunan birkaç ülkeden biri olmuştu. 4500 kişilik tugaydan oluşan ilk birlik Ekim ayında gönderilmiş ve savaş boyunca Kore’de 25 bin kadar Türk askeri çarpışmıştı. 6 binin üzerinde kayıp verildi.¹⁷⁸ Oysa; Demokrat Parti milletvekili Fuad Köprülü, savaştan hemen önce, NATO’nun temelini oluşturan Atlantik Paktı’na dair TBMM’de gerçekleşen bir tartışma içinde değerlendirmede bulunurken “*Türk milleti herhangi iyi veya kötü bir pazarlık mukabilinde hizmetini satan ücretli bir millet, ücretli asker değildir*”, demişti.

“Demin burada söz söyleyen iki arkadaş (Necmettin Sadak-Yusuf Tengirşek) kendi kıymetlerimizden bahsettiler ve kendi kıymetimize mukabil alacağımız şeylerden ve bu nevi pazarlık mevzuunda dikkat ve maharetten bahsettiler. Halbuki, arkadaşlar ortada hiçbir pazarlık mevzuu yoktur. Türk milleti herhangi iyi veya kötü bir pazarlık mukabilinde hizmetini satan ücretli bir millet, ücretli asker değildir. Biz kendi şeref ve istikbalimizi ve dış siyaset hakkında 25 senedir takibettiğimize ‘yurtta sulh, cihanda sulh’ siyasetinin, demokrasinin, insan hürriyetinin ve insan haklarının galebesi için, diğer aynı kanaatlerde müşterek olan dünyanın demokrat milletleriyle beraber aynı safta aynı gayeye doğru yürüyoruz.”¹⁷⁹

Amerikan Uluslararası Haber Servisi Avrupa Genel Müdürü Kingsbury Smith, Başbakan Adnan Menderes’e politikadaki bu değişimin gerekçelerini ve Türkiye’nin neden Kore Savaşı’na asker gönderdiğini soruyordu. Türk kıtalarının BM emrine verilmesindeki amaca riayetle birlikte, girişilen operasyonun tecavüze uğramış Kore ya da sair bölgelerde etkili bir savunma oluşturup oluşturmayacağı ise bir başka soru konusuydu. Başbakan Menderes, Türkiye’nin BM şartına bağlılığının altını bir kez daha çizerek yanıt verdi:

“Hükümetimizin kanaatince bir bütün teşkil eden barışın korunmasında en kuvvetli teminatı, mezkur şartın sadakatle yerine getirilmesinde and içmiştir. Bunun

---

¹⁷⁸ Zürcher, a.g.e., s. 342.

¹⁷⁹ TBMM Tutanak Dergisi, C:17, B:56, T:3, 16 Mart 1949, s.35.

içindir ki BM'e üye her devletin vecibelerini tereddütsüz icra mevkiine koymasını zaruri sayarız.

Nereden gelirse gelsin tecavüze uğramış herhangi bir memleketin yardım talebine icabet, bütün üye devletlerin vazifesidir. Şart mucibince ilk defa vuku bulan bu yardım talebi karşısında üyelerin büyük ekseriyetinin müsbet cevap vermiş olmalarının umumi barışı korumak ve yeni tecavüzleri önlemek bakımlarından ehemmiyetli ve ümit verici olduğu aşîkardır. Diğer yanda, Şark'ın öngördüğü biçimde dünya emniyetini ve barışını korumakla mükellef bir milletlerarası askeri teşkilatın bir an evvel kurulmasındaki zaruret bu hadise ile de belirmiş bulunduğundan bu konunun ciddiyetle ele alınması hususunun daha fazla geciktirilmesi caiz olmayacağı düşüncesindeyiz.”¹⁸⁰

Ne var ki; bu açıklamadan kısa bir zaman sonra BM, Kore Savaşı'nı sona erdirmek üzere General MacArthur komutanlığında, 9. Kolordu'ya bağlı Türk tugayının da içinde bulunduğu bir taarruza başladı. Aynı gün Avrupa Konseyi İstişare Kurulu'nda söz alan Türk delege Osman Kapani, Fransız delegenin, Avrupa'nın barış içinde yaşayabilmesi için 'Acilen bir Avrupa ordusu kurulmalı' fikrini teyitle Kurul üyelerine soruyordu:

“Bir Komünist kuvvet tarafından Boğazların kontrol edilmesini kabul edecek misiniz? Bu kuvvetin birdenbire Yakındoğu, Süveyş Kanalı, size sıkı sıkıya bağlı bulunan denizaşırı memleketlerle en seri münakele (aktarma) yolları üzerine çökmesine izin verecek misiniz?”¹⁸¹

'Komünizm' derken Kuzey Kore'deki Sovyetler örneğinden bahsedildiği açıktı. Soğuk Savaş'ın Kore'deki sıcak çarpışmasına benzer bir gerilimin, Türkiye gibi özellikle Batı'nın güvenliği için stratejik öneme sahip bir ülkeye sıçraması ihtimali göz önünde tutulmakta ve Batılı tarafların, Türkiye'yi kendi müttefiki gibi görmemeleri halinde olabilecekler konusundaki endişe ve tehdit sıklıkla dile getirilmekteydi. Sovyetlerden gelebilecek tehlike vurgusuna rağmen Türkiye, iki uçlu siyasal perspektifinde, kendini

---

¹⁸⁰ (BCA), Hususi Kalem Müdürlüğü, 030015229.

¹⁸¹ Cumhuriyet, 25 Kasım 1950.

ABD kutbuna yerleştirmek noktasında gerekli temaslarda bulunsa da NATO'ya kabulü ile ilgili olarak etkili bir sonuç elde edemedi. Öte yandan; '*Allahsızlık, dinsizlik, vatansızlık*'¹⁸² olarak tarifi yapılan komünizmin var sayılan tehlikeleri sıklıkla kamuoyunu meşgul ediyordu. Sovyetlere karşı herhangi bir sempati uyanması ve 1947'den itibaren ABD'den dış yardım olarak sürdürülen dış politikanın değişikliğe uğraması olanaksızdı.

"*Kore'de Kızıkların açtığı gedik kapatıldı*",¹⁸³ gibi haberler Türk basınında öncelikli yer tutarken, Türkiye'nin Kore Savaşı'nda sahaya asker sürmesi ve savaşta ağır kayıplar vermesi neticesinde artan itibarı, ABD kadar İngiltere'yi de Türkiye ile karşılıklı rıza ile girilecek yeni bir güvenlik ve işbirliği politikasına yöneltti. Akdeniz güvenliği odağında Ekim 1939'da yapılan Anglo-Türkiye anlaşmasının döneme uygun biçimde yeniden ele alınarak geliştirilmesi konusunda çalışmalar başladı. 1939 Anlaşması'nda, eğer Türkiye bir tehdit altına girerse İngiltere, bu tehdidin ya da saldırının önlenmesinde Türkiye'ye yardım edeceğini taahhüt etmişti. Avam Kamarası'ndaki tartışmalarda, Türkiye'nin savunulmasının Birleşik Krallık için 'ölümcül bir konu' olduğu hatırlatıldı. Aynı zamanda; Akdeniz'in güvenliği açısından da Türkiye'nin her türlü tehlikeye karşı Kuzey Atlantik normları üzerinden korunması elzem görülüyordu.¹⁸⁴

ABD ve İngiltere'nin Türkiye ile stratejik işbirliğinin Kore Savaşı ayağında askeri birliktelikle pekiştirilmesi neticesinde Türkiye 20 Eylül 1951'de Ottawa'da yapılan toplantıda oybirliğiyle üyeliğe kabul edildi. Orta Doğu'daki dengeleri, Batılı güçler lehine sağlama konumu itibarıyla Türkiye, NATO'ya kabul edilmesiyle birlikte kendini Avrupalı devletler ile 'eşit' ölçüde demokratik koşullara sahip ve her türlü siyasi ya da askeri tehlikeye karşı korunma altına alınmış hissetti. NATO'ya üyeliğinde, eşitlikle ve dengeyle örülen bir birliğin taraflarından biri olduğunu düşündü. 1949'dan itibaren üyeliği konusunda ısrarcı olunan NATO'ya 18 Şubat 1952'de resmen kabul edildi. Bunda; ABD Büyükelçisini kabul eden Celal Bayar'ın geciktirilen NATO üyeliğine karşı

---

¹⁸² Hikmet Tanyu, "*Niçin Komünist Oluyorlar?*", Ankara, 1958, s. 5-25.

¹⁸³ *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1951.

¹⁸⁴ *The Times*, 31 Mayıs 1951.

kişisel hoşnutsuzluğunu ifade ederek, Sovyetler Birliği ile bir savaş durumunda tarafsız kalılabileceği imasının etkisi de vardı.¹⁸⁵

II.2. Türkiye-İsrail İlişkilerinde Batı'nın Etkisi (1949-1952)

Türkiye'nin NATO'ya resmen katılması Soğuk Savaş dönemi politikasındaki tutumunun bir sonucuydu. Türkiye Atlantik örgütlenmesini 'Batı'nın ortak müdafaası'¹⁸⁶ olarak okumuş, bu savunma sistemine dahil olmak istemişti. Bundan sonra; gerek Batı ile ilişki düzeyinde ve yapısında, gerekse öznesi Filistin meselesi olan Orta Doğu sorunlarında eskisinden daha keskin biçimde Batı'nın argümanlarını değerlendirmek zorunda kalacaktı. Bu da Orta Doğu Komutanlığı'nı ABD ve Fransa ile paylaşan Türkiye'nin samimiyetini Arap devletleri nezdinde tartışmayı başlattı.

Stratejik avantajlarını politik duruşuyla bütünlemeye çalışan Türkiye bölgede çok daha önemli bir rol oynamaya hazırlandı. Alternatif politikalar üretme konusunda daha istekli oldu. Birkaç istisna dışında Türkiye Orta Doğu'yu bir 'fırsatlar bölgesinden' ziyade, bir 'riskler alanı' olarak gördü.¹⁸⁷

Nitekim; Mısır'da son dört yıla damga vuran siyasi kriz ve 1948 Arap- İsrail Savaşı'ndaki beklenmeyen yenilgi *Hür Subaylar* darbesini doğurdu. Mısırlı genç subay General Abdülnasır'ın komutasındaki ihtilalle '*Arapların bağımsızlıkla bütünleşmesi*' fikri Orta Doğu'ya hakim oldu. Zira; Başkan Nasır'ın o tarihten sonraki bütün çabası "gerici" dediği Arap monarşilerini yıkmak ve bunların yerine "sosyalist-cumhuriyetçi" rejimler kurmaya yönelik olacaktı. Bu ise bölgede yeni gelişmelere ve yeni mücadelelere

---

¹⁸⁵ Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul, 2007, s. 130.

¹⁸⁶ *Cumhuriyet*, 03 Ağustos 1951.

¹⁸⁷ F. Stephen Larrabee - Ian O. Lesser, *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*, Santa Monica, CA., 2003, s.128.

yol açtı.¹⁸⁸ Mısır ihtilali, Arap dünyasında Batı karşıtı reaksiyonun resmi miladı olarak değerlendirildi. Nasır'ın liderliğinde yükselen millilik hareketi, dalga dalga Arap coğrafyasına yayıldı. Protokoldeki başkaldırı kısa zaman içinde siyasi ve idari mekanizmalara da sirayet etti. Emperyal dayatmalara ve taleplere nefretle bakılıyordu. Başta İngiltere olmak üzere denizaşırı yerlerde hegemonyası ve nüfuzu olan Batılı güçlerin beynelminel müdahalelerine ve imtiyazlarına karşı onları reddeden bir Arap milliyetçiliği Cemal Abdülnasır ile gövde buldu.

Batı'nın Orta Doğu politikalarının sonucu olarak görülen İsrail devletinin varlığı da Batı aleyhtarlığının en güçlü sembolü oldu. Türkiye ise yine 'Batı'nın yarattığı Orta Doğu Komutanlığı projesindeki vasfıyla tarafını seçmiş göründü. Türkiye için dahil olduğu Atlantik ülkelerinin tavrından bağımsız bir Orta Doğu çizgisi güçleşti. Dolayısıyla; Türkiye'nin Batı ile ilişkisi İsrail tarafınca olumlu değerlendirilirken, Arap ülkeleri ile bağlarını zayıflattı.

Adnan Menderes İngiltere ile olan ittifakına verdiği önem üzerinde özellikle duruyordu:

*“Süveyş Kanalı'nın fiili müdafaası Akdeniz için hayati ehemmiyeti haizdir. Hali hazır şartlar dahilinde, bu müdafaayı teşkilatlandırarak en iyi hal çaresi İngilizler ile Mısırlılar arasında kararlaştırılmıştır.”*¹⁸⁹

Türkiye'nin kendini Batı bloğunun bir parçası olarak konumlandırması ile dış ilişkilerde politik bir bütünlük iddiası zaruri hale geldi. Bu ekseninde, Türkiye'nin İsrail'e potansiyelli yeni bir ülke gözüyle bakmaya başlaması Orta Doğu'daki konumunu doğrudan etkiledi. Türkiye 1967 savaşına değin Batı kaynaklı bir politik biçimlendirmeye İsrail ve Arap ülkeleriyle olan ilişkilerini düzenledi. Türkiye'nin dış siyasette Batı ile bütünleşmesini ve bu doğrultuda Orta Doğu'daki rolüne ilişkin

---

¹⁸⁸Armaoğlu, a.g.e., s. 249.

¹⁸⁹Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 42.

tutumunu muhalefetteki CHP Meclis Grubu adına konuşan vekil Faik Barutçu şöyle izah etmişti:

“Garp demokrasileriyle ve Birleşik Amerika ile iş birliğine dayanan bir memleket müdafaası politikasını senelerden beri takip ediyoruz. Bugünkü Hükümet, aynı prensipler üzerinde yürüdüğü için dış politika mevzuunda çıkan münakaşalar esaslarla bir gûna alâkalı değildir. Dış politikanın ana hatlarında ve prensiplerinde memleketin başlıca siyasi partileri tamamiyle mutabakat halindedirler. Türkiye’nin dış politikası, Birleşmiş hür milletlerin idealine bağlılıkta ve müşterek emniyet esasında, vatanda ve cihanda sulh prensibinde ifadesini bulan, istiklalimizin ve toprak bütünlüğümüzün emniyeti ve her karış vatan toprağı üzerine bütün varlığımızı koymayı hedef tutan bir Milli Misak’ın politikasıdır. Bu, şaşmayan, esaslı bir istikamet olarak eski ve yeni iktidarların, her iktidarın ve hepimizin istikametimizdir. (...) Dış politika üzerindeki münakaşalar ve bizim ihtirazi kayıtlarımız sadece usule ve tatbikata, icranın metotlarına aittir. (...)

Atlantik Pakta alınmaklığımız yani Birleşik Amerika dahil olarak Batı Avrupa devletleriyle birleşmek meselesi öteden beri iltizam ettiğimiz esaslı politikadır. Bunun için Batı Avrupa Konseyine girdik ve bunun için 1947’den beri Birleşik Amerika ile yakın iş birliği halindeyiz. (...) Atlantik Paktı’na davet edilmemiz hakkında verilen karardan sonra vukua gelen tehhürler milletlerarası neşriyatta lehte ve aleyhte çıkan yazılar ve tefsirler hususiyle Orta Doğu kumandanlığı meselesinin bu zamana gelmesi zihinlerde bazı haklı tereddütler uyandırmıştır.

(...)

Bütün akitlerle eşit şartlar içinde bulunacağız. Askerî savunma prensipleri aynı olacaktır. Bu noktayı hususi olarak kaydetmenin ehemmiyeti vardır. Çünkü bir tecavüz ve taarruza uğradığımız takdirde göreceğimiz yardım hususunda salahiyyetli bâzı şahsiyetlerden birtakım stratejik mülâhazalar intişar etmiştir ki, bunlar bizim için tatmin edici sayılamaz. Bir tecavüz ve taaruza uğradığımız zaman memleketimizin coğrafi stratejik durumu bizi yalnız başımıza hususi buhranlara maruz bırakabilir. (...) Atlantik Paktı’na diğer âkîd devletlerle tamamen eşit şartlar içinde, müsavi hak ve vecibelerle iltihak etmek esastır. Atlantik Pakta girmenin bir nevi bedeli olarak Orta Doğu’da diğer âkîd devletlerden ayrı ve farklı bir külfet kabul edilemez. Orta Doğu’nun Atlantik

sistemini tamamlamak bakımından arzettiği ehemmiyet büyüktür. Bu muntıkanın emniyeti ile coğrafi ve stratejik vaziyetleri bakımından yakın ilgimiz ve Atlantik devletleriyle müşterek olarak birinci derecede ilgimiz tabiidir. Ancak Atlantik Paketi'na girmekle Orta Doğu'nun müdafaası ayrı ayrı meselelerdir.

Türkiye Avrupa'nın sağ kanadını teşkil etmek itibariyle diğer akid devletlerle tam bir müsavat kaidesi üzerinde siyasi ve askeri manada eşit şartlarda Atlantik Paketi'na girmek hakkına sahip olacak mevkidedir ve kudrettedir. (...) Orta Doğu'da esen fırtınalı havanın yatıştırılmasına Türkiye Cumhuriyeti'nin en dostane ve hayırhane rol oynayacak durumu ihmal edilmemelidir. Arap devletlerinin milli davalarına Lozan ahitnamesinin esprisi içinde göstermemiz tabii olan anlayışın müesseriyyetini, Orta Doğu savunmasına Arap devletlerinin iştirak ettirilmesi için sarf olunan yerinde bulduğumuz gayretlerin yanında ihmal etmemek gerektiği kanaatindeyiz. ”¹⁹⁰

Türkiye'nin güvenliğini sağlamada stratejik avantajlar bakımından zaruri gördüğü Batı ile yakınlaşmasını 'Batı ile bütünleşme' olarak değerlendiren İsraili bir yazar, Batı'nın Orta Doğu'da yalnızca iki müttefikinin bulunduğuna ve sözkonusu devletlerin de Türkiye ve İsrail olduğuna dikkat çekmişti. Gerek Türkiye'nin ve gerekse İsrail'in ekonomik ve askeri yeniden yapılanmasında, başta ABD olmak üzere Batılı devletlerin bu ülkelerdeki katkısının, ilgili ülkelerin politikalarını da yakından etkilediği vurgulanıyordu. Arap devletlerinin ancak 'dünya barışını sürdürme' temelleri üzerine inşa edilecek uzak görülü bir politikayla Batı'ya çekebileceği olasılıklıydı.¹⁹¹

Orta Doğu Komutanlığı'ndaki rolüyle Batı ile müttefikliği alenen ortaya konan ve Arap bloğunun bu yöndeki tavrına aykırı tutumuyla dikkatleri üzerine çeken Türkiye'nin İsrail ile benzer bir dış politika uyguladığı kabullenilmişti. Türkiye, Batılı politikalara yaklaştıkça İsrail'i bu düzlemde benimseyen ve yeni kurulan devletle ilişkilerini çeşitlendirmeye çalışan bir açılımda bulundu.

---

¹⁹⁰ Faik Ahmet Barutçu, *TBMM Tutanak Dergisi*, B:19, O:1, 19 Aralık 1951, s.235–236.

¹⁹¹ Gunther S. Less, "Revolution in Middle East", *Bnai Brith Messenger*, 21 Kasım 1952, s. 2.

İsrail'i ve onu oluşturan öğeleri yakından tanımaya çalışan analizlere basında yer verildi. Cumhuriyet gazetesinde Nadir Nadi konuya eğilmiş ve İsrail toplumuna dair bir incelemeyi paylaşmıştı. Yahudilerin 'çalışkan' oluşlarına dair genel kabul gören teze karşı İsrail'deki devlet güdümlü ekonomik sistemin insanları 'tembelleştirdiği' iddiasında bulunan Amerikalı bir sosyoloğun tespitini doğruladı.¹⁹² İsrail basını da Türkiye ile ilişkilerin iyice gelişmekte olduğunu yazıyordu.¹⁹³ Öyle ki; İsrail sınır güvenliğini sağlamak ve yapılan ateşkes anlaşmalarının ihlallerini görüşmek üzere ABD; İngiltere, Fransa ile birlikte Türkiye Dış İşleri Bakanlığı'na da çağrıda bulundu.¹⁹⁴

Öte yandan, Türkiye ve İsrail arasında geliştirilen politik ilişkilerin zemini iki ülke arasında yapılan ve sürdürülen ticari anlaşmalarla da perçinlenmişti. Abdunâsır'ın başlattığı milliyetçi ve İsrail karşıtı hareketin öncesinde, daha 4 Temmuz 1950'de Türkiye ve İsrail arasında bir ticaret ve ödeme anlaşması kabul edildi. Adnan Menderes iktidarının İsrail ile iyi ilişkiler kurmak istemesinin bu anlaşmaların hayata geçirilmesinde payı büyüktü. Demokrat Parti'nin Mayıs 1950'de devraldığı iktidar Arap bloğuna karşı İsrail'in desteklenmesi gerektiğini vurguluyordu. Öyle ki; İsrail politikası nedeniyle bir resepsiyonda dönemin başbakanı Adnan Menderes'i sertçe eleştiren Suriye Büyükelçisinin şöyle söylediği ifade edilmişti: *"Efendim, Türkiye Suriye'nin büyük biraderidir. Biz Türkleri kardeş biliriz. Türkiye olmasa biz korunmaktan yoksun kalırız efendim!... Her şey çok iyi, kardeşlik çok iyi... Fakat, ama velakin efendim, aramızda şu İsrail sorunu olmasa..."* Menderes, öfkesini bastırmaya çalışarak; *"Ne İsrail meselesi?"*, diye sormuş; Büyükelçi, *"Malumunuz efendim, Türkiye'nin İsrail'e muzaheret..."*, diye devam etmişti.

Adnan Menderes'in yanıtı ise sert olmuştu: *"Sen bunu söylemek için mi buraya geldin? Ne olmuş İsrail'le ilişki kurmuşsak? Ticareti yapan siz, onlara gizli hayvan satan siz, silah satan siz. Sonra 'Ah efendim şu İsrail sorunu olmasa!' Yeter artık, sade siz misiniz bu dünyada akıllı? Hem her haltı işleyeceksiniz, hem de dostluğunuzu açık arttırmaya çalışacaksınız! Benim Suriye diye tanıdığım devlet yok! Bu kafada giderseniz*

---

¹⁹² Nadir Nadi, "Doğru Bir Tez", *Cumhuriyet*, 03 Aralık 1952, s.1-3.

¹⁹³ *Bnai Brith Messenger*, 02 Nisan 1954.

¹⁹⁴ "Arab Borders Raid", *Bnai Brith Messenger*, 24 Nisan 1953, s.1.

fena olacak.”¹⁹⁵ Nitekim; 4 Temmuz 1950’de Türk Hükümeti ve İsrail Devleti arasında bir *Modüs Vivendi*¹⁹⁶ ile yürürlüğe giren Ticaret ve Ödeme anlaşmasının hükümleri şöyleydi:

“Türkiye Hükümeti ile İsrail Devleti Hükümeti iki memleket arasındaki Ticari münasebetleri geliştirmek arzusuyla aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır.

Madde 1

Türkiye ile İsrail Devleti arasındaki Ticari mübadeleler her iki memlekette yürürlükte bulunan genel ithalat ve ihracat rejimlerine uygun olarak yapılacaktır.

Madde 2

Türkiye Hükümeti ile İsrail Devleti Hükümeti işbu anlaşmanın yürürlük süresi zarfında, genel rejimlerinin çerçevesi içinde birbirlerine ithal ve ihraç lisansları vermek hususunda her türlü kolaylığı göstermeyi taahhüt eder.

Madde 3

İşbu anlaşmanın yürürlük süresi zarfında yapılacak ticari mübadelelere ait ödemeler, bugünkü tarihte imzalanan Ödeme Anlaşması hükümlerine göre tesviye olunacaktır.

Madde 4

İşbu anlaşmanın yürürlüğe konulmasından sonra her iki taraftan sevkedilen mallar için akitlerden herbiri ihraç eden tarafın yetkili makamlarınca verilmiş ve ilişik örneğe uygun bir menşe şahadetnamesi isteyebileceklerdir. Bedeli (100) Türk lirasını veya başka

---

¹⁹⁵ Cihad Baban, *Politika Galerisi*, İstanbul, 2009, s. 171-173.

¹⁹⁶ *Modüs Vivendi: Bir devletin diğer bir devletle kesin anlaşma yapılncaya kadar arasında kararlaştırdığı geçici hükümler, geçici bir zaman içinde yapılan anlaşma demektir.

bir para ile bu meblağın eşitini aşmayan göndermeler için menşe şahadetnamesi aranılmayacaktır.”

Yedi maddeden ve beraberinde bir Ödeme Anlaşması’ndan¹⁹⁷oluşan bu anlaşma 4 Mayıs 1951’e kadar geçerli sayılacaktı. Manisa milletvekili Hikmet Bayur, TBMM’de oylama öncesi İsrail ile ilişkilerde gelinecek noktayı izah etmiş ve anlaşmaya karşı çıkmıştı:

“Aziz arkadaşlar, bu gibi anlaşmaların Meclise gelmesi ve böyle otomatik olarak geçmesi; evvelce yaptığımız bir hatanın tamirini imkânsız bırakıyor. O hata şudur: Biz İsrail devletinin oradaki Türk tebaasının mallarına her medeni memleketteki gibi saygı göstermesini sağlamadan İsrail’i tanıdık. Halbuki onlar orada Türk tebaası yokmuş gibi

---

¹⁹⁷ (BCA), Dış İşleri Bakanlığı, 030101631424, 04 Temmuz 1950. Ödeme Anlaşması metnindeki bazı hükümler aşağıda verilmiştir.

“Türkiye Hükümeti ile İsrail Devleti Hükümeti, Türkiye ve İsrail Devleti arasındaki ödemeleri kolaylaştırmak maksadıyla aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır:

Madde 1

Bugünkü tarihte imzalanan Ticaret Anlaşması hükümleri gereğince Türkiye’ye ithal edilmiş veya edilecek İsrail menşeli malların bedellerine ve bunlara mütaferri masraflara ait ödemeler ile kambiyo kontrolü konusunda yürürlükte bulunan Türk mevzuatınca müsaade edilen Türkiye’den İsrail’e yapılacak diğer her türlü ödemeler, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nca yapılacak tevdiat ile tesviye olunacaktır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası bu tevdiatı Anglo-Palestine Bank Ltd. , Tel Aviv adına açacağı, ABD doları ile tutulan bir hesabın matlubuna geçirecektir. Bu hesap faizsiz ve masrafsız olacaktır.

Madde 4

Para yatırımları ve ödemeler her iki memlekette, o memleketin milli parası ile yapılacaktır. Türk liralарının ABD dolarına ve ABD dolarlarının Türk lirasına çevrilmesi TC Merkez Bankası’nın resmi kuru üzerinden yapılacaktır. (...)

Madde 5

Birinci maddede sözü edilen hesabın alacaklı veya borçlu bakiyesi 840 bin ABD dolarını aşmadığı müddetçe Türkiye ve İsrail devletindeki hak sahiplerine yapılacak ödemeler Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası ve Anglo-Palestine Bank Ltd. tarafından iki müessese arasında röpor ve döviz terki muameleleri yapılmasına hacet kalmaksızın bundan evvelki maddeler hükümlerine göre derhal icra olunacaktır. (...)

Bununla beraber şurası da mukarrerdir ki söz konusu muameleler yalnız ABD doları, İngiliz lirası veya yukarıda mezkur iki müessesenin önceden mutabık kalacakları diğer bir para ile yapılabilecektir.”

mallarını alırlar. Amerika'dan gelmiş, Almanya' dan gelmiş, buradan gitmiş Musevilere verirler, halbuki Türklere hiçbir şey vermezler ve bu hal böylece devam eder gider. Bizim İsrail'e yaptığımız büyük bir hizmet vardır. O da onu kuşatan abluka çemberini Yakın Doğu'da kıran devletiz, iyi yaptık, kötü yaptık, bu başka. Mademki bizim tebaamıza bu tarzda muamele ediyor, bunu bu yüzden yapmamalı idik. Bu bakımdan bu kanunun İsrail'i ikaz için ve Türk tebaasına diğer medeni memleketlerde olduğu gibi hareket etmesini temin için kabul edilmemesini önermek mecburiyetindeyim.”¹⁹⁸

Hikmet Bayur'un muhalefetine rağmen antlaşma meclisten geçti. Antlaşmayı Türkiye Cumhuriyeti adına Fatin Rüştü Zorlu, İsrail Hükümeti adına ise Eliahu Sasson imzaladı. Ankara'da yapılan anlaşma Fransızca iki nüsha halinde düzenlenmişti. Anlaşmanın Fuat Köprülü'nün imzasıyla Başbakanlığa gönderilmesi ise 25 Temmuz 1950 tarihini buldu.¹⁹⁹ Bu anlaşma ile karşılıklı olarak iki devlet, gemicilik ve denizcilik konusunda, ihracat ve ithalattaki gümrük resimleri ve bu resimlerin hususları hakkında mutabakata varmış oldu.

Kore Savaşı'nın sürdüğü tarihlerde Türkiye ile İsrail arasında böylesi bir yakınlaşma dikkat çekiciydi. Ne var ki, Mısır ve Lübnan İsrail'i, saldırılarını soruşturma talebiyle BM'e şikâyet etmişti.²⁰⁰ İsrail'in, artan gerilimin altında, mütareke anlaşmalarına rağmen kendini muhtemel saldırılara açık hissetmesine karşın Türkiye ile birlikte attığı bu adım son derece önemliydi. İsrail bunu Arap ülkelerinin anti-İsrail kampının bozulması olarak gördü. Batılı büyük devletlerin desteğiyle Türkiye'nin '*en yakın müttefik ve en iyi komşu*' tarifine yerleşmesi kolaylaşmıştı.²⁰¹

Bundan sonra Hayfa'da Fahri bir Türk Konsoloslugu ihdas edildi. Fahri Konsolosluga da Hayfa Osmanlı Bankası Müdürü Mandil Behar getirildi.²⁰²

---

¹⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, İ:75, C:1, 11 Haziran 1956, s. 278.

¹⁹⁹ (BCA), Dış İşleri Bakanlığı, Ticaret ve Ticari Anlaşmalar D.U.M, 74489/339, 030101631424, 25 Temmuz 1950.

²⁰⁰ Aberdeen Press and Journal, 28 Temmuz 1950.

²⁰¹ William Zukerman, "Highlights Of The News", The Sentinel, Thursday, 17 Ağustos 1950, s.5.

²⁰² (BCA), Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü, 6/1682, 14 Mayıs 1952.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTA DOĞU'DA YENİ KAMPLAŞMALAR VE BU YAPILANMA İÇİNDE TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ (1953-1957)

III.1. Nasır Milliyetçiliğinin Sovyetler ile İşbirliği ve Orta Doğu'ya Amerikan Baskısının Girmesi

Mısır iktidarı Nasır'ın etkin milliyetçilik politikasıyla güç kazanırken, diğer Arap ülkelerinde tek tek bağımsızlıkları yerine yekpare bir Arap devleti kurulması endişesi meydana getirdi. *Nasırizm* diye tabir edilmeye başlanan ve Arap nüfusu geniş ölçüde etkileyen Arap milliyetçiliği karşısında; Mısır hegemonyası altına girmek istemeyen Arap yöneticiler, kendi devlet sınırlarını korumak isteyerek birtakım paktlara katıldılar. Bu da Orta Doğu'nun Batılı devletlerle işbirliğini arttırdığı gibi ABD'nin sahaya açıkça inmesiyle yepyeni bir görünümü ortaya çıkardı. Kahire'den gelen devrimci fikirlere kendini kapatmaya çabalayan Orta Doğu ülkeleri Batı bloğunu arkasına alırken Sovyetler'e taviz vermeyeceğini taahhüt etmek zorundaydı.

Diğer yandan, Nasır hegemonyasını reddeden diğer Arap iktidarlari ile bu temelde işbirliğine hazırlanan ABD yönetimi, Mısır iktidarının Sovyetler ile yakınlaşacağını öngörebilirdi. Ne var ki; Nasır önce İngilizler ve Amerikalılardan silah almayı denemişti ama sahip olduğu tek şey İsrail'in Fransızlardan yaptığı silah sevkıyatlarıyla hiçbir

şekilde eşleşmeyen birkaç *Centurion tankı*ydı.²⁰³ ABD, Nasır'ın 27 milyon dolarlık silah satın alma talebini, Mısır'ın para karşılığı olarak ödemeyi başaramayacağına dair çürük gerekçelerle reddetti. Bu nedenle, Bandung Konferansı²⁰⁴ sırasında Nasır, Çin Başbakanı Chou En-Lai'ye yaklaştı ve Çin'in Mısır'a silahlarını satmaya hazır olup olmadığını

---

²⁰³ Birleşik Krallık tarafından tasarlanan Centurion tankı, II. Dünya Savaşı sonrası dönemin ilk Britanya ana muharebe tankıdır. Tarihteki en etkili tasarımdan biri olarak kabul edilir. Tankın dizaynında Darwinci evrimin katı dökme çelikte uygulanması iddiası vardır. 1990'ların sonuna kadar az miktarda da olsa hizmette kalmışlardır. Mısır, Centurion tanklarını ABD ve Sovyet modelleriyle değiştirse de 1967 Savaşı'nda İsrail'in Centurion'larına karşı kullanmıştır. Bu tanklar İsrail'in ilk savaşlarında önemli rol oynamıştır. Irak da bu tanklardan edinmiş, ancak 1991 Körfez Savaşı'na kadar kullanmamıştır. Bknz: http://www.tanks-encyclopedia.com/coldwar/UK/FV-4200_Centurion.

²⁰⁴ Bandung Konferansı; ekonomik ve siyasi açıdan bağımlı, açık ya da yarı sömürge olan Asya-Afrika milletlerini 18-24 Nisan 1955'te Endonezya'nın Bandung şehrinde biraraya getiren toplantıdır. Asya-Afrika Ülkeleri Konferansı, toplandığı yer nedeniyle Bandung Konferansı adıyla anılır. II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda bağımsızlığına kavuşan irili ufaklı birçok Asya ve Afrika ülkesi bağımsızlıklarını korumak, Batı'nın sömürgeci ve emperyalist politikaları karşısında mücadele etmek için çeşitli konularda iş birliği yapmak maksadıyla ilkin, Endonezya Başbakanı Dr. Ali Sastroamidjojo'nun teşebbüsüyle Mayıs 1954'te Birmanya, Seylan, Hindistan, Pakistan ve Endonezya'nın iştirakiyle Seylan'ın başşehri Colombo'da, ikincisi de Aralık 1954'te Endonezya'nın Bogor şehrinde olmak üzere iki ayrı toplantı düzenlendi. İkinci toplantıda; 1955 yılında Bandung'da, Asya ve Afrika ülkelerinin katılacakları bir konferansın yapılması için karar alındı. Konferans; davet edilmeyen Güney ve Kuzey Kore, Güney Afrika Cumhuriyeti, İsrail ve Milliyetçi Çin (Tayvan) dışında yirmi dokuz ülkenin katılımıyla toplandı. Konferansta bir yanda Türkiye, Irak ve Pakistan gibi Batı yanlısı bir grup, diğer yanda ise Hindistan, Mısır ve Çin Halk Cumhuriyeti gibi Batı karşıtı ve bağılantısızlığı savunan başka bir grup ortaya çıkmıştır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa ve Orta Asya'daki politikaları geniş tartışmalara sebep olmuş, sömürgeciliğin bütün görünüşleriyle mahkum edilmesi üzerine uzlaşma sağlanmıştı. Konferans sonunda yayımlanan bildiri ve kararlarda bağılantısızlığı savunan Batı karşıtı ülkelerin konferansa hakim oldukları görülmüştür. 24 Nisan günü yayımlanan on maddelik bir bildiri ile çalışmalarını tamamlayan Bandung Konferansı milletlerarası politika alanında Asya-Afrika ülkelerinin BM içinde etkili bir blok olarak belirmeleri ve 1961 yılında resmileşecek olan Bağılantısızlar Grubu'nun ortaya çıkması gibi sonuçlar doğurmuştur.

Konferansa yön veren ilke, 1954 yılında Tibet üzerindeki Çin-Hint çatışmasının sonucunda iki devlet arasında ilan edilmiş bulunan 'barış için birarada yaşama'ydı. Bu konferansın temel amacı; sömürgeciliği reddetmek, milletlerarası barışı istemek, insan haklarını savunmak, meseleleri tarafsızlık içinde çözümleme kararlarını duyurmak, eski sömürge ülkelerinin artık bağımsız ülkeler olduklarını ve Batılı büyük devletlerin bu bölgelerde ve milletlerarası meselelerde tekellerini yitirdiklerini belirtmekti. 'Üçüncü Dünya' adlı bir blok oluşturup, bundan böyle dünyadaki siyasal gelişmelere ağırlıklarını koymak, emperyalist Hristiyan Batı ülkelerine, bunların irili ufaklı bütün güçlerine karşı özgürlüğüne yeni kavuşan veya kavuşmaya çalışan ülkelerin siyasi işbirliğini gerçekleştirmek, tekellere karşı mücadelede ekonomik işbirliğini ve dayanışmayı sağlamaktı. Bu konferans Bağılantısızlar Hareketi'nin (Non-Alignment) önemli bir parçası oldu. Genç lider Cemal Abdunlasır konferansta bağımsız bir lider olarak dikkat çekmişti. Bknz: Davut Dursun, "Bandung Konferansı", *DİA*, c. 5, s. 55-56.

sordu. Chou En-Lai, Çin'in Rus silahlarına olan bağımlılığını gerekçe göstererek Nasır'ı reddetti, ancak Mısır'ın talebini Sovyetler'e iletme sözü verdi. Sovyetler Birliği ise Çekoslovakya'yı bir aracı olarak kullanarak Mısır'ın silah talebine olumlu yanıt verdi.²⁰⁵ Bu anlaşma, her ne kadar 'Çek Silah anlaşması' olarak görülse de esasen Sovyetler ve Mısır arasında yapılmıştı. Sovyetler ve Mısır yakınlaşması, ABD'nin Kore Savaşı esnasında, İngiltere yerine Orta Doğu'da temaslarını arttırarak dengeleri kendi lehine çevirmesine karşı Rus cephesinde kazanılmış büyük bir adımdı.

Mısır pamuğuna karşı Çekler'den silah alımına dair yapılan anlaşma İngiltere'ye de mesaj içeriyordu. Nitekim, İngiliz pazarında talep bulamaz hale gelen Mısır pamuğunun ülke ekonomisine katkısı iyice azalınca Mısır ordusu da ekonomik geri gidişten oldukça zarar görmüştü. Söz konusu anlaşma ile Nasır sadece pamuğu karşılığında 500 milyon dolarlık ileri teknoloji Sovyet askeri malzemesi satın almıştı. Böylece; ABD'nin Sovyetler Birliği'ni sınırlamak için uzun zamandır yürütmekte olduğu ittifak sistemini baltalamış oldu.²⁰⁶

Nasır politikaları, Batı'dan her anlamda tam bağımsızlığı öngörse de Arap ülkelerinin ekonomisi Batı ile girilen ilişkilerle değişiklik arz ediyordu. Araplar, Orta Doğu'daki yaşam standartlarını arttırma ve İsrail'e karşı kullanılabilecek silah teknolojisinin geliştirilmesinde Batı'nın desteğine ihtiyaç duyuyordu. Öte yandan; Nasır yönetiminin ve etkisinin Batı'ya karşı aldığı tavır, komünist odakların Orta Doğu'daki propaganda etkinliğini arttırmıştı.²⁰⁷ Bu da Arap ülkelerini, birbirleriyle ideolojik bağlamdan koparılmış bir bütünlüğe zorlamış, nihayetinde Nasır'a karşı ortak ve karşıt bir bloğun ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştı.

Dış politikadaki yegâne katkısını Orta Doğu'daki Sovyet etkisine karşı orijinal duruşu²⁰⁸ olarak tanımlayan ABD Dış İşleri Bakanı John Foster Dulles 27 Ocak 1953'te yaptığı konuşmada Orta Doğu konusundaki endişelerini şöyle dile getirmişti:

---

²⁰⁵ Adeed Dawisha, *Arab Nationalism in the Twentieth Century: From Triumph to Despair*, Princeton, NJ, 2005, s.168.

²⁰⁶ Cleveland, a.g.e., s. 344-345.

²⁰⁷ *The Times*, 01 Ocak 1953.

²⁰⁸ <http://www.nytimes.com/learning/general/onthisday/bday/0225.html>.

“Orta Doğu’da komünistlerin Arapları İngilizlere ve bize karşı fanatik bir nefrete sevketmeye çalıştıklarını görüyoruz. Bu bölge dünyanın bilinen en büyük petrol rezervine sahiptir. Sovyetler Birliği’nin bölgeyle ilgisi de Stalin’in 1940’da Hitler’e söylediği ve Orta Doğu’nun Sovyet isteklerinin merkezi olarak görülmesi gerektiği yolundaki sözlerinde açıkça görülmektedir. Bütün bu bölge muhtemel düşmanlarımızın eline geçtiği takdirde ekonomik güç dengesinde büyük bir değişikliğe yol açacaktır. Öte yandan bu bölge, Süveyş Kanalı’na da sahip bulunmaktadır.”²⁰⁹

Bundan böyle ABD, Orta Doğu ülkelerine Sovyetler’e karşı paylaşılan bir hareket planıyla karşı koyulması yönünde baskı yapmaya hazırlandı. ABD’de yönetim el değiştirmiş, Kore Savaşı’nın barış görüşmelerini hızlandıran Eski Kara Kuvvetleri Kurmayı Dwight David Eisenhower 21 Ocak 1953’te başkanlığa yükselmişti. Yeni iktidar, Orta Doğu’nun Nasır’a muhalif liderleri ile ABD arasında olası bir ittifak zemini aradı. Nitekim; Mısır’ın perde arkasında Sovyetler ile silah anlaşması yapmış olması, Sovyetler Birliği’nin bölgedeki güç dengelerini çapraz olarak değiştirecek olan Arap ve Orta Doğu politikasına ilk gerçek girişine izin vermişti. O günden sonra Batı, bölgedeki ekonomik ve siyasi meseleler üzerindeki tekeli kaybetmiş oldu. Araplar ise Nasır’ın Arap bağımsızlığına dair ileri sürdüğü argümanın nihai hükmü haline gelen Batı karşıtlığına gözlerini daha dikkatli bir biçimde çevirdi. Ürdün Kralı Hüseyin yapılan silah anlaşmasının daha geniş çaplı etkisini şöyle açıklamıştı:

“Nasır, Sovyetler ile yaptığı tarihi silah anlaşmasını ilan edince Arap dünyasına bir bomba düştü. Kalıcı bir şekilde her şey değişti. Kahire Radyosu’ndaki propagandaya kulak misafiri olan yüz binlerce Ürdünlü, Nasır’da gizemli bir kurtarıcı gördü ve ... İsrail’e karşı gelecekleri için en iyi bahsi ortaya koymuştu. Onlar için Nasır, Batı’nın zincirlerini kırıp atan ilk Arap devlet adamıydı. İtiraf etmeliyim bu bakış açısına büyük ölçüde sempati duyuyorum.”²¹⁰

---

²⁰⁹ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 52.

²¹⁰ Dawisha, a.g.e., s. 168-169.

III.2. Bağdat Paktı ve Türkiye

Orta Doğu'da bölgesel bir ittifak kurma yönündeki ilk Amerikan girişimi 1951-1952'de Türkiye ve Mısır'ı bir araya getirmektir. Ancak her iki ülkenin de diplomatik ilişkilerini geliştirme konusundaki isteksizliği ile bu gerçekleşemedi. Türkiye'nin bölgesel etkinliği Filistin meselesi ile yakından ilişkiliydi. Başlangıçta; komünizm taraftarı olacağını düşündüğü İsrail'e karşı, BM nezdinde sürdürülen bütün görüşmelerde Türkiye Arap Birliği ile aynı kararları almışken, kısa bir süre sonra yeni ülke İsrail'in Batı ile iç içe geçen eğilimleri nedeniyle beklediği biçimde Sovyetler kanadında yer almayacağını anlayınca bu tavrından İsrail lehine vazgeçti. ABD ve Fransa ile Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nda yer alması ve İsrail'i diplomatik olarak tanımasıyla Arap dünyası ile keskin bir biçimde ayrıldı.

ABD Dış İşleri Bakanı J. F. Dulles, Stalin'in mart ayında ölümünün Sovyetler'de yarattığı boşluğu değerlendirmek isteyerek temaslarda bulunmak üzere bir Orta Doğu gezisine çıktı. 11 Mayıs 1953'te Mısır'dan başlattığı gezi ile Orta Doğu'daki Amerikan varlığına verdiği önemi pekiştirmiş olmayı amaçladı. Başlangıçta programına Türkiye'yi almayan Dulles, Başbakan Menderes'in isteğiyle 26 Mayıs'ta Ankara'ya geldi. Sovyetler'in Orta Doğu'da yaratabileceği tehlikeyi üstü kapalı hatırlatan Amerikalı Bakan için Türkiye, bu tehlikeyi bertaraf edecek kilit ülkeydi. Eisenhower hükümetinin Orta Doğu'dan beklentisinde Türkiye ve Pakistan ile kurulacak yeni bir savunma sisteminin etkinleştirilmesi son derece önemliydi. Bu hususta yeni bir yaklaşıma duyulan ihtiyacı dile getiren Dulles, bu gerçekleştirilirken Arapların yabancılaştırılmaması gerektiğinin de altını çizmişti.²¹¹

ABD'li Bakan; sınırları Sovyetler'den uzak olan Arap ülkelerini, Filistin meselesine odaklandığı için komünist tehlikeyi yeterince algılayamamakla itham ediyordu. *“Bir Orta Doğu Savunma Teşkilatı meselesi, yakın bir ihtimal olmaktan ziyade, ancak geleceğe ait bir iştir”*, diyerek kurmak istediği Kuzey Seddi (Northern Tier)

---

²¹¹ Melek Fırat-Ömer Kürkçüoğlu, “Orta Doğu'yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar*, Ed. Baskın Oran, C.I, İstanbul 2008, s.620.

tasarısını ileriye attı.²¹² Dulles'a göre; Türkiye ve Pakistan gibi Sovyet tehlikesini fark eden ve Arap olmayan Orta Doğulu iki ülke Arap devletlerini işbirliğine ikna edebilirdi. Orta Doğu Savunma Paketi'na ilk adım olarak 28 Aralık 1953'te ABD-Pakistan arasında bir teknik ve ekonomik yardım anlaşması imzalandı. 2 Nisan 1954'te de Türkiye ve Pakistan bir Dostane İşbirliği anlaşması imzaladı.²¹³

Öte yandan; özellikle İngiltere ile yakın ilişkisi nedeniyle Batı'nın organize ettiği bir bölgesel savunma planında Irak'ın da olması çok önemliydi. Ancak; Araplar için Batı, İsrail'i kuran ve geliştiren güçler odağı idi. O nedenle; Irak gibi bir Arap ülkesinin ABD menşeli bir oluşuma katılması Filistin mücadelesi için son derece tartışmalı bir hal yaratabilirdi. Herşeye rağmen; Arap dünyası içindeki yerini sağlamlaştırmak ve Batı'dan ekonomik girdi sağlamak maksadıyla, Sovyet tehdidinden ve ülkesindeki faal komünist grupların kontrolü ele almasından çekinen Irak yönetimi bu pakta katılmaya razı oldu. Nitekim; Orta Doğu'da Batı ile işbirliğinin ilk adımı olarak 1954 Nisan'ından itibaren ABD'den askeri yardım almaya başladı.²¹⁴

24 Şubat 1955'te Türkiye ile Irak arasında Bağdat'ta *Karşılıklı İşbirliği Antlaşması* imzalandı.²¹⁵ Anlaşmada; iki ülke arasındaki barış ve güvenliğin, Orta Doğu ülkelerinin barış ve güvenliğinin ayrılmaz bir parçası olduğu vurgulanmış, anlaşmada taraflardan birinin herhangi bir tecavüze uğraması halinde iki ülkenin bu tecavüze beraberce karşı koyacağı belirtilmişti. Antlaşmada, Filistin meselesine de özellikle değinilmiş, BM'nin Filistin hakkındaki kararlarının tatbikinin sağlanması için 'sıkı işbirliği' yapılacağına dair mutabık kalınmıştı.²¹⁶

Bu imzada, Nasır'ın muhalefetine rağmen Adnan Menderes'in 6 Ocak 1955'te Irak'a yaptığı ziyaretin katkısı büyük oldu.²¹⁷ Türk Başbakan'ın ziyareti ve Türk-Irak

---

²¹² Armaoğlu, a.g.e., s.268.

²¹³ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 54.

²¹⁴ Kürkçüoğlu, a.g.e., s.55.

²¹⁵ F.O. 371,115490, V 1073/216B,1 Mart 1955.

²¹⁶ (BCA), 03001352153, 24 Şubat 1955.

²¹⁷ Gezide Adnan Menderes'e Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu ve Dış İşleri Bakanı Fuad Köprülü de eşlik etti. Yerlerine vekaleten bakacak isimler hakkında Riyaseti Cumhur tezkeresi kaleme alındı: "Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisliğine Millî Müdafaa Vekiline vekâlet etmekte olan Devlet Vekili ve Başvekil Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu ve Hariciye Vekili Prof. Fuad Köprülü ile birlikte resmî vazife ile, Irak'a yapacağı seyahat dolayısıyla Başvekil Adnan Menderes'in dönüşüne kadar, Başvekilâte Adliye Vekili Osman Şevki Çiçekdağ'ın, Milli Müdafaa Vekili Ethem

yakınlaşması, konuyu ele alan Irak basınında son derece olumlu değerlendirildi. Hatta; Beyrut'un önemli gazetelerinden *El Hedef*'te *Haşim Cevdet* imzasıyla bir yazı yayımlanmış ve bölgesel barışın ancak Türk-Arap birliğiyle gelebileceği vurgulanmıştı:

“Süveyş Kanalı'nın Türkiye'nin selametini müdafaa edecek bir üs olmasına rağmen Bay Adnan Menderes'in Kahire'den evvel neden Bağdat'ı ziyaret ederek bu ihtilal liderlerine büyük bir müşkilat çıkardığını ve bu bölgeye neden o kadar büyük bir ehemmiyet verdiğini bilmiyorum. (...)

Ey mesul olan kimseler, bugün size şunu söylemekle iktifa ederiz:

Adnan Menderes'in şahsi kıymeti, sizin petrollerinizden ve namına konuştuğunuz 50 milyon Arap kitlesinden ve sizin 7 kafanızdan çok daha üstündür. Utanınız artık ve Nil'in en derin yerlerinde intihar ediniz. (...)

Türkler bugün Arap aleminde mühim vazifeler görmekte ve Arap devletlerinin hududu içinde yaşayan Türk kolonisi daima iyi muamele görmektedir. (...)

Bay Menderes'in Orta Doğu'da emniyet ve istikrarın ve kardeşimiz olan Arap milletleri ile iyi münasebetlerinin tahakkukuna çalışacağına eminiz. Ve bu suretle hükümet reisi Adnan Menderes, Fatih ve Yavuz'un kılıç kuvveti ile yapamadıklarını tahakkuk ettirmeye muvaffak olacaktır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmış ve bağımsızlığına kavuşmuş bulunan Arap devletleri modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kardeşlerinden başka bir şey değildir.

Bağdat'a intişar etmekte olan El Zaman gazetesi 28 Ocak 1955'te “Türk basınının Irak'ı methi ve memleketimize değer tevcihi” başlığı altında şu yazıyı yayımlamıştır:

(...)

Geçenlerde Türk hükümetinin Arap memleketlerine yaklaşmak ve siyasetini komşu milletlerin hayrını isteyerek ve Türk Başvekilinin refaketindeki zevatla Irak'ı ziyaret kararını alması üzerine Türk edip ve yazarları dostane makaleleriyle dört asırdan

---

Menderes'e Maliye Vekili Hasan Polatkan'm, Hariciye Vekili Prof. Fuad Köprülü'ye, İşletmeler Vekili Sam^et Ağaoğlu'nun vekillik etmelerinin Başvekilin teklifi üzerine muvafık görülmüş olduğunu saygı ile arz ederim. Reisicumhur Vekili R. Koraltan”. *TBMM Zabıt Ceridesi*, İ:48, C:2, 24 Şubat 1955, s.656.

*fazla beraber yaşamış bulunan iki komşu memleketin tarihi hatıralarını neşre başlamışlardır. Türk basınında çıkan Irak hakkında dostane yazıları bu satırlara sığdırmak mümkün değildir.”*²¹⁸

Adnan Menderes, Bağdat'ta eski Osmanlı paşası olan mevkıdaşı Nuri Said Paşa tarafından karşılanmıştı. Başbakan Adnan Menderes, Bağdat Paktı'nı imzalamasının ertesi günü yurda döndüğünde halkın sevinç gösterileriyle ve vekillerin tezahüratlarıyla karşılandı. Dönüşünde kendisine gösterilen ilgiyi, Türkiye'nin Paktı sevinçle benimsediği şeklinde değerlendirmiş ve elde edilen neticenin takdir görmesi olarak izah etmişti. Bunu da Bağdat Büyükelçiliği aracılığı ile Nuri Sait Paşa'ya aktarmak üzere kaleme almıştı. Mecliste muhalefetin dahi Paktı tam bir mutabakatla karşıladığını belirten Menderes, 26 Şubat'ta Irak Meclisi'nde müzakere edilecek anlaşmanın aynı esnada Türkiye'de de görüşülebilmesi için hızlıca çalışıldığını yazmıştı.²¹⁹

Nisan 1955'te İngiltere, Eylül 1955'te Pakistan ve Kasım 1955'te İran Bağdat Paktı'na katıldı. Böylece ittifak genişletildi. Dış İşleri Bakanı Fuad Köprülü 27 Şubat 1955'te TBMM'de yaptığı konuşmada Bağdat Paktı'nı değerlendirdi ve Türkiye'nin içine girdiği yeni oluşumlar vesilesi ile dünya barışına katkısına dikkat çekti. Bakan Köprülü, gayelere ulaşma yolunda *'aklıselim ve iyi niyetli bir dost'* olarak Türkiye'nin yanında Irak'ı bulduğunu söyledi. Dış İşleri Bakanı sözlerine şöyle devam etti:

“Dünya sulhunun teminine çalışırken bu sulhun sağlam esaslar üzerinde tesis ve idamesi için, Orta Doğu muntakasının gerek bizim bakımımızdan, gerek bizzat bu muntıkada oturanlar, hatta bütün sulh cephesine mensup milletler bakımından ne kadar büyük bir ehemmiyeti haiz olduğunu gözden uzak bulundurmamak kanaatimizce büyük bir hata olurdu. Nitekim Arap memleketlerine karşı takip ettiğimiz siyasetin, ancak ve ancak onlardan her birinin refahı, tealisi, hürriyet ve istiklâli ve toprak bütünlüğü hususundaki en halisane ve kardeşçe temennilerimize istinad ettiği öteden beri vâki birçok beyanatımızla ve hareketlerimizle sabittir. Bunun içindir ki haricî siyasetimizin

---

²¹⁸ (BCA), Hususi Kalem Müdürlüğü, 03001352152, 18 Şubat 1955.

²¹⁹ (BCA), Başvekâlet Hususi Kalem Müdürlüğü, 03001352154, 25 Şubat 1955.

mesuliyetini ele alır almaz, hükümetiniz, Orta Doğu'yu dünyada sağlam bir sulh mesnedi haline getirmek için elinden geleni yapmıştır ve yapmaya devam edecektir.

(...) Bildiğiniz gibi 24 Şubat tarihinde Bağdat'ta Başvekilimizle birlikte, Irak ile memleketimiz arasındaki Karşılıklı İş Birliği Andlaşması'nı imza ettik. İnsanlığın en yüksek sulh ve terakki ihtiyaçlarını hedef tutan ve BM Andlaşması'nın hak ve hürriyet prensiplerinden mülhem bulunan bu andlaşmanın, bizimle Irak için olduğu kadar Orta Doğu milletleri ve daha doğrusu dünyanın bütün hür milletleri cephesi için de emniyet ve istikrar sağlayan ve gelecek için büyük ümitler veren yeni bir unsur teşkil ettiğine kaniyiz. Bu andlaşmanın, dün Yüksek Meclisinizce ittifak ve tezahüratla tasdik edilmiş olması kendisine memleketimizce verilen değer en büyük ve samimî delilidir. Böyle yüksek idealler uğrunda ve dünya ölçüsünde büyük menfaatler temini gayesiyle yapılan bu andlaşmanın iyi niyet sahibi milletlerce de değerine göre takdir edilip iyi karşılanmasını beklemek lazımdır. Biz bu işin henüz hazırlık safhasında iken dışardan gelen bazı tenkidlerle karşılaştık ve hatta bazı hücumlara mâruz kaldık. Bu tenkidlere cevap verirken hiçbir zaman itidalimizi kaybetmedik, ölçüyü kaçırmadık. Biliyorduk ki, bu tenkid ve hücumlar bizi seven ve menfaatlerini bizimki gibi sulhun tahakkukunda bulan milletlerin hissiyatını aksettirmiyordu. Yine biliyoruz ki, bütün menfi propagandalara rağmen, Arap milletleri kendilerine karşı beslediğimiz hislere aynen mukabele ederek, Türk Milletini içten gelen bir imanla sever. Muhterem arkadaşlar, Irak'la akdettiğimiz andlaşma kendileriyle asırlarca kardeşçe beraber yaşadığımız bu bölgenin realist ve sağlam düşünceli insanları için hayırlı ve ümit verici bir eserdir. Diğer kardeş Arap milletlerinin de bu çok hayırlı andlaşmaya bir an evvel iştiraklerini samimiyetle temenni etmekteyiz. Bu memleketlerle olan münasebetlerimizi gerek kendi bakımımızdan gerek bütün Orta Doğu bakımından en feyizli bir mertebeye ulaştırmak için bütün imkân ve fırsatları tehalükle karşılamakta ve kullanmaktayız.”²²⁰

Beklendiği gibi ittifaka, Irak'ın dışında kalan Arap ülkeleri katılmamış, genişlemeye karşın arzu edilen sonuç elde edilememişti. Özellikle; Orta Doğulu olmayan ve emperyalist arzularıyla imgeleşen İngiltere'nin pakta dahil oluşu eleştirilmiş, ABD

---

²²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, İ:51, C:1, T:1, 27 Şubat 1955, s.912-913.

gözlemciliğindeki uzlaşmanın samimiyetten yoksunluğu tartışılmıştı. Neticeleri itibariyle Orta Doğu üçe bölündü: Birinci grup pakta katılan Irak, İran ve Pakistan'dan oluşurken, ikinci grup Bağdat Paktı'na şiddetle cephe alan Mısır, Suriye, Suudi Arabistan ve Yemen ile biçimlendi. Üçüncü grupta ise her iki grubun dışında kalan Ürdün ve Lübnan vardı. Bu bölünme, Sovyet Rusya'nın Orta Doğu'ya girmesini kolaylaştıracaktı. Oysa; Bağdat Paktı Orta Doğu'yu Sovyet Rusya'ya karşı birleştirmek amacı ile yapılmak istenmişti.²²¹ Ancak tasarlandığı gibi Arap ülkeleri bu anlaşmaya dahil olmadılar, hatta direniş gösterdiler. Öyle ki; Bağdat Paktı'nı reddederken, 1948 Savaşı'ndan sonra birbiriyle uzlaşmaz görünen taraflar dahi diplomatik olarak yakınlaştı.

Mısır Ulusal Güvenlik Bakanı Salah Salem; kısa bir süre sonra Lübnan, Ürdün, Suriye ve Suudi Arabistan'ı ziyaret ederek taraflara 'yeni bir birlik' çağrısı yaptı. Bu defa, oluşturulacak ittifakta Batı ile ilişki kuran Irak yer almayacaktı. Türk hükümetini net bir dille eleştiren Suudi Arabistan yönetimini ve Mısır'ı izleyen Suriye iktidarını bir 'ortak savunma ve işbirliği anlaşması' için teşvik etti.²²²

Bağdat Paktı'na Arap ülkelerinden gelen tepkiler üzerine Adnan Menderes ve kabinesi arka arkaya açıklamalar yapıyordu. İngiltere'nin pakta katılacağını duyurması üzerine Batı ile ittifakı resmîlik kazanan Türkiye, özellikle Mısır ve Suriye tarafından yoğun bir biçimde eleştirilmişti. Buna karşılık Başbakan Adnan Menderes, konuya ilişkin verdiği demeçte bu paktın 'iyi niyetli ve barışsever' bir anlaşma olduğuna vurgu yaptı:

“Biz Irak ile Bağdat Paktı'nı yaptığımız zaman ona başka devletleri iltihaka davet eden bir madde koyarken bu maddenin kağıt üzerinde kalmayacağından emindik. Çünkü biliyorduk ki vücuda gelen eserin bütün iyi niyet sahibi milletlerin hayrına olduğu ve hiçbir hodbince his ve maksada istinad etmediği için genişlemesi ve kuvvetlenmesi mukadderdir. İngiltere'nin iltihakı bu düşüncemizde aldanmadığımızın parlak bir delilidir. (...) Bu pakt şimdi Orta Doğu'nun en hassas kısmında bütün bölgenin emniyetine, istikrarına ve refahına hizmet edecek olan ve en iyi ve halis niyetlere dayanan

---

²²¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 251.

²²² F.O. 371,115490, V 1073/216D, 09 Mart 1955.

bu barış teşkilatı İngiltere gibi imkanları geniş bir devletin ahdî ve fi'li işbirliğini kazanmış oluyor.” ²²³

Irak yönetimince aksi defalarca dile getirilmiş olsa da Araplar arasında paktın ortak prensiplere uygunluğu tartışılmaya devam etti. Özellikle; Filistin meselesinde atılan adımların İsrail karşısında zayıflatıldığı iddia ediliyordu. Bu eleştiriler üzerine, Batı ile ittifaka girse de Arap ülkeleriyle diyalogunu yitirmeme çabası içinde olduğunu göstermek isteyen Türk yönetimi yeni bir gezi programladı. Cumhurbaşkanı Celal Bayar paktın imza edilmesinin ardından iyi ilişkiler geliştirmek ve Türkiye'nin ortak bir barış arayışında olduğunu yerinde aktarabilmek üzere önce Lübnan'ı (Haziran), ardından Ürdün'ü (Kasım 1955) ziyaret etti. Bütün çabaya rağmen; Bağdat Paktı'na Irak dışında hiçbir Arap ülkesi katılmadı. Bunda en önemli etken; Batı ile girişilecek bir ittifakla Filistin meselesinin gözönünden silinmesi endişesiydi. İsrail'i kuranın Batılı devletler olduğu gerçeğinden hareketle, Batı ile yapılacak herhangi bir anlaşma ya da mutabık kalınan herhangi bir plan İsrail ile uzlaşma manasına gelebilirdi. O nedenle; İngiltere'nin ve geri planda ABD'nin oluşumunu sağladığı bir pakta Türkiye'nin katılması, Arap ülkeleri nezdinde İsrail lehine taraf değiştirdiği tezinin doğrulanması anlamını taşıdı.

Türkiye'nin Filistin'in gelecek inşasındaki ve İslam dünyasındaki etkin rolü Kudüs Tahrir Partisi Komutanlığı'nın Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığı'na ilettiği bir analiz mektubuyla hatırlatılmıştı. Mektupta; ABD Dış İşleri Bakanı Dulles'un planının '*düşmanca bir sömürgecilik amacına*' hizmet ettiği vurgulanmış, İsrail de bu amaç için kurulmuş bir ülke olarak tarif edilmişti. İngiltere ve ABD'nin Orta Doğu planlarının, İslam medeniyetini yok etme gayesinde birleştiği ve emperyalist kökleşme çabalarını yansıttığı dile getirilmişti. Bu doğrultuda; ABD Dış İşleri Bakanı Dulles'un Orta Doğu yaklaşımını ağır bir biçimde eleştiren yirmi altı sayfalık mektupta İslam aleminin birleşmesi gerektiğinin altı çizilmişti:

“(…)

---

²²³ Cumhuriyet, 02 Nisan 1955.

Amerika Dış İşleri Bakanı'nın söylevindeki ve İngiltere beyanatındaki kötü ve öldürücü niyetlerini açıklamak istemiş ve millete Filistin davasını kendi davası bilen ve şahsi ödevlerinden addeden (Yakın ve Orta Doğu'daki) İslam alemi, diğer davaları arasında bu davanın iç yüzünü açmak ihtiyacı duymuştur.

Dolayısıyla; Tahrir Partisi ümmetin işleriyle alakadar olduğuna göre bu bildirim ümmete sunduğu gibi size de takdim etmeyi düşünmüş ve mezkur nutukla beyanatın red ve mukavemeti lüzumuna ve İslam dünyasını ilgilendiren siyasi problemlerin yeni bir zihniyetle tedkik edilmesinin lüzumuna ve İslam dünyasının davalarını tek bir dava halinde telakki etmenin lüzumuna işaret etmekle ümmeti bu fasid durumun ızdırabından kurtarmak ve sürüp giden zalim usullere nihayet vermek istemiştir.

Dulles bu davanın belirtmek istediği üç müşkülüne dokunduktan sonra bu hususları Arap-Yahudi sulhünün ana çizgileri gibi tarif etmiş ve ilerde Yahudilerle Araplar arasında akdedilecek sulhün projelerini tedkik edecek heyetlere kolaylık sağlayacaklarını belirtmiştir. Bu münasebetle Amerika'nın, Arap ve Yahudi dostu olmakla bu meseleyi ciddiyetle ele alarak icap eden dikkat ve itina ile tedkik ettiğini ve bu yolda muayyen neticelere vardığını ve bunların bu mıntıkada yaşayan Arap ve Yahudilerin nihaî bir tasviyeye varmak isteyerek sorunun çözümüne yardım edebileceklerini söylemiş ve daha sonra Amerika'nın bu müşkülü nasıl hallettiğini veyahut bunu halletmek için Amerika'nın ne gibi tekliflerde bulunacağını bildirmiştir:

- 1. Mültecileri, bulundukları mücavir Arap memleketlerde iskân etmek.*
- 2. Bunlardan bir kısmını bulundukları yerlerde, makul şartlar altında, yani İsrail'in münasip bulacağı sayıda, kendi diyarlarına avdetleri.*
- 3. Onları, bulundukları yerlerde -sırf şaşırtmak için-, şeref ve kendine saygı dediği, istikrar hayatına iade etme imkanlarını vermek için onlara nafakalarını temin edecek tekliflerde bulunmak ve istikrar hayatına nihai surette alışmaları ve Filistin'e dönmek fikrinden vazgeçmeleri için bu kimselere sürekli meşgale temin edecek işler bulmak.*
- 4. Mültecilere tavizlerde bulunmak. Şu kadar ki bu noktayı pazarlığa zemin teşkil etmesi için karanlık bırakmış, yani dönenlere zarar ve ziyan tavizatı vermek, dönmeyenlere emlak ile zarar ziyan tavizatı vermek veyahut emlak tavizatı*

vermek hususunu karanlık bırakırken -buna teşvik maksadıyla- tavizatin derhal ödeyebilmesi için Amerika tarafından yardım göreceğini bildirmişti.

(...)

(Bu) muntıkaların müdafaası müşkülüne gelince; İngiltere ve Amerika tarafından kendi emellerini gerçekleştirecek surette halledilmesi istenmektedir. Şu kadar ki bu müdafa cihazını kurmadan önce her iki devlet şu kanaate varmış bulunuyor: Filistin müşkülü halledilmedikçe, Orta Doğu'nun müdafaasını sağlayacak bir cihazın kurulmasına imkân yoktur. Halbuki Filistin müşkülü halledileceği yerde büsbütün düğümlenmiş bulunuyor. Dolayısıyla; İngiltere hükümeti neşrettiği son beyanatında Filistin meselesine "Orta Doğu'nun askıda duran müşkülü" diyor. Bu yüzdendir ki Amerika Başkanı'nın kendi Dış İşleri Bakanı'na bu müşkülün halli için geniş projeler vazetmek salâhiyetini vermiş olması garip görülmemelidir. Bu hadisenin akabinde İngiltere bu müşkülü halletmeye amade olduğunu bildiren beyannamesini neşrettikten bir saat sonra BM Genel Sekreteri beyanı teyid ettiğini ilan ediyor.

(...)

Filistin davasının hallinde İngiltere'nin fikri Amerika'nın fikrinden farklıdır. İngiltere'nin düşündüğü hal tarzı da Amerika'nın düşündüğü hal tarzından farklıdır. Her ikisi de İsrail'i yaşatmak ve perçinlemek ve Araplarla Yahudiler arasında barışı sağlamak hususunda anlaşmış olmalarına ve müttefik şeklinde görünmek istemelerine rağmen onların başka hususlarda anlaşmış olduklarını veya anlaşabileceklerini gösteren başka bir nişane yoktur. Britanya projesine göre; İsrail'i Filistin'in bir kısmına veya Kudüs hariç Filistin topraklarının bütününde yaşatmak ve Ürdün devletine Filistin'in sair kısımlarını veyahut Kudüs'ün diğer kısımlarını vererek İsrail'e komşu yapmak ve iki devlet arasında iktisadi ve ticari anlaşmaların imzalanmasıyla Suriye ve Lübnan arasındaki ilişkilere benzeyen ilişkiler kurmak, öyle ki her iki devletin vatandaşları birbirlerinin topraklarına sırf hüviyet kağıtlarının ibrazıyla girmek ve orada ikamet etmek, ticaret yapmak ve iş tutmak haklarına sahip olacaklar. Bu suretle İngiliz nüfuzu, Ürdün topraklarında olduğu gibi Filistin topraklarında da kökleşmiş olacak ve İngiltere Filistin'den çıkmamış olacaktır.

(...)

Amerika İsrail Devleti'ni Birleşik Devletler'in vilayetlerinden biri telakki etmektedir. İsrail'i müstemlekecilüğünün kökleşmesine ve nüfuzunun yayılmasına hizmet edecek bir alet gibi kullanmak istediği için İsrail'in istikrar ve feyzini diliyor ve davasına daimî bir hal çaresi arıyor. İngiltere'ye gelince, İsrail'i kendisinin yarattığına ve tohumunu kendisinin atıp kendisinin büyüttüğüne inanır ve onu kendi nüfuzuna tabi bir devlet olarak yaşatmak ister ki Müslümanlar İngiltere'yi rahatsız ettikçe İsrail'i onlara karşı bir tehdit vasıtası olarak kullansın. Onun içindir ki İngiltere, İsrail ile hususi muahedeler akdetmek ve bu muahedelerde bir taraf rolü oynamak ister ki İsrail'i daima kendi avucunda tutsun ve onu Müslümanlara karşı bir korkuluk gibi kullansın.

(...)

Orta Doğu'nun müdafaasını bir sonuca bağlamak için Dulles İsrail'in durumuna sağlam bir şekil vermeyi kendi bendelerinden bu arzusuna uygun bir hava yaratmayı istiyor. Zira; Amerika'nın istediği istikrar müstemlekecilüğün Orta Doğu'da kökleşmesidir. Bu suretle Dulles'un Filistin davasıyla ilgili nutkunda vaz'etmek istediği siyasi program Orta Doğu'nun esaretini amaçlamaktadır.

(...)

İsrail Devleti denilen bu teşekkül, Britanya ve Amerika'nın elinde Müslümanların sinesine saplanması istenen bir süngüden başka bir şey değildir. Bu davada düşmanlarımız hem Amerika, hem İngiltere, hem de İsrail'dir. Davamızda her üçüne hasım muamelesi yaparak onlardan herhangi birinin bu işte hakemlik etmesini kesin olarak reddetmemiz lazımdır.”²²⁴

---

²²⁴ (BCA), Dış İşleri Bakanlığı, 0300152815, 15 Eylül 1955.

Irak hükümeti, sözcüleri aracılığı ile Mısır'a yeniden pakta katılma çağrısı yapmış, Arap Birliği'nin korunması için bu pakta duyulan ihtiyaçtan söz etmişti. Hükümetinin siyasetini açıklayan Irak Dış İşleri Vekil Yardımcısı Burhaneddin Başayan, *“Türkiye ve Irak arasında kurulacak olan paktın Arap Birliği siyasetine aykırı olduğuna dair iddiaları tamamen reddederim. Bu pakt Arap Birliği prensiplerine tamamen uygundur. Mısır da bu pakta katılmak zorundadır”*, dedi.

Mısır Elçisi ise paktla ilgili Türk gazetecilerin yönelttiği soruyu, son derece ironik bir karşılık vererek yanıtsız bırakmayı tercih etmişti: *“Sizin boyunbağınız ne güzel!”*²²⁵

III.3. Bağdat Paktı ve İsrail

İsrail'in kuruluş manifestosunu dünyaya duyuran ve aynı zamanda ilk başbakanı da olan David Ben-Gurion beklenmedik şekilde görevinden çekileceğini açıklamıştı. Ben-Gurion'dan boşalan Başbakanlığa, 1948'den beri Dış İşleri Bakanı olan Moşe Şaret getirildi. Şaret, 6 Ocak 1954'te yeni hükümeti kurdu. Şaret, Pinhas Lavon'u Savunma Bakanı yapmış, 1949'dan beri İşçi Bakanlığı'nı yürüten Golda Meir'i ise görevinde bırakmıştı.

Yeni Başbakan Şaret, Mısır Başkanı Albay Nasır ile iki ülke arasında olumlu sayılabilecek bir ilişki kurmaya ve ilk olarak *Bat Galim* olayıyla yükselen tansiyonu düşürmeye çalıştı. *Bat Galim*, 28 Eylül 1954'te Eritre'den Hayfa'ya doğru yola çıkan ve yiyecek maddesi taşıyan ticari bir şilepti. On kişilik mürettebatı tamamen İsraililerden oluşuyordu. Gemi, Mısırlı yetkililerce Süveyş Kanalı girişinde durduruldu. Mürettebat tutuklanırken, geminin taşıdığı mallara Mısır yönetimince el kondu. Gerekçe ise; Mısır

---

²²⁵ Cumhuriyet, 15 Ocak 1955.

sularında seyreden balıkçı teknelerine hiçbir provokasyon olmadan küçük silahlarla Bat Galim'den ateş açılmasıydı.

Aynı gün İsrail, BM Güvenlik Konseyi'ne durumu protesto eden bir not ulaştırdı. Notta; Süveyş Kanalı'nın kullanımına dair 1888 İstanbul Konvansiyonu hatırlatılmış, bununla birlikte 1949 İsrail-Mısır Antlaşması tekrarlanmıştı. İsrail BM Daimî Temsilcisi Abba Eban imzasıyla verilen notta ticari geminin, personelinin ve el konan ürünün daha fazla gecikme olmadan iadesi talep ediliyordu.²²⁶ *Bat Galim*, BM'nin müdahalesiyle Süveyş Kanalı'nı kullansa da iki ülke arasındaki gerginlik tırmanmaya devam etti.

24 Ocak 1955'te çalışmaya koyulan yeni kabine bu kez de Kahire'de yirmili yaşlarında iki genç Yahudi'nin idam haberiyle sarsıldı. Dr. Moşe Marzouk ve Samuel Azar isimlerindeki Mısır vatandaşları İsrail ajanı oldukları suçlamasıyla Mısır otoritelerince idama mahkum edilmişti. Marzouk ve Azar gerçekten de sabotaj timinde görevli dört casustan ikisiydi. Bu onları birer ulusal kahraman olmaktan alıkoymadı.²²⁷

Arka arkaya yaşanan ve karşılıklı olarak kamuoyunda büyük infial yaratan olaylar nedeniyle Moşe Şaret'in ılımlı yaklaşımı bile İsrail ve Mısır arasındaki politik gerginliği gidermeye yetmedi. Oysa; Şaret, Mısır başta olmak üzere Arap ülkeleriyle bir saldırmazlık paktı yapmayı tasarlamıştı.²²⁸ Başbakan barışçıl tutumuyla ülkedeki genel politik havayı da yumuşatmayı başarmıştı. Eski Dış İşleri Bakanı Şaret aynı anda iki görevi de icra ediyordu. Başbakan Şaret, Ben-Gurion kadar 'militan' değildi, o nedenle İsrail onun rejimi altında BM ile de ilişkilerini geliştirmişti.²²⁹

Ancak; Knesset'te Arap azınlıklar konusunda Şaret hükümeti güven oylamasından geçirilirken²³⁰, İsrail'in kendini savunmasının ve korumasının yolunun 'saldırmaktan' geçtiğine inanan David Ben-Gurion çekildiği Kibbutzdan oluşturduğu gölge kabine aracılığıyla Mısır'a yasadışı bir saldırı düzenledi. Görünürdeki amaç; Hür Subaylar darbesinden sonra Süveyş Kanalı'ndaki güçlerini geri çekmeye yönelik

---

²²⁶ *The Yearbook of the United Nations*, "The Bat Galim Question", 1954, s. 70-71.

²²⁷ Gilbert, a.g.e., s. 294-295; *Cumhuriyet*, 01 Şubat 1955.

²²⁸ Gabriel Sheffer, *Moshe Sharett: Biography of a Political Moderate*, Oxford, 1996, s. 758.

²²⁹ Phineas J. Biron, "Ben-Gurion's Comeback", *Bnai Brith Messenger*, 28 Ocak 1955, s.22.

²³⁰ *The Sentinel*, 13 Ocak 1955, s.7.

kararlarının ardından İngilizleri Nasır'a karşı daha sert bir siyaset benimsemeye zorlamaktı.²³¹ Asıl amaç ise; Mısır hükümetiyle gizli görüşmeleri sürdüren Şaret'i gözden düşürmekti. *Ha-Parasha* adını alan operasyona dair hükümetin resmi açıklaması provokasyondan ötürü böyle bir saldırının gerçekleştirildiği idi.²³² Her ne kadar Ben-Gurion başarısızlıkla sonuçlanan bu saldırıyı hazırlamış olsa da, Şaret'in iktidarında yapıldığından saldırı o günün hükümetine mal edildi. Siyasete dönmesi için ısrar edilen Gurion önce Savunma Bakanlığı'na, ardından Başbakanlık makamına getirildi. Göreve gelmesinden birkaç gün sonra da Gazze'de gerçekleştirilen geniş çaplı bir misilleme operasyonunu düzenledi. Böylece Şaret ve Nasır arasında kurulan dengeyle barışa doğru giden anlaşmaları ortadan kaldırdı.²³³

İsrail ve Mısır gerilimi Orta Doğu'daki ilişkileri tamamen değiştirirken, yaklaşan savaş ihtimalleri bölgede güven tesis etmek üzere yeni antlaşmaları ihtiyaç haline getirdi. Bu amaçla oluşturulan Bağdat Paktı'na İsrail büyük tepki gösterdi. Türk-Irak Antlaşmasını olumlu değerlendiren Amerika Birleşik Devletleri, İsrail'deki elçisine bir telgraf göndererek, İsrail ile yakın ilişkileri olan Türkiye'nin Irak ile bağlarını güçlendirmesini İsrail'in olumlu değerlendirmesi gerektiğini belirtmişti. Ne var ki; ABD için bu antlaşma Sovyet emperyalizmine karşı 'Kuzey Seddi / northern tier' savunmasının bir başka adımıydı ve İsrail adına bu cesaret verici ve iyimser bir hamleydi. Kendisine Irak üzerinden gelen tehdidin onunla iyi ilişki içinde olan Türkiye sayesinde yumuşama ihtimali vardı. ABD hükümeti, İsrail'in güvenlik hassasiyetinin farkında olduğunu, bununla birlikte Türkiye'nin bölgedeki çabalarına destek vermesi gerektiğini vurguladı.²³⁴ Ancak; İsrail ABD'nin tüm olumlu yaklaşımına rağmen Bağdat Paktı'nı kendi varlığına açık bir tehdit saydı. İsrail, Bağdat Paktı'nın 5. Madde'sinde yer alan ve Pakt'ın Arap Birliği'nin üyelerine ve taraflarca tanınmış ülkelere açık olduğu şeklindeki hükmünü sadece kendisini dışlayan bir karar olarak algıladı. 5. Madde şöyleydi:

---

²³¹ Pappé, a.g.e, s.224-225.

²³² Moshe Ma'oz, *Syria and Israel: From War to Peacemaking*, Oxford, 1995, s.48.

²³³ Pappé, a.g.e., aynı sayfa.

²³⁴ *Department of State, Central Files*, 682.87/1-145, Foreign Relations of the United Nations, 1955-1957, Near East Region, Iran, Iraq, Vol. XII, Washington, 14 Ocak 1955.

*“Bu anlaşma, Arap Birliği’nin herhangi bir üyesine veya bu bölgedeki güvenlik ve barıştan aktif biçimde ilgilenen ve Yüksek Akit taraflarının her ikisi tarafından da tamamen tanınan herhangi bir devlete üyelik için açık olacaktır. Katılım, ilgili devletin katılma belgesinin Irak Dış İşleri Bakanlığı’na tevdi edildiği tarihten itibaren yürürlüğe girer.”*²³⁵

Arap ülkelerince ve Irak tarafından tanınmamış İsrail’in Pakt’a alınmasının söz konusu olmayacağı açıktı. İsrail Dış İşleri Bakanlığı sözcüsü, “Antlaşmayı ‘İsrail’e karşı’ olarak nitelendirdi ve antlaşmanın İsrail’e karşı Arap saldırganlığını arttıracaklarını ileri sürdü.”²³⁶

Türkiye’nin İsrail’in varlığını reddeden Arap ülkeleriyle giderek yakınlaşmaya başlaması fikri ve bu yönde atılan adımlar İsrail ile ilişkilerini etkiledi. Bağdat Paktı’nın İsrail’i dışlayan yapısı itibariyle İsrail kendini güvende hissetmedi ve Paktın İsrail karşıtı yönünü gösterebilme çabasıyla ABD’ye sürekli temasta bulundu. Türkiye-Irak Antlaşması’nda, Adnan Menderes ve Nuri Sait Paşa arasındaki yazışmada geçen BM’nin Filistin çözümüne ilişkin yorumlama eleştiri konusu oldu. Söz konusu mektuplar antlaşmaya ek olarak kabul edilmiş ve İsrail’de büyük hayal kırıklığı yaratmıştı. Her ne kadar; Türk hükümetinin İsrail’e karşı doğrudan düşmanca bir tutum benimsemediği bilinse de Türkiye, Arap-İsrail sınır mücadelesinde Arapların yanında, Arap iddialarını destekler şekilde BM 1947 Taksim Planı oylamasına katılmış ve Arap Birliği doğrultusunda oy kullanmıştı. Türkiye şimdi de İsrail’in Plan’da öngörülen sınırlara çekilmesini talep eden ‘mektup teatisi’ni kabul ederek yeniden İsrail’in karşısında bir konum almış oluyordu. Bunu pekiştiren 5. Madde’si nedeniyle Pakt’ın İsrail’e karşı ‘düşmanca bir niyetle’ yapıldığı düşünüldü ve beklenmedik bu girişimin bölgede barışı bozacağı öne sürüldü.²³⁷

Nitekim; İsrail, Paktı imzaladığı için Türkiye’ye duyduğu güveni yitirmeye başlamış, kendisini eskisinden daha çok tehdit altında hissetmişti. Ne var ki; Mısır ile

---

²³⁵ *American Foreign Policy, 1950-1955 Basic Documents*, Department of State Publication 6446, General Foreign Policy Series 117, Washington, DC Government Printing Office, 1957.

²³⁶ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 68.

²³⁷ *The Times*, 28 Şubat 1955.

sınırdaki sıcak çatışmalara girmeye devam etti. Bat Galim olayını takip eden süreçte iki İsraili'nin asılması ile gerilerek kopan ilişkiler, Mısır radyolarının “*İsrail yok olup tarihe karışana kadar Mısır rahat etmeyecek*”, anonsları ile düşmanlığı perçinlemişti. Önde gelen bakanlardan biri olan Saler Salem daha 28 Ocak 1955'te basına verdiği demeçte; “*Eğer İsrail yalnızca Tel Aviv'den oluşacaksa, biz bunu da hiçbir zaman kabul etmeyeceğiz*”, demişti.²³⁸ Mısır'ın rakibi olarak gördüğü Irak'ın Türkiye ile iyi ilişkiler kurması da Mısır yönetiminin Paktın ardında gizli bir İsrail dostluğundan şüphelenmesine neden oldu. Nihayetinde; Bağdat Paktı hem Amerikan planı içinde görülen bir Pakt olarak nitelendirildiği için Mısır tarafından, hem de antlaşmada açıkça dışlandığı için İsrail tarafından benimsenmedi. Bu da İsrail'i ‘resmen tanıdığı halde’ onu dahil etmemek üzere tasarlanmış bir işbirliğinin oluşturulmasına katkıda bulunan Türkiye'yi İsrail nezdinde gayrisamimi bir imaja taşıdı.

III.4. Süveyş Krizinin Çıkması²³⁹

Mısır Başkanı Cemal Abdulnasır, Asvan Barajı'nın yapımını sağlamak üzere sermaye arayışında ABD'den 55 milyon dolar, İngiltere'den 15 milyon dolar ve Dünya

---

²³⁸ J. I. Fishbein, “The Peace Is Still The Issue!”, *The Sentinel*, 10 Mart 1955, s.9.

²³⁹ “Bu tür krizlerde yalnızca anlaşmazlık konusuna değil, olağanüstü kuvvetlerin yükselişine ve çatışmasına tanık oluyoruz. Bir bütün olarak Asya’da, Birleşik Krallık ve Fransa tarafından emredilen askeri ve denizcilik hareketleriyle büyük öfke uyandıran sömürge anıları canlanıyor.” Shri Jawaharlal Nehru, 08 Ağustos 1956.

James Eayrs – Ed, *The Commonwealth and Suez: A Documentary Survey*, London, 1964, s.1. Nehru, bağımsız Hindistan'ın ilk başkanıdır. Bağlantısızlar Hareketi'nin Nasır gibi liderlerinden biridir. Başından itibaren Süveyş Krizi'nin toprak ihlalleriyle ilerlemesine karşı çıkmıştır. BM’de konuya ilişkin görüşmelerde bu yönde ve Mısır'ın yanında fikir beyan etmiştir. Buna rağmen; İngiliz Milletler Topluluğu /Commonwealth’ten çıkılmasını doğru bulmadığını her fırsatta dile getirerek İngiltere ile ilişkisini ‘sürdürülebilir’ seviyede tutmuştur.

Bankası'ndan 200 milyon dolar destek taahhüdü almıştı.²⁴⁰ Ancak; Birleşik Devletler'e giden Mısır askeri heyeti istediği modern silahları elde edemeyip Çekler ile silah anlaşması yapınca, ABD Dış İşleri Bakanı Dulles, Asvan Barajı için verilen mali yardım sözünü geri çekti. Sovyetler ile yakınlaştığı gerekçesiyle Mısır'ın Dünya Bankası'ndan alacağı kredileri de engelledi. Bunun üzerine General Nasır, Süveyş Kanalı'nı Temmuz 1956'da ulusallaştırma kararı aldı.²⁴¹ Nitekim; Süveyş Kanalı Mısırlıların tarihi hassasiyetlerinin başında geliyordu. İngiltere'nin Mısır'da talep ettiği özel konum, başlangıçtan beri o ülkenin tam bağımsızlığı ve egemenliği ile tutarsız görünmekteydi. I. Dünya Savaşı'ndan itibaren İngiltere, bu konuda yapılan bütün görüşmelerde, Süveyş Kanalı'nın hayati bir önem taşıdığını ve kendi kontrolünde kalmasının bir zorunluluk olduğunu açıkça belirtmişti. Öte yandan Mısırlılar, kanalın savunmasının kendilerine veya Milletler Cemiyeti'ne bırakılması gerektiğini düşünüyorlardı.²⁴²

İngiltere'nin Mısır'daki stratejik ilgisi, Süveyş Kanalı'ndan özgür geçişi sağlamakla sınırlı değildi. Britanya İmparatorluğu toprakları arasındaki haberleşmelerin savunulması bundan çok daha fazlasını içeriyordu. Karadan ve havadan olduğu kadar deniz yoluyla sürdürülen bu iletişim karmaşası Mısır için giderek daha fazla 'düğüm noktası' haline gelmişti.²⁴³ Nasır, kendi milletinin refahı ve faydası için Süveyş Kanalı'nı ulusallaştırırken Kanal şirketinin iki ortağı olan İngiltere ve Fransa'nın büyük tepkisini çekti. Mısır Başkanı Abdülnasır geri adım atmadı ve emperyalist devletlere karşı ünlü konuşmasını yaptı:

“Biz Mısırlılar bizi askeri, siyasi veya ekonomik olarak yönetmeye çalışan hiçbir emperyaliste ya da zalime izin vermeyeceğiz. Dolara ya da güce boyun eğmeyeceğiz! Siz Amerikalılar Washington'dan beyanlar verebilir ve Washington'dan yalanlar atabilirsiniz. Bu ifadeler yanlış bilgi sonucuysa, bu bir trajedidir. Kasıtlı olarak

---

²⁴⁰Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 83.

²⁴¹Bülent Büktaş, “Asvan Barajı: Mısır İçin Büyük Bereket Ve Refah Kaynağı”, *Beynelminel, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mühendislik Fakültesi İnşaat Bölümü Konferansları*, 01 Ocak 1961, s. 14-17.

²⁴²Charles W. Hallberg, *The Suez Canal: Its History and Diplomatic Importance*, New York, 1931, s. 350.

²⁴³Hallberg, a.g.e., s. 354.

yanıltmaya teşvik edildiyse, trajedi çok daha kötü... Görülüyor ki Amerika dünyaya önderlik etmede hak iddia ediyor!”²⁴⁴

Mısır Başkanı’nın geri adım atmaması üzerine; İngiltere, Fransa ve ABD 29 Temmuz-2 Ağustos 1956 tarihleri arasında yaptıkları görüşmeler sonunda bir karara vararak, ‘Nasır’ın Kanal güvenliğini ve özgürlüğünü tehdit ettiği’ gerekçesiyle Londra’da bir konferans düzenlenmesi çağrısında bulundu.²⁴⁵

Aynı gün hazırlanan CIA raporu, Nasır’ın Süveyş’i millileştirilmesinin yarattığı ‘bomba’ etkisini bildiriyor, diğer Arap ülkelerince tarafsız bir politikayla takip edilen Nasır’ın daha ileri giderse onları etkileyebileceğinden bahsediliyordu. Mısır Başkanı’nın Süveyş bölgesinden İngiliz askerlerini başarılı bir biçimde çıkardığı, oysa İstanbul’da Kanal şirketi ile ilgili bir dizi anlaşmayı imzalamış olduğu hatırlatılıyordu.²⁴⁶

1888 Süveyş Konvansiyonu’nu²⁴⁷ yok sayan Nasır hamlesine karşı, Londra’da Süveyş Kanalı’ndan geçişlerin düzenlenmesine dair 16 Ağustos’ta toplanan konferansa 22 ülke katıldı. Katılımcı ülkelerin 18’i Mısır’a verilen teklifler konusunda hemfikir. Öneri; Kanal bölgesinin bütün güçlerce ve süresizce kullanımına ilişkin. Süveyş böylece özgürce kullanılacak, ücretsiz uluslararası bir su yolu haline getirilecek ve hiçbir ulusun politik tutumundan etkilenmeyecekti. Burayı kullanan gemi sayısı arttıkça Mısır ekonomisine de katkısı artacaktı.²⁴⁸

---

²⁴⁴ Robert St. John, *The Boss: The Story of Gamal Abdel Nasser*, New York, 1960, s. 245.

²⁴⁵ *The Yearbook of the United Nations*, 1956, Section 1: Political ve Security Questions, Chapter 1: “Questions concerning the Middle East”, s. 19.

²⁴⁶ CIA, “Canal Seizure Exposes Neutralism”, 02 Ağustos 1956, 1230 GMT-T, s.1.

²⁴⁷ *1888 Süveyş Kanalı Konvansiyonu’na göre Kanal, BM’nin denetimine bırakılıyordu. Herhangi bir milliyetçiliğe mahal verilmeksizin bütün ülkelere serbest geçiş hakkı tanınıyordu. Mısır, BM’e sunduğu 17 Eylül 1956 tarihli mektubunda 1888 Konvansiyonu’nuna dayanarak kurulan Anglo-Fransız şirketinin hiçbir tarihi, ahlaki ve yasal bir değerinin olmadığını iletmişti. Bknz: *The Yearbook of the United Nations*, 1956, Section 1: Political ve Security Questions, Chapter 1: “Questions concerning the Middle East”, s.20.

²⁴⁸ *Konferansta Hindistan, Mısır’ın kontrolünde geliştirilecek bir yönetim ve denetimle çoğunluğun harici mekanizması arasında Mısır yönetimine ‘ödün’ olarak değerlendirilen bir çözüm önerdi. Önerisi; Seylan, Endonezya ve Sovyetler tarafından desteklendi. Böylece 22 ülkeden 4’ü çoğunluk teklifine uymadı. Sonraki konferansa dahil edilmemeleri için bir gerekçe olarak değerlendirildi. Daha sonra 18 ülkenin planı “18 Güç Planı” olarak adlandırıldı.

Sovyetler'in Mısır'ı destekleyen etkin tavrı sonucunda neticelendirilemeyen Kanal krizi Türkiye, Pakistan, İran ve Habeşistan'ın katkısında yeniden biçimlendirilen ve çoğunluk oylamasıyla benimsenen Amerikan Planı ile sonlandırıldı. Avustralya, Habeşistan, İran, İsveç ve ABD'den kurulu bir komite de Mısır ile temasta bulunma sorumluluğunu yükledi. İlkini sonuçsuz kalması üzerine 19-21 Eylül tarihleri arasında yenilenen Londra Konferansı'na bu kez bir önceki konferansın çoğunluğunu oluşturan 18 ülke davetliydi. 18 Güç Planı (18 Power Plan) 3 Eylül 1956'da Mısır yönetimine sunulmuştu. Mısır'ın bütün hakları ihlal ettiğini ve Kanal'ın 1888 Konvansiyonu'na bağlı bir biçimde işletilmesi gerektiğini yeniden vurgulayan Anglo- Fransız beyanında 'Kanal Kullanıcıları Birliği'nin kurulması talep ediliyordu. İngiltere ve Fransa'nın BM Genel Kurulu'na sunduğu ortak mektuba Mısır 17 Eylül'de cevap verdi. Genel Kurul'un 13 Ekim tarihli toplantı çağrısında İsrail temsilcisi de tartışmalara katıldı.²⁴⁹

Süveyş Kanalı, BM'nin ortak ve bağımsız bir geçiş önerisi getiren Anglo-Fransız taleplerine uygun bir çözüm arayışına karşı Mısır hükümetince millileştirildi. Akabinde İngiliz, Fransız ve İsrail güçleri saldırıya geçti. Aralarında yaptıkları gizli anlaşmalar gereğince İsrail 29 Ekim 1956'da Sina'ya girdi. BM, Güvenlik Konseyi üyelerinin kararıyla acil toplantı çağrısı yaptı.²⁵⁰ Toplantının düzenlendiği 31 Ekim'de İngiliz hava kuvvetleri Kahire yakınlarındaki ve kanal bölgesindeki askeri hedefleri bombalamaya başladı. İsrail kara kuvvetleri ise Kanal'ın doğu kıyısına ulaştı. 6 Kasım'da İngiliz-Fransız ordusu kanalın kuzey ucuna çıkarak Süveyş kentine ilerledi. Aynı günün geceyarısında BM ateşkes kararı çıkardı.²⁵¹

---

²⁴⁹ *The Yearbook of the United Nations*, 1956, "The Suez Canal Question (Temmuz-Ekim)", s. 19-21.

²⁵⁰ *Ibid*, s. 28.

²⁵¹ Cleveland, a.g.e., s. 346.

III.5. Süveyş Krizi ve İsrail

İsrail Başbakanı David Ben-Gurion, Çek Silah Antlaşması göz önüne alındığında, İsrail'in Mısır'a karşı önleyici bir savaş başlatmasını 'tercih edilebilir' görmüştü. Bununla birlikte İsrail Başbakanı, böyle bir eylemin neden olabileceği güçlüklerin farkında olarak İsrail'in Mısır sınırında tırmanış politikasını benimsedi ve bunun İsrail'e yönelik kitlesel bir saldırının bahanesini sunacağını ümit etti. Bu politika, Dış İşleri Bakanı Moşe Şaret'in liderliğindeki Knesset'in muhalefetiyle karşı karşıya kalmıştı. Şaret, İsrail'in güney sınırı boyunca önleyici bir savaş ya da tırmanmanın İsrail'in konumunu tehlikeye atacağını ve İsrail'in hem komşularıyla, hem de Batı güçleriyle olan ilişkileri için bir felâketle sonuçlanacağına inanıyordu.²⁵²

Nitekim; Amerika Birleşik Devletleri, BM Güvenlik Konseyi'ne bir mektup göndererek İsrail Silahlı Kuvvetleri'nin İsrail ile Mısır arasındaki Mütareke Anlaşması'nı ihlal ederek Mısır topraklarına derinlemesine nüfuz ettiğini bildirdi. Ayrıca; Birleşik Devletler, Filistin sorununu görüşmek ve Mısır topraklarındaki İsrail askeri hareketinin hemen durdurulmasına dair acil bir toplantı talebinde bulundu.²⁵³ Zira; İsrail silahlı güçleri Mısır'ın Akabe Körfezi'ndeki mevkillerini tutmuştu.²⁵⁴

Güvenlik Konseyi, aldığı kararların İngilizler ve Fransızlar tarafından veto edilmesinin ardından '*Barış için Birleşmek*' kararı uyarınca acil özel oturum çağrısında

---

²⁵²*Operasyon sırasında İsrail Dış İşleri Bakanı Moşe Şaret, Amerika Birleşik Devletleri'ndeydi ve Amerikan yönetimi ile silah anlaşması yapmaya çalışıyordu. Şaret, David Ben-Gurion ve Moşe Dayan'ın misilleme politikası görüşüne şiddetle karşıydı. İsrail'in umutsuzca ihtiyaç duyduğu silahları sağlamaya çalışırken, demokratik bir ülkede böyle bir saldırı kararının yalnızca birkaç kişiye bırakılmaması gerektiğini, özellikle de böylesi önemli zamanlarda Dış İşleri Bakanlığının dışlandığı gerçeğini vurgulamıştı. Şaret, 1956 operasyonunu bir felaket olarak gördü. Günlüğüne "Çevremdeki dünya karartıldı. Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada ile silah anlaşması ihtimali çöktürüldü", diye yazmıştı. Donald Cameron Watt - Orna Almog, *Britain, Israel, and the United States, 1955-1958: Beyond Suez*, London, 2003, s.58.

²⁵³ *The Yearbook of the United Nations*, 1956, s. 25.

²⁵⁴ *Ibid*, s. 31.

bulundu. 5 Kasım 1956'da İsrail ile Mısır arasında barışın sağlanması için bir BM kuvveti kurulması emrini verdi.²⁵⁵

1956 Süveyş Savaşı, 1948 savaşının aksine Ürdün Nehri ile Akdeniz arasında yer alan bölgede ya da eski manda yönetimi Filistin'i içinde yaklaşık 250 kilometrekarelik alan içinde dağınık bir biçimde yer alan mülteci kamplarında yaşayan nüfusun önemli bir bölümünü etkilemedi. Ancak İsrail'in ılımlı siyasetçilerinin yerine, sert ve ödün vermez siyasetleri savunan David Ben-Gurion gibi liderler ön plana geçti. İsrail bu tarihten itibaren sonraki yıllarını biçimlendiren saldırgan bir politika izledi.²⁵⁶

ABD Başkanı Eisenhower, Ben-Gurion'a Sina Yarımadası'ndan İsrail güçlerinin çekilmesini öngören BM çözümünü kabul etmesinin önemine dair bir mektup gönderdi. Mektubun tehdit içerdiği söylenebilirdi. İsrail'i ayakta tutan güç öncelikle Amerikan yardımlarıydı. Birleşik Devletler'den edinilen silahlarla gelen gücün ve Amerikan Yahudilerinin düzenli olarak İsrail'e gönderdiği fonun göz önünde tutulması İsrail'in geleceği ve beklentileri açısından önemliydi.

Amerika Birleşik Devletleri'nin İsrail'in Mısır hareketini durdurma yönündeki talebine Başbakan Gurion hemen cevap vermiş ve ABD Başkanı Eisenhower'a bir mesaj göndererek bu hareketin insanları için bir 'gereklilik' olduğunu belirtmişti. İsrail Başbakanı, Mısır'ın yaptığı silah antlaşmalarının doğrudan İsrail'i hedef aldığını ve silahlanmasının İsrail'i Orta Doğu'dan silmeyi amaçladığını vurgulamıştı. Gurion; BM'nin Süveyş Kanalı sorununu ön plana almasından itibaren Cemal Abdunasır'ın İsrail'i açıkça tehdide kalkıştığını söylüyordu. Mısır Başkanı ise Ben-Gurion'un saldırganlığının ABD ve İsrail'in barış çabalarını engellediğini bildirdi.²⁵⁷

Amerika Birleşik Devletleri Elçisi Edward Lawson'ın doğrudan İsrail Başbakanı'na Eisenhower'ın mektubunu verdiği gün, Sovyetler Birliği Tel Aviv Büyükelçisi de İsrail hükümetine sert bir not iletmişti: *"Umut ediyoruz ki İsrail bizim uyarılarımızı tamamen anlıyor ve kavriyordu."*

---

²⁵⁵ *Ibid*; Arthur Lee Burns - Nina Heathcote, *Peace-Keeping by U.N. Forces, from Suez to the Congo*, New York, 1963, s. 7.

²⁵⁶ Pappé, a.g.e., s. 222.

²⁵⁷ "Ben-Gurion Gives Israel's Views to Ike", *Bnai Brith Messenger*, 09 Kasım 1956, s. 4.

Ülkesinin BM Daimî Temsilcisi de olan Rus Başbakan Nikolay Bulganin, İsrail'i açık bir dille; '*komşularına kalles ataklar yapmakla ve emperyalistlerin maşası*' olmakla suçlamıştı. Buna karşılık veren Ben-Gurion, Sina operasyonunun öz savunma gereği yapıldığını ve söylendiği şekilde 'yabancı arzuların diktasından' ortaya çıkmadığını bildirdi.²⁵⁸

Oysa; İsrail Mısır hamlesinde başından beri yalnız değildi. Anglo-Fransız birlikleriyle ortaklaşa yürüttükleri harekattan BM çağrısıyla çekildiğinde aslında İngiliz ve Fransız güçlerinin de içinde eridiği bir cephe halini aldı. İsrail'in kısa zamanda başarıya ulaşmasının arka planında bu işbirliği yatıyordu.

Öte yandan; İsrail'in bölgesini genişletmesi adına başarılı askeri girişimi tüm dünyanın tepkisini çekmişti.²⁵⁹ Öyle ki; İngiliz Dış İşleri Bakanı Anthony Eden'in temaslarına rağmen *Commonwealth*²⁶⁰ üyesi Avustralya bile BM Genel Kurulu'nda aleyhte oy kullanarak bu saldırıyı veto etti. Buna rağmen İngiltere beş gün boyunca Mısır hedeflerini bombalamayı sürdürdü.²⁶¹ ABD'nin tavrı olayın patlak verdiği ilk andan itibaren net olmuşken, o günlerde Macaristan'daki bir ayaklanmayı bastırmakla meşgul olan Sovyetler Birliği de Mısır topraklarına tecavüzü kınamakla kalmayıp İngiltere'yi, Mısır'dan askerlerini çekmediği takdirde Londra'ya roket saldırısı düzenlemekle tehdit etti.²⁶²

Macaristan'daki kriz dünyanın ilgisini üzerinde toplarken, İsrail'in Mısır'daki amaçlarını birkaç günlüğüne gözden kaçırmıştı. İngiltere ve Fransa, dünya kamuoyunun muhalefeti sonunda Aralık 1956'da kuvvetlerini Mısır'dan çekti. İsrail ise Sina

---

²⁵⁸ *The Times*, 10 Kasım 1956.

²⁵⁹ *Avustralya gibi Hindistan da bir *Commonwealth* ülkesi olarak İngiltere'nin askeri atağını protesto etti. Hindistan Başkanı Nehru, Bağlantısızlar Hareketi'nin Nasır ile birlikte önderiydi. Batılı güçlerin Mısır'a saldırısını Hindistan meclisinde yaptığı konuşmada kınadı. Nehru, konuşmasında İngiltere ve Fransa'nın İsrail'in Mısır topraklarını ele geçirmesine izin verdiğini vurgulamıştı.

²⁶⁰ *Commonwealth, Britanya İmparatorluğu anlamına gelmektedir ve bununla birlikte İngiliz Milletler topluluğunu temsil eden sembol terimdir.

²⁶¹ Elizabeth Monroe, *Britain's Moment in the Middle East, 1914-1956*, Baltimore, MD, 1963, s. 200.

²⁶² Cleveland, a.g.e., s.347.

Yarımadası'nı Mart 1957'de tahliye etti. Daha önce BM'nin aldığı kararla Gazze'de iki devlet arasında güvenli bir tampon bölge oluşturuldu.

Süveyş krizi bu yolla çözüme kavuşturulmaya çalışılırken General Abdunâsır'ın Kanal hamlesi tam istediği gibi sonuçlanmış ve Süveyş Kanalı millileştirilmişti. İsrail'in kolayca Mısır topraklarını ele geçirerek gösterdiği başarı bile Mısır liderinin itibarındaki yükselişi gölgeleyemedi.

Öte yandan; Sovyetler Birliği'nin Arap dünyasında uyandırdığı sempati de hızla artıyordu. Rus Başbakan Bulganin şimdi de İsrail'in Mısır topraklarında yarattığı zararı karşılamasını talep ediyordu. Bu istek, İsrail tarafından son derece büyük bir tepkiyle karşılandı. Bulganin'in talebi İsrail'in varlığına bir tehdit olarak algılandı. Ben-Gurion'un hızlıca verdiği yanıt Sovyetler'in Tel Aviv maslahatgüzarı aracılığıyla Rus Başbakana ulaştırıldı. Gönderdiği mesajda Gurion; İsrail'in Mısır'ın ellerinde, onlara hiçbir zaman verilmeyen çok büyük acılar yaşadığını, son olaylarda da İsrail ekonomisinin milyonlarca paund kayba uğratıldığını belirtiyor ve ekliyordu: *“Yine de eğer Mısır ve bizim aramızda bir barış yaratmak istiyorsak Mısırlı yöneticilerin ortaya çıkardığı sorunları affetmeye hazır olmalıyız.”*²⁶³

İsrail ve Mısır arasında tam bir barışın sağlanması bu açıklamaya rağmen aylar sürecekti. Ne var ki; İsrail güçleri Sina Yarımadası'ndan yavaş yavaş çekilirken Gazze'yi terk etmedi. Gazze konusunda direnen Gurion, buranın hiçbir zaman Mısır'a dahil olmadığını ve Filistin'in bu bölgesinin ve doğal kaynaklarının Mısır yönetimine bırakılamayacağını ileri sürdü.²⁶⁴ Gazze'nin mültecilerinin Nasır ve Mısır için önemli bir sorun yarattığı da paylaşılanlar arasındaydı.²⁶⁵ Diğer taraftan; Gazze hattında Yahudileri hedef alan çok sayıda eylem meydana gelmişti. 2 Kasım 1956 itibarıyla bütün bölge İsrail kontrolü altına girmiş, İsrail silahlı güçleri 4-5 Kasım 1956 Akabe Körfezi'ne hakim olduğunda barışa giden şartlarda Gazze hattı ön plana geldi. 10 Ocak 1957 tarihli BM Filistinli mülteciler raporunda, Gazze'nin güneyinde yer alan Khan Yunis şehrinin işgali esnasında İsrail ordusu tarafından öldürülen siviller dikkat çekiciydi. Yine Gazze

---

²⁶³ *Bnai Brith Messenger*, 23 Kasım 1956.

²⁶⁴ *The Times*, 10 Kasım 1956.

²⁶⁵ Gilbert, a.g.e., s. 307.

yakınlarındaki Rafah'ta da benzer olaylar yaşanmıştı. Yükselen tepkilerden sonra İsrail hükümetinin beyanı, bölgenin kısa zamanda hakimiyet altına alınmasından sonra bu tür olayların tekrar etmeyeceği yönündeydi. Mısır'ın talebi üzerine 17 Ocak-2 Şubat 1957 tarihleri arasında yapılan BM Genel Kurul'da Anglo-Fransız güçlerinden sonra sözkonusu alanda sadece İsrail güçlerinin kaldığı ve tedrici olarak bu güçlerin de bölgeden çekileceği kararı yinelandı. Ancak çekilme tamamen olmayacaktı. Daha önceki görüşmelerde, İsrail ordusunun 3 Aralık'ta Kanal'ın 50 kilometre gerisine, 2-3 Ocak 1957'de El Ariş'in kuzey-güney hattından ve Gazze şeridinin güneyinden 40 kilometre çekileceği hususunda anlaşılmıştı. 15 Ocak'ta ise Şarm el Şeyh hariç 30 kilometre daha doğu hattından İsrail askeri güçlerini tahliye edecek, 22 Ocak 1957'ye kadar Sina Yarımadası'nı tümüyle bırakmış olacaktı. Şarm el Şeyh'in Mısır toprağı olduğu ve Mısır hükümleri altında kalması gerektiği tekrarlandı. İsrail'in elde ettiği toprakların iadesi ile ilgili başlatılan süreçte daha önce yapılmış ateşkes anlaşmaları da önemliydi. BM Genel Kurulu'na göre İsrail ve Mısır arasındaki mütareke hattı temel alınmalıydı. Bu hat, Sina Çölü'nün kuzeydoğu çizgisini izlemekteydi. İlgili görüşmelerde İsrailli temsilci, hükümetinin Gazze sınırını düzenlemek üzere çalıştığını belirtmişti.²⁶⁶ Ben-Gurion Hisdatrut Konseyi toplantısında bunu doğrulamış ve Birleşmiş bölgedeki ağırlığını ve kontrolünü koruyacağını dile getirmişti. İsrail Başbakanı aynı zamanda Şarm el Şeyh'te İsrail'in hiçbir fetih iddiasının olmadığını da dünyaya duyurmuştu. Buradaki ayrıntı Akabe Körfezi'nin eşit ve özgür biçimde İsrailliler tarafından da kullanılabilmesiydi.²⁶⁷

İsrail meclisi Knesset'te, Gazze ve Akabe hatlarından çekilmeye dair Başbakan Ben-Gurion hakkında bir güven oylamasına gidilmiş ve yapılan oylamada Ben-Gurion'un politikası 72'ye 29 oyla onaylanmıştı. Başbakan, İsrail'in dik duracağını, ancak; kriz sonrası yerleşimci sorununda kapılarını açık tutacağını dile getirmişti. Bir başka tartışma konusu ise Eisenhower'ın Gazze ve Akabe hatlarından çekiliş hakkındaki önerisinin Başbakan Ben-Gurion tarafından reddedilmesiydi. Gurion 'İsrail çıkarlarına ters olan hiçbir BM çözümünü kabul etmeyeceğiz', demiş; İsrail'in hiçbir fetih arzusunun

---

²⁶⁶ *The Yearbook of the United Nations*, 1956, s. 44-46.

²⁶⁷ "Ben-Gurion in Fervent plea on Withdrawal", *Bnai Brith Messenger*, 25 Ocak 1957, s.1.

olmadığını, eğer böyle bir niyeti olsaydı Kartum’a (Sudan) kadar İsrail ordusunun bütün Mısır’ı geçebileceğini de sözlerine eklemişti.²⁶⁸

Öte yandan; Sovyetler Birliği’nin yayılmacı devletlere karşı bir güç unsuru olarak devreye girmesiyle birlikte silah ve askeri mühimmat ticaretinde Batılı devletlerin kurduğu tekel yıkıldı. Rus propagandası, ABD ve İngiltere gibi büyük güçlerle uzlaşma yolunu seçmeyenler için kuvvetli bir alternatif olarak bölgedeki varlığını sağlamlaştırdı. Başta Mısır olmak üzere Arap devletleri nezdinde güçlenen imajıyla Orta Doğu’da açık müdahale gücü kazanan Sovyetler Birliği, İsrail’in ABD ile ilişkisini hızlıca gözden geçirmesine ve Batı kampıyla olan uzlaşmacı diyalogunu onarmaya çalışmasına neden oldu.

Şubat 1957’de Başbakan David Ben-Gurion Arap saldırılarının tekrarını önlemek ve Akabe Körfezi’ne ve Elath limanına girişi kontrol altına alan stratejik iletişimi korumak için Gazze’de polis gücünü sürdürme konusunda ısrar edeceğini açıkladı. Mısır ise, İsrail Sina’dan çekilmediği takdirde Süveyş Kanalı’nı yeniden açmayı reddetti.²⁶⁹ ABD bu konuda net bir tavırla ve Arapların istediği biçimde konuya müdahil oldu. İsrail’in işgal girişimini bırakması yönünde kati bir tutum sergiledi.

Buna rağmen Orta Doğu’da Sovyetler’e karşı güç kazanmak isteyen ABD Başkanı Eisenhower, İsrail Başbakanı David Ben-Gurion’a ‘*Canım Başbakanım*’ diye hitap ettiği, son derece samimi bir mektup göndermiş, BM kararıyla İsrail’e uygulanan ambargonun sona erdirileceğinin işaretini vermişti:

“*Canım Sayın Başbakan,*

Hükümetinizin Dış İşleri Bakanı tarafından dün yapılan Genel Kurul toplantısında beliren, mütareke hattından derhal ve tamamen geri çekilmeye dair karar verilmesine kesinlikle memnun oldum. Bu çekilişlerin yürütülmesinin en üst düzeyde hızla ilerleyeceği umudunu ifade etmek için girişimde bulunuyorum.

---

²⁶⁸ *Bnai Brith Messenger*, 01 Mart 1957.

²⁶⁹ Robert A. Divine, *Eisenhower and the Cold War*, Oxford, 1981, s. 93.

Bu kararın kolay olmadığını biliyorum. Bununla birlikte; İsrail'in, çekilme ile ilgili çeşitli BM kararlarında belirtildiği üzere, dünya toplumunun güçlü duyarlılığına uyması nedeniyle üzölmek için hiçbir nedeninin kalmayacağına inanıyorum.

Çekilme sonrasında tüm ölkeler tarafından bölgedeki koşulların daha kararlı, daha sakin ve genel refah için şimdiye kadarki koşullardan daha elverişli olması için birleşik bir çaba olması daima bu hükümetin görüşü olmuştur. Zaten BM Genel Kurulu, böylesi daha iyi bir geleceğı savunan kararları kabul etti. Dış İşleri Bakanınız ve diğerleri tarafından üzerinde durulan umut ve beklentiler dile getirildi. Bu umut ve beklentileri karşılamanın mantıklı olduğuna inanıyorum ve bölgenin tüm ölkelerinin bir arkadaşı ve BMin sadık bir üyesi olarak Birleşik Devletler'in böyle umutların kanıtlanmasını isteyeceğini bilmenizi isterim.”²⁷⁰

Eisenhower'ın mektubundan yalnızca beş gün sonra, 7-8 Mart 1957'de İsrail ordusu Gazze Şeridi'nden ve Şarm El Şeyh'ten çekilmesini tamamlanmış, ama geriye İsrail'in ve İngiltere'nin üstesinden gelmek zorunda olduğu birçok sorun kalmıştı. Böylece Süveyş krizi, Orta Doğı'nun tüm ilişkilerini yeniden biçimlendirerek sona ermiş oldu. Kriz sonrası dönemde, muhalif bakan Moşe Şaret'in öngördüğü gibi İsrail'in komşularıyla olduğu kadar, ABD ve İngiltere gibi Batılı devletlerle de ilişkilerinde sorunları derinleşmişti.

İsrail hükümeti, Süveyş Krizi'nden önceki duruma geri dönölmesinden endişeliydi. Özellikle; yeni kazanılan özgür geçme hakkını Tiran Boğızı, Akabe Körfezi ve Süveyş Kanalı aracılığıyla korumak ve Mısır'ın Gazze Şeridi'ne geri dönme olasılığını önlemek istiyordu.²⁷¹

Öte yandan; 5 Ocak 1957'deki Eisenhower Doktrini²⁷², Orta Doğı'daki karmaşadan en az kayıpla çıkmaya çalışan İsrail için Amerika Birleşik Devletleri ile

---

²⁷⁰ Dwight D. Eisenhower: “Letter to Prime Minister Ben-Gurion of Israel on Decision to Withdraw Behind Armistice Lines”, 02 Mart 1957; <http://www.presidency.ucsb.edu>.

²⁷¹ Watt-Almog, a.g.e., s.122.

²⁷² *ABD Başkanı Dwight Eisenhower, Orta Doğı ölkelerinin bağımsızlıklarını korumalarına yardım edebilmek için hükümete bu ölkelerle işbirliği yapmak ve bunların ekonomik güçlerini arttırmak üzere destek verilmesini istedi. Orta Doğı ölkelerine askeri, ekonomik yardımlar sağlamak, yardım edilen dost ölkelere komünist bloktan bir saldırı gelmesi

ilişkilerin yeniden geliştirilmesine yönelik bir zemin hazırladı. Eisenhower Kongre'ye sunduğu mesajında şöyle diyordu:

*“Orta Doğu maddi öneminin yanında manevi bakımdan da büyük değer taşımaktadır. Üç büyük dinin doğduğu bu kutsal yerlerin Tanrı'yı reddeden materyalist düşüncenin egemenliğine terkedilmesine tahammül edilemez.”*²⁷³

Bu doktrin, İsrail'in Orta Doğu ülkelerine 'uluslararası komünizm tarafından kontrol edilen herhangi bir ulusun açık saldırısına karşı' askeri yardım ve işbirliği sözü veriyordu. İsrail, uluslararası komünizm tehdidini büyük bir sorun olarak algılamamıştı. Bunda hiç şüphesiz İsrail'in kuruluşunda ve tarımsal kalkınmasında önyak olan komünist grupların da etkisi vardı. İsrail'in Orta Doğu içindeki konumunu tartışmalı hale getiren ve sürekli bir savaş dayatması bakımından ön planda tuttuğu sorun Mısır'ın etkinliği ve Arabizmin liderliğini üstlenen General Nasır'ın etrafında birleşen ve ifade bulan Arap milliyetçiliğiydi. İsrail, 'uluslararası komünizmden etkilenmiş' bir Arap

---

halinde silahlı kuvvetleri devreye sokmak amacıyla her yıl hükümetten 200 milyon dolar harcama yetkisi istedi. Eisenhower Doktrini'nin en dikkate değer maddesi; “Milletlerarası komünizmin kontrolü altında bulunan bir ülkeden gelecek açık silahlı saldırılar karşısında, Amerikan silahlı kuvvetlerinin kullanılması”ydı. Eisenhower Doktrini, yalnızca Türkiye ve Yunanistan'a yardım paketi içeren Truman Doktrini'nden farklı olarak, bütün Orta Doğu ülkelerine yapılacak yardımları içeriyordu. Başkan Eisenhower'ın teklifi ABD Senatosu'nda Şubat ayı boyunca tartışılmış, 9 Mart 1957'de kabul edilmişti. ABD Başkanı, Orta Doğu'daki durumu gözden geçirerek İsrail'in ABD güvencelerine rağmen Mısır'dan çekilmeyi reddetmesini Rusya'nın Arap dünyasında artan nüfuzuna bağlamıştı. Nitekim; ABD çevrelerinde Süveyş Krizi ile Mısır'da gücünü gösteren Sovyetler'in Orta Doğu'yu ele geçirmesinden ötürü endişe duyuluyordu. Öte yandan; ABD Başkanı Süveyş Kanalı'nın kapatılması nedeniyle İngiltere ve Fransa'da bir ekonomik krizin doğmasını olasılıklı görmüş ve sonunda genel bir savaş ihtimalini değerlendirmişti. Süveyş Krizi ile keskin biçimde birbirinden ayrılan tarafların ABD direktifleri ile uzlaşımını, ekonomik ve askeri bir inşaa ile mümkün kılmaya çalışan Eisenhower, Sovyetler'e karşı stratejik bir hamle yaparken Soğuk Savaşı Orta Doğu'ya da sıçratmış oldu. Soğuk Savaş'ın bu uzantısı Orta Doğu'yu ikiye böldü: Türkiye, Yunanistan, Irak, Lübnan, Tunus, Libya, Afganistan, Fas, Pakistan, İsrail doktrine değişen zamanlar halinde olumlu cevap verdi. Buna karşılık; beklendiği gibi Sovyetler ile iyi ilişkiler kuran Mısır, doktrine tepkiyle karşılık verdi. Takip eden süreçte Mısır ile birleşeceğini açıklayan Suriye de doktrini olumsuz yanıtlayan bir diğer ülke oldu. Aynı şekilde Ürdün, ABD'den gelen bu teklife 'hayır' dedi. Suudi Arabistan ise önce reddetmesine rağmen, daha sonra Sovyetler'e karşı tutumda birleşme hususuna verdiği öneme atfen yanıtını olumlu yönde kullandı.

²⁷³The New York Times, 06 Ocak 1957; <https://history.state.gov/milestones/1953-1960/eisenhower-doctrine>; Cumhuriyet, 10 Ekim 1973.

devleti tarafından saldırıya uğradığında doktrinin bir güvenlik garantisi olarak yorumlanabileceğini ümit etti; ancak bu böyle değildi. Doktrin yalnızca Sovyetler Birliği'ne karşıydı.

İsrail'in resmi görüşünde ayrılıklar yaşandı. Hükümet partisi Mapai²⁷⁴ ana akımı temsil ediyor ve yönlendiriyordu. Mapai'nin sol koalisyon ortakları Mapam ve Ahdut Ha'avodah, somut bir faydasının olmaması nedeniyle Soğuk Savaş'ın bir tarafıyla kimlik kazanmaya karşı görüş bildirmişlerdi. Ben-Gurion ise, İsrail sınırlarının ABD'nin resmi garantisiyle, çok az da olsa korunabileceğini düşünerek Eisenhower doktriniyle sempatiyle karşılaşmıştı. Washington'daki Büyükelçi Abba Eban da ABD'ye güven duyan ve doktrinin işe yararlığına inanan bir diplomat konumuyla, bütünleşmeyi destekleyen bir çaba gösterdi. Sonunda bir uzlaşmaya varıldı ve İsrail hükümeti Eisenhower Doktrini için kasıtlı olarak belirsiz bir açıklama beyan etti.²⁷⁵ İsrail'in ABD'nin yardım etme girişimine cevabı olumluydu.

III.6. Süveyş Krizi ve Türkiye

Süveyş krizi bir yandan Mısır'a karşı saldırıya geçen devletlerden İngiltere'nin Bağdat Paketi üyesi olması, öte yandan da buhrana neden olan Süveyş Kanalı'ndan geçişi düzenleyen 1888 İstanbul Sözleşmesi'nin akitlerinden olması dolayısıyla Türkiye'yi

---

²⁷⁴*1930'da iki işçi grubu birleşerek Mapai Partisi'ni kurdu ve bu parti 1977'ye kadar Yişuv'un ve İsrail'in siyasal hakimiyetine egemen oldu. Emekçinin ve Siyonizmin çıkarlarının aynı olduğunu belirten Mapai oluşum yıllarında Yişuv'un görüşüne şekil veren sosyalist eşitlikçi idealin temsilcisiydi. Mapai'nin siyasal gücü uzun süre elinden tutmasında David Ben-Gurion'un şahsi bir başarısı sözkonusudur. Bknz: Cleveland, a.g.e., s. 279.

²⁷⁵Avi Shlaim, "Israel, the Great Powers, and the Middle East Crisis of 1958", *Journal of Imperial and Commonwealth History*, May 1999, Vol.27, No:2, s.178-179; <http://users.ox.ac.uk>.

yakından ilgilendirmiştir.²⁷⁶ Türkiye, Süveyş meselesini görüşmek üzere Londra’da iki defa düzenlenen konferanslarda Arap Birliği ile karşı karşıya gelmiş, Batılı devletlerin önerilerini benimsemişti. 16 Ağustos 1956’da düzenlenen konferansa, Hariciye Vekâleti Genel Katibi Büyükelçi Muharrem Nuri Birgi’nin riyasetinde Londra Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü’nün de hazır bulunduğu bir heyet gönderildi.²⁷⁷

Türkiye’nin gündeminde Kıbrıs’ta EOKA’nın düzenlediği terörist saldırılar vardı ve İngiliz basını bunu, Süveyş krizi ile ilgili haberlerle yanyana değerlendiriyordu. EOKA’nın özyönetim kazanmak üzere birkaç hafta içinde gerçekleştirilecek yeni saldırı planları olduğu hatırlatılmış, İngiliz hükümetinin bu konuda çalıştığı bildirilmişti.²⁷⁸

Konferansın düzenlendiği gün Mısır hükümeti, büyükelçiliği vesilesiyle Türkiye’ye konferans davetini neden reddettiğini açıklayan uzun bir mektup gönderdi. Türk hükümetine ulaştırılan yazıda, Süveyş meselesi ve konferans değerlendirilmişti. Kanal’ın millileştirilmesinin Paris borsasındaki etkisi belirtilmiş, bağımsız bir bütçe ve otoritenin önemine değinilmişti. Kanal şirketinin yapısının, olması gerektiği gibi Mısır hükümlerinde bir karakter sergilemediği vurgulanmış, Süveyş Kanalı’nın uluslararası bir karakter taşıdığı iddiası bu vesile ile yeniden açıkça reddedilmişti. Öyle ki; Mısır hükümeti, Londra Konferansı’nı hükümsüz gördüğünü ve yargılama ya da karar alma hakkının olamayacağını savunuyordu.²⁷⁹

Yunanistan’ın, Mısır gibi katılmayı reddettiği Londra Konferansı’nda Başdelege Birgi 18 Ağustos 1956’da yaptığı konuşmada, Türkiye’nin Süveyş ile ilgili tutumunu şu şekilde ifade etti:

“Mısır da dahil olmak üzere, herkes Süveyş kanalından geçiş serbestisinin elzem bulunduğunu teslim etmek ve şimdi karşısında bulunduğumuz meselenin bilhassa beynelmilel mahiyette olduğu hususlarında mutabık bulunmaktadırlar. Tebeyyün etmiş

---

²⁷⁶ Ömer Sami Coşar, “Türkiye ve Süveyş”, *Cumhuriyet*, 19 Ağustos 1956, s.3; Kürkcüoğlu, a.g.e., s. 94.

²⁷⁷ (BCA), *Başvekâlet Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi Reisliği*, 105-112, 2973, 4/7844, 18 Ağustos 1956.

²⁷⁸ *The Times*, 20 Ağustos 1956.

²⁷⁹ (BCA), *Dış İşleri Bakanlığı, Mısır Büyükelçiliği evrakı*, 0300112681114.

üçüncü bir noktada bulunacak çarenin, başta Mısır olmak üzere bütün alâkadarların meşru menfaatlerini tatmin edecek mahiyette olması gerektiği hususudur.

Bu şayanı memnuniyet başlangıç noktalarının ışıǵı altında mütalâa edilince, Mısır hükümetinin maalesef, fevrî bir şekilde tek taraflı olarak ve yalnız doğrudan doğruya alâkalılara değil, Arap Birliği'ndeki arkadaşlarına da danışmadan 'millileştirme kararını almak, suretiyle ihdas ettiği çok tehlikeli durumun düzeltilmesi, mesele istiklâl ve millî hakimiyet prensiplerine, devlet prestijine ve açıkça söyleyelim, Şark ile Garp arasında 'ruhî ayrılıklara taallûk eden birtakım hisleri tahrik edici unsurların tesirinden kurtulabildiği takdirde kolaylaşacaktır.

Mr. Dulles'un birkaç şayanı dikkat parçasını dünkü beyanatında zikrettiği Başkan Nasır'ın bazı beyanatı, beynelmilel Süveyş kanalı şirketini millileştirme kararının Mısır hükümeti tarafından hangi şartlar ve nasıl bir haleti ruhiye içinde kararlaştırdığını açıklamakta olup bu da müşküllüğü ve vahameti herşeyden evvel siyasî ve hislere hitap eden unsurlardan ileri gelen bir mesele karşısında bulunduğumuzu göstermektedir.

Herhangi bir hükümrân devletin bittabi bütün dünyaca tanınmış bazı hukuk ve hakkaniyet kaidelerine hürmet etmesi şartıyla millileştirme muamelesine başlamak yetkisinin meşru bir hak teşkil ettiğini inkâr etmek mümkün değildir. Fakat mesele tamamen soyut denilebilecek böyle bir açıdan dahi tetkik edildiği takdirde görülür ki, alâkadalara herhangi bir taviz veya tazminat verilmemesi ve millileştirmeye müteallik olan Mısır Kanunu'nda resmen zor kullanılarak yapılan yüzleşmesinde bu millileştirmenin usulüne uygun bir istimlâkin şartlarına uygun bulunduğu iddia olunamaz.

Ayrıca şurası da var ki; somut olan Süveyş Kanalı meselesinde işin hususî mahiyetinin nazarı itibare alınmış olmasını icap ettiren bazı ahdî taahhütler mevcuttur.

Meselenin bütün bu hukukî ve ahdî veçheleri, metinler zikri suretiyle çok selâhiyetli bir sakilde diğer hatipler tarafından izah edildiği cihetle zannederseniz teferruata girişmeye lüzum kalmamaktadır.

Böylece mesele sükûnetle, bitaraflıkla ve işin esası ile hiçbir alâkası olmayan mülâhazalara kapılmadan tetkik edilince görülür ki, ortada düzeltilmesi lâzım gelen bir vaziyet vardır ve işlerin bugünkü halinde bırakılması mümkün değildir. Bu kadar basit

bir vaziyet karsısında herhangi bir gerginliğe meydan vermeden çarenin süratle, ahenkli ve yakışık alır bir şekilde bulunabilmesi icap ederdi.

Neden bu böyle olmamıştır, hatta daha ileri giderek diyeceğim ki, neden böyle bir mesele ortaya çıkarılmıştır? Bu sualler, demin atf yaptığım gayet mühim bir noktayı, yani işe hissî ve heyecana taallûk eden unsurların karışmış olması keyfiyetini ele almaya bizi sevk etmektedir.

Bazı kimseler tam bir hüsnü niyetle, bazıları da muhtelif saiklerin burada tahlil etmek istemediğim gizli düşüncelerle bu millileştirme meselesinde bir Arap ve Müslüman devletin millî hâkimiyetinin tecellisini görmüşler ve bu işin varacağı neticeyi yalnız böyle bir devletin değil ve fakat bütün bir devletler camiasının prestiji meselesi olarak telâkki etmişler veya vaziyeti böyle telâkki ettirmek istemişlerdir.

Türkler Müslüman dinine mensuptur. Türkiye yalnız sözleri ile değil, hareketleriyle de bittabi Mısır da dahil olmak üzere bütün Arap devletlerinin sadece mutlak hakimiyetini ve istiklalini değil, kuvvetli, müreffeh ve her nereden gelirse gelsin her türlü tecavüzden ve her (ne) şekilde olursa olsun tazyiklerden masun bulunmalarını (saklanmış) hareketle arzu etmiştir.

Eğer, kendisine karşı beslediğimiz hisleri tarif ettiğim Mısır milletinin hakimiyetine, istiklaline veya prestijine hâle getirilmesinin mevzuubahis olduğu hususunda en ufak bir şüphemiz olsa idi bugün burada bulunmazdık.

Kanaldan geçişin beynelminel mahiyetini teslim hususunda tam bir mutabakat mevcut olduğuna göre tamamen kendisine münhasır bulunan hususiyetler arzeden ve nevi şahsına mahsus olan vasıfların göz önünde tutarak tetkik etmek mecburiyetinde bulunduğumuz önümüzdeki meselede geçişlere müteallik işlemlerden birçoğunun tarafsız ve beynelminel bir teminat altına alınması lüzumunu neden teslim etmemeli? Burada Mısır'ın hakimiyeti ve prestiji ile telif kabul etmeyen ne vardır?

... Bütün bu sebeplere binaen ve ihtilaflı soğukkanlılıkla ve tarafsızca tetkik etmiş olarak Türk delegasyonu Hariciye Vekili Mister Dulles'in beyanatında ortaya koyduğu telkinlere, yapıcı bir müzakere esası olmak üzere iltihak etmektedir.”²⁸⁰

---

²⁸⁰ *Ayın Tarihi*, S:273, Ağustos 1956, s. 115.

Bu hususta söz alan Türk heyeti başkanı Muharrem Nuri Birgi, kanalın geleceği açısından daha adil olduğu savıyla Türkiye'nin ABD Dış İşleri Bakanı Foster Dulles'un önerisini desteklediğini bildirdi. Türk heyeti Başkanı Birgi ayrıca üç noktaya dikkat çekti:

1. Mısır da dahil olmak üzere, bütün memleketler Süveyş kanalında seyrüsefer serbestisini elde edeceklerdir.
2. Süveyş Kanalı meselesi milletlerarası mahiyettedir.
3. Bu meselenin halli için aranacak çarelerin umumun ve bilhassa Mısır'ın hukukî menfaatlerine uygun olması şarttır.²⁸¹

Konferans sonunda 18 devletin iştirak ettiği bir beyanname imzalanmış, konunun müzakere edilmesi için beş devletin mümessillerinden müteşekkil bir heyet kurulmasına karar verilmişti.²⁸² 19-21 Eylül 1956'da Londra'da toplanan ikinci Londra Konferansı'nda ABD, İngiltere ve Fransa'nın teklifi üzerine kurulmasına karar verilen 'Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Birliği'ne Türkiye ilk katılan ülkelerden biri olmuştu.²⁸³ 27 Eylül 1956 tarihli ve 4/8034 vekil heyeti kararıyla bir parçası olunan Birliğin faaliyeti için gerekli görülen masraflarda ABD ve İngiltere %20 pay üstlenirken; Portekiz, Yeni Zelanda ve İran gibi Türkiye de 2000 sterlinge karşılık gelen %1 iştirak hissesini kabul etti.²⁸⁴

Türkiye'nin Batılı güçlerle bir olarak verilen kararları uygulamaya koyması, Nasır yönetiminin Türkiye'ye karşı cephe almasını kolaylaştırdı. Arap dünyasının bir bütünlük sergilemediği Süveyş meselesinde Türk diplomatların konuya ilişkin yorumları da Mısır basınında sertçe eleştirildi. Dulles Planı'na göre, Kuzey hattının ülkelerinden olan Türkiye petrol hatlarının geçiş güzergahında bulunuyordu ve Kıbrıs meselesinde de Batılı devletlerin desteğine ihtiyacı vardı. ABD; Orta Doğu'da Batılı güçlerin yanında yer alan

---

²⁸¹ *Ibid.*

²⁸² *Ibid*; *The Yearbook of the United Nations*, 1956, s. 20.

²⁸³ *Ayın Tarihi*, S:274, Eylül 1956, s.225.

²⁸⁴ (BCA) *Hariciye Vekâleti, İkinci Daire Umum Müdürlüğü*, 00637/19, 11 Ocak 1957.

Türkiye'yi kaybetmemek üzere Kıbrıs konusunda tarafsızlığını sürdüreceğini belirtti. Demokratlar gibi Cumhuriyetçiler de bu meseleye müdahil olmayacaktı.

Ne var ki; Orta Doğu'da ABD'nin Türkiye'yi müttefik kılmaktan daha önemli gördüğü husus ise İsrail'in varlığını korumaktı. Her ne kadar ABD Dış İşleri Bakanı Dulles, Washington'da Yahudilerin etkili olmadığını ileri sürse de Amerikan dış politikası bu nihai gayeye göre biçimlendirilmekteydi.²⁸⁵ O nedenle; Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesinden ve Kanal şirketinin İngiliz- Fransız çalışanlarının sınır dışı edilmesinden sonra, İngiltere ve Fransa'nın İsrail ile birleşerek Mısır'a savaş ilan etmesi, Amerika Birleşik Devletleri için kesin bir müdahale zemini yarattı. Ancak; ABD bu savaşı haksız ve yersiz bulduğunu açıklayarak İsrail yönetimini şaşırtdı. İsrail güçleri buna rağmen Sina Yarımadası'nda ilerlemiş, Mısır topraklarını ele geçirmişti. Türkiye barışçıl sonuçlar doğuracağı ümidiyle ABD, İngiltere ve Fransa'nın önerdiği Süveyş çözümünde, Batılı güçler lehinde tavır alan Müslüman ülke olarak eleştirilerin odağı haline geldi. Emperyalist devletler ve onların kurduğu İsrail'in yanında konumlanmakla eleştirilen Türkiye'nin, yalnız Mısır nezdinde değil, tüm Arap dünyasında itibarı zedelenmişti. Türkiye hem NATO üyesiydi, hem de İngiltere ile birlikte Bağdat Paktı katılımcısıydı. Ancak; İsrail'in Mısır'a girmesiyle durum değişmiş, Türkiye Orta Doğu'da Osmanlı bekası topraklar üzerinden biçimlendirilen bir hak sahipliği ile Mısır'ın işgaline karşı bir duruş sergilemek zorunda kalmıştı. Ne var ki; Arap ülkeleriyle ılımlı bir politika güden eski İsrail Başbakanı ve Dış İşleri Bakanı Moşe Şaret dahi *"İsrail, Süveyş Kanalı meselesine bulunacak bir hal çaresini, ancak bu hal çaresi, diğer gemilere olduğu gibi İsrail gemilerine de kanaldan kayıtsız şartsız geçiş serbestisi temin ettiği takdirde muteber sayacaktır"*, diyerek duruma dair ödünsüz bir fikir beyan etmişti. Dahası; Bat Galim şilebinin Mısırlılarca Kanal'dan geçirilmeyişi yeniden protesto edilmiş, BM Güvenlik Konseyi'ne muhtıra verilmiş, Cemal Abdunhasır'ın sözlerine güvenilmemesi gerektiği belirtilmişti.²⁸⁶ Türkiye geri adım atmaya yanaşmayan İsrail'deki büyükelçisini geri çekerek tavrını gösterdi. 1950 yılında Elçilik olarak açılan temsilciliğimiz, Süveyş

---

²⁸⁵ *The Times*, Tuesday, 21 Ağustos 1956.

²⁸⁶ *Ayın Tarihi*, S: 274, Eylül 1956, s.

Kanalı Savaşı sonrasında 26 Kasım 1956 tarihinde maslahatgüzarlık seviyesine indirilmişti.²⁸⁷ Dış İşleri yaptığı açıklamada aldığı kararı şöyle açıkladı:

“Türkiye hükümeti Filistin meselesinin BM Genel Kurulu kararları dairesinde halledilmesini öteden beri desteklemiş ve bu yolda gerek BM teşkilatı içinde, gerek dışında devamlı gayretler sarfetmiştir.

Yakın Şark’ta çok esaslı bir huzursuzluk ve tehlike unsuru olmakta devam eden bu meselenin el’an halledilmemiş olmasını esefle kaydeden Türkiye hükümeti Filistin işi adilane ve nihai surette bir hal şekline raptedilinceye kadar vazifesi başında avdet etmemek üzere Tel Aviv’deki elçisini geri çağırmaya karar vermiştir.”²⁸⁸

Dış İşleri Bakanlığı’nın açıklamasına karşılık İsrail’den çekilen Türk Büyükelçisi Hasan İstinyeli ise İsrail Dış İşleri Bakanlığı’na Türk hükümetinin bu kararının İsrail’e yönetilmediğini, Bağdat Paktı’nı güçlendirme amacı taşıdığını, Türkiye’nin İsrail ile olan dostane ilişkilerini ve ticaretini bozmak niyetinde olmadığını belirtmişti. Nitekim; diplomatik ilişkiler maslahatgüzarlık seviyesinde sürdürüldü.²⁸⁹ İsrail de Türk Büyükelçisinin geri çekilmesinden yirmi gün sonra kendi Büyükelçisi Maurice Fisher’ı ‘müddetsiz’ olarak geri çekti.²⁹⁰

7 Aralık 1956’da Londra’da basılan Yahudi gazetesi *The Jewish Chronicle*’da durumu eleştiren ağır bir yazı kaleme alınmış ve Türk makamları bu yazıyı dikkate değer bulmuştu. İlgili belgeye göre, Türkiye’nin İsrail ile ilişkilerini kesmesinde Irak’ın etkili olduğunun düşünüldüğü kaydedilmişti. Analiz-haberde aynı zamanda Hürriyet Partisi liderlerinden ve dış politika uzmanlarından Feridun Ergin’in, Türk temsilcinin geri

---

²⁸⁷ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.

²⁸⁸ *Ayın Tarihi*, S:276, Kasım 1956, s.39-40.

²⁸⁹ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 103-104.

²⁹⁰ *Cumhuriyet*, 23 Aralık 1956.

çağrılmasını ‘hata’ olarak değerlendirmesi vardı. Ergin, Türkiye’nin Filistin meselesinde tarafsız ve uzlaştırıcı olması gerektiğini belirtmişti. Ayrıca habere göre; CHP’li vekil Cemil Sait Barlas da hükümetin bu eylemini partisinin tasvip etmediğini söylemişti. Şükrü Kaya ise Türk- İsrail münasebetlerinin Orta Doğu barışı ve Arap menfaatleri açısından önemli olduğuna değinmişti. Her ne kadar büyükelçilikler maslahatgüzarlığa çekilmişse de ilişkiler tamamen kesilmemişti; Ankara’da ve Tel Aviv’deki maslahatgüzarlıklar nezdinde ticari bağlar sürdürülecekti.²⁹¹

Öte yandan; Mısır’ın Batılı güçlere meydan okuması ve sadece Süveyş Kanalı hakkında hükümlerini ilan etmesi karşılığında topraklarının ve bağımsızlığının tehlikeye girmesi, bazı Avrupa ülkelerinde yeniden Anti-Semitizm dalgasını yükseltmiş, İsrail’i emperyalist tavrından ötürü eleştirenler, Türkiye’yi buna zemin hazırlayan ülkelerden biri olarak değerlendirmişti. Doğrudan Başbakan Adnan Menderes’e Heins Weber imzasıyla gönderilen bir mektup bunu ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir:

“Diktatörlüğün bir hududu vardır! Ne yazık müdafaasızlara! Hayat yahut ölüm! İsrail’in taarruzu aynı zamanda İngiltere’nin ve Fransa’nın askeri müdahalesi ve tahrip faaliyeti Yakın Doğu’yu müdafaa durumuna sokmuştur. Yahudiler saldırgan olarak bütün hürriyet seven dünyanın tepkisini üzerlerine çekmişlerdir. Yalnızca Paris gazeteleri ve İngiliz hükümet basını Mısır’a korkak ve hilekarca hücumda tedhişçilere(teröristlere) karşı bir ‘kahramanlık’ bulmuşlardır. Paris gazeteleri hep bir ağızdan, suçlu bir komşuya karşı Yahudi hücumunu ‘Arapların kurduğu çemberi nihayet kırdılar. Yaşamak istiyorlar’, şeklinde veriyor. Çarşamba akşamından beri İngiliz ve Fransız uçakları Kahire’yi bombalıyor. Maddi zarardan başka insan kaybından şikâyet edilmiyorsa bile bu görülmemiş bir tahriktir ve devletler hukukuna aykırıdır. Bununla Alman düşmanı olan kuvvetler Arap düşmanı olarak ortaya çıkmışlardır.

---

²⁹¹ (BCA), 030011338623, 22 Ocak 1957.

*İngiltere ve Fransa, Yahudilerle birlikte sorumsuz, tarihte lanetlenmeye değer bir hilekarlığa kendilerini bıraktılar. Çünkü şerefli bir halk, savunmasız yahut kuvvetçe zayıf bir millete sırf devlet menfaati adına hücum etmeye razı olmaz.”*²⁹²

Öte yandan; Türkiye’nin de İsrail gibi Eisenhower doktrinine olumlu yanıt vermesi iki ülkeyi ABD ekseninde yeniden bir araya getirmişti. Arap Orta Doğu’sunda, Sovyet tehdidini içeriye alan ülke olarak değerlendirilen Mısır’ın sert tutumuna bir bariyer çekilmesi, doktrinin arkasında benimsenen detaydı. ABD’nin doktrinle beraber ileri sürdüğü yardıma dair iyi niyet sorgulaması esnasında İsrail’de beliren siyasi bölünmeler Türk siyasi çevrelerinde görülmemişti. Bolu milletvekili Fahri Belen; *“Harici siyasetin ana hatlarında iktidar ve muhalefetin ve Türk Milletinin tam bir mutabakat içinde olduğunu görmek dünyada çok az milletlere nasip olan bir bahtiyarlıktır. Bu ulvi manzara aziz milletimizin akli seliminin en güzel bir delilidir. Müspet ve yapıcı siyasetimizin tatbikatına ait teferruatta bazı hatalar görülmüştür. Bunların üzerinde durmakta bir fayda olmamakla beraber çok mütehavvil olan hâdiseler karşısında hariciyenin uyanık ve basiretli olacağına ve Türkiye’nin yüksek menfaatlerinin daha ziyade korunacağına inanıyorum”*, diyerek iktidar ve muhalefetin dış politikada ortak tutumunun altını çizmişti. Belen konuşmasını şöyle sürdürdü:

“Türkiye, Atlantik Paktı müdafaa cephesinin üçte birini ve Türk Ordusu da Atlantik müdafaa kuvvetlerinin dörtte birini teşkil etmektedir. Bu itibarla Türkiye’ye yapılan yardımların yalnız Türkiye için değil, hür dünyanın emniyeti için çok lüzumlu olduğunu mütteliklerimizin daha iyi takdir etmelerini temenni ederim.

*Amerika, Orta Şark’ta yeniden istikrarı temin maksadıyla Eisenhower Doktrinini hazırlamış bulunuyor. Şurasını peşinen arz edeyim ki, Yakın Şark’ta kudretli Türkiye’miz olmasaydı, bu bölgede ne istikrar sağlanabilir, ne de Eisenhower Doktrini’nin tatbikine imkân bulunabilirdi.”*²⁹³

---

²⁹² (BCA), 0300163122, 03 Kasım 1956.

²⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, İ:46, C:3, T:3, 25 Şubat 1957, s.823-824.

Nitekim; Hürriyet Partisi Meclis Grubu adına konuşma yapan Turan Güneş de “Orta Doğu’nun bugün içinde yüzdüğü keşmekeş karşısında bu bölgeye sulh ve sükûn getirmek üzere, müstemlekecilğin ananevi aleyhtarı olan Amerika’nın son defa Eisenhower Doktrini ile büyük bir azimle ortaya çıkmış olmasını derin bir memnuniyetle karşılırsınız”, demişti.²⁹⁴ Cumhuriyetçi Millet Partisi adına konuşan Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı tasarlanan yardımı yetersiz bulmuş ve sözlerine şöyle devam etmişti:

“Türk Milleti medeni âlemin benimsediği prensipleri müdafaa için kaniyla, canıyla, evlâdının kaniyla, canıyla, yokluk içerisinde herşeyini feda ederek hizmet ediyor, müşterek ideallere. Buna rağmen bu millet yaptığı fedakârlık nispetinde bir yardıma mazhar olamamıştır, arkadaşlar. Biz, Amerika’nın yaptığı yardımlara müteşekkik olmakla beraber onlar için de mukaddes olan idealler uğruna iktiham ettiğimiz yükler, katlandığımız fedakârlıklar nazara alınarak bu milletin bir an evvel refaha kavuşması için Amerika’nın daha fazla yardımda bulunması icap ettiğine inanıyoruz.”²⁹⁵

Trabzon Milletvekili Sami Orberk ise TBMM’de Eisenhower doktrininin Orta Doğu’nun dengeye kavuşması için büyük bir önem arzettiğini belirtiyordu:

“Rusya Orta Doğu’yu bir hayat sahası ve Müttefikler tâli bir cephe addederlerse, dünya sükûn ve huzura kavuşamaz. Eisenhower Doktrini bu bakımdan hayırlı bir başlangıçtır. Bu tedbirin Türkiye’nin ve Orta Doğu’nun ehemmiyetiyle mütenasip bir dereceye çıkarılacağını da ümit ediyorum.

Muhterem arkadaşlarım; ittifaklar karşılıklı fedakârlıklara ve hattâ feragatlara dayanır. Bu fedakârlığın hududu, milletlerin emniyet ve istiklâlleri ile tehdit edilmiştir ki haricî siyasette uysallık, sempati ve hattâ sadakat tavsiye edenlerin bu hududa çok dikkat etmeleri lâzımdır. Başvekilimizin bu hudut hakkındaki katî beyanlarına teşekkür ederim. Türkiye’ye yapılan ve müşterek cephede, müşterek müdafaaya matuf olan yardımları

---

²⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, İ:46, C:3, T:3, 25 Şubat 1957, s.808.

²⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, İ:46, C:3, T:3, 25 Şubat 1957, s.815.

*Ali'nin jurnali Veli'nin sempatisi ile artıp eksilen bir meta telâkki etmek ve her hususta dostlarımız için de yanlış ve zararlı bir görüştür.”*²⁹⁶

Dış İlişkileri Bakanlığı Vekili Etem Menderes'in konuşması ise Demokrat Parti'nin ABD'ye bakışını yansıtmayı bakımından son derece dikkat çekiciydi:

*“Orta Doğu'nun, komünizm hâkimiyeti altına düşmesi bütün dünya için bir felâket teşkil edeceğine kani olan Amerika Hükümeti bu bölge milletlerine bir komünist tecavüzü vâki olması halinde buna Amerika'nın silâhla mukabele edeceğini ilân etmiş ve Reisicumhur Eisenhower bu maksatla Orta Doğu memleketlerine askerî ve iktisadi yardımı derpiş eden plânını kongrenin tasvibine sunmuştur. Eisenhower planı, Birleşik Amerika'nın **dünya sülhüne hizmet yolunda sarf etmiş olduğu emsalsiz gayretlerin bir devamıdır** ve müşterek emniyet prensibine inanan sulhsever milletler tarafından derin bir memnuniyetle karşılanmıştır.”*²⁹⁷

Başbakan Adnan Menderes ABD'ye duyulan güveni izah ederek konuya ilişkin görüşmeleri açmış ve Kıbrıs tartışmalarının öncelikli gündemi oluşturduğu TBMM'de ABD'nin devreye girmesi ve koruyucu bir rol üstlenmesine neden olumlu yaklaşılması gerektiğini izah etmişti: *“Amerika Devletleri'nin, Eisenhower Planı ile Orta Doğu için yeni ve müessir tedbirler almakta olduğunu ortaya koyması bizim için çok ferahlatıcı bir hâdise teşkil etmektedir. Bağdat Paketi'ne muvazi bir plânın tatbikatı sayesinde Bağdad Paketi'nin çok daha kuvvetleneceğinden zerre kadar şüphe edilmemek lâzım gelir”*²⁹⁸, demiş ve Bağdat Paketi'nin bu kapsamda ele alınarak güçleneceğine dair ilk işareti de vermiş oldu.

---

²⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, İ:46, C:4, T:3, 25 Şubat 1957, s.824.

²⁹⁷ Ibid, s.802-803.

²⁹⁸ Ibid, s.820.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİNDE YENİ DÖNEM (1958-1968)

IV.1. Türkiye-İsrail Yakınlaşması (1958)

Soğuk Savaş ile birlikte Orta Doğu’da cereyan eden olaylardan doğrudan etkilenen Türkiye-İsrail ilişkilerinin ilerleyişinde alınan mesafe yıldan yıla farklılık göstermektedir. Konjonktürel gelişmelerin akabinde iki ülke münasebetleri 1958 itibarıyla bir tür yakınlaşma dönemine girdi. Bunda Adnan Menderes hükümetinin Arap bloğuna karşın İsrail ile yakınlaşma gayretleri önemli bir belirleyici oldu.

Elde edilenleri yitirmeme maksadıyla saldırgan politikayı sürdürmeyi savunan Ben-Gurion idaresinde yeni İsrail hükümeti 7 Ocak 1958’de kuruldu. David Ben-Gurion başkanlığında, ülkenin giderek askerileşen toplumunu yönetecek 8. Hükümeti şöyle oluşturuldu:²⁹⁹

Başbakan ve Savunma Bakanı	David Ben-Gurion
İkinci Başkan	Yitzhak Ben-Zvi

---

²⁹⁹ <http://www.mfa.gov.il/mfa/mfa-archive/1950-1959>, www.knesset.gov.il.

Sosyal Refah Bakanı	Peretz Naftali
Adalet Bakanı	Pinhas Rosen
Dış İşleri Bakanı	Golda Meir
İç İşleri Bakanı	Israel Bar-Yehuda
Finans Bakanı	Levi Eşkol
Ulaştırma Bakanı	Moşe Carmel
Gelişme Bakanı	Mordechai Bentov
İletişim Bakanı	Yosef Burg
Sağlık Bakanı	Israel Barzilai
Tarım Bakanı	Kadish Luz
Polis/Güvenlik Bakanı	Behor Shalom Shitrit
Ticaret ve Endüstri Bakanı	Pinhas Sapir
Eğitim ve Kültür Bakanı	Zalman Aranne
İşçi Bakanı	Mordechai Namir

Orta Doğu 1958 yılında kökenleri ve doğası nedeniyle 1956'ya benzemeyen daha şiddetli bir sarsıntı geçirecekti. İsrail Süveyş Savaşı'nın ardından diplomatik ilişkilerini yeniden gözden geçirmeye karar verdi. İsrail için Amerika Birleşik Devletleri'nin İsrail'in bu çabasında '*temel sağlayıcı*' bir rol üstlenmesi çok değerliydi. Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini önemseydiği düşünüldüğünde, her iki ülke için de ABD ile mevcut ilişkiler *diplomatik bir harç* niteliğine kavuşturulabilir ve gerek Türkiye'nin, gerekse İsrail'in Orta Doğu'daki konumlarını güçlendirecek yeni bir dönemi aralayabilirdi. Ben-Gurion, Türkiye'nin bölgesel çekincelerinin farkındaydı. Irak'ta olması muhtemel bir darbenin Türkiye'deki iç siyasi dengeleri alt üst edeceği iyi biliniyordu.

Nitekim; Menderes hükümeti karşısında muhalefet, sahip olduğu sandalye sayısını 31'den 178'e çıkardığından 1957 seçimlerinden umutlu çıkmıştı. Hala kontrolü elinde tutan Demokrat Parti'nin totaliter rejim baskısı halk nezdinde iktidar partisini

yıpratmıştı. Başbakan Adnan Menderes, muhalefetin yükselen sesine karşılık otoriter bir idare ile kontrolü elinde tutmaya çalışsa da bölgesel karışıklıklar Türkiye'ye de sirayet etti. Aralık 1957'de dokuz subay hükümete karşı gizli bir tertip hazırlamaktan dolayı tutuklandı. Türk ekonomisinin sonraki yıl güçsüz düşeceği emarelerinin farkında olan Başbakan Menderes, kendisine ve hükümetine karşı planlanan bu darbe girişimini sertlikle bastırırken, sonraki muhtemel teşebbüsleri ortaya çıkmadan bertaraf etmeyi amaçladı. İç siyasette otoritesini sürdürmek ve sağlamlaştırmak için giderek daha baskıcı tedbirler aldı.

Adnan Menderes sonraki darbenin gerekçelerini oluşturacak şartları yaratan tedbirler almayı sürdürürken dost ülke Irak ile ilgili iki önemli gelişme Türkiye'yi şaşırttı. İlki; Irak'ın Yunanistan ile birlikte olarak 12 Aralık 1957'de BM Kıbrıs oylamasında Türkiye aleyhine oy kullanmasıydı. Türkiye, Kıbrıs konusunda Araplardan destek alamadığından I. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bir ihanete uğratıldığını düşünüyordu. Diğer neden ise; bölgesel dalgalanmalar sonunda Irak'ta tüm şiddetiyle meydana gelen darbeydi. Askerler Irak yönetimine Temmuz 1958'de el koydu.³⁰⁰ Birliklerin başında bulunan komünizm ve Sovyet Rusya taraftarı General Abdülkerim Kasım, orduda önemli bir isim olan Albay Abdüsselam Arif'in de desteğiyle Bağdat'tan geçerken bir darbe girişiminde bulunmuş ve Kral Faysal ile naibi Abdülillah'ı öldürmüştü. Başbakan Nuri Said Paşa ise, farklı rivayetler olmakla birlikte, saraydan kaçarken halk tarafından linç edilmişti. Darbe ile birlikte Kasım, post-kolonyal dönem İngiliz varlığı olarak gördüğü monarşiyi/kraliyeti yıkmış ve yurttaşlar arasında eşitlikçi bir temsiliyete imkân tanıyacak olan cumhuriyeti kurmuştu.³⁰¹

Türkiye yeni Irak yönetimini 31 Temmuz 1958'de resmen tanıdı.³⁰² Darbe son derece kanlı oldu ve darbe sonrasında Irak 24 Mart 1959'da Bağdat Paktı'ndan çekildi. Bağdat radyosu, Irak'ın '*emperyalizmin son bağına da kopardığını*' duyurmuştu.³⁰³ Diğer üye devletler ise Londra Protokolü ile anlaşmanın devamına karar verdiler.

---

³⁰⁰ Zürcher, a.g.e., s. 348.

³⁰¹ Abdülgani Bozkurt, "Monarşiden Cumhuriyete: 1958 Irak Darbesi", *Orta Doğu Analiz*, Eylül-Ekim 2016, C: 8 S: 76, s.41.

³⁰² *Zafer*, 01 Ağustos 1958.

³⁰³ Kürkcüoğlu, a.g.e., s. 135.

Öte yandan; Suriye Şubat 1958’de *Birleşik Arap Cumhuriyeti* adı altında Mısır ile birleşti.³⁰⁴ Suriye’de Sovyet hakimiyeti tehlikesi, Nasır’ın bu hamlesiyle sona erdi. Nasır, Süveyş krizini çözen ve İsrail’in Mısır topraklarından çekilmesini sağlayan ABD ile ılımlı bir düzleme gelebileceğinin belki de bir sinyali olarak komünist partiyi kısa sürede yasadışı ilan etti, ancak Mısır ve Suriye ile birlikte daha büyük bir Arap federasyonuna katılmak için küçük Lübnan’a baskı yaparak istikrara yeni bir tehdit oluşturdu.³⁰⁵ Milliyetçi Arap bloğuyla, Batı yanlısı Arap devletleri arasında keskin bir sırt oluşmuştu. Türkiye’nin Kahire Büyükelçisi’nin ‘*müşterek sınırdaki komşu ülkenin*’ Başkanı General Nasır ile görüşmesi dikkat çekiciydi. Mülakat Nasır’ın; “*Şimdi komşu olduk. Emelimiz dostluktur. Aramızda ihtilaflı mesele yoktur*”, sözüyle başlamıştı.

“1954’te Sayın Menderes’e bildirdiğim şey aynen bakidir ve hatta daha geniş imkanlar da aramak lazımdır. Türkiye ile hududumuz, Türkiye’nin Irak ile olan hududundan daha geniştir. Fakat böyle olmasına rağmen ve hududun genişliği nispetinde dostluğun da geniş tutulması düşünülmeliyken Türkiye Irak’a daha teveccühkârdır. Nitekim; Arap Cumhuriyeti’ni tanımayı da Irak’ın arzu ve talebi dahilinde geciktirdiğini biliyorum.

(...)

Ben kimseye hasım değilim, fakat bana husumet gösterene karşı reaksiyon gösteririm. Sonra Suud’un komplosu çıktı. Haşimî hanedanını devirmek istemem. Zira sonu neye varır? Fakat hasmane tavırlara ve hakaretlere layık oldukları cevabı vermem normaldir. Nitekim; artık nutuklar safhası bitmelidir. Esasen; Arap Cumhuriyeti’nin büyük ıslahata ihtiyacı vardır. Halkın seviyesini yükseltmek lazımdır. Halkın seviyesini yükseltmek lazımdır. Yeni cumhuriyetin teşkilatı da beni çok meşgul etmektedir. Sükunetin teessüsüne ihtiyaç olduğunu takdir ediyorum. Temenni edelim ki buna varacağız. Herhalde ben bu durumu körüklemeyeceğim.”

---

³⁰⁴ Pappe, a.g.e., s. 227.

³⁰⁵ Divine, a.g.e., s.97.

Nasır sözlerini ‘bir numaralı meselem’ dediği İsrail konusu ile devam ettirdi:

*“Rusya nasıl sizin için en mühim mesele ise, İsrail de bizim için aynıdır.”*³⁰⁶

Ben-Gurion, Nasır’ın Arap dünyasındaki nüfuzunu kontrol altında bulundurmak üzere Amerikalılardan ve İngilizlerden yardım talebinde bulundu ve bu talebi her iki ülke tarafından da kabul edildi. Ürdün’de Nasır tarafından desteklenebilecek olası bir darbeye karşı çıktı. Kral Hüseyin’e yardımcı olmak üzere İsrail üzerinden Ürdün’e doğru yola çıktı. Lübnan’da ise ülkenin anayasasını çiğneyerek görev süresini uzatmak isteyen Maronit Devlet Başkanı Camile Chomoun tarafından bir iç savaş ön hazırlıkları başlatılmıştı. Hristiyan devlet başkanının bu planları CIA tarafından önlendi. Ürdün’de iç karışıklık son safhasına ulaştı ve Haşimi hanedanı, iktidarı yitirmek üzereydi. Ben-Gurion ABD’ye Ürdün’de Haşimi yönetiminin devrilmesi halinde ordusunun Batı Şeria’yı işgal edeceğini bildirdi³⁰⁷.

Öte yandan; General Nasır’ın bölgede İsrail karşıtlığı konusunda bir liderliğe oynaması ve Arap bloğunu yönlendiren müdahaleciliğini önemseyen Türkiye, Mısır’ın Sovyetler ile olan yakın ilişkilerini başından beri tedirginlikle izlemişti. Bununla birlikte Mısır, Filistin topraklarında kurulmuş bir ülke olmasından çok Amerika Birleşik Devletleri ile olan organik bağından ötürü İsrail’i reddettiği izlenimi veriyordu. Gerçekten de Arap milliyetçisi General Nasır için Müslümanlık üzerinden bir birleşme genel olarak ikincil öğeydi. Bu nedenle; Mısır yönetimi, Müslüman, fakat Arap olmayan Türkiye ile iletişimde de ABD faktörü nedeniyle mesafesini uzak tuttu. Nitekim; ABD’nin Bağdat Paktı’na katılacağını duyurduğu 28 Temmuz 1958 tarihi, aynı zamanda İsrail ile Türkiye’nin arasında yeni bir iletişim yolunun açılması olarak değerlendirildi. Bağdat’ın çekilmesinden sonra Paktın merkezi sonraki yıl Ankara olacaktı.³⁰⁸ ABD ve

---

³⁰⁶ (BCA), Dış İşleri Bakanlığı, 030011278273, 25 Mart 1958.

³⁰⁷ Pappe, a.g.e., s. 239-240.

³⁰⁸ *Paktın adı Merkezi Anlaşma Teşkilatı (CENTO) olarak değiştirildi. 19 Ağustos 1959. Bknz: Dünya Ansiklopedisi, *Milliyet*, s. 365; Bağdat Paktı Konseyi’nin 26 Ocak 1959’da Karaçi’de yapılan toplantısına Irak katılmadı. Irak Bağdat Paktı’ndan 24 Mart 1959’da resmen çekilmiştir. Bu toplantıda Konsey, Irak’ı resmen Pakt’tan çıkarmak veya Pakt’ın adını değiştirmek yolunda herhangi bir karar almamıştır. Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 135.

Türkiye arasındaki yakınlaşmanın bir taahhülle birlikte derinlik kazanması, Amerika'daki Yahudi lobisinin nüfuzunun da etkisiyle, Türkiye ve İsrail arasında ilişkilerin geliştirilebileceğine işaret etti. Giderek anlamını yitiren Bağdat Paktı'ndan İran'ın ayrılmasının yarattığı boşluğu doldurma çabası da sonraki gerekçesini oluşturacaktı.

ABD'nin pakta dahil olmasından kısa bir süre sonra Türkiye, İsrail ile gizli temaslarına başladı. Daha 27 Şubat 1958'de Nihat Erim'in; Türkiye, İsrail ve Yunanistan'ın Orta Doğu'daki Arap ve Slav bloğuna karşı birleşmesinin faydasına dair yorumu, ABD'de yaşayan Yahudilerce çıkarılan ve Siyonizmi destekleyen haftalık gazete *The Sentinel*'de yer buldu. “*Türk devlet adamı Türk-Yunan-İsrail Federasyonu Öneriyor*” başlıklı haberde, Prof. Erim'in etkili bir cumhuriyetçi olduğu da aktarılanlar arasındaydı.³⁰⁹

Irak'taki darbeden sonra bölgedeki istikrarsızlıkta duracağı yeri İsrail'in yanında konumlandırma seçeneği beliren Türkiye hakkında Ben-Gurion, ‘*umutlu bir yakınlaşma*’ ihtimali gördü ve bunu hemen 24 Temmuz 1958'de bir mektupla ABD Başkanı Eisenhower ile paylaştı. Ben-Gurion mesajında “*Türkiye ile ilişkilerimiz yakın geçmişte bir hayli ilerledi. Bu ilişkiler artık rutin diplomatik temasların ötesine geçmeye başladı*”, demişti. Mektupta, İsrail'in Orta Doğu'da oluşturacağı ‘*çevresel pakt*’ içine sokmak istediği dört ülkenin adı geçiyordu: Türkiye, İran, Sudan, Etiyopya.³¹⁰ Gurion; Orta Doğu'nun sorunlarını, Arap Orta Doğu'sundan olmayan ülkelerle aşmak ve İsrail'in etrafındaki ambargoyu kırmak istiyordu. Tasarlandığı şekilde geliştirilirse *çevresel pakt* ile İsrail'in meşruiyeti sağlamlaştırılırken, barış durumuna geçiş tedrici olarak kolaylaşacak ve güvenlik sorunu en az seviyede tedirgin edecekti. Teoride pakta güçlü kılan şey 50 milyonluk Arap olmayan nüfusun, 36 milyonluk Arap nüfusundan fazla olmasıydı ve hatta bir gün, yayılmacı bir imparatorluk kurma çabasında olduğu ileri sürülen Arap nüfusun Orta Doğu'da etkinliğini kaybedeceği varsayımından hareketle, böyle bir paktın kurulmasından sonra Arapların din temelinde nüfuz alanları da daraltılacaktı. *Çevresel pakt* fikrini, İsrail kurulmadan çok önce verdiği bir dizi konferansla, sonradan Knesset'te Liberal Parti üyesi olarak yer alacak olan Baruch

---

³⁰⁹ *The Sentinel*, 27 Şubat 1958.

³¹⁰ Ofra Bengio, *The Turkish-Israeli Relationship: Changing Ties of Middle Eastern Outsiders*, New York- Hampshire, 2004, s. 41.

Uziel³¹¹ geliştirmişti. Uziel, siyasi ve askeri bir ittifakın da kurulması çağrısında bulunmuş ve bölgede ‘devingen bir etken’ olmasının yanı sıra Orta Doğu’daki ulusların hepsinden daha fazla bu ittifaka ihtiyacı olduğundan İsrail’in buna öncülük etmesini tavsiye etmişti.³¹²

Baruch Uziel’in önerisi, İsrail’in Emek Federasyonu *Histadrut*’ta da karşılık buldu. Hükümetten bağımsız hareket kabiliyeti olan *Histadrut*, uluslararası dostluklar için yeni köprüler kurma görevi üstlendiğini, İsrail’i engellemeye çalışan Arap ülkelerine karşı, geniş Müslüman kitleler ihtiva eden ya da Pakistan gibi tamamen Müslüman olan Asya ve Afrika ülkeleriyle ilişkilerini geliştireceğini duyurdu.³¹³ Öte yandan; Karaçi’den açıklama yapan Türk Dış İşleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, 1956 Süveyş Krizi’nde çağrılan büyükelçinin yerine İsrail’e yeni büyükelçinin gönderilmeyeceğini söylüyordu.³¹⁴ Bunda Başbakan Adnan Menderes’in politik bir başarı olarak gördüğü Bağdat Paktı’nın Irak’taki devrim sonrasında dahi Arap Orta Doğusu nezdinde işlerliğini korumaya çalışmasının etkisi ve önemi büyüktü. İsrail ile yakınlaşmayı istese bile Türkiye, Bağdat Paktı’nın zarar görmesi ihtimalini gözardı edemezdi. Nitekim; İsrail’in Ankara’daki maslahatgüzarı Moşe Alon, Menderes’in 1955 Şubat’ında Bağdat Paktı’nı kurmasını Türkiye-İsrail arasındaki ilişkilerin bozulmasının başlangıcı olduğuna işaret ediyordu.³¹⁵

İsrail’in dış ilişkilerini yeniden tesis etmeye hazırlanan kurucu Başbakan David Ben-Gurion, İsrail ve Türkiye’yi yakınlaştırarak Orta Doğu’da yeni bir perspektif yaratmaya kararlı göründü. Ne var ki; ABD tarafından sürekli hatırlatılan komünizm tehlikesine karşı Batı bloğuyla ilişkilerini sağlam tutan ve Arap radikalliğine mesafeli duran Türkiye’nin İsrail ile ortak bir ideali paylaştığı söylenebilirdi. Bu doğrultuda; Orta

---

³¹¹ *Baruch Uziel, 1900 Selanik doğumlu hukukçu, eğitimci, politikacı ve folkloristtir. Eğitimini Selanik’te tamamlayan Uziel, Selanik’in ilk İbranice gazetesini basmıştır. 1913’te Filistin’e göç etmiş, orada konferanslar vermeye başlamıştır. I. Dünya Savaşı’nda 1917’de Türk makamlarınca Yunan vatandaşı olarak bölgeden gönderilmiş, ancak İngiliz işgalinden sonra yeniden Filistin’e dönmüştür. 1931’de Kültür ve Propaganda Bakanı olarak kabineye girmiştir. Konferanslarında sıklıkla vurguladığı Çevresel Pakt teorisini ise Arap emperyalizmine karşı bir doktrin olarak ele aldığı 1959 baskılı kitabında Arap olmayan nüfus ile İsrail’in ittifak kurmasını önermiştir. Bknz: <http://www.encyclopedia.com>.

³¹² Bengio, a.g.e., s. 32-33.

³¹³ *Bnai Brith Messenger*, 04 Nisan 1958.

³¹⁴ *Bnai Brith Messenger*, 09 Mayıs 1958.

³¹⁵ Bengio, a.g.e., s. 36.

Doğu'daki Sovyet baskısı, Asya ve Afrika'da anlamı büyüyen Nasırizme karşı her iki taraf da sesiz bir anlaşmanın parçası olmuştu. Kaldı ki İsrail, diplomatik anlaşmalarını gözler önünde ve normal yollarla yapamayacak kadar kendini tehdit altında hissediyordu. Paris'teki NATO toplantısından yalnızca üç gün önce Irak, Pakistan ve İran temsilcileri Adnan Menderes ile görüşmüş ve ondan bir NATO üyesi olarak 1947 Taksim Planı'na göre Filistin'de barışın tesisi konusunda Batı'yı ikna etmesi istenmişti.³¹⁶ Oysa Başbakan David Ben-Gurion 1947 Planı için '*Yandı, bitti, kül oldu*'³¹⁷, diyerek artık geriye dönüşün mümkün olmadığını belirtti.

Çevresel ittifak fikri, Ben-Gurion ve yakın danışmanları tarafından, bölgesel genişlemenin mümkün olmadığı ve bir Amerikan güvenlik garantisinin imkansız olduğu anlaşıldıktan sonra geliştirildi.³¹⁸ Bu imkansızlığın anlaşılmasında, İsrail'in Mısır topraklarındaki ilerlemesini ABD'nin kati bir surette sonlandırma talebi önemli bir gösterge oldu. İsrail kuruluşundan itibaren ABD'den destek görmüştü; ancak, topraklarını saldırı ataklarıyla özgürce geliştiremeyeceğini, yayılmasının sınırları olduğunu 1957'de Gazze'den ve Şarm el Şeyh'ten çekilişte idrak edebildi.

Çevresel ittifakın amacı; bölgesel statükoyu değiştirmek değil, statükoyu radikal güçlerce yıkıma karşı korumaktı. Asıl maksat; varlığını reddedenlere karşı İsrail'in gücünü arttırmak, bölgesel tecritini azaltmak ve nüfuzunu uluslararası düzeyde bir aktör olarak Orta Doğu siyasetine eklemlemektir. Fakat tasarlanan çevresel ittifak Bağdat Paktı gibi resmi makamlarca imza edilen, onaylı bir işbirliği ittifakı değildi. Bu yönüyle ittifakı, Arap olmayan bölge ülkeleri ile İsrail adına diplomaside alınacak mesafeler dizgesi olarak algılamak mümkündür.

Dış İşleri Bakanlığı ve İskandinavya'ya destek görevleri verilmesine rağmen, MOSSAD '*çevre birliği ittifakı*' geliştirmede başlıca sorumluluğa sahipti. Ana mimar ve *çevre ittifakının* itici gücü MOSSAD'ın eski başkanı Reuven Shiloah'tı. Shiloah, *çevre ittifakını* sadece siyasi bir strateji olarak değil, Nasır'ın üç çevredeki öğretilerine ideolojik bir cevap olarak görüyordu. Nasır öğretilerini, Mısır'ı üç çevrenin ortasında, '*Arap, İslam ve Afrika çevrelerinde duran*' olarak tasvir etti. Mısır liderinin ideolojik açılımı, doğası

---

³¹⁶ *Bnai Brith Messenger*, 01 Mart 1958.

³¹⁷ *The Sentinel*, 06 Mart 1958.

³¹⁸ Shlaim, a.g.m., aynı yer.

gereği Mısır'ı Orta Doğu'nun *monolitik*³¹⁹ bir konsept olarak egemen güç ve Pan-Arabizm'i baskın ideoloji olarak öne sürmüştü. İsrail'in planladığı biçimde geliştirilirse *çevresel ittifak*, bu kavrama *siyasi* ve *ideolojik* olarak iki düzeyde meydan okumuş olacaktı. Siyasi düzeyde, İsrail ile bağlantılı devletlerden bir dış halka inşa etmeye çalışacak; ideolojik düzeyde, Pan-Arabizm ya da Pan-İslam tarafından örgütlenmeyen çoğulcu bir bölge fikrini taşıyacaktı.³²⁰

Bu eksenle Dış İşleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve İsrail'in Roma Büyükelçisi Eliahu Sasson 17 Nisan 1958'de NATO'nun Dış İşleri Bakanlar toplantısında, Paris'te biraraya geldi. O anda Roma'da bulunan Sasson, Ankara'daki önemli Türk yetkililerle olan yakın ilişkilerini korumuş ve iki ülke arasında uzlaşım sağlamak üzere kilit bir görev üstlenmişti. 1957 yılının sonunda yine Paris'te Menderes ile görüşmüş ve O'na İsrail ile işbirliğinin önemini vurgulayan bir mektup göndermişti. Görüşmede Dış İşleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu da hazır bulunmuştu. Menderes ve Sasson, Orta Doğu'daki gelişmelere dair ortak kanaatlerini paylaşmıştı. O anda başlatılacak sıcak ilişkilerin, uzun vadede kalıcı bir işbirliğine dönüştürülebileceğine dair umuttan söz edilmişti.³²¹ İsrail Büyükelçisi; Türkiye'den ocak ayının sonunda Ankara'da buluşacak olan Bağdat Paketi katılımcılarının İsrail karşıtlığına muhalefet etmesini istedi.³²² Eliahu Sasson 8 Ocak 1958'de doğrudan Adnan Menderes'e hitap eden mektubunu şöyle kaleme almıştı:

“Sayın Başkan,

Ekselanslarına bildirmekten onur duyarım ki Paris'ten dönüşümde, katılmaktan onur ve zevk duyduğum ve ortak dostumuz Değerli Fatin Rüştü Zorlu'nun da hazır bulunduğu önemli görüşmenin çok gizli raporunu hükümete gönderdim. Orta Doğu'da mevcut gerginlikleri, bunları ortaya çıkaran sebepleri, kışkırtıcıları ve ciddi sonuçlarını görüştük.

---

³¹⁹ *Monolitik, mimari alanda 'tek parça taştan yapılmış' anlamına gelmektedir. Burada monolitik terimiyle kastedilen General Abdunasır'ın Orta Doğu'yu Mısır hegemonyasında ideolojik bir tekliğe sürüklemesidir.

³²⁰ Shlaim, a.g.m., aynı yer.

³²¹ Haggai Eshed, *Reuven Shiloah-the Man Behind the Mossad: Secret Diplomacy in the Creation of Israel*, Oxon-NY, 2005, s.293.

³²² Bengio, a.g.e, s.41.

Hükümetimin tüm dikkatini ve takdirini alan raporunun ardından yalnızca çabalarımın ve başarımızın takdir edilmesinden memnuniyet duymadım. Aynı zamanda sizinle dostane görüşmemiz boyunca, beraberce durduğumuz politik çizginin genel görünüşü itibariyle de mutlu oldum. Yanı sıra; hükümetim beni, -tıpkı Paris'teki görüşmemizde üzerinde uzlaştığımız gibi- iki ülke arasında ortak bağlamda işbirliğinin geliştirilmesi, Orta Doğu'daki ortak çıkarımız ve özgür dünya için ortak beklentilerimizin inşası temelinde sizinle olan bağlarımı mükemmellikle birleştirmek ve onların kapsamını genişletmek için elimden gelen herşeyi yapmakla görevlendirdi."³²³

İsraili Büyükelçi Eliahu Sasson, Ocak ayında bir görüşme de Türk Genel Kurmay Başkanı İbrahim Feyzi Mengüç ile Roma'da yaptı. Sasson'un iddiasına göre Mengüç kendisini çabaların sürdürmesi ve yakınlaşma konusunda 'tam destek' sözü vererek cesaretlendirmişti.³²⁴ Fatin Rüştü Zorlu ve Eliahu Sasson Paris toplantısının ardından, bölgedeki gelişmeleri değerlendirmek üzere Türk ve İsraili uzmanlar arasında gizli bir toplantının mümkün olan en kısa zamanda tertibinde anlaşılmaya vardı. Bu toplantı; İsrail'in mayıs ayında 10. yılını kutlamasının ardından, 28 Haziran-2 Temmuz aralığında Roma'da yapılacaktı. Reuven Shiloah İsrail delegasyonunun başı olacaktı. Türk delegasyonuna ise Adnan Koral liderlik edecekti. Koral, Arap milliyetçiliğinin görmezden gelinmesinin bir hata olduğunu savundu. Buna karşılık Shiloah, Arap milliyetçiliğinin ya da bunun itkilerinin İsrail tarafından reddedilmediğini, ancak genel olarak böylesi bir milliyetçilik tutumunun asla onaylanamayacağını belirtti.³²⁵ Reuven Shiloah, Türk tarafıyla görüşme süresince Ben-Gurion'un dış politikadaki düsturunu sürdüren bir yaklaşım geliştirmişti. Bu ilkeler doğrultusunda, İsrail için Arap ülkelerini çevreleyen Arap olmayan ülkelerle ittifak kurarak İsrail'e uyguladıkları izolasyonu kırmak, İsrail'in varoluşunun geleceği açısından son derece önemliydi. İsrail'in sınır güvenliğini sağlamak ve bunun için kendini savunabilir hale gelmesi için Araplara karşı -kendi lehinde olmasa bile- Batı'nın yönelimleri ekseninde tarafsız kalabilecek bir Orta Doğu ülkesi bulmak mühimdi. Başbakanları Adnan Menderes ve Nuri Said'in kişisel

---

³²³ (BCA), Dış İşleri Bakanlığı, İsrail Büyükelçiliği/ L'ambassadeur D'Israel "Personelle et Confidentielle", 030011268142, 08 Ocak 1958.

³²⁴ Bengio, a.g.e., s. 42.

³²⁵ Eshed, a.g.e., aynı sayfa.

dostluklarından da olumlu yönde etkilenecek sürdürülen Türkiye ve Irak arasındaki ikili iyi ilişkilerin, Irak'ta meydana gelen darbeden sonra aynı kalabilmesi beklenemezdi; bu da İsrail için Türkiye'yi bölgesel bir müttefik olarak değerlendirme şansı yaratmıştı. Türk Dış İşleri, Batı ile ilişkilerinde tutarlılık esası üzerinden hareket kabiliyetini artırma çabası amaçlarken, İsrail ile teması konjonktürel bir anlam kazanmıştı. Nitekim; Türkiye ve İsrail Batı ile münasebetlerinde *vis-à-vis* yani *yüzyüze* açık bir iletişim kanalı açmaya hazırdı. İsrail tarafına göre Batı için fazla bir seçeneğin ortada olmadığı da anlaşılmıştı, ancak İsrail ve Türkiye Orta Doğu'daki dengeyi sağlayabilirdi. Reuven Shiloah, Roma'daki Türk delegasyonuyla yapılan toplantının ardından Türk Dış İşleri Bakanı Zorlu ile görüşmeyi sürdürdü. İsrail Dış İşleri Bakanı Golda Meir'e eşlik ederek bahar aylarında Türkiye'ye gizli bir ziyaretin gerçekleşmesinde etkili oldu. Bu kez toplantı Marmara Denizi'nde bir teknede yapıldı ve Fatin Rüştü Zorlu ile yeniden görüşüldü. Akabinde, 2 Ağustos'ta Zürih'te buluşan Zorlu ve Meir yine bir başka gizli toplantının tarafları oldular.³²⁶ 10 Ağustos 1958 günkü müzakerelerden sonra Shiloah, iki ülke temsilcileri arasında bir koordinasyon anlaşmasına varıldığını hükümet yetkililerine bildirmişti. İsrail adına başmüzakerecinin ilettiği raporda '*İsrail'in Türkiye ile yakınlaşması bizden çok ABD'ye yarayabilir*' notunun altı çizilmişti.³²⁷

29 Ağustos 1958'de İsrail Başbakanı David Ben-Gurion ve Başbakan Adnan Menderes Ankara'da gizlice bir araya gelerek halkla ilişkiler kampanyaları, istihbarat bilgileri değişimi ve askeri destek hakkında bir '*çevre müzakeresi*'nde bulundu.³²⁸ İki lider Orta Doğu'daki radikalizme ve Sovyet etkilerine karşı birleşmişti.³²⁹ Menderes ve Ben-Gurion görüşmesi, Arap dünyasında Türkiye aleyhine bir kampanya başlatabileceği düşüncesiyle çok gizli tutuldu. Bu toplantıyı; Türkiye, Avrupa ve Washington'da Türk

---

³²⁶ *Ibid*, s.305; Bengio, a.g.e., s.42.

³²⁷ Eshed, a.g.e., s. 306.

³²⁸ Bengio, a.g.e., s.42; <http://www.jewishvirtuallibrary.org/turkey-israel-relations>.

³²⁹ Victor Ostrovsky, "Capture of Kurdish Rebel Leader Ocalan Recalls Mossad Collaboration With Both Turkey, Kurds", **Washington Report**, Nisan-Mayıs 1999, s. 60. <https://www.wrmea.org/1999-april-may/capture-of-kurdish-rebel-leader-ocalan-recalls-mossad-collaboration-with-both-turkey-kurds.html>. Kanada doğumlu Victor Ostrovsky İsrail'e göç etmiş ve burada 1982-1984 aralığında MOSSAD ajanı olarak yetiştirilmiştir. Ostrovsky, 1990 yılında "By Way of Deception (Hile Yolu)" isimli romanını yayımlamıştır. Romanın gizli MOSSAD operasyonları hakkında olduğunu ve romanda birçok MOSSAD çalışanının gerçek ilk isimlerini ifşa ettiğini ileri sürmüştür. Eski MOSSAD ajanının itiraf niteliğindeki eleştirileri nedeniyle İsrail hükümeti ile arasında çok sayıda dava açılmıştır.

ve İsraili yetkililer arasında gerçekleştirilen ve yaklaşık bir yıl süren yoğun gizli görüşmeler ve temaslar izledi. Önde gelen İsrail müzakerecileri Dış İşleri Bakanı Golda Meir, Dış İşleri Bakanlığı siyasi danışmanı Reuven Shiloah³³⁰ ve diplomat Eliahu Sasson idi.

Ankara'daki görüşmede Menderes ve Ben-Gurion birçok konuda görüşbirliği içindeydi. Reuven Shiloah, önerilen işbirliği için bir konu listesi hazırlamıştı. Bu konu listesi her iki tarafça madde madde tartışılmış ve onaylanmıştı. Anlaşma diplomatik, askeri ve ekonomik olacaktı. Kendisinin alışkanlık ettiği gibi Ben-Gurion, yalnızca güncel ve pratik konularla ilgilenmedi. Konuşmaya, Ekim Devrimi öncesi ve sonrası Rus yayılmacılığının eğilimlerinin tarihsel ve ideolojik kökenleri hakkında geniş kapsamlı bir incelemeyle başlamıştı. Konuşmasına şöyle devam etti:

“Türkiye ve İsrail iki büyük tehlike ile karşı karşıya: Komünizm ve Nasirizm. Komünistlerin bir savaşla ilgilendiklerini düşünmüyorum, çünkü büyük riskler söz konusu. Bir savaşa ihtiyaçları yok. Onlar amaçlarını savaşız elde edebileceklerini düşünüyorlar. Bir savaşın patlak vermesi tehlikesi yoksa güç kullanacaklardır. Düşmanları arasına bir kamanın sürülebileceğine inanıyorlar ve zamanın kendi taraflarında olduğundan böylesine eminler. Bu nedenle, savaşa ne gerek var?”

Ayrıca; Ben-Gurion, Arap milliyetçilik hareketinin ‘doğal ve meşru bir şey’ olduğunu söylemişti. Ancak bunların beraber Mısır'da ortaya çıkan durumun basit bir milliyetçilik olayından fazlası olduğunu, orada emperyalist duygularla diğer ülkeleri baskısı altına alan bir askeri diktatörlük kurulduğunu sözlerine ekledi. Ben-Gurion, Türkiye ile birlikte çalışılırsa ve sonunda sağlıklı bir koordinasyon kurulursa iki ülke karşısındaki iki majör tehlikenin bertaraf edilebileceğine dair duyduğu inancı da paylaştı. İsrail Başbakanı'na göre; *Mısır'ın Arap ülkelerinin lideri olması için hiçbir neden yoktu.* Gurion ayrıca Arap çığırtkanlığının Orta Doğu'da başat bir Arap nüfus etkinliği imajını yarattığını, oysa Türkiye'nin de içinde bulunduğu beş ülkenin bir araya gelerek

---

³³⁰ *MOSSAD'ın kurucusu ve ilk başkanı olan Reuven Shiloah Türkiye'de yaptığı temaslar sonrasında, Türk askeri ile kamuya duyurulmadan ilişkilerin geliştirilip güçlendirilmesini önerdi.

oluşturacağı bir bölgesel güç kalkaniyla bununla baş edilebileceğini belirtti. *Çevresel paktın* kurulması Kuzey Afrika'yı da etkileyecekti.³³¹

Adnan Menderes genel çerçevede mevkidaşı Ben-Gurion'un fikirlerine katılmıştı. Dış İşleri Bakanı Zorlu ise; Türkiye'nin İsrail'in güçlü olmasını önemsediyini, her türlü milliyetçiliğin ve saldırganlığın komşuluğa zarar verdiğini belirtmişti. Orta Doğu'da İslami radikalizme ve Sovyet etkilerine karşı ittifak sözü veren iki ülke arasında ayrıca gizli bir antlaşmadan da söz edilmekteydi.

Mart 1979'da Tahran'daki ABD Büyükelçiliği'ni basan İranlı öğrenciler İsrail istihbaratı ve güvenlik servisleri hakkında bir CIA raporu bulmuşlardı. Türkiye'nin ve İsrail'in ısrarla gizlediği anlaşmanın detayları hakkında önemli bilgiler verilmekteydi. Söz konusu rapor, Arap statükosunu kırmaya ve Arap olmayan ülkelerle ilişki kurmaya çalışan İsrail'in Türkiye ve İran ile gizli bağlantılarını ifşa etmesi bakımından dikkat çekicidir. Sonrasında Batı'ya dağıtılan bu raporda; 1958 yılı sonlarında Türkiye, İsrail ve İran arasında oluşturulan 'üçlü' bir antlaşmadan söz edilmekteydi. Rapordan hareketle, üç ülkenin *çevresel pakt* dahilinde *Trident* adı verilen bir örgüt kurarak birbirine istihbarat akışı sağlamayı amaçladığı savunuldu. MOSSAD, *Trident*'in yaratıcısıydı ve üç ülke servislerinin başkanları yılda iki kez görüşürdü. Bu rapor, o zamanki adıyla Milli Amele Hizmet Servisi (MAH- sonradan MİT), MOSSAD ve İran ulusal istihbarat örgütü Savak arasındaki ilişkiyi ortaya koyması bakımından son derece dikkat çekicidir. Nitekim; 1960-1966 arası İsrail'in Ankara'daki Maslahatgüzarı Moşe Sasson raporların varlığını doğruladı. İddialara göre, MOSSAD ile koordinasyonlu çalışan Türk istihbaratı, edindiği bilgiyi yerel otoritelerle paylaşıyordu.

Trident projesi, bu üç istihbarat servisinin bölgeyle ilgili işbirliğine gitmeleri, birbirlerinin çıkarlarını ve toprak bütünlüğünü tehlikeye düşürecek durumlarda karşılıklı bilgi alışverişinde bulunmalarını sağlıyordu. Örneğin, MOSSAD, MİT örgütüne Türkiye'de faaliyet gösteren Sovyet ajanlarıyla ilgili bilgi veriyor ve Orta Doğu'daki Türkiye'ye yönelik gelişmelerden haberdar ediyordu. Bunun karşılığında da MİT,

---

³³¹ Eshed, a.g.e., s. 307.

MOSSAD’a İsrail’e yönelik faaliyetlerde bulunan Arap teröristleri ve ajanları konusunda bilgi gönderiyordu.³³²

İsrail Dış İşleri Bakanlığı siyasi danışmanı Reuven Shiloah, 2 Eylül’de yeniden Ankara’ya geldi. Eylül ve ekim ayı boyunca yapılacak askeri ve ekonomik meselelere ilişkin toplantıları planladı. İki ülke arasında düzenlenen çift taraflı toplantılar planlandığı tarihlerde gerçekleştirildi ve anlaşmalar yapıldı.³³³

Türkiye ve İsrail arasında varılacak bir anlaşma ile Türkiye’nin İsrail ile ‘uzlaşmaz’ görünen imajının yıkılması, Orta Doğu’da daha etkili bir varlık göstermek isteyen ABD nezdinde iki müttefik ülkenin Sovyetlere karşı işbirliği anlamını taşımaktaydı. Üstelik; İsrail hükümetiyle gerek Avrupa’da, gerekse Ankara’da tekrarlanan gizli toplantıların ABD’nin bilgisi olmadan yapılması imkansızdı. ABD’nin Eisenhower Doktrini sonrasında Orta Doğu’da kalıcı bir güven tesis etmedeki güdüsü, Türkiye ve İsrail’in yakınlaşmadığı bir siyasi ortamda mümkün olamazdı. Irak’ta darbe sonrası meydana gelen yeni durumda, Nasır karşıtı çizgisi belirginleşen Türkiye ile İsrail’in yakınlaşması beklenen bir gelişmeydi. Irak’ta Amerikan karşıtı ayaklanmaların görülmesinden sonra yeni bir bağlama taşınan İsrail-ABD ilişkileri Türkiye’yi de yanına çekecekti. ABD’nin İsrail’i yalnız bırakması ve olası bir savaşta İsrail’in ABD’den silah dahil hiçbir yardım almaması Arap devletlerinin ABD’den beklentisiydi³³⁴ ve bu beklenti İsrail’i yeni diplomatik kazanımlara zorluyordu. Sovyet eksenli Mısır-Suriye’den ayrılan ve Batılı güçler için bir koridor vazifesi gören Türkiye ve İsrail ilişkisindeki iyileşme, Akdeniz’in kontrolünü komünist etkiden korumaya dair önemli bir ittifak yaratılması demekti. Türkiye’nin toprak bütünlüğünde ve anti-Sovyet yaklaşımındaki dirayeti nedeniyle ABD Türkiye’yi bir müttefik olarak değerlendirdi. Sovyetlerin nüfuz alanını genişletme çabalarına karşılık ABD’nin Türkiye dostluğunu gözetmesi elzemdi.

---

³³² Eshed, a.g.e., s. 307-308; Bengio, a.g.e., 75-76. Gazeteci Cüneyt Arcayürek, MAH’ı çağdaş bir istihbarat birimine dönüştürmekle görevli Suphi Gürsoytak’ın konuyla ilgili anısını *Darbeler ve Gizli Servisler* kitabında şöyle aktarıyordu:

“İsrail Maslahatgüzarlığı’ndan çağırdılar. Hep gündüz saatlerine rastlar. Bir gün böyle bir çağrıya gittim. Baktım (MAH Reisi Ziya) Selşik orada. Ne işi vardı İsrail davetinde? Bir garip... Bir eklenti yapayım: O zamanki maslahatgüzarın babası da İsrail hükümetinde üye.” Cüneyt Arcayürek, *Darbeler ve Gizli Servisler*, 1995, s.51.

³³³ Eshed, a.g.e., aynı sayfa.

³³⁴ Milton Friedman, “Foreign Policy of U.S. May Help Hinder Jewish State”, *The Sentinel*, 31 Temmuz 1958, s. 8.

Korumaya çalıştığı İsrail ile Türkiye'nin iletişim kanallarının açılmasındaki potansiyel de bu yönde değerlendirmeyi zaruri hale getirdi. Nitekim; Türkiye hakkında ABD ile benzer umutlar beslediğinden ikili ilişkide, sürdürülebilir müttefikliği sağlamayı en çok talep eden taraf İsrail oldu. Herşeye rağmen; Adnan Menderes hükümeti İsrail ile yakınlaştığı gerçeğini sakladı. İsrail'in 5. Cumhurbaşkanı İzak Navon, Türkiye ve İsrail arasında 'komünizmi bertaraf etmek üzere yapılan' gizli müttefikliği 30 Eylül 2001'de Hürriyet gazetesine verdiği röportajda ortaya koydu:

“Gizli bir görevdi. Türkler, görüşmenin gizli olmasını istemişlerdi. Müslüman ülkelerin tepkisini çekmemek için... Ankara'ya gece vardık. Karanlık bir araçla ihtişamlı bir binaya gittik. O akşam ve sabah, Ben-Gurion ile Adnan Menderes arasında birkaç görüşme oldu. O günlerde Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdülnasır, Orta Doğu'da çok popülerdi. Üç halkanın, Arap dünyasının, İslam dünyasının ve Afrika'nın lideri olmak istiyordu. Üçüncü Dünya blokunun da önemli liderlerindendi ve arkasında komünist imparatorluk vardı. Nasır, bir komünistti ve Orta Doğu ile Afrika'nın kapılarını komünizme açmıştı. İsrail için ciddi bir tehditti.”³³⁵

Başbakan Menderes, İsrail ile katettiği mesafe hakkında herhangi bir dışavuruma müsaade etmedi. Buradan hareketle; hala Nasır'ın hükmettiği alanda ya da etkisinin az olduğu bölgelerde söz sahibi olma ihtimalini göz önünde bulundurduğu düşünülebilir.

---

³³⁵ Hürriyet, 30 Eylül 2001.

IV.2. Orta Doğu'daki Kriz Sonrası Türkiye ve Sovyet Yakınlaşmasının İsrail İle İlişkilere Etkisi

IV.2.1. İsrail Politikğinde Anti-Komünizm

İsrail'in varlığını güçlendirmesinin yolu ABD'nin sürekli desteğinin sağlanmasından geçiyordu. O nedenle ABD'nin iki dostu olarak tanımlanan Türkiye ve İsrail'in ortak bir tavır sergilemesi bölgesel dengelerin yönelimi açısından anlamlıydı.

Başbakan David Ben-Gurion, Yahudi lobisinin de çabasıyla ABD'deki sıcak temaslarını aralıksız sürdürdü. 10 Mart 1960'ta İsrail Başbakanı, Beyaz Saray'da Eisenhower ile görüştü. Toplantının ardından Türkiye'deki tartışmalı NATO üsleri ve füze rampalarından sonra İsrail için de yeni bir gündem maddesi belirmişti: Rehovot bölgesine yerleştirilmek istenen nükleer reaktörler. İsrail Büyükelçisi Avraham Harmon, nükleer reaktörlerin atomik bombada kullanılmayacağı konusunda ABD'yi temin etmişti. Eisenhower bundan sonra reaktör konusunun özel bir mesele halinden çıkarılması gerektiğini söyledi.³³⁶

Ben-Gurion, İsrail'in Mısır'a karşı askeri bakımdan güçlendirilmesi gerektiğini savunuyordu. Sovyet desteğindeki Nasır yönetiminin ekonomik kozlara sahip olduğu ve bunlardan yararlandığı bir Orta Doğu'da yaptırım gücü İsrail'e oranla yüksekti. Süveyş Kanalı üstünlüğünün yanı sıra Arap boykotları da İsrail'e karşı yöneltilmiş ekonomik bir tehditti.³³⁷ Ticari anlaşmaların getirdiği yükümlülükler çerçevesinde Türkiye ve İsrail arasında sağlıklı bir iktisadi ilişkinin boykotlara rağmen yürütülüyor oluşu, Türkiye'nin Arap bloğunun karşısında bir 'ABD-İsrail' müttefiki olarak yerini sağlamlaştırıyordu. İsrail'in mevcut durumda kendine hareket sahası açmak için 'çevresel pakt'a sıkı sıkıya

---

³³⁶ Bernard Reich, *Securing the Covenant: United States-Israel Relations after the Cold War*, Westport, CT, 1995, s. 132-133.

³³⁷ *Bnai Brith Messenger*, 11 Mart 1960.

bağlanması ve bu bağlamda Türkiye ile ilişkilerini her zaman iyi tutmaya çalışması kritik bir öneme sahipti. Burada ‘dostumun dostu’ yaklaşımının da etkisiyle ABD üzerinden kurgulanan, genellikle olaylara bakışta ‘ortak’ sayılmasa da iki ülke tarafından *kesişen* bir perspektif sözkonusuydu. Nitekim; İsrail varlığını sağlama alırken kendisini ABD’nin Orta Doğu’daki çıkarlarının bir koruyucusu olarak sembolize etmeyi pratik buldu.

İsrail’i yönetenler iç ve dış bütünleşmeyi önemseyen yeni bir politik tarz yaratma çabasında *tutarlılık* ilkesi üzerinde durdular. İsrail’de temel çatışma alanı, Orta Doğu’daki diğer ülkelerde olduğu gibi genel Soğuk Savaş mücadelesinin bir tezahürüydü. Ben-Gurion bir yandan ABD ve İngiltere merkezinde geliştirilen Batı desteğini korumaya çalışırken, aynı zamanda ülkenin temelini atan Sosyalist köy yapılanmalarının ruhunu aldığı Sovyetlere sempati duyan kitleyi de yadsımadan bu gelişime ortak etmek zorunda kaldı. Bu dual çatışmada, bir yandan Amerikan kültürünün benimsenmesinde ve yaşanmasında gayretleri ortaya koyacak şekilde 1949’da anti-Amerikan propagandası içerdiği gerekçesiyle ‘*Bay Smith Amerika’ya Gidiyor*’ adlı oyunun İsrail’de sergilenmesini yasaklattı³³⁸, diğer yandan 1952 yılında Knesset’te yaptığı bir konuşmada, “*Devletin güvenliği ve bağımsızlığı söz konusudur, Komünistlerimizin kamusal yurtseverliği eşsizdir*”,³³⁹ dedi.

İsrail’in büyümesi ve kalkınması için temel ihtiyaçlarının giderilmesi noktasında hayati bir dağarcık durumunda olan Kibbutzlarda örülen yaşamı komünizmin çerçevesinden çıkarmak, adeta genç ülkenin yapıtaşlarıyla oynamak demektir. Yine de Ben-Gurion, kuruluştan sonra, bir varlık-yokluk mücadelesi içinde seçimini yalnızca Amerikan politikalarının devamlılığını sağlamaktan ve bunları ülkesiyle bütünleştirmekten yana kullandı. Bunu yaparken doğal bir akış içinde İsrail’de komünizm sempatisinin yayılmasına engel olmaya çalıştı. Oysa; bu yaklaşım ile ülke temellerinde payı olan komünizm taraftarlarını yok saymaya gitmek, yeni bir ülke olan İsrail’in toplumsal olgunlaşmasını geciktirme riski taşıyordu.

Benzer bir ikilem de teoride; bazen iç içe geçen, bazen birbirinden sertçe ayrılan hedefleriyle, din ögesini dışlayan komünizm ve gücünü Tevrat’tan alan Siyonizm

---

³³⁸ Pappe, a.g.e., s. 240.

³³⁹ Gurion- Nurock, a.g.e., s. 392.

tarafatları arasında yaşanmaktaydı. Neticede; İsrail toplumunun kendi içinde var olan tüm bu dalgalanmalar dış politikadaki 'tutarlılık' ilkesini tartışmaya açtı.

Kökendeki bu tartışma, İsrailli ya da diasporadaki Yahudi entellektüeller arasında farklı yorumlarla sürdürüldü. Siyonizmin yayılmacı bir hareket oluşundan başlayarak dinî ya da milli bir bağlama yerleştirilen ardyöresini 'uygunsuz' bulanlar bu doğrultuda siyaset üretilmesini sertçe eleştirdiler. Henüz *London School of Economics*'te Uluslararası İlişkiler öğrencisi iken *ulusalcılığı* dar bir bakış açısı olduğu notuyla reddedip, yerine enternasyonalizmi koyan ve 'Yahudi Doğmak: İşgal Edilmiş Avrupa'da Bir Çocukluk' gibi birçok dikkat çekici kitabı kaleme almış Marksist tarihçi, katı Anti-Siyonist Marcel Liebman'ın aynı üniversitede ders veren kendisi gibi Yahudi *yoldaşı* Ralph Miliband'a gönderdiği mektupta belirttiği çözüm önerisi kayda değerdir. Liebman, İsrail problemindeki en iyi çözümün hali hazırda kültürel ve coğrafi bir birlik halinde teşekkül ettirilen federatif yapının İsrail ile bütünleştirilmesi olduğunu savunuyordu. İsrail'i 'her mümkün olduğunda emperyalizmin yardımcısı ve piyonu' olarak betimleyen Liebman'a göre İsrail 'varoluşsal açıdan tamamen zararlı' emperyalist bir politika yürütüyordu. Marcel Liebman İsrail'in Orta Doğu'daki yerini şöyle tarif etmişti:

"En azından benim analizimi kabul edersek -ama herhangi bir reddedişin de somut olaylara dayanmasını beklerim -kolektivist kolonileri (kibbutzlar) ve kooperatif köyleriyle (moşavim) bir sosyalizm yurdu olan İsrail gibi masallara ve efsanelere değil- karşımızdaki manzara şu: Biz ne dersek diyelim İsrail'in Orta Doğu'ya hiçbir şekilde olumlu bir katkısı yok. Faydası olmadığı gibi bütün zararı Araplara. Bu ülke hiçbir ciddi tavizde bulunmadığı ve ikinci olarak da güç ilişkileri Arapların elinde bulunduğu üçüncü dünya ülkelerinin lehine İsrail-Batı dünyası birliğinin aleyhine değişmediği ya da bu yönde dönüşmediği sürece durum böyleyken hangi akla Arapların İsrail siyasi gerçeğini tanımalarını bekliyoruz? Nasır pek çok defa (özellikle 1956'dan önce) mültecilerin dönüşünün ve 1947'deki sınırlara geri dönülmesinin muhtemel bir çözüme olanak sağlayacağını anlatmaya çalıştı. Bu öneriyi asla kabul etmedik. Neticede; Araplardan bir tür teslimiyet talep ediyoruz. İsrail'in hayatta kalmasının Arap dünyasının ekonomik, insani, sosyalist gelişimini engellemeyeceği doğrudur. İsrail'in varlığı bunu engellemez. Sadece bu gelişime köstek vurur, gelişimi daha da zorlaştırır. Neticede senin de dediğin gibi -yaklaşık olarak- İsrail 'Amerikan emperyalizminin bir piyonudur'.

Unutmayalım ki İsrail'deki sol güçler, eğer içlerine komünistleri ve Mapam'ın (İsrail Sosyalist Partisi) yandaşlarını da katarsak (Meşhur sol Mapam ki, Süveyş'i onaylamakla kalmayıp aynı zamanda Süveyş olayı döneminde hükümette temsilci bulunduruyordu.) nüfusun ancak %10'una erişiyor, bu %10 da zaten sürekli komünistler için oy kullanan Arap azınlığa denk geliyor."³⁴⁰

Ne var ki; Başbakan Ben-Gurion, Sovyetler Birliği'nin otonomiye bağışlayacak kadar haklara duyduğu saygıdan söz etmiş, Moskova merkezli Bolşevik otorite altında küçük ya da büyük her ırka, etniğe ve gruba gösterilen anlayışın yalnızca Yahudilere gösterilmediğini ifade etmişti. Diğer bütün halkların dillerine, kimliğine, basınına, kendi okullarına sahip olduğunu, Yahudilerin ise kültürel olarak bir yok olma tehdidi altında yaşadığını belirtmişti. Fakat; Tel Aviv'i de kuranların her bakımdan engellenen bu Yahudiler olduğunun altını çizmişti. Kolektif yaşam alanlarının ve işçi köylerinin yaratılmasında dışardaki Siyonist Yahudilerin ve Yahudi işçi hareketinin katkısının büyüklüğüne işaret etmişti.³⁴¹ Emekçinin ve Siyonist çıkarların birlikte yürüdüğünü savunan Mapai Partisi'nin 1977'ye değin ülkede etkinliğini kuvvetli bir biçimde sürdürmesinin başlıca nedeni ve motivisi olan Siyonist Başbakan Ben-Gurion, İsrail'in temelindeki komünist gerçekliğe rağmen yayılmacı siyasetinde ısrar etti ve bunun için tek çıkar yolun ABD ile işbirliği olduğuna inandı.

Siyonizmin nihai hedefleri ile başlangıçtaki sosyalist yaklaşım arasındaki ifade çatışmasının gölgesinde 1961'de, İsrail'in Liberal Parti'si kuruldu. Siyonist Parti ve Kalkınma Partisi birleşerek bu partinin gövdesini oluşturmuştu. Dünya Siyonist Teşkilatı'nın Başkanı Dr. Nahum Goldman partinin kongresinde yaptığı konuşmada kendisini 'Liberallerin dostu ve potansiyel parti üyesi' olarak tanımlamış, daha önceki ayrılığı 'psikolojik ve gereksiz şekilde' nitelemişti. Goldman ayrıca İsrail'deki politik güçleri dengelemek gerekliliğini vurgulamış, Mapai'nin eşit ortakları olmaktan söz etmişti.³⁴² Partiyi kuranlar, Mapai ve işçi hareketinin oluşturduğu kurucu halkanın dışında kalmasına rağmen hükümetteki bir koalisyonda yer alarak ülke yönetiminde daha fazla

---

³⁴⁰ Marcel Liebman-Ralph Miliband, *İsrail İkilemi: Solcu Yahudiler Arasında Bir Tartışma*, Çev- İdil Engindeniz, İstanbul, 2008, s.46-56.

³⁴¹ Gurion-Mordock, a.g.e., s. 330-331.

³⁴² *The Sentinel*, 4 Mayıs 1961.

söz sahibi olmayı arzu etti. Yeni Liberal Parti'nin Knesset'te on dört sandalyesi vardı. Devlet katılımını minimuma indirip ekonomide özelleştirmeyi savundular ve Yahudi İşçi Federasyonu Hisdatrut'un gücünü azaltmak istediler.³⁴³ Liberal Parti'ye evrilen Kalkınma Partisi'nin koalisyon hükümetindeki sesini dile getiren Adalet Bakanı Pinhas Rosen de dengeli bir dış politika, sorumluluk sahibi bir iç politikaya çağrı yapmış, 'ucuz ulusal demogojilerden kaçınma'yı vurgulamıştı.³⁴⁴

Öte yandan; Menahem Begin'in³⁴⁵ liderliğindeki Revizyonist Siyonist hareketin bir atılımı olan daha milliyetçi *Herut Partisi* tedrici bir biçimde İsrail'in ana muhalefet partisi olarak yerini aldı. Oysa; İşçi Partisi itirazını ve seçim yerlerini genişletmiş, birçok profesyonel, zanaatkar ve diğer orta sınıf seçmeni emerek 1951 seçimlerinde yirmi üç sandalyeyle ikinci en büyük parti olmuştu. Böylece Siyonistler arkalarındaki desteği kaybetti. Siyonistlerin Mapai'nin Ben-Gurion'u ya da Herut'un Begin'i gibi seçkin bir siyasi figürleri yoktu. Nitekim; Liberal Parti'ye karışan Siyonistler ve Kalkınma Partisi bu birliktelik sayesinde 1961 seçimlerinde Herut kadar oy kazanmayı başarmışlardı. Böylece Knesset'te farklı hizipler bir araya gelmişti: bir yanda militan milliyetçiler, muhafazakarlar ve diğer tarafta liberaller.³⁴⁶ Ben-Gurion, seçim kampanyaları süresince sertçe çekiştiği partilerle yeni koalisyon hükümetini kurmaya çalışırken bu ikilemle yüzleşmek zorunda kaldı. Muhalefetin iki partisi Herut ve Liberal Parti on yedişer sandalye kazanmıştı.³⁴⁷ Bunda seçim öncesi bazı akademisyenlerin İsrail demokrasisi ve 'tek adamlıkla' itham ettikleri Ben-Gurion'un otoritesi hakkındaki endişelerini dile getirdikleri mektuplarının³⁴⁸ da etkisi vardı. İç siyasetteki bu dalgalanmalara rağmen David Ben-Gurion İsrail'in en güçlü adamı, partisi Mapai de en güçlü partisi olmayı

---

³⁴³ Gilbert, a.g.e., s. 343.

³⁴⁴ *The Sentinel*, 4 Mayıs 1961.

³⁴⁵ *Menahem Begin, girdiği seçimleri arka arkaya kaybetti, ancak; 1977'deki seçimi kazanarak İşçi Partisi'ni devirdi. Bugünkü Likud Partisi'nin temelini oluşturan Herut / Özgürlük Partisi'ni sağ merkezli bir siyasal oluşum olarak 1948'de kurdu ve girdiği ilk seçimde 14 sandalye kazandı. Herut, aşamalı olarak İsrail meclisinin en büyük muhalefet partisi haline geldi. Menahem Begin, Mısır lideri Enver Sedat ile Sina Yarımadası'nı Mısır'a bırakan bir barış antlaşması imzaladı. Barışa katkıları nedeniyle iki devlet adamı 1978'de Nobel Barış Ödülü'nün sahibi oldu.

³⁴⁶ Don Peretz-Gideon Doron, *The Government and Politics of Israel*, Boulder, CO, 1997, s. 101.

³⁴⁷ *Bnai Brith Messenger*, 25 Ağustos 1961.

³⁴⁸ Peter Y. Medding, *The Founding of Israeli Democracy, 1948-1967*, New York, 1990, s. 181- 182.

sürdürdü. Mapai, Ben-Gurion'un başbakanlığının altında ekonomide, adalet mekanizmasında, en önemlisi de dış ilişkilerde anahtar pozisyonları elinde tutuyordu.³⁴⁹

Ben-Gurion ABD yanlısı dış politikada devamlılık gösterdi. Yeniden ABD'yi ziyaret etti ve ABD'nin yeni başkanı Başkan John Fitzgerald Kennedy ile görüştü. Bu ziyaretten bir süre sonra ABD, İsrail'e HAWK füzelerinin direkt satışını duyurdu.³⁵⁰ *The Times* bunu 'Mısır'ın Sovyet Bombacılarına Cevap' manşetiyle vermişti. Habere göre ABD, bu füzeleri Orta Doğu'daki askeri *status quo* bakımından bir eşitleme yaratmak için gönderme kararı almıştı. Benzer füzelerin Sovyetler Birliği tarafından Irak'a ve Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne verildiği belirtilmişti.³⁵¹ Sovyetler Birliği'nin Arap ordularına temin ettiği silahlara karşılık ABD bir misilleme yapmıştı. ABD bunu tam da Mısır ile yakınlaştığı, Mısır hükümetine ekonomik destek verdiği bir dönemde yapmıştı. Böylece ABD bölgedeki varlığını yeniden hissettirmiş ve savaşlarla örülecek yeni bir dönemin kapısını aralamıştı. Başkan Kennedy'nin HAWK kısa menzilli, uçaksavar füzelerini İsrail'e satma kararı alırken, Nasır'ı Batı merkezli bir politikaya yaklaşmama halinde olabilecekler hakkında tehdit etmek istediği de düşünülebilir.

Öte yandan; Sovyetler Birliği emperyalizme karşı sosyalist bir hareket olarak beliren *Nasırizmi* desteklerken, argümanını Marksist Marcel Liebman'ın Araplar lehine yaptığı savunmadan daha ileriye taşımış ve genelleyerek İsrail'i Orta Doğu'daki hegemonyasının önündeki en büyük engel olarak tanımlamıştı.³⁵² İsrail'deki iktidarın ABD ile yakınlığının geldiği seviye de bu engelin tezahürü olarak değerlendirilmeliydi. İsrail halkının yeni hayatını yeşerten komünizm ve Sovyetler Birliği sempatisi de artık ardıl plana düşmüştü. Ne var ki, Sovyetler Birliği'nde yaşayan Yahudilerin durumundan duyulan endişeler sıklıkla Yahudi basın organlarında yer bulmaya başlamıştı. Haberlerin çoğu da Amerikan basınından alıntılanıyordu. Giderek etkisi artan bu haberler, İsrail'in temelini oluşturan komünial yaşam düsturlarının kökündeki sahiciliğini tartışmaya açtı. 'Ekonomik suç' işledikleri tespit edilen iki Yahudi'nin idamından, son iki yılda Yahudilere verilen ölüm cezalarına³⁵³, Sovyetler Birliği'nin anti-Semitizmi resmi

---

³⁴⁹ *Bnai Brith Messenger*, 10 Kasım 1961.

³⁵⁰ Reich, a.g.e., s.133.

³⁵¹ *The Times*, 28 Eylül 1962.

³⁵² Eshed, a.g.e., s. 290.

³⁵³ *The Sentinel*, 26 Temmuz 1962; *The Sentinel*, 29 Kasım 1962.

politikası haline getirdiğine dair kamuoyunun ileri gelenlerinin yaptığı açıklamalardan³⁵⁴, BM’de Sovyet delegelerin İsrail karşıtı tutumlarını yıllarca sürdürmelerine³⁵⁵ kadar hemen her olumsuz haber gündeme taşınıyordu. Böylece; ABD merkezli bir anti-Sovyet propagandası kesintisiz sürdürüldü. Sovyetler Birliği’nin resmi basın organı *The Moscow News*, ülkedeki Yahudilerin yaşamı ve yaşam şartları ile ilgili sayısal verilerde ‘gerçeği çarpıtmak’la suçlanıyordu. Yahudi İşçi Komitesi, Sovyetler Birliği’nin yerel hükümet ofislerinde 7500 Yahudi’nin seçilerek çalışmaya başladığını bildiren Rus makamlarını yalanlamış, ülkede sadece tüm seçilenlerin ancak %1’inin yarısının Yahudi olduğunu söylemişti. Sovyet makamları ise ülkelerindeki Yahudilerin, nüfusun ancak %1,1’ini oluşturduğunu, öğrenci sayısında da üçüncü sırada geldiğini açıklamıştı. Eğitimdeki sorunlara da değinen Yahudi İşçi Komitesi, yüksek eğitimdeki öğrencilerin %3,1’inin Yahudi olduğunu, bu oranın %13,5 olduğu 1935’teki rakamlarla kıyaslanamayacağını belirtmişti.³⁵⁶ İsrail’in resmi olarak da işbirliğini duyurduğu ABD ile ilişkisi, Rus ve İsrail toplumlarını giderek daha çok ayırıştıran bu haberlerin zeminini oluşturuyordu. Sovyetler Birliği ve İsrail toplumları arasındaki gerginlik ABD lehine tırmanmayı sürdürdü.

IV.3. Türkiye-ABD Yol Ayrımı ve Sovyet Yakınlaşması (1958-1964)

1958 yılında Orta Doğu’da kısa zamanda meydana gelen, ancak etkisi uzun süre devam eden olaylar karşısında Türkiye, genellikle Batılı devletlerin resmi görüşleri neticesinde konum aldı. Nitekim; 18 Temmuz 1958’de Türkiye’ye verilen ve SSCB’nin Orta Doğu gelişmelerinden duyduğu endişeye Türkiye’nin dikkatini çeken Sovyet notasına Dış İşleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu’nun yanıtı durumu izah ediyordu:

---

³⁵⁴ *Bnai Brith Messenger*, 23 Şubat 1962.

³⁵⁵ *The Sentinel*, 05 Nisan 1962.

³⁵⁶ *The Sentinel*, 06 Aralık 1962.

“Türkiye; 1958 olaylarını, kendisinin ve müttefiklerinin güvenliğinin tehlikeye düşüp düşmediği açısından değerlendirmiş ve politikasını da mensup bulunduğu ortak güvenlik paktlarının korunması amacına uygun olarak tespit etmiştir.”³⁵⁷

Türkiye Orta Doğu krizini Batı desteğini olabildiğince arkasına alan bir merkezden yönetmeyi tercih etmişti. Nitekim; dış politikada kullandığı dengeleme unsurlarını tutarlı bir program dahilinde kullandığı izlenimi vermeye çalıştı. Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın “Büyük müttefikimiz” diye bahsettiği ABD’den ve İngiltere’den alınan silahlarla ordu modernize edilmişti. 1 Kasım 1959’da TBMM’de 11. Dönemin 3. toplantısının açılışını yapan Bayar, ordunun teçhizinde gelinen noktayı ve Türkiye’nin bağlı olduğu NATO ve CENTO’ya aidiyetini şöyle aktarıyordu:

“İngiltere’den satın alınan, bir kısmı da büyük müttefikimiz Amerika Birleşik Devletleri’nin yardımı olan çeşitli harp gemileri, Deniz Kuvvetlerimize katılmış ve mevcutlar modern silah ve cihazlarla takviye edilmiştir. Ayrıca, üstün muharebe kabiliyetini haiz yeni tip uçakların Hava Kuvvetlerimize tahsisi suretiyle Silahlı Kuvvetlerimizin gücü, modern harbin gerektirdiği bir seviyeye çıkarılmış bulunmaktadır.

(...)

Yüksek Meclisin geçen devre içinde kabul buyurduğu “Sivil Müdafaa Kanunu” hükümlerine göre, nükleer silâhlarla açılacak bir harbin muhtemel felâketlerine karşı, halkımızı ve millî servetimizi korumayı hedef tutan ve millî savunmamızın bir parçasını teşkil eden sivil müdafaa hizmetlerimiz, NATO memleketleri standartlarına göre yeni baştan ele alınmıştır. Bu maksatla kabul edilen Sivil Müdafaa Fonu varidatının, gelişen bütçe imkânlarımızla yıldan yıla artması, bu mühim hizmetin aksamadan yürütülmesine imkan verecektir.

(...)

---

³⁵⁷ Kürkcüoğlu, a.g.e., s. 142.

Türkiye, mensup bulunduğu müşterek müdafaa teşkilâtına, NATO ve CENTO'ya sadakatla bağlı bulunmaktadır. Bu topluluklar içinde, milletimiz, millî bütünlüğü ve kararlı politikasıyla, hür milletlerin müdafaaı bakımından kuvvetli bir varlık teşkil etmektedir. Bölgemizde sulhun takviyesi ve emniyetin tesisi bakımından ehemmiyetli bir müdafaa teşkilâtı da Merkezî Antlaşma Teşkilâtı (CENTO) dur. Geçenlerde Washington'da toplanan Nazırlar Konseyinden sonra, NATO ile SEATO arasındaki boşluğu doldurmaya matuf bu müdafaa teşkilâtı, daha geniş ve müessir bir çalışma devresine girmiştir.

(...)

CENTO Paktı Konseyi toplantısı münasebetiyle Birleşik Amerika'yı ziyaret etmiş olan Baş vekilimiz, orada Sayın Amerika Reisicumhuru Eisenhower ve diğer Amerikan Devlet adamları ile temas etmiştir. Bu görüşmeler neticesinde, iki müttefik Devlet arasındaki münasebetlerin samimiyeti ve muhtelif dünya meseleleri karşısındaki görüş birliği bir kere daha tezahür etmiştir.”³⁵⁸

CENTO çerçevesi içinde Türkiye, İran, Pakistan ve ABD arasında ayrı ayrı yapılan *İkili İşbirliği Antlaşmaları* 28 Temmuz 1958'de Londra'da toplanan CENTO Konsey toplantısının deklarasyonuna uygun olarak 5 Mart 1959'da Ankara'da imzalanmıştı. Söz konusu antlaşmalar, *Eisenhower Doktrini*'ni uygulama sahasına sokuyordu. Üzerinde işbirliğine karar kılınan hükümler, Orta Doğu'da güvenliği ve barışı bozabilecek gelişmelere mukavemet etmek üzere tasarlanan Bağdat Paktı çerçevesinde, Eisenhower Doktrini'nin ABD Başkanı'na tanıdığı yetkiler kapsamında işletilecekti.

26 Ocak 1959'da gerçekleştirilen ve Irak'ın katılmadığı Bağdat Paktı Konseyi'nin Karaçi toplantısının ana maddesini de yine Sovyet tehdidi ve komünizme karşı savaş oluşturdurdu. Yanı sıra; ABD, Türkiye eğer yardım talebinde bulunursa yardım etmekle mükellef olacaktı.³⁵⁹ Türkiye'nin Soğuk Savaş sırasındaki Batı bloku üyeliği Türkiye'nin Balkanlar ve Orta Doğu'daki konumunu büyük ölçüde belirledi. ABD Dış İşleri Bakanı

---

³⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, İ:1, C:10, T:3, 01 Kasım 1959, s. 13-15.

³⁵⁹ Hamza Eroğlu, “Türkiye- Amerika Birleşik Devletleri İkili İşbirliği Antlaşması”, *Ankara Üniversitesi The Turkish Yearbook of International Relations*, Vol.1, 1960, 23-24.

John Foster Dulles'un Sovyet blokunu NATO modeline göre bölgesel ittifaklarla kuşatma girişimlerinde Türkiye kilit bir unsurdur.³⁶⁰ Bu esastan hareketle, ABD Türkiye'nin ve diğer iki ülkenin '*toprak bütünlüğünü*' ve '*siyasi geleceğini*' korumayı taahhüt etmekteydi.³⁶¹

ABD'nin, Türkiye'nin '*siyasi geleceği*'ne dair işbirlikçi bir anlaşmada taraf olması son derece dikkat çekiciydi. Özellikle; iktidarının son yılında giderek ABD ile mesafesini açan ve Sovyetler ile beklenmedik bir yakınlaşma içine giren Demokrat Partililerin Mayıs 1960 darbesiyle iktidardan düşürülmeleri arasında bir ilişki kurmak olağan kuşkuvarı derinleştirmektedir. ABD ile İkili İşbirliği Antlaşması'nda belirtilen yardım koşulları da aynı oranda tartışmalıydı. Nitekim; Türkiye'ye bir tecavüz durumunda ABD'nin yardımı birtakım şartlara bağlanmıştı:

- 1- Önce Türk hükümeti böyle bir yardımı talep edecekti.
- 2- Yardım karşılıklı olarak üzerinde anlaşmaya varılabilecek şekilde mümkün olabilecekti.
- 3- Dış yardım Eisenhower Doktrini adı ile anılan Orta Doğu'da barış ve istikrarı idameyi hedef tutan müşterek karar suretinde belirtilen şartlara uygun olarak gerçekleşebilecekti.
- 4- Yardım, silahlı kuvvetlerin kullanılması da dahil ABD'nin Anayasası'na uygun şekilde ancak mümkün olabilecekti.

Burada bilhassa '*tecavüz*' ifadesinin kapsamı, içeriği ve şekli tartışma konusuydu. Eisenhower Doktrini'nde kastedilen '*tecavüz*' ancak '*Milletlerarası komünizmin hakim olduğu memleketlerden gelmesi*' halinde geçerli bir hükme dönüşüyordu. ABD yalnızca, Londra Deklarasyonu taahhütlerinde ve İkili İşbirliği Antlaşması'ndaki '*ABD ile Orta Doğu'nun güvenliği ve savunması*' konusunda işbirliği yapmayı garanti ediyordu.³⁶² Celal Bayar Türkiye'nin kendinden memnun bir politikayla, emin adımlarla dünya

---

³⁶⁰ Zürcher, a.g.e., s. 342.

³⁶¹ Eroğul, a.g.m., s. 27.

³⁶² Eroğul, a.g.m., s.32-40.

siyaseti içinde konumlandırıldığını ve kendi lehine bir ittifakın kurulduğunu savunuyor, bunu şöyle açıklıyordu:

“Hala devam edegelen her çeşit menfi propaganda ve yıkıcı faaliyetlere rağmen CENTO, bugün Orta Doğu’da sulh ve emniyetin devamı, her sahada en verimli iş birliğinin temini için mühim bir unsur olarak canlılığını tamamiyle muhafaza etmektedir. Diğer taraftan, CENTO çerçevesi içinde, Türkiye, İran ve Pakistan ile Amerika Birleşik Devletleri arasında Ankara’da imzalanan iki taraflı İş Birliği Anlaşmaları, Orta Doğu’da sulh emniyetin kuvvetlenmesi ve iktisadi refahın temini bakımından çok mühim bir rol oynamaktadır.

(...)

CENTO Paktı Konseyi toplantısı münasebetiyle Birleşik Amerika’yı ziyaret etmiş olan Başvekilimiz, orada Sayın Amerika Reisicumhuru Eisenhower ve diğer Amerikan Devlet adamları ile temas etmiştir. Bu görüşmeler neticesinde, iki müttefik Devlet arasındaki münasebetlerin samimiyeti ve muhtelif dünya meseleleri karşısındaki görüş birliği bir kere daha tezahür etmiştir.”³⁶³

Ne var ki; Batılı müttefiklerin içtenliğine inanan ve onlar doğrultusunda politika üreten Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakanı Adnan Menderes, iktidarlarının son yıllarında yaşanan ekonomik kriz esnasında da Bayar’ın sözünü ettiği gibi ‘*iktisadi refahın temini*’ konusunda ABD’den ya da Avrupalı diğer müttefiklerden beklediği gibi destek alamadı.³⁶⁴ Oysa; Adnan Menderes ABD ile olan ilişkilere her zaman çok güvenmişti.

---

³⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi, İ:1, C:10, T:3, 01 Kasım 1959, aynı yer.

³⁶⁴ *İlk ciddi karar 8 Ağustos 1958’de alındı ve Türk lirasının Amerikan doları karşısındaki değeri 2.82’den 9.45 liraya düşürüldü. Ancak devalüasyon resmen ilan edilmedi. Kağıt üstünde eski kur olan 2.82 muhafaza edildi. Tüm ithalat işlemleri, görünmez kalemlerdeki işlemler ve sermaye hareketleri için ABD Doları başına 6.22 TL. vergi konmuştu. Yeni kurun resmen kabulü 27 Mayıs darbesinden üç ay sonra Ağustos 1960’ta oldu. M. Serhan Yücel, *Demokrat Parti*, İstanbul, 2001, s.134.

*“Bir taraftan eski dostlarımız İngiltere ve Fransa ile aramızda mevcut ittifakımızı, diğer taraftan büyük dostumuz Birleşik Amerika ile her gün daha inkişaf eden samimi iş birliğimizin, dış siyasetimizin iki mühim mesnedi addetmekteyiz.”*³⁶⁵

*“Bundan başka büyük müttefikimiz Amerika ile en sıkı münasebetler tesisi suretiyle ordumuzun teçhizi ve takviyesi emrinde istihsal ettiğimiz neticeler şayanı iftihadır.”*³⁶⁶

Bu iyimser yaklaşıma rağmen, 7 Ekim 1959’da CENTO Konferansı’na katılmak ve *en sıkı müttefik* ABD’den 500 milyon kredi talebinde bulunmak üzere Amerika’ya hareket eden Adnan Menderes’i Başkan Eisenhower’ın karşılaması beklenirken³⁶⁷ Hazine Bakanı dahi karşılamamıştı. “*Neler oluyor?*” diye sonra Vatan gazetesi muhabirine, Türkiye’nin Washington Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü’nün verdiği kayıtdışı yanıt durumu açıklıyordu:

*“Amerikalılar Menderes’i çoktan sildiler. Gözden çıkardılar onu! Değil 500-600 milyon dolarlık yeni bir yardım, 1 dolar bile vermemekte kararlılar. Biz bunu ‘hissettiğimizi’ kendisine ilettik. Belki o da her şeyin farkında, ama şansını deniyor. Ümidini büsbütün kestiği an Türkiye’nin dış politikasını değiştireceğinden hiç kuşkun olmasın.”*³⁶⁸

ABD gezisinden eli boş dönmek için uğraş veren Adnan Menderes, Dallas’ta yaptığı konuşmada; ABD’nin sadık müttefik olmaya işaretle Rusların barışçıl çağrılarıyla Türkiye’nin ‘*aldatılmayacağını*’ ve ‘*eksen değiştirmeyeceğini*’ belirtmiş, geniş kalkınma hareketi kapsamında Türk halkının ekonomik olarak çok zorlandığını dile

---

³⁶⁵ Dr. İrfan Neziroğlu, Dr. Tuncer Yılmaz, *TBMM Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları*, C.4, Ankara, 2014, s.76.

³⁶⁶ Neziroğlu-Yılmaz, a.g.e., s. 299.

³⁶⁷ *Cumhuriyet*, 04 Ekim 1959.

³⁶⁸ Orhan Karaveli, *Görgü Tanığı: Bir Gazetecinin Sıradışı Anıları*, İstanbul, 2010, s. 165.

getirmişti. Buna sebep olarak da ‘kuzeyden gelen tehlikeye karşı’ savunma masraflarının Türkiye’yi sıkıntıya sokmasını gösterdi.³⁶⁹ Komünizmin esas gayesinin yalnız Orta Doğu’da bir hakimiyet tesis etmek değil, NATO ile Afrika arasında bir gedik açmak olduğunu ve CENTO’nun komünistlere Orta Doğu’da set çekmek için kurulduğunu hatırlatan Başbakan Menderes, Rus radyolarında ise ‘milletlerarası barışı bozanlara yaranmaya çalışmakla’ suçlanmıştı.³⁷⁰ 10 Ekim 1959’da Eisenhower ile Washington’da görüşen Menderes, Kruşçev’in yaklaşımının Orta Doğu’daki komünizm tehlikesini bertaraf etmediğini belirtmişti.³⁷¹ Adnan Menderes’in komünizm vurgusundaki ısrarının arkasında, Sovyetler Birliği ile arasındaki Soğuk Savaş’ta giderek Mısır’ı merkez alan bir yaklaşım sergileyen Amerikan yönetimini Orta Doğu’daki komünizm tehdidinin geçmediğine dair ikna ederek Türkiye’nin ekonomik ve siyasal olarak desteklenmesini sağlamak fikri yatıyordu. Oysa; yalnızca üç dakika süren görüşme esnasında ABD Başkanı Eisenhower, Başbakan Adnan Menderes’in beklediği ekonomik destek yerine imzalı bir fotoğrafını vermişti.

Türk heyetinin ABD gezisini *Milliyet* gazetesi adına takip eden Abdi İpekçi’nin haberine göre Başbakan Menderes, CENTO’daki Askeri Komite için yüksek rütbeli subaylardan oluşturulacak bir *kumanda heyeti* fikrini ileri sürmüştü. Bu fikrin kabulüyle beraber, CENTO Türkiye’ye Trabzon ve İskenderun limanları için yardımda bulunulmasına karar verdi. Bunun için ABD 10 milyon dolar, İngiltere ise 500 bin sterlin verecekti.³⁷² Yanı sıra; NATO adına Türkiye’nin stratejik mevkillerine 1500 millik nükleer füzeler yerleştirilecekti. Bu haber, Menderes’in ‘*Rus sulh taarruzları bizi asla korkutmadı*’ demeciyle birlikte verilmişti.³⁷³

Amerika gezisinde Adnan Menderes’in ‘pek sönük’ karşılandığı ve Türkiye lehine kazanımların yeterli olmadığı yönünde eleştiriler yoğunlaşırken, *Cumhuriyet* gazetesi başyazarı Nadir Nadi Menderes’in gezisi hakkında olumlu addedilebilecek bir yazıyı köşesine taşıdı. Böyle bir yazının kaleme alınmasında, gazetelerin arka arkaya kapatılarak

---

³⁶⁹ *Cumhuriyet*, 13 Ekim 1959.

³⁷⁰ *Cumhuriyet*, 17 Ekim 1959.

³⁷¹ *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1959, *Milliyet*, 10 Ekim 1959.

³⁷² *Milliyet*, 10 Ekim 1959.

³⁷³ *Milliyet*, 13 Ekim 1959.

cezalandırılmasının ve muhalif gazetecilerin hapisanelere gönderilmesinin payı olduğu muhakkaktı. Tecrübeli gazeteci Nadi, Menderes'in gezisinin 'faydasız' olduğunu söylemeye imkan olmadığını' belirtmişti.³⁷⁴ Benzer bir bakış açısıyla Başbakan, muhaliflerin eleştirilerini şiddetle reddederek Amerika'dan umduğu yardımı alabileceğine dair inancını sürdürdü. Mecliste CHP vekili Turgut Göle ile yaptığı tartışmada beklentisi eleştirilen Başbakan şöyle demişti:

"(...) Yüksek seviyede ve fevkalâde ehemmiyetli münasebetlerle, ittifak muahedesiyle yakın ve samimî dostlukla birbirimize bağlı bulunduğumuz Amerika Hükümeti ve milletiyle aramızda geniş ölçüde yanlış anlamalar yaratılmasına sebep olacak bir tarzda konuştuğunu elbette müşahede buyurdunuz. Bunun, şimdiye kadar bu vadiye ortaya çıkmış birçok kabahat ve suçlar gibi, memleket aleyhine olduğundan asla şüphe yoktur. Falan gazete filân mecmua gibi, birtakım gazete ve mecmua isimleri bahis-mevzuu etmek suretiyle sanki bu gazete ve mecmualar devletmiş, Amerika Hükümeti imiş gibi onları şahit göstermek suretiyle, Türkiye'ye yardım yapılmamasının haklı olduğunu, Türkiye'ye yardım yapılmasının yersiz olduğunu iddia etmeye çalıştı. Ne olursa olsun millî menfaatlerimizin Türkiye'ye yapılacak yardımda olduğunu elbette hiç kimse inkâr edemez. Bu nasıl bir ihtirastır ki, Türkiye'ye yardım yapılmak bahis mevzuu edildiği zaman, Türkiye'ye yardım yapılmasın diye, tir tir titremektedirler. Muhterem Arkadaşlar, aylardan beri büyük bir telaş içindedirler. Amerika ile tekrar konuşmalar başlayacak, (Amerikan Başkanı 'muhterem' Eisenhower'in İktisat ve Maliye Müşaviri) Randall gelecek, belki bir yardım yapılacaktır. Bu sebepten dolayı Halk Partisinin ne derecelere kadar telaş içine düştüklerini bütün millet esefle ve elemle müşahede etmiş bulunuyor."

Aynı zamanda CHP Genel Sekreter Yardımcılığı görevini yürüten Turgut Göle'nin, Amerikan yardımına işaretlerle *"Türkiye ecnebi yardımına bu kadar muhtaç mıdır?"*, sorusuna Menderes'in verdiği yanıt çarpıcıdır:

---

³⁷⁴ Nadir Nadi, "Yeni Dünyadan Kısa Notlar", *Cumhuriyet*, 25 Ekim 1959.

*“Muhterem Arkadaşlar, Türkiye Amerikan yardımına muhtaçtır. Amerika, Türkiye’ye muhtaçtır. Muhterem Arkadaşlar, Amerikan yardımı olmamış olsaydı silahsız, cephanesiz, talimsiz, terbiyesiz her türlü teçhizattan ve bakımdan mahrum olarak bırakmış oldukları Türk ordusu elbette bugün bütün dünyanın takdir ile ve hatır sayarak baktığı ordu haline gelmezdi.”*³⁷⁵

Demokrat Partililer, Batı’ya bağlı kalmalarının karşılığında desteğin kendilerinden esirgenmeyeceğine duydukları inançla davransalar da sonuçlar aksi yönde seyretti. Dış yardım olmaksızın Türkiye’nin ayakta kalamayacağını savunan Adnan Menderes, kendisini dışa bağımlı iktisadi politikaları nedeniyle eleştirenlere ABD yardımlarının zorunluluğunu her fırsatta anlatmaya devam etti. Ancak ABD, Eisenhower Doktrini ile Orta Doğu politikasında gideceği yolu hissettirmiş, bundan böyle başta Sovyet yanlısı olduğu bilinen Mısır olmak üzere Arap ülkeleriyle iyi ilişkiler geliştirmeyi ön plana almıştı. Mısır demiryolları için kredi açan ABD, Süveyş Kanalı’nın işletilmesi ve iyileştirilmesi için Dünya Bankası’ndan Mısır’a 56 milyon dolarlık kredi verilmesinde de etkili oldu.³⁷⁶

“Türkiye: Amerika’nın Unutulmuş Müttefiki” kitabında Yale Üniversitesi’nden politik bilimci Dankwart Rustov durumu şöyle değerlendirmişti:

“Büyük ölçüde bu Türk engeli sayesinde Sovyetlerin Arap ülkelerindeki başarıları küçümsenmeyecek çapta olmasına rağmen daima pamuk ipliğine bağlı kalmış; bu ülkelerin liderlerine isterlerse Sovyet etkisini azaltma veya tümüyle kaldırma seçeneğini vermiştir. Değişik zamanlarda Sovyetler ile flört etmiş ve bazılarının zaman zaman Sovyet askerlerine ve üslerine ev sahipliği yaptığı birçok Orta Doğu hükümeti, Kuzey Kanadı

---

³⁷⁵ Neziroğlu-Yılmaz, a.g.e., s.593.

³⁷⁶ Cumhuriyet, 30 Aralık 1959.

olarak adlandırılan toprak engeli tarafından korunmaları sayesinde istediklerinde bu ilişkiyi kesebilmişlerdir.”³⁷⁷

8 Ağustos 1959 tarihli *Milliyet* gazetesinde yer alan *Johnny Hazard* isimli bir çizgidizide geçen diyalog, Türkiye’deki ABD imajına dair yeni söylemi tahlil bakımından ilginçtir. Sözkonusu çizgidizide, diziye adını veren *Johnny* karakteri bir Rus denizaltı mürettebatı tarafından yakalanıyor ve casus olmakla suçlanıyordu. *Johnny* casus olmadığını söylese de ikna edemediği Rus komutanın ona verdiği cevap o günün Soğuk Savaş izlenimini yansıtmaları bakımından dikkat çekiciydi: “*Biz Amerikalıların samimiyetine güvenmeyiz!*”³⁷⁸

Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise Demokrat Parti açısından başarısızlıkla sonuçlanan ABD gezisinden sonra bile Batı’nın kreditor rolünün devamlılığını savunmaya devam etti. 29 Kasım 1958’de Çorlu’da verdiği nutukta şöyle haykırıyordu:

“Kıskançlar, dış yardımı istemeyenler, milli kalkınmayı istemeyenlerdir. Milli kalkınmaya mani olmak isteyenler, milli irade karşısında karınca gibi ezileceklerdir.”³⁷⁹

Orta Doğu krizlerinin ve vaad edilen ekonomik yardımların kesintiye uğratılmasından başka, NATO üslerinin kapsam dışında kullanılması da Amerika ile Türkiye’nin arasındaki korelatif bağı zedeleyen bir diğer neden oldu. Türkiye’nin Birleşik Devletler ile olan ilişkilerine yeniden olumlu bir politik çehre kazandırabilmek adına, ABD Başkanı Eisenhower 6 Aralık 1959’da Türkiye’yi ziyaret etmiş ve *İşbirliği Antlaşması*’nın ‘güvenlik’ ve ‘savunma’ merkezli bir dayanışmayı temsil eden içeriğinde ABD’nin tutarlılığını göstermek istemişti. Adnan Menderes ziyaret öncesinde ABD Başkanı’nın ziyaretini haber veren mektubuna şöyle yanıt vermişti:

---

³⁷⁷ Oral Sander, Der- Melek Fırat, *Türkiye’nin Dış Politikası*, İstanbul, s. 230.

³⁷⁸ *Milliyet*, 08 Ağustos 1959.

³⁷⁹ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İstanbul, s.217.

“Sayın Başkanım,

6 Aralık’ta Türkiye’ye gelerek bizleri onurlandıracağınızı öğrenmekten derin bir memnuniyet duydum.

Bu, benim ve hükümet üyelerim için büyük bir ayrıcalık olacaktır. Aynı zamanda size, dünya çapında barış ve güvenliği sağlamak üzere özgür uluslar arasındaki dayanışmayı güçlendirmek için yorulmak bilmeyen çabalarınızdan ötürü ne kadar minnettar olduğumuzu bir kez daha ifade edebilir miyim?

Sayın Başkanım, sizinle en yakın zamanda görüşmek umuduyla.”³⁸⁰

Öte yandan; Rus lider Kruşçev ülkesinin ABD ile müşterek bir barış perspektifi yaratabileceği düşüncesiyle uluslararası bağlamda yeni bir dönem başlatmaya hazırlandı. Böyle yaparak Sovyetler Birliği hakkında dünyaya ABD’den yayılan kötücül propagandanın önüne geçmek istiyordu. Birleşik Devletler ile II. Dünya Savaşı’ndan beri görülmemiş bir temasa kalkıştı ve bu yönde diplomatik bir atak sağladı. Ocak 1959’da Başbakan Birinci Yardımcısı Mikoyan ve hemen arkasından da Parti’nin nüfuzlu üyelerinden Frol Kozlov Amerika’yı ziyaret etti. Amerika Başkan Yardımcısı Richard Nixon bu ziyaretleri iade için Moskova’ya gittiği gibi, Kruşçev’i de Amerika’yı ziyarete davet etti. Nikita Kruşçev’in Amerika ziyareti 15-27 Eylül 1959 tarihleri arasında gerçekleşti. Kruşçev’in ziyareti, Rus devlet adamının tasarladığı biçimde Birleşik Devletler ile Sovyetler Birliği arasında bir sempati uyandırdı. Zira yapılan konuşmalarda ve yayınlanan ortak bildiride, iki süper devletin barışın korunmasında ortak sorumluluğa sahip oldukları belirtildi.³⁸¹

ABD’nin Sovyetler Birliği ile gerilimi azalan bir diyaloga girişmesi Türkiye’de de olumlu bir karşılık bulmuştu. Öyle ki; Türkiye’nin Batı perspektifiyle dış politikasını tesis etmesinden ötürü, kendisiyle Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiyi ve iletişimi gözden geçirmek üzere ABD’yi izlediği söylenebilir. ABD’den, önceki müttefiklik koşullarına

---

³⁸⁰ *Exchange of Messages Between the President and Prime Minister Menderes of Turkey Concerning the President's Forthcoming Visit to Ankara, 17 Kasım 1959, Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project. <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=11582>.*

³⁸¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 277.

paralel bir destek göremeyen Türkiye bundan sonra, öngörüldüğü gibi dış politikada alternatif yaklaşımlara kapı araladı. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın 1 Kasım 1959'da Sovyet tehdidinin yumuşadığını belirttiği TBMM'deki konuşmasını, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne bakışının değişmeye başladığı şeklinde değerlendirmek mümkündür:

*“Sayın milletvekilleri, son bir sene içinde sulh ve istikrarın gerçekleşmesi bakımından beslenen ümitleri kırıcı birtakım hâdiselerin zuhur ettiğini görmüş bulunuyoruz. Umumiyetle milletlerarası komünizmin çeşitli bölgelerde ihdas ettiği bu hâdiseler yanında, Sovyet Rusya'nın takip etmeye başladığı, şahsi temaslar temini suretiyle ferahlık yaratma siyaseti de gittikçe daha geniş bir şekilde gelişmekte ve bu hareketler, emniyetsizlikten muzdarip ve hakiki sulha hasret çeken demokrasilerde az da olsa iyimserlik ümitleri doğurmaktadır. Sovyetler Birliği Başvekilinin Amerika Birleşik Devletleri Reisicumhuru tarafından davet olunması da umumi gerginliği hafifletmek maksadıyla Batı aleminde her fırsattan istifade için sarf edilmekte olan devamlı gayretlerin takdire değer bir örneğidir.”*³⁸²

ABD'nin CENTO'da hala 'aslî aza' olmayışına değinen CHP lideri İsmet İnönü de Sovyetler Birliği ile yeni bir döneme girilmesi taraftarıydı. 25 Şubat 1960'ta TBMM'de yaptığı konuşmada bu yönde duyulan hoşnutluğu dile getirmişti:

“Yakın komşumuz Sovyet Rusya ile münasebetlerimizin iyileşme istidadı göstermesinden memnuniyet hissederiz. Dünya barışının konuşmalarla aranması yolunun açılması bizi sevindirmiştir. Bu yolun kaybolmamasını ve büyük devletler arasında daimî araştırmanın devam etmesini ciddi olarak istiyoruz. İlk temaslarda derhal büyük başarıların elde edilmesi gibi bir hayal beslemiyoruz. Cihan barışının temini uzun çalışma ve uzun sabır meselesi haline gelmiştir. Bu uzun araştırmada Cumhuriyet Halk Partisi olarak Türkiye'nin daima kolaylaştırıcı istikamette çalışması için elimizden geldiği kadar uğraşacağız. Bizim içinde bulunduğumuz müdafaa sisteminde, sadık ve

---

³⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, İ:1, C:10, T:3, 01 Kasım 1959, s. 14.

dürüst bir müttefik olarak vaziyetimiz mütalâa edilirken kendisine karşı ayrıca hiçbir menfi his beslemediğimize Sovyet Rusya'nın komşu olarak emin olmasını isteriz.”³⁸³

ABD'nin Türkiye'ye verdiği bölgesel teminatların yetersizliğinin ve Türkiye üzerindeki çıkarlarının giderek daha tartışılır hale gelmesi ile açılan Sovyetler Birliği perspektifi kısa zamanda diplomatik girişimlere taşındı ve Başbakan Menderes'in 12 Temmuz 1960'ta Nikita Kruşçev'in daveti üzerine Moskova'ya gideceği ilan edildi. Aynı açıklamada bir süre sonra da Kruşçev'in Türkiye'ye iade-i ziyarette bulunacağı belirtilmişti.³⁸⁴ Yıllarca sürdürülen anti-komünist kampanyalar ile ABD'nin güdümünde bir politika seyreden Demokratlar için bu hiç şüphesiz yeni ve cesur bir atılımdı. Menderes'in, 'Sovyetlerin barışçıl tuzaklarına düşmeyeceğiz' fikrini taçlandığı ve 'eksen değiştirmeyeceklerini' vurguladığı ABD gezisindeki tutumundan çok farklı olarak Türkiye açısından bambaşka bir dönemin kapısı aralanıyordu. Her ne kadar; sözkonusu ziyaret *Amerikan yardımını arttırmak üzere fevri bir adım olarak* değerlendirilmiş olsa da³⁸⁵ Adnan Menderes'in Moskova ziyaretini gündeme alan *Le Monde* gazetesi, Menderes'in dış politikasında bir değişiklik olmadığını, ancak uzun vadede etkilerinin hissedilebileceğini yazmıştı. Aynı gazete, Türkiye'nin iktisadi beklentilerinin Sovyetler Birliği tarafından karşılanma umudu taşıdığı yönündeki rivayetlerden de söz etmişti.³⁸⁶ Bunda Türkiye'nin ABD'den umduğunu bulamaması ve Demokrat Parti'nin sıklıkla eleştirilen dışa bağımlı politikalarının tezahürü vardı.

Ne var ki; planlanan görüşmeler 27 Mayıs 1960 darbesi nedeniyle gerçekleştirilemedi. Başbakan Adnan Menderes'i idama götüren süreçte, Sovyetler Birliği ile bu yakınlaşmanın etkili olduğu tartışmaları kesintisiz sürerken, darbenin gerisinde ABD'nin olduğu varsayımı kuvvetli görüldü.³⁸⁷

---

³⁸³ TBMM Zabıt Tutanakları, I:47, C:3, T:3, 25 Şubat 1960, s. 497- 498.

³⁸⁴ *Milliyet*, 12 Nisan 1960.

³⁸⁵ M. Piri, "İnkılap Hükümetinin Dış Politikası", *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1960, s.3.

³⁸⁶ M. Piri, "Le Monde'a göre Menderes'in Moskova Ziyareti", *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1960, s.3

³⁸⁷ *Bu tarihten sonra Sovyetler Birliği ve Türkiye'nin arası 'U-2 Krizi' olarak adlandırılan olayla yeniden açıldı. Pilot Francis Gary Powers idaresindeki U-2 uçaklarından biri 1 Mayıs 1960 günü Türkiye'deki Adana-İncirlik havaalanından kalkıp, Pakistan'da Peşaver üzerinden Sovyet topraklarına girdikten bir süre sonra motorlarının arıza yapması üzerine

Türkiye'nin darbe sonrası iktidarını meşgul eden ve yıpratın en kritik meselesi Aralık 1963'te Rumların Türk köylerini yakarak Türkleri katletmesiyle patlayan Kıbrıs olaylarıydı. Doğal olarak; Orta Doğu'daki dengeler içinde nüfuzlu bir konuma yerleşmekten çok bir buhran halini alan Kıbrıs meselesini çözmek Türkiye'nin önceliğı halini aldı. Rumların Kıbrıs'ta Türklere yaptığı vahşet Türk basınının günlerce manşetlerine taşınmıştı. Bu olaylar nedeniyle halk galeyana gelmişti. Türkiye, 21 Aralık 1963'te olaya ağırlığını koymasını için ABD'ye başvurdu. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, 25 Aralık'ta ABD Başkanı Lyndon B. Johnson'a gönderdiği mektupta 'bu katliamın hemen durdurulması için' elindeki bütün olanakları kullanmasını istemişti. Başkan Johnson ise 26 Aralık'taki cevabi mektubunda garantör devletlerin barışçı çözüm yoluna yardım edecek herşeyi yapacağını belirtmişti. Ancak ABD destek konusunda isteksiz kaldı.³⁸⁸

---

alçalmak zorunda kalınca Sovyet radarlarına yakalandı ve düşürüldü. Pilot sağ olarak kurtulmuştu. Uçağın uçuş planı Sovyet toprakları üzerinden geçip Norveç'e kadar uzanmaktı. Amerikan Milli Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA) 3 Mayıs'ta yaptığı bir açıklamada, kendi teşkilatlarına ait bir 'araştırma' (research) uçağının Türkiye'de Van civarındaki dağlık bölgede düşmüş olabileceğini bildiriyordu. Halbuki U-2 uçakları Amerikan Merkezi Haberalma Teşkilatı (CIA) tarafından kullanılmaktaydı ve U-2 uçaklarının da meteorolojik araştırma ile ilgisi yoktu. ABD bu yüksek irtifa uçağının istihbarat uçuşu yaptığını kabul etti. Norveç'in de protesto ettiği olayla ilgili olarak Sovyetler Birliğı, ABD Dış İşleri'nin 9 Mayıs tarihli konuyu açıklayan tebliğine karşı hemen ertesi gün ABD'ye bir nota vermiş ve Amerikan uçaklarının Sovyetler Birliğı ile ilgili istihbarat faaliyetini Amerikan hükümetinin hesaplı politikasının bir sonucu olarak değerlendirmişti. Sovyetler Birliğı bu olaydan Türkiye'yi de sorumlu tuttu. Bknz: Armaoğlu, a.g.e., s. 306, *Cumhuriyet*, 10 Mayıs 1960-13 Mayıs 1960.

³⁸⁸ Lyndon B. Johnson: "Messages to the President of Turkey and to the President and Vice President of Cyprus", 26 Aralık 1963, by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project; <http://www.presidency.ucsb.edu>; *Department of State Bulletin*, Vol. L., No.1282, 20 Ocak 1964, s.90; Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, Ankara, 2016, s. 304.

Başkan Johnson'ın mektubu şöyleydi:

"Sayın General Gursel,

Kıbrıs'ta yaşanan trajik olaylarla ilgili 25 Aralık tarihli telgrafınızı aldım. Ben de çok endişeliyim ve aşağıdaki mesajı Cumhurbaşkanı Makarios'a ve Başkan Yardımcısı Kutçuk'a gönderdim. Bu mesaj, sizi temin ederim, içten duygularımı temsil ediyor.

Huzurlu bir çözüme yardımcı olmak için makul bir umut veren üç garantör yetkili tarafından önerilen her türlü işlemi desteklemek için elimden gelen her şeyi yapmaya devam edeceğimden emin olabilirsiniz. Saygılarımızla,

Lyndon B. Johnson"

Bir başka hamle olarak Makarios'a verilen notaya rağmen Kıbrıs buhranı sona ermediğinden Başbakan İsmet İnönü olaylara müdahale etmek amacıyla Kıbrıs'a çıkartma kararı aldı. ABD Başkanı Lyndon Baines Johnson'un Kıbrıs sorununa ilişkin olarak İsmet İnönü'ye iletilmek üzere Türkiye'deki ABD Büyükelçisi Raymond Hare'ye 5 Haziran 1964'te şifreli teleks ile gönderdiği mektupta Türkiye'nin aldığı bu karardan vazgeçmesi, hemen sahadan çekilmesi isteniyor ve ABD'ye danışmadan atılacak her adımdan sorumlu tutulacağı bildiriliyordu. Baştan beri ilgisiz kalan ABD'nin birdenbire konuya müdahil olma isteği şaşırtıcıydı. Siyasi tarihe '*Johnson mektubu*' olarak geçen ve diplomasi sınırlarını aşan mektup ile Türkiye'nin, ABD yaklaşımını yeniden değerlendirmesi gerektiği bir kez daha gözler önüne serilmişti. Mektubunda ABD Başkanı Johnson, Türkiye'nin NATO vecibelerine dikkat etmesini istemiş, Türk-Yunan savaşı çıkması halinde Sovyetlerin Türkiye'ye askeri bir müdahalede bulunabileceğine, ABD'nin de buna sessiz kalabileceğine dair bir tehditte bulunmuştu. Türkiye-ABD ilişkilerinde bir milat niteliğinde sayılan mektubun içeriği 13 Ocak 1966'da Cüneyt Arcayürek imzasıyla *Hürriyet*'te yer alana değin Türk kamuoyunda infial yaratmamak için tam metniyle verilmemişti.³⁸⁹ Gerek üslubu, gerekse içeriği nedeniyle Türkiye tarafından öfkeyle karşılanan mektupta Türkiye'nin harekete geçmeden önce ABD ile istişare etmesi isteniyor, Türkiye'nin tek taraflı karar alamayacağı uyarısı yapılıyor ve *NATO müttefiklerinizin tam rıza ve muvaffakatleri olmadan Türkiye'nin girişeceği bir hareket neticesinde ortaya çıkacak bir Sovyet müdahalesine karşı Türkiye'yi müdafaa*

---

³⁸⁹ *Hürriyet*, 13 Ocak 1966.

Hürriyet'in manşetinde 13 Ocak 1966 tarihinde "Herkesin merak ettiği mektubu elde edip açıklamak bir gazetecilik görevidir" denilerek "İşte Johnson Mektubu" başlığıyla haber yayımlanır. Arcayürek, bu haberin öyküsünü şöyle anlatır:

"Türkiye Kıbrıs'a bir çıkarma hazırlığı içinde. İsmet Paşa kararlı, Amerikan elçisi Raymond Hare'in çağrılmasını ve kararın bildirilmesini söylüyor. Elçi 'Bana lütfen üç saat izin verin, bu meseleyi düşüneyim' diyor. Dönüyor ve içinde 'Bu çıkarmayı yapamazsınız' diyen bir mektup getiriyor. Gerekçeleri şu: Silahı bizden alıyorsunuz, bu silahlarla Kıbrıs'a çıkarma yaparsanız müdahale ederiz! 1965'te iktidar değişti. Böyle bir mektup olduğu çıktı ortaya. Herkes bu mektubun peşinde. Mektubu yayınladık. Nasıl elde ettiğimi söyleyemem. Johnson mektubunun en önemli tarafı, Türkiye'nin gözünü açmasıdır. Türkiye yalnızca Amerika'ya bağlı bir dış politikanın acısını hissetti ve bir sömürge devleti gibi davrandığında bunun bedelini gördü." *Cumhuriyet*, 23 Haziran 2015.

etmek zorunluluğunun ortadan kalktığını ve dolayısıyla Türkiye'nin yalnız bırakılacağını hatırlatıyordu.³⁹⁰

CHP'liler Başkanlığa verdiği önerge ile 15 Haziran 1964'te gizli oturumda açıklanan Johnson'ın mektubunun neşrini talep etmişlerdi. Önerge sahiplerinden İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca, “*Meselenin mihrak noktasının tespit edilmesi lazımdır. Türkiye'nin Kıbrıs'a karşı teşebbüsleri niçin sonuçlandırılmamıştır? Bunda hangi amil rol oynamıştır? Bunu Türk kamuoyunun bilmesi lazımdır*”, diye konuşmuştu.³⁹¹

İsmet İnönü, 13 Haziran 1964'te ABD Başkanı'na Türkiye'nin kırmızı çizgilerini ifade eden ve gerekçelerini açıklayan bir yanıt vermiş, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda eylemlerinde özgür olduğunu vurgulamıştı. Nitekim; birkaç hafta sonrasında Türk uçakları Kıbrıs üzerinde uçmaya, Yunanlılara psikolojik hamle yapmaya başladı. Mesaj açıktı: Türkiye savaşa hazırды.³⁹² Türk Hava Kuvvetleri Kıbrıslı Türklere destek vermek için 8-9 Ağustos'ta Rum mevzilerini bombaladı.³⁹³

Mektubun kamuoyuna açıklanmasını takip eden süreçte, Kıbrıs'a müdahalede gecikildiği yönünde tartışmalar yoğunlaşmış ve İsmet İnönü ABD'nin yönergelerini dikkate almakla eleştirilmişti. Oysa; Kıbrıs meselesindeki tatsız diplomatik ataklar nedeniyle Türk-Amerikan ilişkileri Demokratların döneminde olduğundan çok farklı bir yere doğru seyretmiş, Amerikan Başkanı'nın haddini aşan mektubu anlamlı bir manevrayla ciddi bir karşılık bulmuştu. ‘Müttefiklik’ ile ‘bağımlılık’ arasındaki tanımlama farkında, Türkiye'nin ABD'nin ekonomik desteğine duyduğu gereksinim nedeniyle, kendi iç ve dış politikasında asla bir ‘danışan’ ve/veya ‘direktiflere açık’ bir pozisyonunun olamayacağını altı çizilmişti. İnönü'nün cevabi diplomasisinde kışkırtıcılığı bertaraf etmek üzere akıllıca davrandığını savunan *Milliyet* gazetesi yazarı Abdi İpekçi de 10 Haziran 1964'te köşesinde, ekonomik desteklenme talebinin ABD tarafından yanlış anlaşıldığını vurgulamıştı:

---

³⁹⁰ <https://history.state.gov/historicaldocuments>; Department of State, Central Files, POL 23-8 CYP; *Hürriyet*, 13 Ocak 1966. Bknz: Ek.

³⁹¹ *Milliyet*, 29 Aralık 1965.

³⁹² Jacob M. Landau, *Johnson's 1964 Letter to İnönü And The Greek Lobbying At The White House*, Jerusalem, 1979, s.46-47.

³⁹³ *Cumhuriyet*, 08 Ağustos 1964.

“Herhalde son olay Türk-Amerikan münasebetlerinin bir dönüm noktasını teşkil edecektir. Gerçi Amerikalı dostlarımız kendilerine gösterilen her kırınlığı ‘geçici’ telakki etmek ve Türk dış siyasetindeki değişiklik ihtimallerini ‘şantaj’ olarak değerlendirmek eğilimindedirler.

Kendilerine bu güveni yapmakta oldukları yardımlardan vazgeçemeyeceğimiz konusunda besledikleri kanaatin verdiği anlaşılmaktadır. Ancak Amerikalı dostlarımız dış politikada meselelerinde sık sık yanılmışlardır. Şayet Türkiye’deki gelişmeleri de yukarıda tahlile çalıştığımız şekilde değerlendiriyorlarsa yeni bir yanılma arifesindeler. Zira Türk kamuoyu şimdi her şeyin üstünde tuttuğu Kıbrıs davasında ABD tarafından bir ihanete uğradığını görürse münasebetlerini bir şantaj olarak değil, fakat tabii bir tepki neticesinde gözden geçirecektir. Türklerin milli hassasiyetlerine ne derece bağlı, ne kadar heyecanlı insanlar olduğunu bu gibi durumlarda hislerini ve şereflerini dolarlara feda edemeyeceklerini bilirler.”³⁹⁴

Son gelişmelerin ışığında, ABD’nin Türkiye’nin karşısında hasmane tutum sergilemiş bir devlet olarak konumlandırılması CIA raporlarına da yansımıştı. Raporda, Türkiye’nin Kıbrıs’a verdiği önemin, niyetin ve konumunun ABD tarafından algılanamadığı ve anlaşılamadığı belirtiliyordu. Başkan Johnson’ın İnönü’ye mektubu kadar başka herhangi bir eylemin Türkiye-ABD ilişkilerini bu denli geriye götüremeyeceği de vurgulanmıştı. Başkan Johnson’ın Türkiye’den müdahale etmemesini isteyen mektubun Türkiye’de derin bir güvensizlik ve bir şok etkisi yarattığı, Türkiye’nin uluslararası ilişkilerde ABD’den daha bağımsız bir hale gelmesinin zorunluluğunu ortaya çıkardığı bildiriliyordu.³⁹⁵

Başkan Johnson’ın Başbakan İnönü’ye gönderdiği bu manasız ve sert mektup,³⁹⁶ Türkiye’yi 1945’ten beri münasebetlerinin gayet soğuk olduğu Sovyetler Birliği’ne yaklaşmaya ve bu ülke ile münasebetlerine yeni bir şekil vermeye sevk etmişti. Onun

---

³⁹⁴ Abdi İpekçi, “Durum: Türk-Amerikan Münasebetlerinde Dönüm Noktası”, *Milliyet*, 10 Haziran 1964, s.1.

³⁹⁵ CIA, “Turkish Reaction to President’s Johnson’s Letter to Prime Minister Inonu”, E0 12958, 98-63/10a, 06 Haziran 1964.

³⁹⁶ *ABD Dış İşleri Bakan Yardımcısı ve aynı zamanda Kıbrıs uzmanı George Ball “Hayatımda bu kadar gaddar bir diplomatik mesaj görmedim” demişti. Ball, Başkan Johnson tarafından Türk-Yunan hükümetleriyle görüşme yapmakla görevlendirilmişti. *Cumhuriyet*, 11 Haziran 1964.

içindir ki, bir Sovyet heyetinin ‘Kıbrıs buhranı’yla gözünü açan’ Türkiye’yi ziyaret ettiği Ocak 1965’ten³⁹⁷ itibaren Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki münasebetlerde, bilhassa ekonomik alanda birdenbire bir sıçrama yaşandı.³⁹⁸

IV.4. Kıbrıs Meselesinde İsrail’in Tarafsızlığının Türkiye ile İlişkilerine Etkisi

Irak devrimi, akabinde Türkiye’nin istikrarlı kılmaya çalıştığı Bağdat Pakti’ndan Irak’ın çekilmesi, İngiltere’nin Ürdün’e müdahalesi, ABD’nin Lübnan çıkarması gibi peşpeşe yaşanan gelişmeler esnasında Türkiye ve İsrail ‘*ortak bir çevre/ortak bir düşman*’ algısında birleşmişti. İki ülkenin Amerikan yanlısı politikalar güderek, Nasır’ın Mısır’ına açık destek veren Sovyetlere karşı tutumları ve *Nasirizm* kavramını yaratan Arap milliyetçiliğine bakış açısı aynı oldu. İki devlet de anti-Sovyet/ anti-komünizm politikasına ve Arap milliyetçiliğinin yayılmacı siyasetine karşı Batı ile işbirliği halinde tavır aldı.

Türk hükümetinin, zaman zaman Arap ülkeleriyle ilişkilerini kopma noktasına getiren ABD menşeli dış politikası, Filistin meselesi üzerinden İsrail ile diplomasisini şekillendirdi. Her iki ülke de genel yaklaşımları itibariyle *Amerikancı* addedilen uluslararası politikaları bakımından kesişiyordu. Bununla birlikte İsrail, 1958’de temeli atılan gizli stratejik ortaklıkların ardından Türkiye’nin Orta Doğu’da uzlaşımçı rolüne daha çok değer verdi. Bu ilişki, tarafların ılımlı yaklaşımlarıyla pekiştirilirken, Kıbrıs meselesinin öncelikli bir hal almasından sonra İsrail’in Arap ülkelerinin tersine Türkiye’ye destek verir görünmesiyle daha da sıcak bir seviyeye taşındı.

---

³⁹⁷ Kayhan Sağlamer, “Dünden Bugüne: Türk- Sovyet İlişkilerinde Yeni Safha”, *Cumhuriyet*, 05 Ocak 1965, s.3.

³⁹⁸ Armaoğlu, a.g.e., s. 315.

İsrail Kıbrıs görüşmeleri sürecinde, ABD Başkanı Johnson'ın 'olay' olan tehditkar mektubuyla yeni bir döneme giren Türkiye-ABD ilişkilerinden bağımsız bir biçimde konum almaktan çekinmedi. Amerikan desteğini umduğu gibi bulamayan Türk makamları, İsrail'in Kıbrıs konusunda Türkiye'ye destek vermesi ile bu devletle ilişkileri yoğunlaştırma çabasına girişti. Hükümetin davetlisi olarak İsrail'e on günlük bir geziye giden ilk Köy İşleri Bakanı Lebit Yurdoğlu da bulunduğu konferansta Türkiye ve İsrail'in yalnızca ticari ve kültürel olarak değil, Yakın Doğu'daki siyasi gelişmelerde de güçlü bağlarla birleştiğini söylemişti. Bakan, aynı zamanda İsrail Devleti'nin Araplarca nasıl tehdit edildiğinin bilindiğini, gerekli bir durumda Türkiye'nin sessiz kalamayacağını belirtmişti.³⁹⁹

İsrail kamuoyunda Türkiye lehinde yorumlar sıklaşmıştı. Türkiye ve Yunanistan arasında bir savaş çıkarsa, bu savaşın İsrail'e iki dost ülke olan taraflarla ilişkileri yakından etkileyeceği düşünülüyordu.⁴⁰⁰ İsrail başlangıçta bu konuda tarafsızlığını korudu, ancak; Ada'nın Yunan yönetiminde kalması daha kolay bir çözüm olarak değerlendirilse de büyük Arap baskısı karşısında İsrail'e nezaketini ve hoşgörüsünü sürdüren Türkiye'yi yalnız bırakmanın doğru olmayacağı fikri her geçen gün kuvvet kazandı. ABD'den yayın yapan Siyonist gazete *The Sentinel* "İsrail bu çatışmada Türkiye'yi destekliyor", diye yazmıştı.⁴⁰¹ Dahası, İsrail Yunan milislere silah satmayı reddetti.⁴⁰² Kıbrıs meselesinde İsrail'in Türkiye'nin tarafında ağırlığını koymasının son derece anlamlıydı. Aslında bu durum, Türk hükümetinin İsrail'e bakışındaki değişimin tezahürüydü. Kocaeli milletvekili Nihat Erim 9 Ocak 1963'te TBMM'de yaptığı konuşmada Araplar lehine Türkiye'nin İsrail'e koyduğu mesafeyi tartışmaya açmış ve şöyle demişti:

"Türkiye'nin kendi bölgesinde tabii dostu olması lâzım gelen devletlerden birisi de İsrail'dir. İsrail'den bahsederken, Arap dostlarımızın, Arap kardeşlerimizin bu konuda ne kadar hassas olduğunu bilmez değilim. Onlara karşı her Türkün kalbinde

---

³⁹⁹ *Bnai Brith Messenger*, 17 Temmuz 1964.

⁴⁰⁰ David Horowitz, "Behind The Scenes At The United Nations Cyprus: Threat to Peace", *Bnai Brith Messenger*, 03 Temmuz 1964, s. 10.

⁴⁰¹ *The Sentinel*, 27 Mart 1964.

⁴⁰² *The Sentinel*, 20 Şubat 1964.

menfaatin ötesinde ne türlü sevgi hislerinin yaşadığını herkes bilir. Ama devletlerarası münasebetlerde hislerin de üstünde milletlerin menfaatleri yer alır. 1948 senesinde İsrail Devleti doğduğu zaman bu devleti ilk tanıyanlardan biri Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti olmuştur. Ondan itibaren İsrail ile Türkiye arasında ihtilâf doğurabilecek, soğukluk yaratacak hiçbir hâdisenin geçtiğini bendeniz hatırlamıyorum. Bir tarihte bazı Arap devletlerinin arzularına uymak için İsrail'deki elçimizi geri almış ve hâlâ da yerine göndermemişizdir. Bendeniz bu anormal durumun, iki memleketin menfaati zaviyesinden tekrar mütâlâa edilerek, buna münasip hal şeklinin bulunmasını Sayın Dış İşleri Bakanımızdan bilhassa rica etmek istiyorum.”⁴⁰³

İsmet İnönü de basın toplantısında Orta Doğu'daki son gelişmeleri değerlendirirken 1956'da İsrail ile kopma noktasına gelen diplomatik ilişkilerin yedi yıl sonra yeniden geliştirileceğini beyan etmiş ve politika gazetesi *The Sentinel* bunu “*Türk Başbakanı Yahudi Devleti ile Diplomatik İlişkileri Yeniden Başlatmanın İpuçlarını verdi*” başlığıyla duyurmuştu.⁴⁰⁴ BM'de Kıbrıs görüşmeleri sürerken İsrail Yunanistan'ın diplomatik çağrılarına rağmen Türkiye'nin karşısında oy vermedi. Kaldı ki; İsrail ile Türkiye'nin bağlarının tamamen kopmasını isteyen Arap ülkeleri Kıbrıs meselesinde Türkiye'yi yalnız bırakmış,⁴⁰⁵ Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması için sistemli şekilde şiddet olaylarını tetikleyen Makarios politikası lehinde oy kullanmıştı. Burada, Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini sorumlulukla yürütme gayretinin ve üzerine aldığı risklerin sonucunun izlendiği düşünülmelidir. Türkiye'nin karşısında oy kullanan Arap ülkeleri, Türkiye'ye İsrail ile yakınlaşmasının bedelini bu şekilde ödettirmek istemişti. Yunan gazeteleri Mısır yönetiminin Kıbrıslı Rumları silahlandırmaya söz verdiğini yazdı.

---

⁴⁰³ TBMM Tutanak Dergisi, C:10, B:27, T:2, 09 Ocak 1963, s.650.

⁴⁰⁴ *The Sentinel*, 04 Nisan 1963.

⁴⁰⁵ *Bağılantısızlar da Türkiye'nin karşısında konum almıştı. İkinci toplantıları, 5-10 Ekim 1964'te Kahire'de toplanmış ve 9500 kelimelik “Barış ve Milletlerarası İşbirliği Programı”nı yayınlamıştır. Bu program, bütün ülkelerin, nükleer silahlardan vazgeçmesini, bütün yabancı üslerin tasfiyesini, devletlerin birbirlerinin içişlerine karışmamalarını, yeni sömürgecilik (neo-kolonyalizm) ve emperyalizme karşı çıkılmasını ve bu arada da Kıbrıs'a self-determinasyon hakkının tanınmasını istiyordu. Unutmamalı ki, bu Program'ın yayımlandığı tarihte, Kıbrıs Rumları, Türk toplumuna yaptığı saldırılar ve katliam ile Kıbrıs Cumhuriyeti'ni fiilen sona erdirmişlerdir. Buna rağmen, Bağılantısızların Kıbrıs için “self-determination” hakkından söz etmeleri, politik oyunların ne derece içinde olduğunu gösteren iyi bir örnektir. Armaoğlu, a.g.e., s. 318.

Nasır bu yolla Orta Doğu'daki nüfuzunu yaymayı hedefliyordu. Makarios da çok sayıda oy anlamına gelen Arap ülkeleriyle yakın ilişki kurmanın faydalı olacağına inanıyordu. O nedenle 31 Ağustos 1964'te Nasır-Makarios görüşmeleri sona erdiğinde Kahire radyolarında yayımlanan tebliğde, 'Kıbrıs ve Arap Birliği devletlerinin; Kıbrıs meselesinin adil, toprak bütünlüğü ve halkın meşru özerk yönetim hakkı çerçevesi dahilinde bir hal çaresi bulunması hususunda mutabakata vardığı' duyurulmuştu. Yanı sıra; Arap Birliği'nin Kıbrıs Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünün korunması için 'her türlü yardımı' yapacağı da bildirilenler arasındaydı. Makarios, Nasır ile yaptığı toplantıdan 'son derece tatmin' olduğunu da belirtmişti. Nasır ise doğrudan Türkiye'yi tehdit ediyordu:

“Bizce Kıbrıs’a herhangi bir taarruz ve içişlerine müdahale dünyanın bu bölgesinde barışın ihlali sayılacaktır.”⁴⁰⁶

Başpsikopos 'Filistin meselesindeki Arap tutumunu anladığını' ifade etmişti. Amerika'da basılan gazetesindeki köşesine, İsrail'de yaşayarak durumu aktaran yazar Yehuda Lev, 'yalnızca bu tutumun bile İsrail'in Türklerin Kıbrıs davasında yanında olması için yeterli ve geçerli bir neden' olduğunu ileri sürmüştü.⁴⁰⁷

Nitekim; İsrail'in Türkiye Maslahatgüzarı Moşe Sasson da İsrail'in BM'de çekimser ya da tarafsız kalmasının Türkiye ile ilişkileri iyileştirme yönündeki beklentileri zarara uğratacağını söylemişti.⁴⁰⁸ Bu konuda bir uyarı da siyaset bilimci, gazeteci David Horowitz'den geldi. Makarios'un şiddet yanlısı oluşu, adının sürekli katliamlarla anılışı Yahudi kamuoyunda 'bir dünya savaşı hazırlığı' olarak yorumlanmıştı. Horowitz, kendine destek ararken İsrail'in düşmanı olarak konumlanan Arap ülkeleri ve Yunanistan arasındaki tehlikeli yakınlaşmadan söz ediyordu:

---

⁴⁰⁶ (BCA), İç İşleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Önemli İşler, 030017245411, 31 Ağustos 1964.

⁴⁰⁷ Yehuda Lev, “Nasser, Makarios Link Greek-Turkish Dispute With Palestine Squabble”, *The Sentinel*, 10 Eylül 1964, s.36.

⁴⁰⁸ Bengio, a.g.e, s.58.

“Son birkaç haftadır BM’de huzursuzluk konusu olan Kıbrıs krizi, komşu Orta Doğu hilalinde stratejik bir konum alan komşu tarihi adadaki gelişmeleri yakından takip eden İsrail için gerçek bir tehdit oluşturuyor.

Kıbrıs’ta bir savaş -ve bu bir savaş- Yahudi Devleti’ni doğrudan etkiliyor. İnatçı Makarios, sadece Sovyet yardımını ve teşvikini değil; ayrıca Arap Birliği’nin ve Suriye’nin yardımlarını kabul etti. Böylece İsrail’in yeminli düşmanlarına Doğu Akdeniz’de bir diğer müttefik ve dayanak verildi. İsrailli Yışuv’un güvenliğine gerçek tehlike burada yatıyor.

Kıbrıs ile müttefik olarak Arap Birliği artık İsrail’i çevrelemekle böbürlenebilir. Kuzeyde Suriye ve Lübnan, doğuda Ürdün ve şu anda Batı’da Mısır gambotları ve denizaltıları için dostane bir sığınak Kıbrıs.

Makarios görünüşe göre Kıbrıslı Türklere karşı hırsını tutmak için hiçbir şey yapmayacak. O’nun papazvari fanatizmi yalnızca Ortaçağ çatışmasını tehdit etmekle kalmıyor, olası bir dünya savaşı da teklif ediyor. Ayrıca; Araplara ek olarak Nikita Kruşçev’i de kavganın ortasına çekiyor ve hem Yunanistan, hem de Türkiye’nin bunalımıyla NATO ittifakını parçalamaya niyetli görünüyor. Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere ise bölgedeki Batı çıkarlarının kaybolması ihtimalinden büyük ölçüde rahatsız oldu ve endişelendi. Ateşle oynayarak ikilem için bir çözüm arıyorlar. Bu çözüm de şu anda görünmüyor.”⁴⁰⁹

Arap Birliği ile çıkarları doğrultusunda işbirliğine kalkışan ve bu yakınlaşması İsrail’de ağır bir biçimde eleştirilen Başpiskopos Makarios, İsrail kamuoyundaki negatif imajını değiştirmek ve BM oylamalarını etkilemek gayretiyle İsrail Cumhurbaşkanı Zalman Shazar’a, daha önce başka birçok devlet adamına gönderdiği ve Türklerin ‘barbar’ olduğunu söylediği 9 Ağustos 1964 tarihli genelgeyi ilettili. İsrail Başbakanı ve Dış İşleri Bakanlığı ile yaptığı toplantılar sonucu Shazar genelgenin karşılığında Makarios’a, insani temelde üzüntüsünü ifade eden ve yardım gönderme olasılığının

---

⁴⁰⁹ David Horowitz, “Behind The Scenes: Makarios Pro-Arab Stand Imperils Israel”, *Bnai Brith Messenger*, 21 Ağustos 1964, s. 18.

incelendiğini belirten bir yanıt vermişti.⁴¹⁰ Shazar, Dış İşleri Bakanlığı'nda hazırladığı yanıtında, kendisi ve İsrail hükümetinin *“bu katliamı durdurmada kendisinin de diğer devlet adamları ve hükümetlerle birlikte seve seve hareket edebileceğini”* belirtti. Shazar, düşmanlıkların sona erdiği ve ilgili tarafların Güvenlik Konseyi'nin ateşkes çağrısına olumlu yanıt vermesi karşısındaki memnuniyetini ifade ettikten sonra, İsrail'in ülkenin rehabilitasyon çabalarına ne şekilde yardımcı olabileceğine dair Lefkoşe'deki İsrail büyükelçisine soru yönelttiklerini belirtti. Shazar'ın yanıtı, Dış İşleri Bakanlığı'nda dikkatle incelendi. Sözlerinde her iki topluluğu da hedef alıyordu: insancıl düzeyde sempati, ateşkesle yetinme, barışı sağlama yönündeki temenniler ve İsrail'in medikal ve diğer destekleri sunabileceği yönündeki vaatleri.⁴¹¹

İsrail Cumhurbaşkanı'nın yanıtı Yunanistan adına ümit vaad ediciydi ve Türk cephesinde İsrail ile iletişimine ani bir darbe indirmişti. İsrail basınında yer alan genelge ve Shazar'ın konuya ilişkin 'sempatik' yanıtı Türk yetkililerde, Türk basınında ve genel olarak halkta düş kırıklığı yaratmış ve olumsuz eleştirileri tetiklemişti.⁴¹² Türk kamuoyunda İsrail'e dair beliren hoşnutsuzluk Moşe Sasson tarafından da hükümetine bildirildi.⁴¹³

Başbakan İnönü, Eylül 1964'te İsrail Başbakanı Levi Eşkol'a durumu özetlemek üzere gönderdiği cevapta, *“Bu mesajı Başpiskoposa verilen desteğin işareti olarak görmekten son derece üzgünüz”*, demişti. Nitekim; İnönü daha önce de 'can kaybından ve çekilen acılardan ötürü' üzüntüsünü dile getiren ve 'Kıbrıs'taki tüm toplum kesimlerinin arasında kurulacak ahenkli ilişkilere' dair umudunu ifade eden Eşkol ile mesajlaşmış ve Türkiye'nin 1960 tarihli Garanti Antlaşması'nın 4. Madde'sinden hareketle 'tek taraflı müdahale hakkını kullanmaya karar verdiğini, ancak bu müdahaleyi 25 Aralık 1963'te Lefkoşe üstünde tek bir uyarı uçuşuyla sınırlandırdığını belirtmişti.⁴¹⁴

20 Kasım 1964 tarihinde, Maslahatgüzar Moşe Sasson Türkiye Dış İşleri Bakanlığı'nın teknik yardımdan sorumlu yetkilisi tarafından çağırılmış ve BM'de Kıbrıs

---

⁴¹⁰ Bengio, a.g.e., aynı sayfa.

⁴¹¹ <http://www.archives.gov.il/archivegoveng/publications/electronicpirsum/israelturkey/israelturkeyintroduction.htm>.

⁴¹² Bengio, a.g.e., s.57-58.

⁴¹³ Jacob Abadi, *Israel's Quest for Recognition and Acceptance in Asia: Garrison State Diplomacy*, London, 2004, s.33.

⁴¹⁴ Bengio, a.g.e., aynı sayfa.

tartışması sona erene dek İsrail ile teknik işbirliğinin sınırlandırılması yönünde kendisine emir verilmişti. Türkiye'nin durumunu anlayışla karşılayıp, oturum sona erene dek teknik yardım faaliyetlerini görünür kılmaktan mümkün olduğunca kaçınması tembih edilmişti. İsrail Dış İşleri Bakanlığı da Sasson'a bir telgraf göndererek, kendisinden 'İsrail'in tavrının, adada herhangi bir şekilde bir olaya müdahil olmamak' yönünde olduğunu Türk Dış İşleri Bakanlığı'ndaki 'uygun bir üst düzey yetkiliye' iletmesini istedi. Aynı ay İsrail İmar ve İskan Bakanı Yosef Almogi Türkiye'ye bakanlık düzeyinde ilk resmi ziyareti gerçekleştirdi.⁴¹⁵ İlişkilerde yaşanan olumlu gelişmelere paralel olarak 1963 Temmuz ayında *maslahatgüzarlık*, yeniden *elçilik* seviyesine çıkarılmıştı.⁴¹⁶

Türkiye-İsrail ilişkilerini normalleştirme çabalarını boşa çıkaran Makarios ve Shazar arasında gerçekleşen mektuplaşmadan sonra Türkiye, tarihi ve manevi bağlarının güçlü olduğu Kıbrıs için hamlelerinin İsrail makamlarınca anlaşıldığından emin olamadı. Kıbrıs meselesinde, İsrail'i '*baş meselesi*' olarak tarif eden Nasır'ın Makarios ve Yunanistan politikasına açık destek verdiğini bildiği halde İsrail'in alacağı tavır konusunda endişesi sürdü. İsrail için de benzer bir kaygı ve algı söz konusuydu. Bunda, Kıbrıs'ın İsrail devletini tanımasının ve Kıbrıs İngiliz Manda yönetimi altındayken Musevilerin Filistin'e göçüne yardım etmesinin de etkisi vardı.⁴¹⁷ Aynı dönemde BM'de görüşmeleri devam eden Filistin meselesinin alacağı şekil, Türkiye'nin Kıbrıs meselesi üzerinden iki hasım taraf olan İsrail ve Arap bloğundan hangi kutba yakınlaşacağıyla ve alacağı tavır ile yakından ilgiliydi. Türkiye, BM Genel Kurulu'nda Arap devletlerinin oylarını kaybetmemek üzere onları incitecek İsrail yanlısı bir söylem sürdürmekten şiddetle kaçındı.

İsrail Dış İşleri Bakanlığı Batı Avrupa departmanı direktörü Zeev Shek, Sasson'a İsrail'in Kıbrıs konusundaki yanıtını gönderdi ve Türklerin öfkesi karşısında şaşırıldığını ifade etti. Shek, İsrail'in Kıbrıs meselesindeki tavrında herhangi bir değişiklik olmadığını yineliyordu.⁴¹⁸ Sasson, bu yanıtın içeriğini Türk Dış İşleri Bakanı'na aktardı. Türk tarafı

---

⁴¹⁵ *Türk hükümeti bu ziyareti geziyi göze sokmak istemedi. Protokol gezisinin basına yansımaları kısıtlı olmuştu. İsraili Bakan, Atatürk'ün mozolesine götürülmemiş, devlet töreniyle İsrail bayrağı dalgalandırılmamıştı. Bengio, a.g.e., s. 60.

⁴¹⁶ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.

⁴¹⁷ Bengio, a.g.e., s. 59.

⁴¹⁸ İDA, "Siyasi ilişkiler: İsrail – Türkiye", Dış İşleri Bakanlığı / Avrupa Bölge Müdür Yardımcısı / Batı Avrupa Birimi 1, 18/962, 05 Ekim 1964, <http://www.archives.gov.il>.

ise İsrail'in Türkiye'ye yönelik politikasını değiştirdiği yönünde net bir izlenim doğduğunda ısrarcı kaldı. Türk Dış İşleri, İsrail'in Türkiye'ye yönelik dostane politikasının değişmediğini öğrenmekten memnundu.

Öte yandan; Menderes döneminde rastlandığı gibi zaman zaman kritik konularda Türkiye ve İsrail arasında gizli bir protokol yürütülebiliyordu. Benzer şekilde, İnönü de Temmuz 1964'te Kıbrıs konusunu görüşmek üzere Fransa'ya gittiğinde İsrail Başbakanı Levi Eşkol ile görüştü. Görüşmede 1958 yılında imzalanan *Trident* anlaşmasının tekrar hayata geçirilmesi bağlamında sınır ötesi istihbarat, güvenlik birimlerinin eğitimi, MOSSAD'ın İstanbul bağlantı istasyonunun hizmete sokulması ve teknolojik konular ile ilgili olarak birtakım sözler verildi.⁴¹⁹ Bu tarihten sonra Meir Amid Türkiye'ye Başbakan Yardımcısı ve Dış İşleri Bakanı ile görüşmek üzere İsrail hükümeti tarafından gönderildi. Görüşmeler sırasında varılan kararlar kamuoyuyla paylaşılmamıştı. Bir varsayıma göre, bu toplantılar vesilesiyle iki ülke arasında kat edilen mesafeye dair bilgi kamuoyuyla paylaşılmış olsaydı, Makarios'un çok sayıda devlet adamıyla beraber İsrail Cumhurbaşkanı'na da gönderdiği mektuba verilen yanıtın Türkiye'de İsrail karşıtı reaksiyona sebep olmayacağı, böylece İsrail'in aslında Türkiye'nin yanında yer aldığı bilinebileceği belirtiliyordu. Amid, ülkesine dönüşte Türkiye'nin İsrail'den 'açık bir destek' beklediğini ve BM oylaması esnasında İsrail'in Türkiye ile birlikte hareket etmezse ilişkilerin bozulacağı uyarısında bulunmuştu.

Gizli görüşmeler sonunda, İsrail'in Türkiye'nin Kıbrıs'a ilişkin çabalarını, 'talep edilenler doğrultusunda ve Afrika ve Latin Amerika başkentlerinde Türkiye lehine lobi faaliyetlerinde bulunmak, hukuki destek sağlamak, Amerikan medyasına erişim sağlamak ya da Makarios'un silah destekçisi Mısır'ın adada nüfuzunu arttırmasını engellemek gibi gizli kalan pek çok biçimde desteklediği ortaya çıkmaktaydı. İsrail, Başpiskoposun silah satın alma talebini de bizzat geri çevirmişti.⁴²⁰

Ne var ki; İsrail'in Türkiye'nin beklediği gibi 'açık' bir destek vermekten kaçındığı ve çekimser oy verdiği BM oylamasında Libya, Kuveyt, Ürdün, Cezayir, Fas, Sudan, Tunus, Irak'ın da içinde olduğu 54 ülke çekimser kaldı. Birleşik Arap

---

⁴¹⁹Ostrovsky, a.g.m., s. 61; Alptekin Dursunoğlu, *Stratejik İttifak: Türkiye-İsrail İlişkilerinin Öyküsü*, İstanbul, 2005, s. 46.

⁴²⁰ Bengio, a.g.e., s. 59-60.

Cumhuriyeti ve Lübnan ile beraber 47 ülke ise Yunanistan talepleri yanında oy kullandı. Johnson mektubunun tesirini gidermek isteyen ve Türk basınında '*Kıbrıs meselesindeki asıl sorumlu*'⁴²¹ olarak işaret edilen ABD ise Arnavutluk, Pakistan ve İran ile birlikte Türkiye gibi aleyhte oy kullanmıştı. ⁴²²

İsrail'in Kıbrıs mücadelesinde Batılı müttefiklerinin baskısına rağmen tarafsız kalması Türkiye'yi yeterince tatmin etmese de yine de EOKA terörizmiyle doğrudan bağlantısı ortaya çıkan Makarios'un⁴²³ İsrail Cumhurbaşkanı Shazar'a gönderdiği genelgenin karşılıksız kaldığı anlamına geldiğinden sevindiriciydi. Yine de BM Genel Kurul oylaması iki ülke için yeni bir soğuma döneminin başlangıcı oldu.

31 Ocak 1966 tarihinde Sasson, Türkiye Dış İşleri Bakanlığı Genel Sekreteri Haluk Bayülken ile görüştü. Amacı; İsrail'in neden çekimser oy kullandığını açıklamaktı. Sasson; bu adımın Türkiye'ye yönelik bir jest olarak görülmesi gerektiğini söylerken, İsrail'in de çekimser oy kullanan ve Türk halkından tebrik alan birçok Arap ülkesi gibi oy kullandığını kaydetti. Bununla birlikte, Bayülken'in yanıtı; Türkiye'nin bu oy karşısında hayal kırıklığına uğradığı yönünde oldu.⁴²⁴ İsrail'in Türkiye'nin yanında açıkça bulunmayışı, ilişkilerinin seyrinin giderek daha da olumsuz olduğu Arap ülkeleriyle yakınlaşma girişimlerinin artmasına neden oldu. Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinde 'kısıtlama' sözkonusu olacağı duyulduğunda, İsrail için telafinin mümkün olduğu zamanlar geride kalmış kabul edildi. İki ülke arasındaki diyalogun en sıcak seviyeye çıktığı aynı senenin sonunda ilişkilerin giderek donma noktasına gelmesinde Türkiye, sayısal üstünlükleriyle kendisi gibi Müslüman ülkeleri önceki yıllardan daha belirgin biçimde İsrail'e tercih edecekti.

İsrail ile diplomatik statüleri ilişkilerdeki gerilemeye eşdeğer bir çizgide sürdüren Türkiye, Tel Aviv Maslahatgüzarlığı'na Büyükelçi Rifat Ayanlar'ın yerine Orta Elçi Sakıp Bayaz'ı tayin etti.⁴²⁵

---

⁴²¹ *Milliyet*, 30 Ağustos 1964.

⁴²² *The Yearbook of the United Nations*, 1965, Part 1: The United Nations, Section 1: Political and Security Questions, Chapter 12: The Situation in Cyprus, s. 213.

⁴²³ Jan Asmussen, "Terrorism in Cyprus-The Grivas Diaries", *Journal of Cyprus Studies*, C:13, Vol. 13, No. 32, 2007, s.1-5; <http://jcs.emu.edu.tr/past.html>.

⁴²⁴ <http://www.archives.gov.il>.

⁴²⁵ (BCA), Dış İşleri Bakanlığı, 0301113234017, 4/15914, 8365, 31 Ekim 1966.

Öte yandan; Türkiye BM’de kendiyile beraber hareket eden, ancak hiçbir zaman tam destek vermeyen ve *Johnson mektubu*yla eskisinden çok farklı gördüğü ABD ile de ilişkilerini tartışmaya açmış ve dış politikada alternatif arayışlara yönelmişti.

Türkiye konjonktürü iyi değerlendirebilme gayretiyle; Makarios’un propagandasını destekleyen, Mısır’ın da içinde olduğu Bağlantısızlar Kampına ve Sovyetler Birliği’ne yeni bir açılım tasarladı. O nedenle; Dış İşleri Bakanı Hasan Esat Işık, Moskova’ya ve Pekin’e birer ziyarette bulundu. Takip eden zamanda Başbakan Suat Hayri Ürgüplü de Sovyetler Birliği’ne gerçekleştirdiği ziyaretin ardından Türkiye’ye kredi açılmasını sağlamıştı. 10 Ağustos 1965’te ise öngörülebilir biçimde Türkiye-Mısır ilişkileri ilerletildi ve büyükelçilik seviyesine çıkarıldı.⁴²⁶

En önemli meselesi halini alan Kıbrıs konusunda Türkiye, Arap ülkelerinden beklediği desteği göremedi; ancak, sonraki yıllarda bu desteği kazanabilmek maksadıyla dış politikasını Arap taleplerine göre biçimlendirerek İsrail ile geliştirdiği diyalogu kısıtlama yoluna gidecekti. İsrail gibi BM’deki oylamada çekimser kalan ülkeler, Türkiye aleyhine oy vermeseler de çekimserlikleriyle Kıbrıs davasının Türkiye lehine dönmesine engel oldukları düşüncesiyle TBMM’de ve Cumhuriyet Senatosu’nda eleştirildi. Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi Ahmet Yıldız bu durumu şöyle değerlendirmişti:

*“Lehimize saydığımız teklifi veren devletler bile sonunda çekimser kaldılar. Bu oyunlardan tiksinen ve dostluğunu daima gösteren Suudi Arabistan ‘Çok ayıp ediliyor’ dercesine toplantıyı dahi boykot etti. Çekimserleri de gerçekte aleyhte saymak gerekir. Antlaşmaları hükümsüz kılmayı amaç edinen ve Makarios’un insanı utandırıcı hareketlerine yol açacak teklifin nasıl olsa çıkacağını bilerek çekimser kalanlar aleyhte oy kullananlardan bu durumda çok az farklı sayılmalıdır.”*⁴²⁷

---

⁴²⁶ Dursunoğlu, a.g.e., s. 47.

⁴²⁷ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, C:31, B:23, T:5, 23 Aralık 1965, s. 301-302. ABD’nin Türkiye’nin yanında yer alarak aleyhte oy kullanmasını ‘samimiyetsiz’ bulanlarla bulmayanlar arasında tartışma devam ederken Ahmet Yıldız şunları beyan etmişti:

“Dünya devletlerinin bize karşı tutumunda, bütün Cumhuriyet tarihinde, böyle bir durum olmamıştır. 117 Devlet içinde bizi gönülden destekleyen sadece Pakistan ve İran olmuştur. Bu iki kardeş devlet daima kardeşliğin en güzel örneğini vererek şükran duygularımızı ifade etme mutluluğunu duymamıza fırsat verdiği için bu tutumları da olağandır, teşekkürlerimizi sunarız. Nedenlerini bildiğimiz lehteki bir oyu da Arnavutluk’tan almış bulunuyoruz. Bundan önceki

Buna rağmen; Türkiye ve İsrail hükümetleri arasında ilişkileri düzeltme gayretiyle karşılıklı adımlar bir süre daha devam etti. İsrail Turizm Bakanı Moşe Kol Türkiye'yi ziyaret etti. İsrailli bakanla birlikte, Mısır'a karşı girilen savaşta kazandığı madalyalardan ötürü '*Madalya Ağacı*' olarak anılan General Lasker ile General Rubashar da İzmir'e geldi.⁴²⁸

Sınırlandırılan ya da kısıtlı hale getirilen Türkiye-İsrail ilişkilerindeki kopma, 27 Nisan 1966'da Türk Askeri İstihbarat Dairesi Başkanı Sezai Orkunt'un İsrail askeri ateşesine Türkiye'nin ilişkileri dondurma ya da istihbarat bağlantılarına son verme kararını bildirmesiyle gerçekleşti. Böylece Çevresel Pakt'ın askeri yönü resmen sonlandırılmış oldu. İlişkilerin bu seviyeye kadar gerilemesinde, Rumlar lehine kaleme alınan Türkiye karşıtı bir bildiride Türkiye'deki Hahambaşı Maurice N. Eisendrath'ın imzasının da bulunması etkili olmuştu. Bunun üzerine; Türk Dış İşleri Bakanı Çağlayangil ve İsrail Dış İşleri Bakanı Eban arasında 17 Mayıs 1966'da Brüksel'de çok gizli bir görüşme gerçekleşti. Eban, ülkesi adına Türkiye'den 'dengeli bir dış politika'

---

tutumu ile kimseyi inandıramayacak bir politika izleyen Amerika'nın lehimizdeki oyunu gereği gibi değerlendirmek gerekir. Bunlar dışında hiçbir devletin tezimizi desteklemeyişinin çok ciddi bir durumu ifade ettiğini kabul etmeyecek bir tek arkadaşımızın dahi bulunamayacağı inancındayız.

(...) Birleşmiş Milletler'i ya da şu veya bu devleti hedef alan olumsuz söz ve yayınların, davamıza kötü etki yapmaktan öte hiçbir amaca hizmeti olamaz. Bu genel anlayış içinde, Birleşmiş Milletler'in son kararının, dış politikamızın mahiyeti yönünden, panoramik bir görüntüsünü yüksek takdirlerinize sunmak isteriz.

(...) Sayın arkadaşlarım, inanılmaz ve daha önce bir tek örneği bile gösterilemeyecek şekilde, bütün milletleri karşımızda bir birlik halinde toplamayı başardık. Sömürgeciliğin en merhametsiz anıları ile yüreklerinde, tedavi edilmez yaralardan ıstıraplı devletler, can düşmanı saydıkları sömürgecilerle birlik oldular. İlk kez oluyor ki Rusya ile NATO'yu da birlikte hareket ettirdik. Tarafsızların tümünü karşımızda bulduk. Müslüman ve kardeş saydığımız devletleri dahi hasımlarımızı destekler halde gördük. Bizden ayrılması söz konusu olmayan kardeş Pakistan ve İran'dan başka sonuna kadar bizi destekliyen devlet olmadı. Arnavutluk oyunu kazanan da bizim çabalarımız de- ğildir. Lehimize saydığımız teklifi veren devletler bile sonunda çekimser kaldılar. En çok acıdığımız da Amerika oldu. Tarihte ilk kez oluyor ki, Amerika tuttuğu tezde yalnız kaldı. Hiçbir destekleyici bulamamış. En yadırganan tezi tutarken bile, başta biz olmak üzere, düzinelerle devletin oyunu daima kazanan Amerika'yı da bu hale düşürdüğümüz için bari af dileyelim. Resmî ağızlardan duyduğumuz bütün sözler unutuldu. Garanti Antlaşması'nın imzacılarından olan İngiltere bile üslerinin hatırı için dahi lehte oy kullanmadı."

⁴²⁸ *Cumhuriyet*, 08 Nisan 1966.

talep ederken, Çağlayangil ise İsrail'den Türkiye ile ilişkilerini gizli tutmasını istemişti.⁴²⁹

BEŞİNCİ BÖLÜM

YENİ DÖNEMDE ARAP-İSRAİL SAVAŞLARI VE TÜRKİYE'NİN TUTUMU

V.1. Altı Gün Savaşı: 1967

1958 Orta Doğu krizini takip eden yıllarda Sovyetler Birliği Arap ülkelerini hızla silahlandırdı. Arap orduları yoğun bir biçimde modernleştirildi. Yeni bir ülke olarak donanım desteğini ABD'den sağlayan İsrail ise Vietnam Savaşı ile meşgul olan müttefikinin yarattığı boşlukta Arap ülkelerinin tersine duraklamaya girmişti. İsrail ve Suriye arasındaki ilişkiler gerginliğini korudu. Arap gerillalar Suriye'den sürekli saldırılarda bulunuyordu. İsrail Dış İşleri Bakanı Golda Meir 17 Ekim 1965'te BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada ülkesinin barışçıl yaklaşımlarla karşılaşmadığını ve savaş fikrinden bir türlü vazgeçilmediğini vurguladı:

“Son zamanlarda yapılan üç toplantıyla, BM üyesi olan bir düzine Arap devletinin kralları ve başkanları, bir başka üye devlete karşı savaş planları hazırlamak ve koordine etmek, silahlı kuvvetler kurmak ve bütçeleri onaylamak için bir araya geldi. Bu üç

---

⁴²⁹ Bengio, a.g.e., s. 64-65.

toplantıdan hiçbir barış haberi gelmedi; insanlar arasında dostluk ve kardeşlik çağrısı yapılmadı. (...)

Doğal olarak, şimdi yenilenmiş eyaletleriyle on sekizinci yılına giren İsrail Devleti'nin varlığına ilişkin hak ve gerekçelere dair tek bir söz söyleme niyetinde değilim. Ancak Birleşik Arap Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanı'nın bu sabah Birleşik Arap Cumhuriyeti ile İsrail arasında 'uluslararası ilişkilerde güç kullanmak için tehlikeli bir eğilim' olarak ifade edilen mutabakata varılmasından büyük memnuniyet duyduğunu belirtmek isterim."

İsraili Bakan, uluslararası arenada barış ve silahsızlanma çağrısı yapan ülkelerin aynı zamanda tersi politikalar uygulamasını eleştirmişti. Meir, İsrail'in var olduğu ilk andan beri komşularıyla iyi geçinme esasını önemseydiğinin altını çizmiş ve şöyle devam etmişti:

*"(Biz) tekrar tekrar komşularımıza savaşçılık politikalarından vazgeçmeleri, uyuşmazlıkları doğrudan müzakere yoluyla halletmeleri ve bölgedeki tüm devletlerin egemenliğine karşılıklı saygıya dayalı bir ilişki üzerinde anlaşmaya çağrılmasını istedik. Bugün yine, komşularımızı bir savaş doktrini yerine barış, birlikte yaşam ve verimli işbirliği doktrinine davet ediyoruz."*⁴³⁰

Ne var ki; İsrail ve Birleşik Arap Cumhuriyeti arasında uzlaşım asla sağlanamadı. Suriye-İsrail sınırda devam eden çatışmalar aralıksız sürdü. 24 Mart 1967'de İsrail Genel Kurmay Başkanı, bu saldırılar devam ettiği takdirde Suriye'ye karşı harekete geçmenin gerekli olabileceğini söylemiş, aynı iddiayı Başbakan Eşkol de tekrarlamıştı.⁴³¹

İsrail ve Suriye arasında kalan askersiz bölgede⁴³² 7 Nisan'da İsraili pilotlar altı Suriyeli savaş uçağını düşürdü. Bu olay Suriye'nin aşağılanması olarak değerlendirildi ve

---

⁴³⁰ *Statement to the General Assembly by Foreign Minister Golda Meir, Vol. 1-2 1947-1974, 17 Ekim 1965.*

⁴³¹ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 150.

⁴³² *Suriye Fransız mandası ve Filistin İngiliz mandası arasında 1923 yılında yapılan antlaşmayla belirlenmiş uluslararası sınırın batısında kalan bölgeyi Suriye 1948'de işgal etmiş, ancak sonra uluslararası baskılar nedeniyle bölgeden çekilmişti. Bu alan askersiz bölgeye dönüştürülmüştü. Bölgenin kontrol edilmesinde İsrail-Suriye arasında

Nasır'ın üzerinde Suriye'ye destek vermesini talep eden bir baskı oluşturdu. Ürdün ve Suudi Arabistan radyoları Nasır'ı bu konuda yeterince önlem almadığı ve Arap ülkelerinin korunması hususunda gerekenin yapılmadığı yönünde yoğun bir biçimde eleştirdi.⁴³³ Öte yandan Moskova; Suriye ve Mısır'ı tahrik ederek İsrail'e yeni bir atak gerekçesi vermemesi konusunda sıklıkla uyardı. Buna rağmen Nasır, 2 Mayıs 1967'de Araplardan gelen eleştiriler ve Sovyetlerin ikazlarıyla ABD'nin ve emperyalizmin karşısında bulunma yönüyle öne çıkan bir konuşma yaptı.⁴³⁴

Böyle bir gündemin eşliğinde, 13 Mayıs 1967'de Mısır Parlamento Sözcüsü Enver Sedat Moskova'ya resmi bir ziyarette bulundu. Burada Sovyet Dış İşleri Bakanı Vladimir Semnov ile görüşen Sedat, doğrudan Bakan Semnov'dan Sovyet istihbaratına göre Suriye'ye saldırmaya hazır on İsrail tugayının Suriye sınırında yoğunlaştığını öğrenmişti. Aynı mesaj Kahire'de Sovyet büyükelçisi tarafından Başkan Nasır'a da ulaştırıldı. İsrail liderlerinin ifadeleri ve askersiz bölgedeki sıkıntılardan, özellikle de altı Suriye savaş uçağının 7 Nisan'da vurulmasından kaynaklanan gerginlikten sonra, Rus istihbaratından gelen bilgiler çok ciddiye alınıyordu. Bu nedenle Nasır acil bir toplantı tertipledi. Toplantıda, Moskova'dan henüz dönen Enver Sedat'ın yanı sıra Mısır silahlı kuvvetlerinden sorumlu vekili ve komutanı Abd el-Hakim Amer de vardı. Toplantının sonunda iki bölük askerin Süveyş'e sevkine karar verildi. Mısır yönetiminin olağandışı görülen bu hareketinde, bölüklerin gönderildiği bölgenin Mısır sınırları içinde kalması nedeniyle yadırganacak bir durum bulunmuyordu. Mısır kuvvetleri Sovyet raporlarında belirtilen ani bir İsrail saldırısına karşı Sina'ya gönderiliyordu.⁴³⁵

İsraillilere göre Sovyetler Birliği'nin bölgedeki konumu kritik bir öneme sahipti. Genel kanaat Mısır'ın hemen saldırmayacağı yönündeydi. Ancak, askerlerin abluka altına aldığı halka genişledikçe geçen bu süre, Sovyetlerin Mısır ordusunu daha iyi hazırlaması olarak değerlendirildi. Sovyetler bu hazırlık için zaman kazanma çabasındaydı. Bunun içindir ki Ruslar, Batı'yı dengeleyici ve İsrail'i sınırlayan bir güç olarak devreye sokmak

---

şiddetli bir gerilim vardı. Moşe Dayan'ın beyanına göre, 1949-1967 yılları arasında askersiz bölgede kontrolünü yaymak üzere meydana gelen çatışmalardan ve gerginliklerden en az %80'inden İsrail sorumluydu. Bregman, a.g.e., s. 43.

⁴³³ Bregman, a.g.e., aynı sayfa.

⁴³⁴ CIA, a.g.b., s.4.

⁴³⁵ Bregman, a.g.e., s.44.

üzere diplomatik bir kampanya dili kullandı. Bunun bir adım sonrası bölgedeki yeni *status quo*'yu Batı odaklarına kabul ettirmek olacaktı. Sovyetler, hedeflerini gerçekleştirebilmek için bölgedeki ülkelerin yeni bir Amerika karşıtı söylemle maceracı başka savaflara kalkışmasını da istemiyordu.⁴³⁶ CIA raporlarına göre Ruslar, Nasır'ın nihai kontrol maksadına yardımcı olmak üzere anti-İsrail kampını güçlendirerek Suriye'deki fanatiklerle bütünleşme sağlıyordu. Bunun için Nasır'ın güçlü bir orduyla etkinliğini arttırması, Sovyetlerin bu yolla Orta Doğu'da varlığını sağlamlaştırması demekti. Bunun içindir ki; Rus Başbakan Koysgin'in Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni Mayıs 1966'daki ziyaretinden kısa bir süre sonra Suriye Başbakanı Zuayyin Suriye'den İsrail sınırlarına sızan Arap fedailerin hiçbir surette durdurulmayacağını duyurmuştu.⁴³⁷ Koysgin, *The Times*'in 'özel bir ilişki' biçiminde değerlendirdiği, Nasır'ın 'değerli' addettiği Sovyet-Mısır birlikteliğinin 'dünyanın geri kalanına örnek' teşkil ettiğini ileri sürmüştü.

Öte yandan; Mısır'da Amerika Birleşik Devletleri'ne koyulan mesafe, işbirliğinin imkansız hale geldiği Suudi Arabistan için de geçerliydi.⁴³⁸ Orta Doğu'nun petrol rezervlerinin önemli bir bölümünü bünyesinde barındıran Suudi Arabistan Nasır Sosyalizmine karşı harekete geçerek dengeleri Batı lehine avantaj yaratacak şekilde değiştirdi. Suudi Arabistan bu amaçla 1962'de '*Müslüman Dünyası Birliği*'ni kurmuştu. Aynı yıl Nasır, iktidarı devralan bir askeri cuntayı desteklemek için Kuzey Yemen'e askeri güç taahhüt etmişti. Hızlı bir zafer kazanmak yerine, Mısır ordusunun 1965 yılına kadar yetmiş sekiz bin askeri gücünü bağladığı bir çatışmaya dönüştü. Suudi Arabistan, Yemenli kralcılarını desteklemek için muhafazakar bloğa önderlik ederken, Mısır cumhuriyetçileri iktidarda tutmak için ilerici rejimlerden yardım istedi.⁴³⁹ Suudi Arabistan eski bir hüsumetin de etkili olduğu bir politik tavırla kralcılarının silahlanmasını kolaylaştırmıştı. Fakat; Suudi Arabistan Yemen olaylarının kendi sınırlarına taşabileceğinden endişe ediyordu. Buna karşılık Birleşik Arap Cumhuriyeti, Suudilerin

---

⁴³⁶ Shaul Shay, "The Israeli Evaluation of the Soviet Position on the Eve of the Six Day War", (Ed)Yaacov Ro'i, Boris Morozov, *The Soviet Union and the June 1967 Six Day War*, s.136.

⁴³⁷ CIA, "Soviet Policy and the 1967 Arab-Israeli War", CAESAR XXXVIII/64, 16 Mart 1970, s.2.

⁴³⁸ *The Times*, 20 May 1966.

⁴³⁹ George W. Gawrych, *The Albatross of Decisive Victory: War and Policy between Egypt and Israel in the 1967 and 1973 Arab-Israeli Wars*, Westport, CT., 2000, s. 3.

Abdülnasır karşıtı siyasetine karşı denge oluşturarak Yemen topraklarında güçlenmeye çalıştı.

Diğer yandan, ABD petrol kaynaklarının hemen yanı başında Mısır yanlısı bir Yemen'e karşıydı. İngiltere ise sadece petrol sahasının geleceği hakkında değil, Aden'de bulunan İngiliz askeri üssünün durumu hakkında da kaygılıydı.

Mart başında, üst düzey başlayan diplomatik görüşmeler sonucunda ortaya çıkan tebliğ ile Mısır ve Suudi Arabistan, Yemen üzerindeki emellerinden vazgeçtiğini duyurdu ve herhangi bir emperyalist etkiden uzak biçimde ülkenin tam bağımsızlığına olan bağlılığını ilan etti. Bununla birlikte, Mısır ve Suudi Arabistan savaşın başında koparılan diplomatik ilişkilerin tekrar kurulmasına ve Nisan 1964 sonunda Nasır ve Faysal arasında bir zirve hazırlığına karar verdi.⁴⁴⁰ 24 Ağustos 1965'te Cidde'de Abdülnasır ve Kral Faysal arasında anlaşma imzalandı. Anlaşmada ülkenin geleceğini belirlemek üzere 23 Kasım 1966'ya kadar referandumun yapılması, geçici hükümetin kurulması ve Mısır güçlerinin Yemen'den aşamalı olarak çıkarılması kararlaştırıldı.⁴⁴¹

Yemen meselesinde gücünün önemli bir kısmını bölgede kullanan ve kısmen de olsa yıpranan Nasır'ın diğer taraftan İsrail ile yeni bir sınır mücadelesine kalkışmasında stratejik düşünmeye ihtiyacı vardı. İsrail karşılıklı egemenlik haklarının hatırlanması çağrısında bir süre ısrar etti. Mısır kuvvetlerinin İsrail makamlarınca tacizkar nitelenen sınır ataklarının Orta Doğu'daki düzeni ve barışı altüst ettiği savunuldu. İsrail kanadında, Kahire ve Şam radyolarının sınırdaki Nasır hamlelerini yalanlayan haberleri sahte propaganda olarak değerlendirilmişti. Bununla birlikte; 19 Mayıs 1967'de BM gözlemcilerinin raporlarında İsrail güçlerinin sınırdaki tehdit yaratmadığının bildirildiği de kaydediliyordu.⁴⁴² Oysa; Birleşik Arap Cumhuriyeti İsrail'i barışı tehdit ettiği gerekçesiyle saldırgan davranışlarından ötürü 27 Mayıs 1967'de BM'ye şikâyet etmişti.⁴⁴³ Mısır lideri, Akabe Körfezi'ni İsrail bandıralı veya stratejik malzeme taşıyan bütün gemilere kapattı.⁴⁴⁴ General Nasır, Arap-İsrail sınırında konuşlandırılmış BM

---

⁴⁴⁰ Jesse Ferris, *Nasser's Gamble: How Intervention in Yemen Caused the Six-Day War and the Decline of Egyptian Power*, Princeton, NJ., 2013, s.217-218.

⁴⁴¹ Yevgeni Primakov, *Rusların Gözüyle Orta Doğu*, Çev-Olga Tezcan, İstanbul, 2010, s.131-132.

⁴⁴² *Sel* (سبل), 23 Mayıs 1967.

⁴⁴³ *The Yearbook of the United Nations 1967*, "The Situation in the Middle East", 05 Haziran 1967, s. 174.

⁴⁴⁴ *Cumhuriyet*, 24 Mayıs 1967.

gücünün (Mavi Bereliler) çekilmesini ve Tiran Boğazı'nın İsrail yönündeki deniz seferlerine kapatılmasını istedi.⁴⁴⁵ İsrail ise Sina Yarımadası'nda bulunan Mısır ordularının daha önce imzalanan anlaşmaları çiğneyerek sınırı aştıkları iddiasındaydı; fakat bir süre sakinliğini korudu.⁴⁴⁶ *B'nai B'rith Messenger*, “*Geniş Çaplı Gerilla Savaşı Görüldü, Fakat İsrail Sakin*” manşetiyle çıkmıştı. Gazete, Mısır güçlerinin İsrail Suriye'ye saldıracak olursa Sina Yarımadası'nı işgal etmekle tehdit ettiğini yazıyordu. Öte yandan; Amerikan Siyonistleri ABD Başkanı Lloyd B. Johnson'ı ve Genel Sekreter Dean Rusk'ı İsrail'in bölgesel güvenliğini ve topraklarını korumak üzere göreve çağırıyordu.⁴⁴⁷ Rusk; “*Kanaatimce Amerika'nın güvenliği için Orta Doğu, Uzak Doğu'dan çok daha önemlidir*”, açıklaması yapmıştı.⁴⁴⁸

Sovyetler Birliği ise doğrudan destek verdiği Nasır yönetiminin yanında olası bir savaşa dahil olabileceğini açıkça ortaya koymadan önce basın aracılığıyla toplumlar arası sükuneti destekler görünmüştü. O nedenle, Sovyet Başbakan bir an evvel gerginliğin son bulmasını umut eden bir mektup kaleme almış ve 26 Mayıs 1967'de İsrailli mevkidaşı Levi Eşkol'a göndermişti. Sovyet merciileri İsrail'i yaşanan olumsuzlukların sebebi olarak işaret ediyordu. Mektup, Sovyet kamuoyuna açıklanandan daha uzlaşmaz görünen koşullar içeriyordu. Başbakan Koysgin açık bir dille İsrail'i gerginliği tırmandırmakla suçladı:

“SSCB Hükümetine ulaşan en son bilgilere göre; İsrail, Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Suriye sınırındaki gerginlik giderek artmakta ve iki taraf da güçlerini arttırmakta... İsrail'de durum sanki savaştan başka alternatif yok gibi keskinleşmekte. Böyle bir durumda üst düzey yetkileri elinde tutan ciddi bir siyasi düşünceyle sınırlanmayan savaş için cepheler savaşa istekliyse ve silahlar konuşmaya başlarsa büyük bir hata olur.

Barışın çıkarları ve kan dökülmesini önleme isteği doğrultusunda SSCB Hükümeti size bu notu göndermeye karar verdi.

---

⁴⁴⁵ “Orta Doğu Arap Ülkelerinde Bunalım”, *Théma Larousse*, s. 296.

⁴⁴⁶ Pappé, a.g.e., s. 261.

⁴⁴⁷ *Bnai Brith Messenger*, 26 Mayıs 1967.

⁴⁴⁸ *Cumhuriyet*, aynı sayı.

Bir çatışmanın uluslararası barış ve güvenliğin menfaatleri üzerinde büyük bir etkisi olacağı için, askeri bir çatışmayı önlemek üzere sizi tüm önlemlere başvurmaya davet ediyoruz. Size dönüyoruz, böylece dünyada ölçülemeyen acıları uluslara getirecek yeni bir savaş tehdidi yaratılamayacak. İsrail, Suriye ve Birleşik Arap Cumhuriyeti sınırları içindeki durumu karmaşık hale getirmekle birlikte, ateşi ateşlemek kolay ama alevini söndürmek, İsrail'i savaşın eşiğine getirenlerin hayal ettiği kadar kolay olmayabilir. Çatışmayı askeri olmayan yöntemlerle çözmenin yollarını bulmamız gerektiğine inanıyoruz. Gelişen durumun ve bu tarafın omuzlarında yatan ve saldırganlığı başlatacak sorumluluğun ciddi bir şekilde değerlendirilmesinin ardından, İsrail hükümetinin Orta Doğu'da bir askeri çatışmayı önlemek için elinden gelen her şeyi yapacağını umut ediyoruz.” ⁴⁴⁹

Rus Başbakan mektubunda, Sina'da toplanan Mısır birliklerine ve Tiran Boğazı'ndaki Mısır ablukasına değinmeden İsrail'i askeri çatışmayı önlemeye davet etmişti. Başbakan Eşkol ise Rus tarafına 1 Haziran 1967'de ilettiği cevabî mesajında, yıllar boyunca Sovyetler Birliği tarafından savunulan ilkelere dayanarak Orta Doğu'da kalıcı barışı sağlamak için nüfuzunu kullanmaya çağırdı ve General Nasır'ın 26 Mayıs'ta yaptığı konuşmayı hatırlattı. Nasır şöyle demişti:

“Şarm el Şeyh'in abluka altına alınması, İsrail'e karşı tamamen savaş açtığımız anlamına geliyor ve bu tamamen savaş olacak. Temel amacımız İsrail'in yok edilmesidir.” ⁴⁵⁰

İsrail, Koysgin'in mektubunun ardından Akabe Körfezi'ndeki Mısır ablukasını kırmak için kuvvet kullanma konusunda niyeti olmadığını belirtti. Başbakan Eşkol, bir radyo konuşmasında İsrail'in savunması için silahlı kuvvetlerini kullanma gerekliliğini

---

⁴⁴⁹ <http://www.jewishvirtuallibrary.org/exchange-of-letters-between-kosygin-and-eshkol-may-Haziran-1967>.

⁴⁵⁰ <http://mfa.gov.il>.

Israeli Foreign Ministry, Vol. 1-2: 1947-1974, 26 May-1 Haziran 1967; <http://www.jewishvirtuallibrary.org/exchange-of-letters-between-kosygin-and-Eşkol-may-Haziran-1967>.

ortadan kaldırmak üzere politik çizgilerini hazırladığını söyledi.⁴⁵¹ Aynı gün Nasır, daha önce yaptığı açıklamanın altını çizerek gelecek savaşın maksadını ortaya koydu:

*“Şimdi, on bir yıl sonra 1956’da yapılanları restore ediyoruz. Şu anda elimizdeki mesele Akabe Körfezi, Tiran Boğazı ya da BM Barış Gücü’nün geri çekilmesi değil, Filistin halkının haklarıdır.”*⁴⁵²

Nasır’ın İsrail’in Orta Doğu’da hiçbir şartta varlığını sürdüremeyeceğine dair sert vurgusu da ortadaydı:

*“İsrail ile bir arada bulunan hiçbir şeyi kabul etmeyeceğiz. Bugün mesele Arap devletleri ve İsrail arasında barışın kurulması değil. İsrail’le savaş 1948’den beri geçerli.”*⁴⁵³

İsrail Dış İşleri Bakanı Abba Eban, Başkan Johnson ile Washington’da acil bir görüşme yapmak üzere ABD’ye gitti. Temaslarının ardından ülkesine döndüğünde arka arkaya yapılan toplantılardan⁴⁵⁴ sonra Levi Eşkol, 30 Mayıs’ta ABD Başkanı Johnson’a durumu anlatan bir mektup gönderdi ve Başkan Johnson da bu mektuba 3 Haziran 1967’de yanıt verdi. ABD Başkanı ülkesinin Orta Doğu’daki önceliğinin bölgedeki tüm ülkelerin toprak bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını desteklemek olduğunu belirttikten sonra, bu ilkenin dört Amerikan Başkanı tarafından onaylandığını haber veriyordu. İkinci vurguyu ise ABD’nin tüm dünya toplumlarının denizlerdeki özgürlüğünü savunmasına yaptı. Johnson, *“Önde gelen bir deniz ulusu olarak, denizlerin özgürlüğünü ve bir uluslararası karakterin boğazı geçme hakkını korumak için hayati bir çıkarımız var. Bildiğiniz gibi Birleşik Devletler, Akabe Körfezi’ni uluslararası bir su yolu olarak görüyor ve tüm uluslararası denizcilik topluluğunun Tiran ve Körfez Boğazı’ndan geçme*

---

⁴⁵¹ The Times, 29 Mayıs 1967.

⁴⁵² <http://www.sixdaywar.co.uk/timeline-concise.htm#may15>.

⁴⁵³ Ibid.

⁴⁵⁴* Abba Eban İsrail’e döndüğünde, 27 Mayıs akşamı ve 28 Mayıs öğleden sonra olmak üzere Kosygin’in mektubunun görüşüldüğü iki acil toplantı yapılmıştı.

hakkının korunması konusunda büyük bir çıkarı olduğuna inanıyor”, yazmıştı. Bu mektup daha önce Abba Eban’a teslim edilmiş iletiyi de içeriyordu. ABD açıkça İsrail’in toprak bütünlüğünü koruduğunun ve gerekirse ihtiyaç duyan tüm Orta Doğu ülkelerine yapacağı gibi Amerikan yardımını İsrail’e doğrudan sağlayacağını altını çiziyordu. Başkan tüm destekleyici içeriğe rağmen mevcut durumun aşılmaması gerektiğini de anımsatmış, İsrail’in savaşı başlatan taraf olmaması gerektiğini de açıkça dile getirmişti: *“İsrail’in düşmanlıkların başlatılmasından sorumlu olmaması gerekliliğini vurgulamalıyım. Yalnız gitmeye karar vermedikçe İsrail yalnız kalmaz. Bunun kararını verecek olduğunu düşünemiyorum*”, diyerek İsrail’in barışçı tutumunu koruması gerektiğini bir kez daha hatırlattı.⁴⁵⁵ Yine de başlaması kuvvetle muhtemel savaşın planı 3 Haziran’da hazırıldı. Moşe Dayan İsrail ordusunun stratejisini bizzat çizmişti. Aynı gün, Washington’daki İsrail Büyükelçisi Avraham Harman, ABD Genel Sekreteri Dean Rusk ile yaptığı son konuşmadan notlarla İsrail’e döndü. Rusk, Nasır’a karşı bir harekete dair uluslararası eğilimin *‘birkaç gün öncesine göre’* daha az olduğunu söylemişti.⁴⁵⁶

Ne var ki; gerginlik o tarihten sonra giderek tırmandı ve 5 Haziran sabahı sınırdan başlayan çatışmalar BM’nin yeniden ve bu kez acil biçimde toplanmasına neden oldu. BM İsrail temsilcisi Mısır silahlı kuvvetlerinin havadan ve karadan İsrail’e saldırdığını bildirdi. Mısır ise İsrail’in Gazze şeridinde ve Sina Yarımadası’nda Birleşik Arap Cumhuriyeti’ne saldırdığını savundu.⁴⁵⁷ Ürdün de savaşa bütün olanaklarını Mısır’a vermekten çekinmeyeceğini ilan ederek savaşa girmiş, Zeytindağı ve Beytullahim yönünde taarruza geçmişti. Karşılıklı saldırılarla kısa zaman içinde Tel Aviv, Hayfa, Kahire, Amman, Şam bombalandı. Amerika ve İngiltere tarafsızlıklarını ilan ederken Sovyetler Birliği tutumunu ABD’ye göre belirleyeceğini duyurdu.⁴⁵⁸ ABD, Vietnam Savaşı ile meşgul olduğundan, başlangıçta desteğini esirgemeyeceğini söylediği İsrail’i yalnız bırakmıştı. 5 Haziran’da Washington’dan Amman’a Kral Hüseyin’e iletmek üzere bir telgraf çekildi. Telgrafta; Ürdün’deki ABD Elçiliği aracılığıyla Kral Hüseyin’e

---

⁴⁵⁵ Johnson Library, National Security File, Country File, Middle East Crisis, Vol. III. Secret.

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v19/d139>, *Foreign Relations of the United States, 1964-1968, Vol. XIX, Arab- Israeli Crisis and War, 1967*, 03 Temmuz 1967.

⁴⁵⁶ Gilbert, a.g.e., s. 381.

⁴⁵⁷ *The Yearbook of the United Nations, 1967*, “The Situation in the Middle East, aynı sayfa.

⁴⁵⁸ *Cumhuriyet*, 06 Haziran 1967.

'yakınlarda hiçbir ABD uçak gemisinin bulunmadığının ve ABD'li uçakların mevcut çarpışmalara veya oradaki herhangi bir ülkeye girmediğinin haberinin verilebileceği' yazıyordu.⁴⁵⁹ Ürdün Kralı Hüseyin, bütün kurmaylarını toplamış, İsrail'in Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne saldırılarından ötürü savaşa girdiğini ve Ürdün'ün bütün askeri gücünün Nasır yönetiminde olduğunu ilan etmişti.⁴⁶⁰

İkisi zırhlı yedi-sekiz Mısır bölüğü, Sina'da konuşlandırılmış, Güney Negev'i kesmek amacıyla Eilat'ın karşısına 200 tank yerleştirilmişti. İsrail'in Doğu sınırında 60 bin Ürdün askeri ve 300 tank bulunuyordu. Ürdün ordusu, topraklarına giren Irak kuvvetlerinin yanı sıra Mısır komuta birimleri altına yerleştirildi. İsrail'in Suriye sınırındaki kuzey sınırında ise 50 bin Suriyeli asker güçlendirilerek beton ve çelikte korunuyordu. Mısır, Ürdün, Suriye ve Irak'tan yaklaşık 600 uçak hazırlanmıştı.⁴⁶¹ CIA'ye göre Araplar, İsrail Silahlı Kuvvetleri'ne kıyasla sayısal olarak üstündü, ancak; İsrail ordusu çok iyi donanımlı ve daha iyi eğitilmişti, saha çarpışmalarında avantajlı durumdaydı. Hatta analizlere göre, İsrail zırhlı kuvvetleri Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Sina'daki çift savunma hattını üç ila dört gün içinde aşabilir ve Mısırlıları Süveyş Kanalı'nın batısına yedi ila dokuz gün içinde sürebilirdi. İsrail, bu dönemde Suriye veya Ürdün tarafından herhangi bir saldırıya da uğrayabilirdi.⁴⁶²

Nitekim; savaş Nasır'ın beklentisinden bambaşka bir biçimde seyretti. 5 Haziran'da İsrail uçakları Mısır savaş uçaklarını daha üslerindeyken tahrip etti; zırhlı birlikler dört günde Sina Dağı'nı, üç günde Batı Şeria'yı ele geçirdi. Çarpışmalar 10 Haziran'da Suriye'den Golan Tepeleri'nin alınmasıyla son buldu.⁴⁶³ Suriye, Golan Tepeleri'nden aşağıdaki İsrail yerleşim merkezlerini 1956'dan beri 11 yıl süre ile bombalamıştı. Bu tepelerin, İsrail'in Suriye'ye karşı savunulması bakımından stratejik bir önemi vardı. İsrail kuvvetleri Golan Tepeleri'ni aldıktan sonra Suriye topraklarında, Şam'a doğru ilerlemeye başladı.⁴⁶⁴

---

⁴⁵⁹ Telegram 050944Z from COMSIXTHFLT to Amman, 5 Haziran 1967; *Foreign Relations of the United States, 1964-1968, Vol. XIX, Arab- Israeli Crises and War, 1967.*

⁴⁶⁰ Telegram 4055 from Amman, 05 Haziran 1967; *Foreign Relations of the United States, 1964-1968, Vol. XIX, Arab- Israeli Crises and War, 1967.*

⁴⁶¹ <http://www.sixdaywar.co.uk/timeline-concise.htm#may15>.

⁴⁶² CIA, "Military Capabilities of Israel and the Arab States", EO 12958, NLJ 04-53, 50a, 26 Mayıs 1967, s.1.

⁴⁶³ Larousse, aynı sayfa; <http://www.sixdaywar.co.uk/timeline-concise.htm#may15>.

⁴⁶⁴ Armaoğlu, a.g.e., s. 356.

Sovyetler Birliği 7 Haziran'da BM Güvenlik Konseyi'nde acil bir toplantı yapılmasını istemişti. Ateşkes sağlanması için yapılacak görüşmelere Ürdün ve İsrail katılabileceğini açıklamış, ancak Birleşik Arap Cumhuriyeti bu öneriyi reddetmişti. Moskova Radyosu ise İsrail'i diplomatik kuralları yıkmakla ve saldırgan tutumunu sürdürmekle suçlamıştı.⁴⁶⁵ İsrail bir yandan BM'nin ateşkes çağrısını olumlu karşılıarken, diğer yandan şam'a ilerlemeyi sürdürüyordu. İsrail'in zafer kazandığı artık belliydi. Sovyetler Birliği'nin Güvenlik Konseyi'nde toplantı talebi yerine getirilmedi. SSCB Dış İşleri Bakanı'nın Başdanışmanı V. V. Kuznetsov gecikmeksizin SSCB İsrail elçisi K. Kats'ı çağırarak nota verdi. Notada; "Eğer İsrail derhal askeri hareketlerine son vermezse, Sovyetler Birliği diğer barışçıl devletlerle İsrail'e karşı tüm gücüyle cephe alacaktır", yazılmıştı. Ayrıca Nota'da "SSCB hükümeti, İsrail ile tüm demokratik ilişkilerini feshetmiştir" ifadesi de yer alıyordu.⁴⁶⁶

10 Haziran günü Sovyetler Birliği Amerika'ya başvurdu ve İsrail ilerlemesi durdurulmadığı takdirde, 'askeri hareket' da dahil gerekli tedbirlerin alınacağını bildirdi. Bu sırada, İsrail kuvvetleri, şam'a 40 mil mesafedeki Kuneitra'ya girmiş bulunuyordu. İsrail bu ikazla birlikte Kuneitra'da durdu ve aynı gün, saat 16.30'da İsrail ile Suriye arasında ateşkes yapıldı.⁴⁶⁷

Savaş, CIA raporlarında öngörülen 8-9 günden bile kısa sürmüştü. Altı gün sürdüğü için "Altı Gün Savaşı" olarak tarihteki yerini alan savaş İsrail'in askeri zaferi, Filistinliler hariç Arapların ise saygınlığını yitirmesi ile neticelendi. 9 Haziran'da Nasır istifa etti, ancak kitlelerin düzenlediği gösterilerle yeniden göreve geldi.⁴⁶⁸ Mısır Milli Meclis Başkanı Enver Sedat, trajedinin her türlü sorumluluğunu yüklenerek hükümet ve ordudaki bütün görevlerinden çekilen Başkan Nasır'ın, 'Arap ulusunun dayanılmaz arzusuna boyun eğerek' istifasını geri aldığını duyurdu. Nasır'dan aldığı mesajı okuyan Sedat'a göre istifada kararlı olan Başkan, 'saldırının bütün izlerini tasfiye ve Mısır'ın bütün zararları telafi edilene kadar' iş başında kalmaya karar vermişti.⁴⁶⁹

---

⁴⁶⁵ CIA, "Military Capabilities of Israel and the Arab States", EO 12958, NLJ 04-53, 50a, 26 Mayıs 1967, s.18; <http://www.jewishvirtuallibrary.org/un-security-council-resolution-234-june-1967>.

⁴⁶⁶ Primakov, a.g.e., s.154.

⁴⁶⁷ Armaoğlu, a.g.e., aynı sayfa.

⁴⁶⁸ Larousse, aynı sayfa.

⁴⁶⁹ Cumhuriyet, 11 Haziran 1967.

İsrail basını, büyük bir zaferle sonuçlanan kısa süreli savaşı Hitler Almanya'sının kaybıyla sembolize etmişti.⁴⁷⁰ İsrail Dış İşleri Bakanı Eban, New York'taki BM toplantısından dönüşte Suriye hükümetinin ateşkese kabul ettiğini Londra'da açıklamıştı. İsraili Bakan, Kudüs'ün birliğinin restore edildiğini ve İsrail hükümetinin kutsal mekanlardaki birlikteliği teşvik etmeye niyetli olduğunu söyledi.⁴⁷¹

Savaş sona erdiğinde, İsrail savaştan önceki topraklarından dört kat daha geniş bir alanı ele geçirmiş oldu. Akabe Körfezi'nin girişindeki Şarm el Şeyh dahil, bütün Sina yarımadası ve Gazze bölgesini, Kudüs'ün tamamını, Şeria Nehri'nin batısındaki Ürdün topraklarını aldı.⁴⁷² 12 Haziran'da *Muhafiz* gazetesi bir Sovyet eleştirisi yanında Tevrat'tan yaptığı alıntıyla “*Onlardan korkmazsın, bütün işlerini yaparsın*”⁴⁷³, diye yazarak elde edilen bu başarının devamının geleceğini işaret etmişti.⁴⁷⁴

Sovyetler Birliği, BM Genel Kurulu'nda İsrail'in Orta Doğu'daki yeni sınırlarını tartışmak üzere girişimde bulundu, ancak girişimi sonuçsuz kaldı. Suriye, 9 Haziran'da kabul edilen ateşkese uymayarak İsrail'in, kendi topraklarını işgal ettiğine dikkat çekmeye çalıştı. SSCB, BM'de İsrail'in saldırganlığını şiddetle kınadığını açıkladı. Talepleri belliydi: İsrail'in Silahsızlanma Antlaşması'nda tanımı yapılan askersiz bölge statüsüne saygı duyarak mütareke sınır hatlarının arkasındaki tüm kuvvetlerini koşulsuz olarak ve derhal geri çekmesi, Birleşik Arap Cumhuriyeti, Suriye, Ürdün ve bu ülkelerin uluslarına verdiği zararları tam olarak ve en kısa zamanda karşılaması, el konulan mülk ve diğer maddi varlıkların sahiplerine geri verilmesi. Sovyetler Birliği, BM Güvenlik Konseyi'ni bu konularda derhal etkili önlem alınmaya çağırdı. İsrail'in tutumunun

---

⁴⁷⁰ *Muhafiz*(על המשמר), 02 Haziran 1967; *Sel* (הצפה), 06 Haziran 1967.

⁴⁷¹ *The Times*, 10 Haziran 1967. Aynı gazetede, ‘Araplara Grek Sempatisi’ başlığı altında Yunan hükümetinin, uluslararası yasalar çerçevesinde Arap halkının korunması ve Arap ülkelerinin yeniden inşa edilmesi gerektiği beyanına da verilmişti. Yunanlıların sözkonusu restorasyona hazır olduğu bildiriliyor ve Yunan hükümetinin Araplara sempati duyduğu vurgulanıyordu.

⁴⁷² Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 155.

⁴⁷³ *Muhafiz*, 12 Haziran 1967.

⁴⁷⁴ *Savunma Bakanı Moşe Dayan da İsrail'in geleceğe nasıl baktığını 1956'da bir Kibbutz'da öldürülen bir Yahudi'nin cenazesinde şöyle özetlemişti: “Bizim kuşağımızın kaderi budur. Her zaman silahlı ve hazır, güçlü ve kararlı olmamız gerekiyor. Çünkü silahımız elimizden alınırsa hepimiz öleceğiz.” Bknz: <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40157650>.

görüşülmesini isteyen Sovyetler Birliği'nin toplantı talebi BM Genel Kurulu'nda 17 Haziran 1967'de başlayan beşinci olağanüstü oturumda ajandaya alındı.⁴⁷⁵

9 Temmuz'da düzenlenen Güvenlik Konseyi toplantısında SSCB temsilcisi, İsrail silahlı güçlerinin uzun süredir işgal hareketini sürdürdüğünü yineledi. İsrail'in saldırganlığının yeni bir silahlı çatışma zemini yarattığı iddia edilmişti. O nedenle İsrail'e karşı BM'nin ambargo kararı uygulamasının yerinde olacağı belirtildi. İsrail'in temsilcisi ise eleştiriler karşısında, hükümetinin politikasının yalnızca barışı sürdürmek değil, aynı zamanda barışı korumak adına 'en iyisini yapmak' olduğu cevabını verdi. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin ateşkesi ve İsrail'i tehdit eden atakları nedeniyle İsrail'in saldırıya geçmek zorunda kaldığını savundu. Temsilci, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin silahlarına karşı başka bir yol olmadığını da sözlerine eklemişti.⁴⁷⁶ Oysa; İsrail Dış İşleri Bakanı Abba Eban, BM Genel Kurulu'nda Arap ülkelerinin ülkesine karşı giriştiği kampanyanın maksadının İsrail'i 'yavaş yavaş boğmak' demek olduğunu, bu durumda 'ilk kurşunu kimin attığının öneminin olmadığını' söylemişti.

Güvenlik Konseyi'nin uzun süren görüşmeleri sonunda varılan karar metni 22 Kasım 1967'de oybirliği ile kabul edildi. Çözüm 16 Kasım 1967'de İngiltere tarafından Konsey üyelerinin önerileri dikkate alınarak sunulmuştu. Kararda; İsrail'in işgal ettiği bölgelerden derhal çekilmesi, bölgedeki devletlerin varlıklarına saygı gösterilerek toprak bütünlüklerinin uluslararası yasalar gereğince korunması, her ülkenin politik bağımsızlığına saygı duyulması, güvenilir ve tanınmış sınırlar içinde barış içinde yaşama haklarının kabul edilmesi, mülteciler sorununun adilane bir biçimde çözülmesi, bölgedeki su yollarından serbestçe geçilmesine ve Genel Sekreter'in bu kararın ilkelerine uygun, barışçı ve kabul edilebilir bir barış yolunun bulunabilmesi için bölge ülkeleriyle temasları sürdürecektir bir temsilci tayin etmesine hükmedildi.⁴⁷⁷

---

⁴⁷⁵ *Sovyetler Birliği'nin BM Genel Kurul acil toplantı çağrısına 98 üye ülke olumlu yanıt verdi. Üç ülkenin çekimser oy kullandığı toplantı talebine İsrail ile birlikte ABD ve Botswana ise onay vermemişti. ABD önceliğinin, 3 Kasım 1950'de adapte edilen 'barışta birlik' çözümünün ışığında Ora Doğu'daki krizin geleceğine ilişkin Güvenlik Konseyi'nin düzenlediği acil oturumda devam eden görüşmeler olduğunu bildirmişti. Bknz: *The Yearbook of the United Nations*, 1967, s. 191.

⁴⁷⁶ *The Yearbook of the United Nations*, 1967, s. 227.

⁴⁷⁷ *Ibid*, s. 250-251.

Birleşik Arap Cumhuriyeti lideri Nasır ise hemen ertesi gün, 23 Kasım 1967’de yaptığı açıklamada İsrail’i tanımayacağını veya onunla barış için müzakere etmeyeceğini, Süveyş Kanalı’ndan İsrail’in yararlanmasına izin vermeyeceğini ve Filistin halkının haklarından vazgeçmeyeceğini söyledi. Karara en sert tepkiyi ise Suriye gösterdi ve kararı tanımadığını ilan etti. İsrail ise 5 Haziran 1967 öncesine dönüş olamayacağını bildirmişti.⁴⁷⁸

V.1.1. Altı Gün Savaşı’nın Sonuçları ve Türkiye’nin Tavrı

1967 savaşı İsrail’i işgalci bir ülke haline getirdi. Savaşın en önemli sonucu da bu oldu. Bu deneyim hem İsrailliler, hem de Filistinliler üzerinde yıkıcı bir etki yarattı.⁴⁷⁹ Yapılan analizler açısından en dikkat çekici olanı, Fransız lider De Gaulle’ün 1967 Savaşı’nı değerlendirdiği basın toplantısında çok tartışılan demeciydi. General De Gaulle, İsrail’in sahip olduğu imajı özetlemiş ve İsrail’in devletleşmesinden sonra yürüdüğü yola dair yaptığı konuşmada ‘*potansiyel bir kurbandan seçkin, kendinden emin ve tahakkümcü halk*’ a doğru evrilen çizgisini betimlemişti. Fransız Cumhuriyeti Başkanı De Gaulle’ün 27 Kasım 1967’deki toplantıda dile getirdiği tarihî eleştirisi şöyleydi:

“İki dünya savaşı arasında oluşum, çünkü o döneme kadar uzanmak gerekir, Filistin’de Siyonist bir yurdun kurulması ve sonra da İkinci Dünya Savaşı’nın ardından bunun bir İsrail Devleti’ne dönüşmesi o dönemde bir yere kadar anlaşılır bulunmaktaydı. Kendimize, bu cemaatin az ya da çok meşrulaştırılabilir şartlar altında sahiplenilmiş topraklar üzerinde ve kendisine düşman olan Arapların ortasında yerleşmesinin, daimî ve sonu gelmeyen anlaşmazlık ve çatışmalara yol açıp açmayacağını soruyorduk, pek çok Yahudi de aynı soruyu soruyordu. Hatta kimileri, o zamana kadar dağınık durumda

---

⁴⁷⁸ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 157.

⁴⁷⁹ www.bbc.com.

bulunan ama daima oldukları gibi kalan, yani seçkin, kendinden emin ve tahakkümcü bir halk olan Yahudilerin bir kez eski kutsal topraklarında bir araya geldikten sonra on dokuz yüzyıldan beri tasarladıkları heyecan verici dileklerinin şiddetli ve fethe yönelik bir hırsa dönüşmesinden korkmaktaydı.”⁴⁸⁰

Türkiye başından itibaren dikkatle izlediği savaşa ve savaşı taraflara karşı tutumunu Orta Doğu ülkelerinin genel izlenimi ekseninde biçimlendirdi. Birleşik Arap Cumhuriyeti, Cezayir, Suriye ve Irak’ın Ankara büyükelçileri, Dış İşleri Bakanı Vekili Faruk Sükan ile görüşerek hükümetlerinin kanaatlerini bildirmişti. Türkiye’den beklentileri açıkltı: Arap ülkelerinin yanında yer alması. Arap ülkelerinin taleplerini değerlendiren Türkiye, 22-24 Mayıs 1967 tarihleri arasında bölgedeki büyükelçilerini Ankara’da toplantıya çağırması; büyükelçiler Dış İşleri Genel Sekreteri ve aynı zamanda İsrail maslahatgüzarı Zeki Kunalalp başkanlığında biraraya gelmişti.⁴⁸¹ Yapılan toplantılarda Arap-İsrail gerginliği değerlendirilmiş, bölgedeki yansımalar bir savaş beklentisi şeklinde ele alınmıştı. Cumhuriyet Senatosu’nun 25 Mayıs 1967 günkü toplantısında Ankara üyesi Hıfzı Oğuz Bekata, Orta Doğu’da yaşanan krize dikkat çeken bir açıklama yapmış ve Türkiye’yi gelecek tehlikeler hakkında uyarmıştı. Bekata, Orta Doğu’da gelinen son noktayı şöyle izah etmişti:

“Orta Doğu öylesine karışmıştır ki, Arap ülkeleri bir harp hazırlığı içine girmişlerdir. Birleşik Arap Cumhuriyeti, Akabe Körfezi’ni İsrail ile ilişkili gemilere kapama kararını almış, buna kuvvet kullanarak tatbik de geçmiş ve körfezin girişini mayınlamıştır. İsrail ise Mısır’ın bu kararı uygulamasını bir savaş sebebi saymak görüşündedir. Öte yandan; Sudan, Hindistan ve Komünist Çin; Birleşik Arap Cumhuriyeti’ni desteklediklerini açıklamış bulunuyorlar. Amerika savaş gemileri Doğu Akdeniz’e açılmışlardır. Malta’daki İngiliz birlikleri alarma geçirilmiş ve İngiliz savaş gemilerine de hazır ol emri verilmiştir. İsrail’deki ve Arap memleketlerindeki yabancılar, durumun ciddiyeti karşısında bu ülkeleri terke başlamışlardır.

---

⁴⁸⁰ Liebman-Miliband, a.g.e., s.21-22.

⁴⁸¹ Dış İşleri Bakanlığı Belleteni, S: 32, Mayıs 1967, s.34; Cumhuriyet, 24 Mayıs 1967, Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 163.

Gelişmelerin vahametini düşünerek, İngiltere Dış işleri Bakanı George Brown 23 Mayıs'taki resmî Moskova gezisini ertelemek zorunda kalmıştı. Buhranın önemli etkisiyledir ki, BM Genel Sekreteri U Thant acele Kahire'ye gitmiştir ve Güvenlik Konseyi olağanüstü toplanmıştır. Bu arada, Türkiye'nin Orta Doğu devletleri nezdindeki elçileri Ankara'ya gelmişlerdir. İki gün önce de diplomasi münasebetlerinde kritik zamanlarda görülen bir teşebbüs olmuş ve Birleşik Arap Cumhuriyeti ile Suriye, Irak ve Cezayir'in Ankara Büyükelçileri, hükümetlerinden aldıkları talimat üzerine, toplu olarak Hükümetimize müracaatla durumu aydınlatmışlar ve belki ele bazı taleplerde bulunmuşlardır. Orta Doğu'daki bu vahim gelişmelere, kısa bir süre önce komşumuz Yunanistan'da yapılan ihtilâli ve yeni Yunan Hükümeti'nin Kıbrıs davamız için aldığı Enosis kararını kesinlikle ilân ettiğini de ekleyebiliriz. Bize gelince, senatör ve milletvekilleri dâhil Türk halkı, yakın çevremizde cereyan eden bütün bu olayları endişe ile ve ancak gazetelerden izleyebilmektedirler. Çünkü, Dış İşleri Bakanımız toplamı 200 günü geçen gezilerine henüz nedense bir son verememiştir. Bir Dış İşleri Bakanının derhal vazifesinin başına dönmesi için daha nelerin olması beklenebilir?"

Cumhuriyet Senatosu Üyesi Bekata'nın, büyükelçilerle yaptığı toplantılara rağmen bir tür kaygısızlık içinde gördüğü Türk hükümetini bir an evvel Orta Doğu'da beliren krize karşı taşıdığı sorumluluğun gereklerini yerine getirmeye ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni aydınlatmaya çağırmıştı. İstanbul üyesi Tekin Arıburun da Bekata'ya katılarak Başkanlık Divanı'nın aracılığıyla, gerekli halde bir gizli oturumla bu konuda bilgilendirmenin yapılması ihtiyacını yineledi.⁴⁸² 26 Mayıs 1967 tarihli sayısında Cumhuriyet, 'Türk Görüşü Araplar Lehinde' başlığıyla verdiği haberde, olası bir savaş durumunda Türkiye'nin konumunu Arap ülkelerinin yanında değerlendirmiş; Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay başkanlığında toplanan Milli Güvenlik Kurulu'nun ve hükümet görüşünün de 'Arap ülkelerini tutar gibi' olduğunu vurgulamıştı. İsrail'in Ankara maslahatgüzarı ise Zeki Kuneralp ile bir toplantı yaparak Türkiye'nin İsrail'i olaylardan sorumlu tutması üzerine, Akabe Körfezi'nin mayınlanması devletler hukukuna aykırı olduğunun altını çizmişti. Gerçekte Türkiye'nin tutumu da bu gerçeği

---

⁴⁸² Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C:40, B:63, O:1, 25 Mayıs 1967, s.288-289.

yadsımaş şekildeydi. Mısır'ın Akabe Körfezi'ni mayınlaması 'krizde merdivenleşmeyi arttıran vahim bir durum' olarak değ rlendirilmişti.⁴⁸³ Mevcut durumun Milli Güvenlik Kurulu'nda ve ardından Bakanlar Kurulu toplantısında görüşülmesi sonucunda Orta Doğu krizinde Türkiye'nin takınacağı resmi tutum hakkında hükümet 27 Mayıs'ta bir tebliğ yayınladı. Tebliğde kriz şu ifadelerle yer buldu:

"H k metimiz, Orta Doğu buhranının gelişmesini büyük bir dikkatle izlemektedir. Bölgede barış ve güvenliğin hakim olmasına büyük önem atfeden ve bu yolda her zaman elinden gelen gayreti sarfetmekten geri kalmamış olan Türkiye'nin barışı tehdit edici durumların meydana gelmesinden ciddi endişe duyacağı tabiidir. Türkiye, barışın ihlaline yol açacak bütün hareketlerden kaçınılması lüzumuna kani bulunarak buhrana son verecek gayretleri desteklemektedir.

*Türk hükümeti her zaman olduğu gibi bu kere de buhrana sebebiyet veren durumun mütalaasında BM Yasası ile hak ve adalet prensiplerine dayanmak gerektiği inancındadır. Bu arada h k metimiz, komşuları ile iyi dostluk m n asebetleri er evesi içerisinde Türkiye ile Arap memleketleri arasında mevcut yakın ilişkileri de göz önünde bulundurmaktadır."*⁴⁸⁴

Türkiye'nin resmi tavrını bildirmesinin hemen ardından Irak Cumhurbaşkanı Abdurrahman Arif, Türk mevkidaşı Cevdet Sunay'a bir mesaj göndererek 'İslami kurallar gereğince' Türkiye'nin Arap  lkelerinin yanında yer almasını istemişti.⁴⁸⁵ Türkiye'nin manevi ve diplomatik desteğini talep eden Arif'e Cevdet Sunay yanıt vermiş ve 'Türkiye'nin özellikle son yıllarda iyi ilişkiler kurduğu Arap  lkelerinin Filistin m ltecipleri davasını öteden beri desteklediğini' belirtmişti. Sunay aynı zamanda Arap  lkelerinin bir İsrail tecav z yle karşı karşıya kalmaması için diplomatik gayret sarf

---

⁴⁸³ Cumhuriyet, 26 Mayıs 1967.

⁴⁸⁴ Dış İşleri Bakanlığı Belleteni, S: 32, Mayıs 1967, s.39; Cumhuriyet, 29 Mayıs 1967; K rk      , aynı sayfa.

⁴⁸⁵ Cumhuriyet, 29 Mayıs 1967.

edildiğinin de altını çizmişti.⁴⁸⁶ Bu açıklamaların üzerine Kahire’de yayın yapan yarı resmi El Ahram gazetesi, Kuzey Atlantik Antlaşması teşkilatının üyesi Türkiye’nin İsrail-Arap uyuşmazlığında Arap dünyasının yanında yer aldığını yazdı.

Başbakan Süleyman Demirel’den konuya ilişkin sağlıklı bir yorum elde edilemezken, Türkiye’nin Kahire Büyükelçisi Semih Günver, Birleşik Arap Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı Müsteşarı El Zeyyad ile görüşerek Türkiye’nin Suriye sınırında askeri yığınak yapmayacağına dair söz vermişti. El Ahram’a göre Türk Büyükelçi, hükümetinin Mısır’ın son siyasi ve stratejik kararları almaya nelerin sebebiyet verdiğini anladığını ve Arap ülkelerinin sadece hükümlerlerini ve çıkarlarını korumaya niyetli olduklarına inandığını söylemişti. Birleşik Arap Cumhuriyeti hükümetinin resmi görüşlerini yansıtan gazeteye göre Türkiye; topraklarındaki NATO üslerinin Arap ülkelere karşı girişilecek bir müdahalede kullanılmasına izin vermeyeceğini ve bu üslerin tamamen Türkiye’nin kontrolünde bulunduğunu bildirmişti. ABD ise bu haberi yalanladı.⁴⁸⁷ Oysa; 1967 Savaşı sırasında Türkiye’nin aldığı pozisyon İsrail’i destekleyen ABD’den uzaklaşmasıyla aynı doğrultuda seyretti. Başbakan Süleyman Demirel, Amerikancı tutumun tersine yönelime dair ABD makamlarındaki yansımayı şöyle örneklemişti:

“Bizim 1967’de bazı projelerimiz vardı. Bunları Batılılara söyledik. Bunları finanse eder misiniz dedik. Etmeyiz dediler. Sovyetlere sorduk, siz bunları finanse eder misiniz? Ederiz dediler. Sovyetler ile müzakere ettik, bunların inşasına geçtik. Bundan da rahatsız oldular. Batı rahatsız oldu bundan. 1967’de Amerikan Sefiri Başbakanlığa geldi, beni ziyaret etti. Kapıdan girdi, daha oturmadan “Are you changing axis?/ Eksen mi değiştiriyorsunuz?” diye bana sordu. Sovyetlerle bizim münasebetlerimizi düzeltmemizden çok rahatsız olmuştu Amerika.”⁴⁸⁸

---

⁴⁸⁶ Cumhuriyet, 30 Mayıs 1967.

⁴⁸⁷ Cumhuriyet, 01 Haziran 1967; Milliyet, 01 Haziran 1967; Kürkçüoğlu, a.g.e., s.164.

⁴⁸⁸ Çetin Yetkin, Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika, 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül’de Amerika’nın Yeri, Ankara, 1995, s.113.

Ordu Milletvekili Ata Bodur, Orta Doğu’da cereyan eden olaylar hakkında Dış İşleri Bakanlığı’nın izahat vermesini istemiş, bunun üzerine İç İşleri Bakanı ve Dış İşleri Bakan Vekili Faruk Sükan bir açıklamada bulunarak İsrail ile komşuları arasında doğan gerilimin nedenlerine değinmişti. Sükan, İsrail tarafının iddialarına karşılık Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Suriye’nin iddialarını tekrarladı. Türkiye’nin başından beri bölgedeki gelişmeleri dikkatle izlediğini dile getiren Faruk Sükan, hükümetin 27 Mayıs’ta yayınladığı tebliği hatırlatmış ve bu beyan dışındaki haberlerin asılsız olduğunu ilan etmişti. Dış İşleri adına konuşan Sükan, bölgesel barış temennisini güçlendirerek yinelemişti:

“Bölgede ve bölge dışında ne Sovyetlerin ve Amerikalıların, ne de Arap devletleri ve İsrail’in silahlı çatışmaya müncer olabilecek bir ihtilâfta menfaatleri olamayacağı kanaati yaygındır. Türkiye’nin menfaatlerinin de bu bölgenin sulh ve güvenlik içinde bulunmasında olduğu aşikârdır.”

Hükümetin İsrail ve Arap ülkeleri arasında diyalogu tesis etmek noktasındaki gayretini Ankara’da büyükelçilerin toplantıya çağırılması üzerinden değerlendiren vekil, ‘istişarede bulunmanın lüzumu’na değinmiş, olayların soğukkanlılık ve titizlikle takip edildiğini vurgulamıştı.⁴⁸⁹

Öte yandan; Türk kamuoyu Orta Doğu’daki gelişmelere hükümet kadar mesafeli bakmamış, doğrudan Arapların yanında ve lehinde pozisyon almıştı. Üç Rus savaş gemisinin Boğazlardan geçerek Akdeniz’e indiği ve Rus elçisinin Dış İşleri Bakanı Çağlayangil ile ‘barış’ vurgusunda anlaştığı gün üniversite öğrencilerinin başını çektiği eylemlerle, emperyalizmin bölgedeki varlığının bir enstrümanı olarak görülen İsrail yürüyüşlerle protesto edildi.⁴⁹⁰

Nitekim; Suriye sınırındaki gerilim İsrail ve Birleşik Arap Cumhuriyeti arasında bir savaşa dönüştüğünde Türkiye bölgede barış isteyen bir konumda politikasını yönlendirdi. Dış İşleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil 5 Haziran 1967’de TBMM’de

---

⁴⁸⁹ TBMM Tutanak Dergisi, C:17, B:109, 29 Mayıs 1967, s.421-423.

⁴⁹⁰ Milliyet, 04 Haziran 1967.

yaptığı konuşmada, diplomasi yoluyla sorunların çözümüne dair Türk hükümetinin çok çaba sarfettiğini ve çabanın sürdürüleceğini bildirdi.⁴⁹¹ Cumhuriyet Senatosu Tabii Üyesi Ahmet Yıldız'ın, parti ya da politika ayrılıklarını bir kenara bırakarak, Orta Doğu buhranına; Türk topraklarındaki üslerden herhangi yabancı bir devletin cereyan etmekte bulunan Arap - İsrail savaşına müdahalesine meydan verilmemesine ve bir emrivâki ile karşılaşmamak için gerekli tedbirlerin alınmasına dair demecine Çağlayangil, Türkiye'deki NATO üslerinin Araplara karşı bir emrivakiyle kullanılamayacağını⁴⁹² ve Amerikan tesislerinin de Türk hükümetinin müsaadesi olmadan açılmayacağını söylemişti.⁴⁹³ Dış İşleri Bakanı, bu konuda Adalet Partisi hükümetinin gereğini tartıştığını belirterek şöyle yanıt vermişti:

*“NATO Antlaşması'nın 3'ncü maddesinin askerî kolaylıklar anlaşmasına tevfi kan vücuda getirilmiş müşterek tesislerin Türk hükümetinin arzu, rıza ve muvafakati hila fında herhangi bir olup bittiye meydan vermesine imkân yoktur. Bugünkü mekanizma buna müsait değildir.”*⁴⁹⁴

Dış İşleri Bakanı Çağlayangil'in bu açıklaması mecliste tartışılmış ve Türkiye İşçi Partisi adına konuşan İstanbul Milletvekili Çetin Altan, Türkiye'deki NATO ve Amerikan üslerinin Orta Doğu krizlerinde, Türkiye'nin inisiyatifini ve kontrolünü aşan bir ölçüde kullanılıp kullanılmayacağının emniyeti içinde olunmadığını, her ne kadar Dış İşleri Bakanı bu seferki krizde bu üslerin Arap devletlerine karşı kullanılmayacağını söylemiş olsa da, bundan evvelki olaylarda bu şekildeki bir garantinin bazen fiilî kuvvetler karşısında pek de geçerli olmadığını ortaya koyduğunu belirtmişti.⁴⁹⁵

Orta Doğu buhranında meclisin tavrı, protestocu gençlerin eylemlerini tasdikler nitelikte oldu. Cumhuriyet Senatosu'nda savaşa dikkat çeken Ahmet Yıldız, kontrolü dışında herhangi bir gelişmeye Türkiye'nin sınırları içinde mahal vermemenin üzerinde durmakta ısrar etmişti. İsrail'i bir 'oldu-bittiyle' kurulan devlet olarak tarif eden Yıldız,

---

⁴⁹¹ TBMM Tutanak Dergisi, C:18, B:113, 05 Haziran 1967, s. 6-7.

⁴⁹² Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C:40, B:66, T:6, 06 Haziran 1967, s.397; Cumhuriyet, 06 Haziran 1967; Milliyet, 06 Haziran 1967.

⁴⁹³ Milliyet, 07 Haziran 1967; Bengio, a.g.e, s. 115.

⁴⁹⁴ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, aynı sayfa.

⁴⁹⁵ TBMM Tutanak Dergisi, C:18, B:114, T:2, 07 Haziran 1967, s. 134.

oldu-bittilere karşı, hesaplı ve önleyici bir yaklaşımı zorunlu görmüş, İsrail'i bundan sonra bölgede varlığını sürdürecektir bir güç olarak denkleme almak gerekliliği üstünde durmuştur:

“Arap - İsrail ilişkilerinde yönümüz ve eğilimlerimiz de açıkça belli olmalıdır. İsrail bir olup bitti ile kurulmuş bir devlettir. Bu gerçeği reddedemeyiz, İsrail var. Fakat, bu kuruluşun moral temeli sakattır. Araplara yapılan haksızlık büyüktür. Mülteci işi insanlık için bir ayıptır, bugün. İsrail saldırgandır ve BM kararlarına uymamaktadır, örnekleri sayısızdır. İsrail'in, Orta Doğu'daki eski emperyalizmin bir köprübaşı rolünde olması bizim için de hoş görürlükle karşılanamaz. Hattâ bunu doğrulayacak tutumlar da vardır. Bütün bu kusurlarını düzeltmeye İsrail zorlanmalıdır. İddialarına bakınca, karşımıza bir İsrail Megalo İdeası çıkmaktadır.

Bakarsanız iddialarına, Yunanistan'ın Megalo İdeası'na benzer bir iddia ile karşıda bulunuyor. Biz bu Megalo İdea'yı biliyoruz. Destekleyenler de tesadüf aynıdır. Her iki Megalo İdea aynı kaynaktan ve aynı tehlike ile desteklendiğine göre uyarma yapmamız gerekir.”

Senato'daki toplantı İsrail karşıtı bir görünüm olarak hükümeti de daha net cevaplar vermeye davet etmişti. Yıldız'ın Akabe Körfezi'nin uluslararası niteliğini tarihi bağlamda ele alması ile Türkiye'nin 1808 İstanbul Antlaşması'na taraf bir ülke olarak konunun doğrudan içinde olduğunun altı bir kez daha çizildi. Ahmet Yıldız savaşın bu kısmına dair de şunları söylemişti:

“Bunun uluslararası nitelikte olduğunu ilân edecek bir belgeyi çok dikkatle değerlendirmeliyiz. Her şeyden önce 1808 İstanbul Andlaşması'nda, körfezin bir Osmanlı iç körfezi olduğunu kabul eden devlet olarak her halde bu görüşten, şartlar değişse de en son dönecek devlet Türkiye'dir.”⁴⁹⁶

---

⁴⁹⁶ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, s.395.

Türkiye'nin Arap ülkelerinin yanında yer alması ve gerekirse Batı ile arasına mesafe koyması *milli bir hükümet politikası* olarak nitelendirilmiş, İsrail karşıtı tavırla birleşerek savaşın öncesi ve sonrasıyla dikkatle takibini zorunlu kılmıştı.

Başbakan Süleyman Demirel bu doğrultuda Arap devletlerinin sorumlu Başkan ve Başbakanlarına gönderdiği mesajla Türkiye'nin Arapların yanında olduğunu yinelemiş, Türkiye'nin Arapların haklı davasında yardıma hazır bulunduğunu belirtmişti.⁴⁹⁷

8 Haziran 1967 tarihli TBMM toplantısında İsrail-Mısır krizi gündeme taşınmış ve Balıkesir Milletvekili Mevlüd Yılmaz konuya ilişkin demecinde, *'Batılıların ileri karakol vazifesini gören ülke'* olarak nitelediği İsrail'i *'suni olarak ortaya çıkarılan ve Orta Doğu'da İslam aleminin göbeğine saplanan bir kama'* olarak tarif etmişti. Yılmaz; Arap dünyasının İsrail'in kuruluşunun oldu-bittiye getirilmesinden mütevellit bir aldatılmışlığa itildiğini ve Müslüman Türkler'in de bu kanaati paylaştığını dile getirmişti. Bu ihtilafta Arap dünyasına karşı Türkiye'nin dostluk ve samimiyetini dile getirmesi gerektiğinin altını çiziyordu. Politik olarak Arap dünyası ve Türkiye arasında oluşan güvenin korunması gerektiğini de ayrıca vurguladı. Mevlüd Yılmaz, İsrail'in yalnızca Arap alemine karşı kurulmadığını, aynı zamanda Türklere de düşman olduğunu söyleyerek bir hatırlatma yapmıştı:

"Muhterem arkadaşlar,

Suni Yahudi Devleti hiçbir zaman bizim yanımızda olmamıştır. BM'de Kıbrıs davamızda aleyhimize oy kullanıldığını hatırdan çıkarmamak lâzımdır."

Sözkonusu savaş Müslümanlar ve Siyonistler arasında gören Milletvekili Yılmaz, gelecekte Yahudilerin Türkiye için de bir tehlike oluşturacağını sözlerine eklemiş, İsrail parlamentosunda Nil'den Fırat'a kadar olan toprakları hedefleyen haritanın asılı durduğuna işaret etmişti. *"3.800 ithalât ve ihracatçımdan 3.500'ünün Yahudi olduğunu*

---

⁴⁹⁷ *Milliyet*, 15 Haziran 1967.

bilmeyen var mı?”, diye sorarak Türkiye’nin iktisadi kontrolünün de Yahudilerin elinde olduğunu belirtmişti.⁴⁹⁸

Güven Partisi adına konuşan Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu hükümetin aksine Orta Doğu’da başlayan savaşın Türkiye’yi yakından etkilediğini yineledikten sonra Türkiye’nin yüksek menfaatleri gereği bu savaşta tarafsız kalmasını zaruri gördüklerini açıklamıştı. Feyzioğlu, ‘*Büyük İsrail*’ projesini sağlamlaştıran propagandaların eşliğinde İsrail’in sürekli toprak genişletme çabalarına karşın BM’nin savaşı önlemedeki yetersizliğine dikkat çekmişti. O nedenle; Türkiye’nin tarafsız kalması halinde, içinde bulunduğu ittifaklar nedeniyle kurulmuş üs ve tesislerin ittifak gereklerinin dışında kullanılmasının önünün de kapatılacağını savunmuştu.⁴⁹⁹ CHP Grubu adına konuşan Kocaeli Milletvekili Nihat Erim de Feyzioğlu’nun tarafsızlık talebine destek vermiş ve Türk dış politikasının kuruluştan itibaren ABD ve Sovyetler Birliği’nin etkinliği arasında Türkiye’nin menfaatlerinin öncelikle düşünülmesi gerektiğini belirtmiş, Arap devletlerine ve İsrail’e bakarken hissi davranışlardan kaçınılarak durumun gerçekçi bir perspektiften değerlendirilmesini istemişti. Erim sözlerine Türkiye ve Arap bloğu arasında cereyan eden geçmiş olaylara gönderme yaparak devam etti:

*“Şu anda, bir zamanlar Başkan Nasır’ın bize karşı Kıbrıs davasında Makarios’u desteklemiş olmasını bile unutmuş bulunuyoruz. Şu anda İsrail Devleti’nin kurulduğundan beri Türkiye’ye karşı herhangi bir davranışta bulunmadığını da hatırlatmak istemiyoruz. Şu anda tek hatırladığımız şey insanların ıstırabına, beldelerin yıkılmasına, yanmasına yol açmış olan bu ateşin söndürülmesini her şeyin üstünde temenni ediyoruz.”*⁵⁰⁰

Arap-İsrail savaşına ilişkin tartışmalarda öne çıkan farklı görüşlerin ardından açıklama yapan Dış İşleri Bakanı Çağlayangil ertesi gün yaptığı cevabî konuşmada endişe yaratan müşterek üs ve tesis kullanımıyla ilgili olarak daha önceki beyanın akabinde konuşmuş ve “*Türkiye’nin iradesi dışında, Türkiye’nin menfaatleri ile politikası ile*

---

⁴⁹⁸ TBMM Tutanak Dergisi, C:18, B:115, T:2, 08 Haziran 1967, s.166-167.

⁴⁹⁹ TBMM Tutanak Dergisi, C:18, B:114, T:2, 07 Haziran 1967, s. 132-133.

⁵⁰⁰ TBMM Tutanak Dergisi, 07 Haziran 1967, s. 135.

bağdaşamayacak şekilde kullanılmaları asla mümkün değildir”, demişti.⁵⁰¹ Bakan ayrıca, Türkiye’nin ‘kuvvet istimali suretiyle arazi kazancı sağlanması veya pozisyon takviyesi yoluna gidilmesine’ karşı olduğunu da belirtmişti.⁵⁰² Aynı sözleri 22 Haziran 1967’de düzenlenen BM Genel Kurulu olağanüstü toplantısında da tekrarladı ve Türk hükümetinin kuvvete başvurulmasıyla elde edilen toprak hakimiyetlerini tanımayacağını vurguladı. BM Genel Kurulu’ndan İsrail’i işgal ettiği bölgeden çekilmeye zorlamasını talep etti⁵⁰³ ve güvenli sınırlar karşılığında İsrail’in savaş sırasında işgal ettiği topraklardan çekilmesini öngören 242 sayılı kararı destekledi.⁵⁰⁴ Latin Amerika’nın bu yöndeki önerisini yetersiz bulduğundan oylamada ise çekimser kalmıştı.⁵⁰⁵ Bununla birlikte; Türkiye Kudüs’ün statüsünün değiştirilmemesini öngören iki karar tasarısının da sunucularından biri oldu.⁵⁰⁶ Kudüs’ün statüsü konusundaki yaklaşımında ısrarcı olacağını vurgulamıştı. 2 Temmuz 1967’de gazetecilerin sorularını yanıtlayan Süleyman Demirel “Kudüs’ün İsrail tarafından tek taraflı ilhak edilmesine, ayrıca Kudüs’e verilmesi muhtemel statükonun böyle bir anlam taşımasına karşı olunduğunu” söylemiş; Kudüs’ün alacağı statünün üstünde ‘hassasiyetle’ durulacağını belirtmişti.⁵⁰⁷

Diğer yandan; 3 Temmuz 1967’de İsveç’in acil insani yardım önerisine Türkiye de sponsor ülke olarak katıldı ve BM Filistin Mültecileri Komisyonu’na özel yardımda bulunma teklifine önemli bir destek verdi.⁵⁰⁸ BM Genel Kurulu’nda sunulan Pakistan-

---

⁵⁰¹ TBMM Tutanak Dergisi, C:18, B:115, T:2, 08 Haziran 1967, s.168.

⁵⁰² Dış İşleri Bakanlığı Belleteni, S: 33, Haziran 1967, s.19.

⁵⁰³ The Yearbook of the United Nations, 1967, s. 201; Dış İşleri Bakanlığı Belleteni, aynı yer, s.55-56.

⁵⁰⁴ Bengio, a.g.e., s.115.

⁵⁰⁵ The Yearbook of the United Nations, 1967, s. 208-211; The Times, 05 Temmuz 1967.

⁵⁰⁶ The Yearbook of the United Nations, 1967, s. 209-211. Kudüs’ün statüsünün değiştirilmesi fikri Hz. Zekeriya’nın sözleriyle tamamlanacak bir görev olarak nitelenmişti. Peygamberin Kudüs’e dair sözü şöyleydi: “Kudüs’ü bütün uluslar için taştan bir yük haline getireceğim; Ona yük olan tüm yükler kesilecek.” (12, 2:3) *Bnai Brith Messenger*, 30 Haziran 1967.

⁵⁰⁷ Cumhuriyet, 02 Temmuz 1967.

⁵⁰⁸ The Yearbook of the United Nations, 1967, s. 214-215; Dış İşleri Bakanlığı Belleteni, S:34, Temmuz 1967, s. 16; The Times, 05 Temmuz 1967. 1967-68 döneminde mülteciler BM Yakın Doğu’da Filistin Mülteciler Yardım ve İş Kuruluşu’nun (UNRWA) gösterdiği yerlerde yaşıyordu. 1967 Savaşı’ndan sonra UNRWA her mülteci için 13 dolar harcadı. Bu rakam, sağlık alanında kişi başına 4 doların, eğitimde de 12 doların altındaydı. Bu rakamlar BM’nin mültecilere sağlıklı beslenme, iyi şartlarda barınma ve eğitim olanaklarını vermede ne denli yetersiz kaldığını göstermektedir. Bknz: Pappe, a.g.e., s. 265.

Türkiye ve diğer dört Müslüman ülkenin Kudüs ile ilgili karar tasarısı sıfıra karşı 99 oyla kabul edilmiş, 19 ülke çekimser davranmış, İsrail ise oylamaya katılmamıştı. Tasarıda İsrail'in, Kudüs şehrinin Ürdün kesimini ilhakı reddedildi. Bununla birlikte BM'nin İsrail'e karşı kesin yaptırım kararı alamaması TBMM'de eleştirildi. Samsun Cumhuriyet Senatörü Fethi Tevetoğlu İsrail'i *şımarıklık yapmakla* itham etmiş, işgal ettiği topraklardan derhal çekilmesi gerektiğini vurgulamıştı:

“BM Genel Kurulu’nun Kudüs şehrinin Ürdün kesimiyle birleştirilmesi kararının değiştirilmesini öngören bu tasarıyı insan hak ve hürriyetlerine riayetkâr 99 ülke temsilcisinin kabulüne rağmen İsrail Dış İşleri Bakanlığı’nın Kudüs’ün tekrar bölünemeyeceğini bildirişi, BM’ye bu kuruluşun idealine, Arap dünyasının dışındaki yüz milyonlarca Müslüman da dahil, bütün bir İslâm âlemine gösterilen saygısızlığın, ölçsüzlüğü şımarık, küstahça bir örneğidir. Kudüs hakkında alınan karar karşısında İsrail’in tutum ve davranışı, bir Türk parlamanteri, bir Müslüman evlâdı, bir hak ve hürriyet savunucusu olarak yüce huzurunuzda şiddetle ve nefretle kınıyorum. Hangi dine mensup bulunursa bulunsun, 99 BM üyesi ülke temsilcisinin Kudüs’ün statüsü hakkında kullandıkları müspet oylarla alınan yerinde ve takdirkâr kararı hiçe saymak isteyen şımarık ve şirret davranışı şahsen, Hükümetçe, Parlamentoca protesto etmeli ve kınamalıyız. Kardeş, dost ve müttefik ülkeler parlamentolarını ve hükümetlerini de aynı konuda hassasiyetle, durumun süratle ıslahı yolunda vazifeye davet etmeliyiz. İnsan haklarının, vicdan hürriyetlerinin kaba kuvvetle oldu-bittiye getirilebileceğini, çiğnenebileceğini, yok edilebileceğini umanlar yanlış bir hesabın çok kötü sonuçlara varabileceğini, kendilerine çok pahalıya mal olabileceğini de dikkate almaya mecburdurlar. Hakları çiğneyerek hak iddiasında bulunanlar, ne kadar haksız olduklarını bizzat kendileri ispat eder ve ortaya koyarlar. BM Genel Kurulu’nun önümüzdeki 12 Temmuz Çarşamba toplantısına kadar İsrail, sıfıra karşı 99 müspet oyla alınmış Kudüs kararına harfiyen uymalı, uymaya mecbur bırakılmalıdır.”⁵⁰⁹

---

⁵⁰⁹ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C:42, B:82, T:6, 06 Temmuz 1967, s.205-206.

İsrail ve Arap ülkeleri arasında cereyan eden bu savaşta Türkiye'nin tarafsız kalmasını talep eden vekillerin de bulunmasına rağmen hükümet, her fırsatta *din ve tarih kardeşliği* üzerinden Arapların lehinde bir tutum sergileneceğini dile getirdi. Meclisteki farklı gruplar, Arap topraklarının İsrail güçlerince işgaline karşı diplomatik ve siyasi harekete geçilmesi ve barışın bir an evvel tesis edilmesi düşüncesinde uzlaştı. Yanı sıra; ABD ve İsrail yakınlığının, Türkiye'nin 1967 Savaşı sürecinde takındığı tavra etkisi önemini yitirdi. Türkiye, BM'de Kıbrıs meselesinin görüşüldüğü aynı dönemde Arap bloğunu karşısına almaktan imtina etti. ABD'nin Türkiye üzerinden savaşa müdahil olması ya da Arap ülkeleriyle ilişkilerini yönlendirmesine izin verilmemiş, buna karşılık; Sovyetler Birliği ile kurulan temas da bir denge unsuru olarak kullanılmıştı.

Öte yandan; Nasır başkanlığında savaştan yenik çıkan BAC ve Suriye, savaş öncesi Türkiye karşıtı söylemlerini geride bırakırken, İsrail cephesinde Türkiye'ye duyulan yakınlık yerini giderek açılacak bir mesafeye bıraktı. Türkiye'nin savaş esnasında ve sonrasında aldığı konum hakkında, Kahire'nin yarı resmi gazetesi El Ahram'da, Başkan Nasır'ın sözcüsü Muhammed Hasaneyn Heykel'in, Mısır yönetiminin Türkiye'ye bakışını aydınlatan ve Türkiye'yi öven bir makalesine yer verilmesi de ⁵¹⁰ iki ülke arasındaki dostluğun ifadesi olması bakımından dikkat çekiciydi.

Türkiye'nin Arap ülkelerinin lehinde tutum sergilemesi ve Birleşik Arap Cumhuriyeti ile yakın ilişki kurması karşı güçler arasında değerlendirildi. Ağustos 1967'de *Hisdatrut* üyelerinin iki ülke arasında gerilen ilişkileri yumuşatma gayesiyle Türkiye'ye yaptıkları ziyarette Türk Dış İşleri Bakanı Çağlayangil'in sözleri İsrail kamuoyunda yankı uyandırmıştı. Bakan, İsrail'in varlığının yalnızca bir hakikatten ibaret olmadığını, aynı zamanda genel durumun da gerçekçi bir değerlendirme talep ettiğini söylemişti.⁵¹¹ Türkiye ve İsrail'in Sina Yarımadası'ndaki egemenlik hakları tartışma konusu olmuştu.⁵¹² Mısır'ın Sina Yarımadası'nı restorasyon talebi Türkiye'nin Lozan Antlaşması hükümleri altında Sina Yarımadası'ndaki egemenlik haklarını da gündeme getirdi. Fakat; antlaşmada çıkarların kimin ağırlığında korunduğuna dair açık bir işaretin

---

⁵¹⁰ *Cumhuriyet*, 01 Temmuz 1967.

⁵¹¹ *Bnai Brith Messenger*, 25 Ağustos 1967.

⁵¹² *Bnai Brith Messenger*, 15 Eylül 1967.

ortaya konmadığı belirtiliyordu.⁵¹³ Türkiye'nin bölgedeki tarihi bağları üzerinden olaylara dikkatini zorunlu kılan siyasi eksen, başta Kıbrıs meselesi olmak üzere kendi çıkarları doğrultusunda kararlar alması hususunda bir itki yaratmış; Türk hükümeti bu bakışla Sina Yarımadası'ndaki hükümlerlik tartışmalarında, BM'de etkinliğini önemseydiği Arap ülkelerinin yanında yer aldığını netlikle ortaya koymaya çalışmıştı. O nedenle; ateşkes sonrası Süveyş Kanalı'nda yeniden başlayan çarpışmalarda Tel Aviv ve Kahire birbirini mütarekeyi bozmakla suçlarken Türkiye, İsrail'in mevcut dengeyi savaş öncesi durumuna dönmesiyle kurabileceğini her fırsatta dile getirdi. Nitekim; Türk kamuoyunda, Orta Doğu'daki İsrail'in tutumuyla Batı Trakya'daki Yunanlıların tutumu birbiriyle özdeş görülüyor, İsrail protesto ediliyordu.⁵¹⁴

Öte yandan Türkiye'de sağ-sol çatışması giderek tırmanmış, ileri sol fraksiyonlar Filistin meselesinde muhafazakâr kesim ile ortak bir *Anti-İsrail* tavrına sürüklenmişti. İsrail İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom 17 Mayıs 1971'de THKP-C örgütü tarafından Taksim'deki evinden kaçırıldı. Başbakan yardımcısı Sadi Kocaş radyodan kesin emir niteliğinde bir bildiri yayınladı ve konsolosun öldürülmesi halinde idam kararı çıkabileceğini belirtti. Elrom'u kaçıranlar istekleri yerine getirilmeyince, 22 Mayıs 1971'de bir apartmanda kafasına üç kurşun sıkarak öldürdüler. Elrom, o döneme kadar Türkiye'de suikastle öldürülen ilk diplomat olarak kayıtlara geçti.⁵¹⁵

24 Mayıs 1971'de Başkonsolos Elrom'un katledilmesi mecliste Başbakan Nihat Erim'e yazılı önergeyle soruldu. Erim, bu vahim olayı '*kızıl vahşet*' olarak tanımlamıştı.⁵¹⁶

V.2.1. Yom Kippur Savaşı (Ekim Savaşı): 1973

---

⁵¹³ David Horowitz, "The Legal Case For Israel", *Bnai Brith Messenger*, 15 Aralık 1967, s.24.

⁵¹⁴ *Cumhuriyet*, 02 Temmuz 1967.

⁵¹⁵ *Milliyet*, 18 Mayıs 1971; *Milliyet*, 25 Aralık 2016.

⁵¹⁶ *TBMM Zabıt Tutanakları*, C:15, B:134, T:2, 21 Temmuz 1971, s. 668.

İsrail'in dördüncü Genel Kurmay Başkanı ve Savunma Bakanı Moşe Dayan, 1967 Savaşı'ndan sonra askerlerine “*Kılıçlarınızı kınına sokun, fakat hazır bulundurun*”, diye seslenmişti.⁵¹⁷ 1967 Savaşı mütareke ilanıyla bitmiş görünse de sınırlardaki taciz ateşleri ve gerilla faaliyetleriyle iki taraf da çatışmayı sürdürdü.

İsrail'de seçimler yenilendi ve Yedinci Knesset 28 Ekim 1969'da 1.367.743 geçerli oyla seçilmişti.⁵¹⁸ 15 Aralık 1969'da Golda Meir'in başbakanlığında kurulan on beşinci İsrail hükümeti görevini 10 Mart 1974'e kadar sürdürecekti. Başbakan Yardımcılığını Yigal Allon, İletişim ve Göç Bakanlığını Şimon Peres, Savunma Bakanlığını Moşe Dayan, Dış İşleri Bakanlığını Abba Eban, İç İşleri Bakanlığını Temmuz 1970'deki ölümüne değin Haim-Moşe Şapira ve ardından Yosef Burg, Finans Bakanlığını ise Pinhas Sapir üstlendi.⁵¹⁹

25 Haziran 1970'de ABD Dış İşleri Bakanı William Rogers, Orta Doğu'daki bütün halkları dikkate alan yeni bir barış planı oluşturulduğunu açıkladı. ‘*Rogers Planı*’ olarak anılan planda; İsrail'in taraflarca kabul edilen güvenli sınırlar dahilinde yaşama hakkının tanınması, buna karşılık Altı Gün Savaşı'nda elde ettiği topraklardan çekilerek eski sınırlarına döneceğini garanti etmesi gerekiyordu. Bununla birlikte Rogers, halihazırda Mısır'da Sovyet uçaklarının bulunmasından ötürü duyulan kaygıyı da dile getirdi. Planı reddeden BAC lideri Nasır'ın yanıtı sert oldu: “*Biz İsrail ile büyük bir savaşa hazırlanıyoruz.*”⁵²⁰

Olağanüstü toplanan İsrail parlamentosu Rogers Planı'nı oyladı ve 28'e karşı 67 oyla onayladı. Dış İşleri Bakanı Abba Eban planın kabulünün İsrail'in politikasında değişiklik yapmayacağını açıkladı. Bununla birlikte İsrail'in kırmızı çizgilerini şöyle özetledi:

---

⁵¹⁷ *Cumhuriyet*, 14 Haziran 1967.

⁵¹⁸ <https://www.knesset.gov.il>.

⁵¹⁹ <https://www.knesset.gov.il/govt/eng/GovtByNumber>.

⁵²⁰ *Cumhuriyet*, 26 Haziran 1970.

- İsrail kesin barış antlaşması imzalanana kadar ateşkes hattı üzerinde kalacaktır.
- 4 Haziran 1967 mütareke hattına dönülmesi mümkün değildir.
- İsrail, ilgili bütün tarafları bağlayacak bir antlaşma imzalanması hususunda ısrar edecektir.
- İsrail, kesin ve sadece taraflarca tanınmış sınırları kabul edecektir.
- Barış görüşmeleri ön şart öne sürülmeden yapılacaktır.

ABD'nin İsrail'in güvenliği için verdiği taahhütlerin, planın onaylanmasında önemli görüldüğüne işaret eden Eban, Rogers Planı'nın İsrail için bazı riskler taşıdığını ileri sürdü.⁵²¹

Rogers Planı'nın başarısızlığı Başkan Nixon'ın Sovyetler Birliği ile uzlaşma çabalarını ertelemesine neden oldu. Kendisi de Yahudi asıllı olan, Ulusal Güvenlik Danışmanı Henry Kissinger'a göre ABD, Sovyetler Birliği ile bağlarını koruyan ve Arap ülkelerinin lideri durumundaki Mısır ile yakınlaşabilmesi için İsrail'e taviz vermemeliydi. 1970 yazında Nixon, Kissinger'ın düşüncesinden bambaşka bir yönde karar alarak Sovyetler'in askeri alanda karıştığı Süveyş Kanalı boyunca devam eden '*Yıpratma Savaşı*'nı durdurması için Dış İşleri Bakanı Rogers'ın daha sınırlı bir girişim sunmasına izin verdi. İsrail ve Mısır'ın, BM Arabulucusu Gunnar Jarring'in himayesinde üç ay sürecek ateşkes ve müzakereleri kabul etmesini talep eden "*Rogers II*" 7 Ağustos'ta savaşımayı bırakan iki tarafça da kabul edildi.⁵²²

İsrail'in genişlemesine izin verilmeyeceğini dile getiren ve *barış planı metnini* deklare eden ABD'nin İsrail'i desteklediğini savunan Nasır'ın⁵²³ ölümü, Orta Doğu'da yeni bir dönemin açılacağına dair aynı anda hem kaygı, hem de umut yaratmıştı. ABD Başkanı Nixon, Nasır'ın cenazesine ABD ve BAC arasında diplomatik bir ilişki olmayışı nedeniyle katılmayacağını duyurdu.⁵²⁴ Nixon'ın bu beyanı, ABD ve Orta Doğu'daki

---

⁵²¹ *Cumhuriyet*, 06 Ağustos 1970.

⁵²² <https://history.state.gov/milestones/1969-1976/arab-israeli-war-1973>.

⁵²³ *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1970.

⁵²⁴ *Cumhuriyet*, 30 Eylül 1970.

ilişkileri hakkında yalnızca bölge ülkelerinde değil, Akdeniz coğrafyasında da endişe yarattı.⁵²⁵ Nasır'ın ölümünün ardından İsraili bakanlar arka arkaya açıklamalarda bulunmuştu. Başbakan Yardımcısı Yigal Allon, General Nasır'ın güçlü zirai reformların yanı sıra silahlara da yatırım yaptığının altını çizdi. İsrail'de; *'Arapları birleştirerek İsrail'e karşı en büyük savaş makinesini yapan adam'* diye bahsedilen General Abdulnasır için İletişim Bakanı Şimon Peres ise Mısırlı liderin ardından *'karakteri herhangi bir ideolojiden daha güçlüydü'*, şeklinde konuştu.⁵²⁶

General Abdulnasır'ın yerine iktidara Mısır Parlamento Sözcüsü Enver Sedat geldi. Enver Sedat yönetimi Süveyş Kanalı'nı tekrar milletlerarası deniz trafiğine açtırmak hususunu kullanarak İsrail ile uzlaşma şartları aradı. Sedat'ın, İsrail'i Sina Yarımadası'ndan kısmen çekilmeye zorlamak üzerine tesis ettiği 21 Şubat 1971 tarihli teklif İsrail makamlarınca reddedildi.⁵²⁷ Oysa; Mısır'ın yeni lideri, ABD ile ilişkileri yumuşatarak İsrail ile diplomatik açmazları çözerek ülkesinin yeni bir kalkınma hamlesiyle güçlenmesinin yollarını arıyordu. Nasırcı bir modelden koparak farklı bir yapılanmayla tarihin akışını tekrar kırabilmeyi ummuştu.

Diğer yandan; 1970 yılında Orta Doğu'da birçok iktidar değişikliği oldu. Suriye'de General Hafız Esat, Libya'da ise 1969'da devrilen Kral İdris'in yerine Kaddafi ülke yönetimini üzerine aldı. Enver Sedat, Suriye'nin yeni devlet başkanı Hafız Esad ile anlaştı ve çok geçmeden Ekim 1973 saldırısını başlattı.

4 Ekim 1973'te İsrail gazeteleri Libya lideri Albay Kaddafi'nin İsrail ve Ürdün sınırında terörist ataklarda bulunduğunu yazdı. Bu saldırılar Moskova'dan Avusturya'ya giden Yahudi mülteci trenine baskın yapan silahlı iki Filistinlinin ardından Avusturya hükümetinin İsrail'e göç etmek üzere çok sayıda Yahudi'nin toplandığı kampı kapatma kararıyla aynı zamana denk gelmişti. Bunun üzerine İsrail Parlamentosu acilen

---

⁵²⁵ *The Times*, 30 Eylül 1970. Yugoslav lider Tito yakın arkadaşı General Abdulnasır'ın cenazesine katılacağını duyurdu ve ABD Başkanı Nixon'u Orta Doğu'ya bakışı nedeniyle eleştirdi. Tito Akdeniz ülkelerinin birleşmek için büyük kuvvetlerin Akdeniz'den çekilmesi çağrısını yineledi. Başkan Nixon'un cenazeye katılmayacağını açıklamasının ardından ortaya sürülen bir başka tartışma da Doğu-Batı çekişmesiydi. *The Times*'a göre bu çekişmenin kaynağında Sovyetler Birliği'nin Avrupa ve Akdeniz stratejileri yatıyordu.

⁵²⁶ *The Times*, aynı gün.

⁵²⁷ Armaoğlu, a.g.e., s. 360-361.

toplandı.⁵²⁸ Kefaret günü olan Yom Kippur'un başladığı 5 Ekim akşamı ibadet sessizliğini yaklaşan savaş hareketliliği bozmuştu. Başbakan Golda Meir ertesi gün radyo aracılığıyla ulusuna seslendi ve şöyle dedi:

“İsrail vatandaşları,

Bugün saat 2'den önce, Mısır ve Suriye orduları Sina ve Golan Tepeleri'nde bir dizi hava, zırhlı ve topçu hücumlarıyla İsrail'e karşı bir saldırı başlattı. İsrail Savunma Güçleri mücadeleye girdi ve saldırıyı geri püskürtmeye çalıştı. Düşman ağır kayıplara uğradı.

Mısır ve Suriye yöneticileri, ateşkes ihlalini uzun zamandır planlamışlardı. Saldırganlar alçakça şu anda ateş açanın İsrail olduğuna dair yalanlarını yayıyorlar. Fakat savaşın yenilenmesinin ve kan dökülmesinin sorumluluğu yalnızca onlarındır. Düşmanlarımız, halkımızın birçoğu oruç tutup sinagoglarda ibadet ederken, Kefaret Günü'nde İsrail vatandaşlarını şaşırtmayı umuyordu. Saldırganlar, bugün savaşımaya hazır olmadığımızı düşündüler. Biz sürprize yakalanmadık. İstihbarat servisimiz birkaç günümüzde Mısır ve Suriye ordularının ortak bir saldırı hazırladığının farkına vardı. İsrail Savunma Gücü devriyeleri, Silahlı Kuvvetlerin Süveyş Kanalı ve Golan Tepeleri çevresinde saldırı düzeninde yoğunlaştığını tespit etti. Devriye raporları, bilgileri zaten elimizde doğruladı. Güçlerimiz tehlikeyi karşılayacak konuma getirildi.”⁵²⁹

Ancak; Başbakan Meir'in umduğu ve açıkladığı gibi olmamış, hızlı ve son derece etkili gelişen Arap saldırısı İsrail mevzilerini kısa zamanda ağır bozguna uğratmıştı. Moşe Dayan televizyonda bir konuşma yapmış ve savaşı ‘Başkan Sedat’ın tehlikeli macerası’ olarak değerlendirmişti.⁵³⁰ 6 Ekim 1973'teki basın konferansında Dayan, ilk saldırıda karşılık verip vermeme konusunda çelişkiye düştüklerini, bu yönde bir kararla avantajlı bir askeri pozisyon elde edebilecekken durumun anlaşılır olmasını beklediklerini dile

---

⁵²⁸ Gilbert, a.g.e., s. 426.

⁵²⁹ Broadcast to the Nation by Prime Minister Meir, Vol. 1-2: 1947-1974, 06 October 1973; <http://mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/MFADocuments/Yearbook1>.

⁵³⁰ Gilbert, a.g.e., s. 435.

getirmişti. Başlangıçta, karşı koyabilecek, bölgeyi kontrol altına alabilecek yeterli sayıda askerin bulunmadığını belirten Savunma Bakanı, İsrail'in Sina Yarımadası'nda 1967'deki konumunda olmadığını, Mısırlıların Süveyş Kanalı'nı geçebildiğini ve büyük bir çölü aşmaya çalışmanın İsrail ordusuna güç kaybettirebileceğini söylemişti.⁵³¹

Askeri hareket bir süre sonra İsrail Devleti'nin lehine bir gelişme gösterdiyse de İsrail'in yenilmezliği efsanesini yerle bir etmişti. Ekim 1973 Savaşı, öncesini haber vermediği için ABD ve İsrail istihbaratının başarısızlığı olarak değerlendirildi.⁵³² Oysa; Sovyet istihbaratı 6 Ekim saldırısından haberdardı. İsrail ve ABD tarafından öngörülememiş savaş işaretlerini aldığı Moskova, Mısır ve Suriye'den Sovyet diplomatları ve danışmanlarının ailelerini tahliye etmek için izin istemişti. Sedat ve Esat memnun olmasalar da Moskova'nın bu talebine rıza gösterdi. Tek çekinceleri Sovyetler Birliği'nin vatandaşlarını tahliye kararı almasından mütevellit olarak İsrail'in 'sürpriz hamleyi' öğrenebilmesiydi.⁵³³ İlginç bir biçimde; Sovyet Dış İşleri Bakanlığı'nda üst düzey elçi görevinde bulunan Victor Israelyan, BM toplantıları için New York ve Washington'da temaslarda bulunan Rus Dış İşleri Bakanı Andrei Gromyko'nun Mısır ve Suriye'nin 6 Ekim günü bir savaşa hazırlandığını Kremlin'e bildirdiğini iddia ediyordu. Gromyko, bunu çok kez tekrarlamıştı. New York, Washington, Kahire, Şam arasındaki saat farkına dikkat çeken Israelyan, aynı zamanda Rus Dış İşleri Bakanı'nın Sovyet vatandaşlarının sözkonusu iki ülkeden tahliye edileceğini de bildirmişti. Gromyko, Elçi Israelyan'ı savaş başlayana kadar bu bilginin 'çok gizli' kalması hususunda da uyarılmıştı.⁵³⁴

Arap devletlerinin, saldırı gizliliğini çok iyi korumasıyla savaş İsrail için tam bir *sürpriz* oldu. ABD Başkanının Ulusal Güvenlik Danışmanı ve Dış İşleri Bakanı Henry Kissinger, 6 Ekim'i *'politik analizin başarısızlığının doruk noktası'* olarak tarif etmişti.⁵³⁵

---

⁵³¹ Press Conference by Defence Minister Moshe Dayan, Vols 1-2: 1947-1974, 06 Ekim 1973; <http://www.israel.org/MFA/ForeignPolicy/MFADocuments/Yearbook1>.

⁵³² Matthew T. Penney, "Intelligence and the 1973 Arab-Israeli War", *President Nixon and the Role of Intelligence in the 1973 Arab-Israeli War*, Richard Nixon Presidential Library and Museum, Yorba Linda, CA, 30 Ocak 2013, s. 7.

⁵³³ Gawrych, a.g.e., s.167-168.

⁵³⁴ Victor Israelyan, *Inside the Kremlin during the Yom Kippur War*, University Park, PA., 1995, s.1-2.

⁵³⁵ Harold P. Ford, "William E. Colby as Director of Central Intelligence 1973-1976", *President Nixon and the Role of Intelligence in the 1973 Arab-Israeli War*, Richard Nixon Presidential Library and Museum, Yorba Linda, CA, 30 Ocak 2013, s. 15.

Suriye ve Mısır'ın ortaklaşa düzenlediği bu ani saldırı Kissinger'ı çok şaşırtmış ve kızdırmıştı. Dış İşleri Bakanı, Sovyetler Birliği ve ABD arasında daha birkaç ay önce imzalanmış anlaşmayı ihlal etme yoluyla Sovyetler Birliği'nin 'iki yüzlü davranarak' yalnızca durumu ihbar etmemekle kalmayıp Araplarla birleşerek bir komplo kurduğunu ileri sürüyordu.⁵³⁶

Saldırıdan habersiz olunması İsrail açısından son derece büyük bir zafiyet yaratmıştı. CIA bölgedeki organizasyonunu iyi kuramamış, birbirinden bağımsız çalışan ajanları, neler yaşandığını ilk elden değerlendirme kapasitesine sahip olamamışlardı. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü OPEC'in⁵³⁷ petrolü silah olarak kullanabileceğini de öngörememişlerdi.⁵³⁸ Petrol üreticisi Arap ülkeler, ellerindeki petrol silahıyla Batı üzerinde etki kurmaya çalıştılar. Bu ülkeler Suudi Arabistan ile birlikte İsrail'in batılı müttefiklerine boyun eğdirmek için ambargo uyguladı. 17 Ekim'de OPEC Arap üye ülkeleri, Suriye ve Mısır'a sempati jesti olarak İsrail işgal edilmiş Arap topraklarından çekilene değin petrol üretimini %5 kısıacaklarını ilan ettiler. İki gün sonra Suudi Arabistan ABD'ye petrol sevkıyatını tamamen durdurdu.⁵³⁹

Bu uygulamanın sonucunda, ham petrol fiyatları olağanüstü biçimde arttı. Batı Avrupa ve Japonya da Arap davasına daha iyi bir gözle bakmaya başladı. Böylece; Suudi Arabistan ve öteki üretici ülkeler büyük bir mali güce ulaştı ve Arap ülkeleri arasında önemli bir konuma yükseldi.⁵⁴⁰ Ekim Savaşı, petrol sanayisinin çehresini değiştirmiş ve petrol üreten ülkelere daha önce elde edebilecekleri hiç düşünülmemiş bir güç vermişti.

Diğer yandan; Fas ve güçlenen Suudi Arabistan küçük askeri birliklerle Suriye cephesine yardım etti. Irak üç tümenlik bir kuvvetle, üç uçak filosunu Suriye'ye

---

⁵³⁶ John G. Stoessinger, *Henry Kissinger: The Anguish of Power*, New York, 1976, s. 180.

⁵³⁷*OPEC; 10-14 Eylül 1960'da Bağdat Konferansı'nda İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezuela tarafından kurulan kalıcı, hükümetler arası bir organizasyondur. Beş kurucu üyeye daha sonra on ülke daha katılmıştır. OPEC'in amacı petrol üreticileri için adil ve istikrarlı fiyatların temin edilmesi yoluyla Üye Ülkeler arasında petrol politikalarını koordine etmek ve birleştirmek; tüketen ülkelere petrolün verimli, ekonomik ve düzenli olarak tedarik edilmesi ve sektöre yatırım yapanların adil bir getiri sağlamasıdır. Bknz: http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm.

⁵³⁸ Harold P. Ford, a.g.m., s. 15.

⁵³⁹ Cleveland, a.g.e., s. 419.

⁵⁴⁰ *Théma Laorusse*, s. 297.

gönderdi.⁵⁴¹ Mutabakat ve işbirliği ile İsrail'e saldıran birleşik güçler kısa sürede beklenmedik bir şekilde İsrail'in 1967 Savaşı'nda elde ettiği topraklarda ilerledi. Buna rağmen Golda Meir, "*Savaşı kazanacağız, çünkü yaşamak zorundayız*", demişti.⁵⁴² Suriye kuvvetlerinin çekilmesinden sonra 1967 sonrasındaki hattına yeniden döndü. Sovyetler Birliği, 10 Ekim'den itibaren Mısır ve Suriye'ye yoğun silah sevkiyatına başlayınca, ABD de 13 Ekim'den itibaren İsrail'e silah göndermeye başlamıştı. İsrail'in atağa geçmesi üzerine Mısır, kendisi ile İsrail kuvvetleri arasına Amerikan ve Sovyet kuvvetlerinin konulmasını istedi. Sovyetler bu teklifi derhal desteklemişti, ancak; ABD Kahire'nin talebini reddetti.⁵⁴³

Cenevre Barış Konferansı Aralık 1973'te düzenlenmiş, ABD Dış İşleri Bakanı Eban ile Rus Dış İşleri Bakanı Gromyko yan yana oturmuştu. ABD ve Sovyetler Birliği açısından İki taraf da olanları farklı değerlendiriyordu. Barış konusunda Rus tarafının ne denli ısrarcı olduğunun anlaşılması çok değerliydi. Moskova dünyanın 'en çok barış isteyen' merkezi konumuna yükseltilmek istiyordu ve bunun için yoğun bir propaganda yapıyordu. Nixon ve Kissinger dünyanın geri kalanında Rus lider Brejnev'in kurmaya çalıştığı imajı yeterince fark edememişti.⁵⁴⁴ Sovyetler Birliği bölgeye ortak Sovyet-Amerikan birliklerinin gönderilmesini önerirken, iki güç arasında bir çatışmadan ve Moskova'yı Orta Doğu sorunlarının içine çekmekten çekinen ABD bu öneriyi reddetti.⁵⁴⁵

ABD Başkanı, Orta Doğu ulusları için barış tesis etme gayretlerini diplomatik girişimlerle göstermeyi tercih etti ve Henry Kissinger'ı savaşılan ülkelerin başkentlerine giderek uzlaşma koşullarını aramakla görevlendirdi. Kissinger'ın yürüttüğü *mekik diplomasisi* (shuttle diplomacy) ile İsrail ve Mısır arasında yapılacak ateşkesin çerçevesi belli olmuştu. Tel Aviv'deki ABD Elçiliği'nden başkente gönderilen mesajda, iki tarafın da 22 Ekim 1973 şartlarına geri dönüşü tartışmaya hazır olduğu bildirilmişti.⁵⁴⁶ BM

---

⁵⁴¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 361.

⁵⁴² *Bnai Brith Messenger*, 19 Ekim 1973.

⁵⁴³ Armaoğlu, a.g.e., s. 362.

⁵⁴⁴ Israelyan, a.g.e., s. 218.219.

⁵⁴⁵ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, Ankara, 2017, s. 538-539.

⁵⁴⁶ National Archives, Nixon Presidential Materials, NSC Files, Kissinger Office Files, Box 139, Country Files, Middle East, Secretary Kissinger's Trip to Middle East, 5-10 Kasım 1973; *Telegram From the Embassy in Israel to the Department of State*, 08 Kasım 1973.

Güvenlik Konseyi'nin, taraflar arasına BM kuvvetlerinin konulmasına dair 25 Ekim 1973 ve 340 sayılı kararı kabul edilerek savaş sona erdirildi. Mısır ile İsrail arasında 18 Ocak 1974'de, İsrail'in Sina'da belli bir ölçüde geri çekilmesini sağlayan bir anlaşma imzalandı.⁵⁴⁷ Eylül 1975'te imzalanan *Sina II* antlaşmasıyla İsrail askerleri Batı Sina'dan çekildi. ABD İsrail'e mali desteğini 1971-73'te yıllık 400 milyon olan mali desteğini 1974-75'te 1,5 milyar dolara çıkardı. Bu, İsrail'in yıllık savunma harcamasının %42'siydi.⁵⁴⁸

Knesset'te barış şartlarını değerlendiren Başbakan Golda Meir, meclisin onaylaması halinde 25 Ocak 1974'te antlaşmanın yürürlüğe gireceğini belirtti. Meir, uzun konuşmasının sonunda ülkesinin gelecekte beklenmesi üzerinde durmuş ve 'İsrail'in politik ve askeri alanlarda sağlam durma kapasitesinin; sosyal, eğitimsel ve ekonomik alanlarındaki belirgin özelliklerinin ortaya çıkmasına bağlı' olduğunu dile getirmişti. Meir sözlerini şöyle sonlandırmıştı:

*" (...) çağımızın mücadelelerine dayanmak için güce, yapıcı çabalara ve iç birliğe ihtiyacımız var ve görevimizi yerine getirmek için cesaret ve bilgeliğimizi toplayabileceğimizden eminim. "*⁵⁴⁹

V.2.2. 1973 Savaşı'nın Sonuçları ve Türkiye'nin Savaş Sonrası İsrail Tutumu

---

⁵⁴⁷ Armaoğlu, a.g.e., aynı sayfa.

⁵⁴⁸ Cleveland, a.g.e., s. 420. Nasır'ın ölümünden sonra ABD Kongresi İsrail'e; füzeleri, tankları ve uçakları maliyet veya sayı sınırlaması olmaksızın krediyle satın alabileceğine dair güvence verdi. Ürdün'deki krizden sonra askeri kredilerde görülen dikey artış ABD desteğinde başka bir kuantum sıçraması oluşturdu. 1968, 1969 ve 1970 mali yıllarında İsrail, sırasıyla ABD askeri yardımında 25 milyon dolar, 85 milyon dolar ve 30 milyon dolar aldı. Bundan sonraki üç yılda, rakamlar sırasıyla 545 milyon dolar, 300 milyon dolar ve 307,5 milyon dolar oldu. 1973'e gelindiğinde İsrail GSMH'lerinin yaklaşık yüzde 30'unu savunma için harcadı.

Ayrıca Bknz: David Schoenbaum, *The United States and the State of Israel*, New York, 1993. s. 187.

⁵⁴⁹ *Statement to the Knesset by Prime Minister Meir, The Yom Kippur War and Aftermath*, Vols 1-2: 1947-1974, 22 Ocak 1974; <http://mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/MFADocuments/Yearbook1>.

Yom Kippur (Ekim) Savaşı ile İsrail Orta Doğu'daki varlığını perçinledi. Altı Gün Savaşı'ndaki kazanımlarının bir kısmından vazgeçen İsrail, barışı arzulayan bir devlet konumuna yükseldi. Mağlubiye rağmen zaferi sahiplenen ise Enver Sedat yönetimi oldu. Savaş; Mısırlıların ve Suriyelilerin modern ekipmanları etkili bir şekilde kullanabileceğini gösterdi.⁵⁵⁰ Bir anlamda bu savaş, bu kez İsrail'e yerleştikleri topraklarda başka ülkelerin bulunuyor olduğunu hatırlatmıştı. Bu nedenle İsrail, teknolojik avantajını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını hissetti. Savaşın en dikkat çekici sonucu İsrail'in yenilmezliği mitinin ortadan kalkması oldu. İsrail dördüncü zaferini kazanmıştı ama maddi ve manevi açıdan kayıpları büyüktü. İsrail'in bir başka savaş riskini almadan işgal ettiği bölgelerde uzun süre kalamayacağı ortaya çıktı.⁵⁵¹ Netlik kazanan bir başka gerçeklik de barışla ya da savaşla olsun İsrail ve Arap ülkeleri arasındaki ilişkilerin, Türkiye gibi bölgenin diğer ülkelerini yakından etkilemesiydi.

BM Güvenlik Konseyi'nde Bloksuz ülkelerin öncülüğüyle hazırlanan ve İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini taahhüt etmesini isteyen karar tasarısını ABD veto etti. ABD'nin vetosunu 'Sovyetler'e bir hediye' olarak değerlendiren Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat 'dostlarla ve düşmanlarla çevrili olduklarını' dile getirmişti.⁵⁵² Oysa; ABD için Mısır ile Sovyetler Birliği arasındaki diyalogu sona erdirmeye fırsatı söz konusu olabilirdi. Sovyet silahlarının, uçaklarının ve genel manada desteğinin 1967 ve ardından 1973'te aldığı yenilgilerin ardından ABD'nin sahaya inerken teklif seçeneği genişti. Böyle bir değerlendirme, Akdeniz ve Orta Doğu'da ABD'nin varlığını güçlendirmesi anlamına geleceğinden, Türkiye açısından da politik dengeleri Batılı stratejiler lehinde sağlamlaştırmak demek olacaktı. Ancak; ABD'yi bu gayeden uzaklaştıran veto kararı ile Orta Doğu'da Arap bloğunun beklentileri karşılık bulamadı. İsrail'de ise Yom Kippur Savaşı'nın çocuklar için bile '*büyük bir dengeleyici*' olduğu vurgusu sürdürüldü.⁵⁵³

---

⁵⁵⁰ Mahmoud Hussein- Saul Friedländer, Moderated by Jean Lacouture, *Arabs & Israelis: A Dialogue*, New York, 1975, s. 47.

⁵⁵¹ Sander, a.g.e, s.538-539.

⁵⁵² *Milliyet*, 31 Temmuz 1973.

⁵⁵³ *The Sentinel*, 27 Aralık 1973.

İsrail bölge ülkelerine karşı diyaloga açık bir görünüm arz eden, ancak aksi hallere kendini tam olarak hazırlamaya çalışan tutumunu sürdürdü. Savaşın akabinde beliren durumun analizini yapan İsrailli tarihçi Saul Friedlander ile gazeteci Mahmud Hüseyin'in karşı cephelerden yaptıkları yorumlar dikkat çekiciydi. Friedlander, İsrail'in daima '*diyaloga hazır ve açık*' olduğunu ifade ederken, Hüseyin ise İsrail'i '*daima savaşa hazır*' olmakla itham etmişti. Böylesi bir yaklaşım farklılığı, içerdiği zıtlık nedeniyle meselenin taraflarını uzlaştırmaz kılıyordu. Bununla birlikte Mahmud Hüseyin, Ekim 1973 Savaşı'nı İsrail'e karşı *sessizliğin sonu* olarak değerlendirmişti.⁵⁵⁴

Türkiye İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olarak genel durumda İsrail aleyhinde tavır takınmayan bir ülke görünümündeyken, Arap-İsrail savaşlarında Filistin halkının çıkarlarını önemseyen ve bloğunu yeniden tanımlama ihtiyacı duyan bir konuma yerleşti. Savaşın hemen öncesinde, 15 Eylül 1973'te Tel Aviv Elçiliği'ne Maslahatgüzar sıfatıyla merkezden Birinci Sınıf Ortaelçi Ahmet Asım Akyamaç'ı tayin etti⁵⁵⁵ ve Ekim Savaşı'nda tarafsızlığını açıklamakla birlikte, uygulamada Arap devletlerinin yanında yer aldı. Arap devletlerine askeri malzeme taşıyan Sovyet uçaklarının Türkiye'nin hava sahasını kullanmasına izin verildi, ancak İsrail'e yardım etmek isteyen ABD'nin İncirlik Üssü'nü kullanması engellendi.⁵⁵⁶ Araplar bu desteği karşılıksız bırakmamış, OPEC üyeleri Türkiye'nin petrol ihracı kısıtlamalarından muaf tutulacağını açıklamıştı. Halihazırda, Ağustos 1973'te Türkiye ile Irak arasında Kerkük-Yumurtalık boru inşasına ilişkin bir anlaşma akdedilmişti.⁵⁵⁷ Nitekim; Orta Doğu petrolüne dair meseleler, 1950'lerden itibaren iki eksen üzerinde biçimlendirilmişti: Petrol yataklarının bulunduğu Orta Doğu ülkeleri ile genellikle bu petrolü çıkarıp işleten Amerikan uyruklu şirketler

---

⁵⁵⁴ Hussein- Friedländer, a.g.e., s. 91.

⁵⁵⁵ (BCA), Başbakanlık Özlük ve Yazı İşleri Genel Müdürlüğü, 12644-6521, 4/13012-6402, 0301113944717, 18 Eylül 1973; TC Resmi Gazete, S: 14668, 27 Eylül 1973.

⁵⁵⁶ "Türkiye-İsrail İlişkileri", SDE Analiz, Stratejik Düşünce Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Koordinatörlüğü, Ekim 2011, s.9.

⁵⁵⁷ İlter Türkmen, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Orta Doğu Politikası", Bilgesam, 2010, s. 17-18. 1973 yılında inşası başlanan petrol boru hattı projesi 1977 yılında ilk akışını gerçekleştirdi. 1984 ve 1987 yıllarında kapasitesi büyütülen bu hatlar iki ülke açısından yüksek gelir getiren bir kaynak halini aldı. Bknz: Aybüke İnan, "Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı ve Türkiye-Irak İlişkileri (1973-2011)", Orta Doğu Analiz, Ağustos 2013, C:5, S:56, s. 69.

arasındaki ilişkiler ve bilhassa 1967 Savaşı'ndan sonra petrolün Arap ülkeleri tarafından siyasi bir silah olarak kullanılması.⁵⁵⁸ Ekim Savaşı'nın en büyük neticelerinden biri, Arap ülkelerinin İsrail'e destek veren ülkelere uyguladığı petrol kısıtlaması oldu. Ham petrol üreten Arap ülkeleri savaş başladıktan sonra petrol fiyatlarına yüzde yüz on iki zam yapmıştı. Bu durum başlangıçta, ihtiyacı olan petrolün üçte ikisini ithal eden Türkiye için de diğer ülkelerde olduğu gibi endişe vericiydi. Ancak; Türkiye Arap ülkeleri ile kurduğu diyalog sonucunda ham petrol sağlama güçlüğüne karşı tedbirler alabilmiş, akaryakıt sıkıntısı çekilmesini önlemişti.⁵⁵⁹ Petrol ambargosu Türkiye'de tam olarak hissedilmedi. Arap ülkeleri Türkiye'ye yaptıkları petrol miktarında kısıtlama yapmamıştı.⁵⁶⁰

22-24 Şubat 1974'te Lahor'da 26 Müslüman ülkenin katılımıyla gerçekleştirilen İslam Zirvesi'nde, İslam Konferansı Örgütü'ne üye olmayan Türkiye, Dış İşleri Bakanlığı düzeyinde temsil edildi.⁵⁶¹ 1970 ve 1972 Cidde, 1971 Kuala Lumpur, 1973 Bingazi toplantılarına diğer ülkeler Dış İşleri Bakanları ile temsil edilirken Türkiye ilk toplantıdan sonraki organizasyonlara Dış İşleri Bakanlığı Genel Sekreteri'ni gönderdi. İkinci Zirve Toplantısı olarak nitelenen Lahor'daki toplantıya ise Dış İşleri Bakanı Turan Güneş'in katılması anlamlıydı.⁵⁶²

Türkiye ve Endonezya konferansa Müslüman ülke olarak değil, halkının 'çoğunluğu Müslüman olan ülke' olarak katılmıştı. Zirvede görüşülen Türkiye-İsrail

---

⁵⁵⁸ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*, İstanbul, 2017, s. 341.

⁵⁵⁹ *Cumhuriyet*, 25 Aralık 1973.

⁵⁶⁰ *Cumhuriyet*, 15 Ocak 1974.

⁵⁶¹ Gökçen Alpkaya, "Türkiye Cumhuriyeti, İslam Konferansı Örgütü ve Laiklik", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C:46, S:1, 1991, s.58. İslam Konferansı Örgütü, 1969 Kurucu Anlaşması nedeniyle, gerekse 1972'den itibaren sürdürdüğü faaliyetleri bakımından İslam ülkeleri arasında yakınlaşmayı ve dayanışmayı, ortak inançlarına yani İslam anlayışına göre gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. İslami değerleri toplumun her alanında egemen kılmayı amaçlamaktadır. Türkiye gibi laik bir ülke olarak temelini İslam'dan alan siyasi bir organizasyonda yer alması Türk Anayasasına ve hukuk düzenine aykırı olarak değerlendirilmekteydi. Türkiye İslam Konferansı Örgütü ile bir mutabakatla 'fili üye' statüsünde kabul edilmiş ve Kurucu Antlaşmayı onaylama yükümlülüğünden muaf tutulmuştur. Türkiye üye devletlerin sahip olduğu bütün hak ve özgürlüklere maliktir.

⁵⁶² *Milliyet*, 22 Şubat 1974.

ilişkileri hakkında bir karar çıkmadı. Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat, bu konuda bir karar alınmasının ülkelerin iç işlerine karışılması demek olacağını söylemişti.⁵⁶³

Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinin kesilip kesilmemesine dair bir talebin, doğrudan iki ülkenin iç işlerine müdahale anlamına geleceği, 21 Ağustos 1969'da Mescid-i Aksa'nın kundaklanması girişiminden sonra Suudi Arabistan Kralı Faysal'ın çağrısıyla 8-9 Eylül 1969'da Rabat'ta düzenlenen ilk Zirve Toplantısında da vurgulanmıştı. Toplantıya; Dış İşleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil başkanlığında, Dış İşleri Bakanlığı Genel Sekreteri ve beş kişiden oluşan bir heyet katılmıştı. Ne var ki; İsrail ile ilişkilerin kesilmesine karşı çıkılması Arap devletlerinin CENTO'ya üye devletleri, Batı'nın sözcülüğünü yapmakla suçlamalarına neden olmuştu. Rabat'ta yapılan konferansta olduğu gibi, Cidde'de yapılan İslam ülkeleri Dış İşleri Bakanları Konferansı'nda da İsrail ile ilişkileri olan Müslüman ülkelerin ilişkilerini kesmeleri istenmişti. Türk heyeti başkanı Orhan Eralp, sert bir şekilde Türk dış politikasına müdahale edilmemesini söylemiş ve *“Konferansın gündemi bellidir, onun içinde kalınmazsa anlaşmak güçleşir”*, diyerek sadece Libya ve Sudan değil, aynı şekilde düşünen bazı üyeleri de ikaz etmişti.⁵⁶⁴

Başbakan Bülent Ecevit, 3 Temmuz 1974'te yaptığı genel değerlendirmede; *“Türk ulusunun ve Türk hükümetinin egemenlik hakları üzerindeki titizliğini, hiçbir dostumuz ve müttefikimiz, kendi aleyhinde bir davranış veya eğilim gibi yorumlamamalıdır”*, şeklinde konuştu. Başbakan Ecevit, Türkiye'nin bütün komşularıyla karşılıklı güvenliğe ve saygıya dayanan sıkı dostluk ilişkileri kurmasını ve ihtiyaç halinde de kendi savunmasını kendi başına yapabilmek bakımından gücünü artırmasını gerekli gördüklerini yinelemişti. Bülent Ecevit, ABD, NATO ve Batılı blokla ilişkilerin ciddiye alındığını belirtmekle beraber Orta Doğu'da Batılı politikaların uygulanması konusunda Türkiye'nin özgür davranacağını kesin bir dille ortaya koymuştu. Ecevit, Türkiye'nin bölgesindeki barışın ve dengenin korunması üzerinde yoğunlaşan, dış politikasında tarafsız ve bağımsız çizgisini vurgulamıştı:

---

⁵⁶³Cumhuriyet, 25 Şubat 1974; Milliyet, 25 Şubat 1974.

⁵⁶⁴Yeşim Demir, “1960-1980 Yılları Arası Türkiye'nin Orta Doğu Politikası”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, İzmir, 2007, s.56.

“Orta Doğu ülkeleri arasında, hattâ o arada aralarında çok yakın manevî bağlar bulunmasına rağmen bizzat bazı Arap ülkeleri arasında küçüklü büyüklü bazı meseleler vardır. Türkiye, Arap ülkelerinin kendi aralarındaki küçüklü büyüklü meselelere girmeksizin, o meseleler karşısında bir devleti diğer tarafa karşı tutma durumuna girmeksizin, hepsiyle aynı derecede sıcak dostluk ilişkileri kurma çabası içindedir ve şu ana kadar da bütün güçlüğüne rağmen, bunda başarı göstermiştir. Dikkat ettiğimiz ve dikkat edeceğimiz birinci ilke budur. Gene dikkat ettiğimiz ve edeceğimiz ikinci ilke şudur: Türkiye hem bir Orta Doğu ülkesidir, hem de bir Avrupa ülkesidir; hattâ siyasal bağlantıları dolayısıyla, coğrafi mevkiine rağmen bir Batı Avrupa ülkesidir. Türkiye, bir yandan Batı Avrupalı demokratik uluslar topluluğu içindeki yerini güçlendirmeye çalışmakta, bir yandan da Orta Doğu’daki doğal yerini, bütün Orta Doğu’nun yararına daha çok değerlendirmeye çalışmaktadır. Fakat; bunu yaparken Hükümet olarak bir şeye büyük özen göstermekteyiz ve göstereceğiz. Orta Doğu ülkeleriyle, Arap ülkeleriyle ilişkilerimizde hiçbir zaman Batı’nın Orta Doğu’daki bir sözcüsü gibi davranmayacağız.”

Başbakan, İsrail ve Türkiye arasındaki ilişkilerin kesilmesini isteyenlere de yanıt vermişti:

“Orta Doğu’da devlet olarak, hükümet olarak izlediğimiz barışçı politikanın doğal bir sonucu olarak İsrail’le diplomatik ilişkilerimizi sürdürüyor olmakla birlikte Arap dostlarımızın BM kararlarıyla da tescil edilen meşru haklarını açıkça destekliyoruz ve bu haklar gerçekleşinceye kadar destekleyeceğiz.

Ayrıca, Filistin halkının ulusal egemenlik hakkını desteklemeyi de kendi bağımsızlık anlayışımızın doğal bir gereği saymaktayız.”⁵⁶⁵

---

⁵⁶⁵ TBMM Tutanak Dergisi, C:6, B:105, O:1, 03 Temmuz 1974, s. 364-368.

ALTINCI BÖLÜM

KIBRIS MESELESİ ODAĞINDA TÜRKİYE ve İSRAİL İLİŞKİLERİNDE YOL AYRIMI: 1975

VI.1. Kıbrıs Meselesi ve Konjonktür

20 Temmuz 1974'te gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtı Türkiye'nin dış politikasını her bakımdan etkilemeyi sürdürürken yeni Başbakan Sadi Irmak'ın kurduğu kabine 17 Kasım 1974'te 38. Hükümet olarak görevini üstlendi.⁵⁶⁶ Türkiye Kıbrıs'a yaptığı ilk çıkarma ile Lefkoşa-Girne bölgesine hâkim olmuş, İkinci Harekât ile de Doğu-Batı istikametinde Ada'nın kuzeyine genişlemişti. Şiddetli çarpışmaların ardından BM Güvenlik Konseyi'nin ateşkes çağrısına uyulmuş; ancak Rumlar Lefkoşa'nın kendilerine ait ¾'lük büyük kısmını elde bulundurma imkanına sahip olmuştu.⁵⁶⁷

Cumhuriyet Senatosu Üyesi Nihat Erim, yeni hükümetin dış politika esaslarını sorgulayan gündem dışı bir konuşma yapmış ve Kıbrıs meselesinin Türkiye'nin en önemli

---

⁵⁶⁶ https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx.

⁵⁶⁷ Mustafa Tarakçı, *Kıbrıs Barış Harekâtı*, İstanbul, 2010, s. 15-22.

dış politika konusu olduğunu yeniden vurgulamıştı. Erim, Haziran 1975'te kesileceği ilan edilen ABD silah yardımının arzu edilen bir şey olmadığını ancak Türk bölgesi yaratma zorunluluğundan asla taviz verilemeyeceğini belirtmişti. ABD'yi ve SSCB'yi kendileri de birer federasyon oldukları halde Kıbrıs'ta benzer bir yapıyı reddetmeleri yönünden eleştirmekle kalmamış, Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın '*Kıbrıs halkının başı*' olarak tanımladığı Makarios'a gönderdiği ve '*rüyalarının gerçekleşmesini dilediğini*' belirttiği mesajının yarattığı şaşkınlık üzerinde durmuştu. Nihat Erim, Arap-İsrail çatışmalarının sürdüğü ve Süveyş Kanalı'nın yeniden açılmasının gündeme geldiği o günlerde yeni hükümetin tüm dünya kamuoyuna Kıbrıs'ta kurulacak federatif devleti ilan etmesini talep ediyordu.⁵⁶⁸ Erim'e, Dış İşleri Bakanı Melih Esenbel yanıt vermiş ve Amerikan yardımının Türkiye'ye gösterilen bir lütuf olmadığını ve Kıbrıs konusunda Türk ve Amerikan hükümetlerinin yaklaşımının aynı olduğunu söylemişti. Bakan ilginç bir biçimde Türkiye'nin ne ABD, ne de SSCB tarafından baskı altına alınmadığını iddia etti.⁵⁶⁹

Türkiye'nin Orta Doğu'daki gelişmelerde oynayacağı rol Kıbrıs konusundaki çıkarlarını destekleyecek taraftarlar yaratma çabası ile biçimlendirilmek zorundaydı. Yeni Dış İşleri Bakanı'nın ileri sürdüğünün tersine olarak ABD, Kıbrıs meselesinde Yunan taleplerini desteklemiş ve Türkiye'ye silah ambargosu uygulama kararını bu nedenle almıştı. Nitekim; ABD ve güdümündeki Batı kamuoyu nezdinde '*Ada Amerikan silahlarıyla işgal edilmişti*'.⁵⁷⁰ 12 Haziran 1975'te yapılan TBMM toplantısında Adalet Partisi Grubu adına Ankara Milletvekili Orhan Alp söz almış ve milli bir dava olan Kıbrıs konusunda Türkiye ve Türk milleti olarak elde etmek istenen sonuç üzerinde, içte ve dışta hiçbir tereddüte mahal vermeyecek bir siyaset izlemenin büyük önemine değinerek Orta Doğu'daki durumu şöyle özetlemişti:

“Son enerji krizi ile Orta Doğu'nun kazandığı ehemmiyet sebebiyle memleketimiz, şimdi her zamankinden çok dünyanın en önemli merkezlerinden birisi haline gelmiştir ve

---

⁵⁶⁸ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C: 18, B: 14, T:14, 17 Aralık 1974, s.321-324.

⁵⁶⁹ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C: 18, B: 14, T:14, 17 Aralık 1974, s.325.

⁵⁷⁰ Bnai Brith Messenger, 01 Ağustos 1975.

bu husus, dış politikamızı bu yönden de etkilemeye başlamıştır. Orta Doğu ihtilâfi sönmeyen bir ateş gibi dünya barışını tehdit etmektedir. Yıllardan beri devam eden Arap - İsrail anlaşmazlığına petrol üreten 13 devlet ile sanayileşmiş Batı Avrupa devletleri arasındaki enerji savaşı eklenmiştir. İkinci Dünya Harbinden bu yana, Orta Doğu’da dört defa silahlı çatışma olmuştur. Beşinci bir silahlı çatışma olmaması için Amerika Birleşik Devletleri Dış İşleri Bakanı Sayın Kissinger büyük bir gayret sarfetmekte ise de ihtilâflara henüz bir çözüm yolu da bulunmuş değildir. Arap, İsrail ve Filistin’in haklarını koruyacak çok âdil bir hal çaresi bulunmadıkça, bu bölgede huzursuzluğun devam edip gideceği sanılmaktadır. Bir anda çatışmaların genişleyebileceği bu bölgede, coğrafi durumumuz icabı olarak da buradaki diplomatik gelişmeleri iyi takip etmemiz ve değerlendirmemiz lâzımdır kanısındayız.”⁵⁷¹

Türkiye’nin Orta Doğu’daki savaşlara ve ilişkilere karşı alacağı kararlarda, Kıbrıs perspektifi *aşılamaz bir ilke* halini aldığında Türkiye ve İsrail ilişkileri de bu doğrultuda etkiye açık hale geldi. Çoklu faktörlerden baskın olan Türk-ABD ilişkileri, ABD safında yer alan İsrail’i de taraflardan biri haline getirdi. Türkiye’nin İsrail ile sürdürmeye çalıştığı diyalog bu tarihten sonra Kıbrıs davası üzerinden şekillenen bir dış politika zincirleriyle düğümlenecekti. Türkiye, Kıbrıs meselesinde Arap ülkeleri tarafından net bir biçimde yalnız bırakılmıştı. Türkiye’nin gerek BM’de, gerekse kamuoyu nezdinde taraftar edinebilmesi için Arap ülkeleriyle yeniden ilişki kurmaya çalışması İsrail ile arasını açmasına neden oldu. Ne var ki; Makarios Arap ülkelerini ziyaret etmiş ve Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad, Filistin Kurtuluş Örgütü lideri Yaser Arafat, Libya liderleri Kaddafi ve Callud ile başarılı temaslarda bulunmuştu.⁵⁷² Oysa; Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Necmettin Erbakan, “Araplar Müslüman’dır, Makarios’a inanacaklarını sanmam”, demişti. Erbakan’ın söylediği gibi sonuçlanmayan görüşmelerde⁵⁷³ Makarios,

---

⁵⁷¹ TBMM Tutanak Dergisi, C:12, B:88, T:2, 12 Haziran 1975, s. 589.

⁵⁷² Milliyet, 17 Haziran 1975.

⁵⁷³ Ali Sirmen, “Makarios ve Araplar”, Cumhuriyet, 30 Haziran 1975.

Kıbrıs meselesindeki gidişatı Filistin müdafaasıyla örtüştürmüş, Suriye ziyaretinde Arap halkının mücadelesini kendi mücadelesi saydığını bildirmişti.⁵⁷⁴

Türkiye, Kıbrıs davası ekseninde Arap-İsrail çatışmalarının bölgedeki derinliğinin aritmetik hesaplarını yapmakla karşı karşıya kalmıştı. Öte yandan; ABD'nin Kıbrıs olayları gerekçesi ile Türkiye'ye askeri yardımı kesmesi ve silah ambargosu uygulama kararı⁵⁷⁵ 16 Haziran 1975'te, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk başkanlığında toplanan Milli Güvenlik Kurulu'nda değerlendirilmiş; yapılan açıklamada, ABD'nin aldığı bu kararlar birlikte *Türk milletini rencide ettiği* belirtilmişti.⁵⁷⁶ Benzer biçimde ABD ambargosu TBMM'de de eleştiri konusu oldu. Cumhuriyetçi Güven Partisi adına konuşan Kayseri Milletvekili Mehmet Altımyedioğlu ABD'nin bu politikasını taahhütlere aykırı olarak niteledi:

“Yeryüzünde yüze yakın ülkeye silâh satan bir müttefik devletin, ahdi taahhütlerine rağmen, Türkiye'ye silâh ambargosu uygulaması elbette karşılıksız kalamaz. Amerika Birleşik Devletleri hükümeti adına Başkan Sayın Ford'un veya Birleşik Devletler Dış İşleri Bakanının sözde kalan teminatları, elbette yeterli değildir. Millet olarak ve Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak bizim tutumumuzu tayin edecek olan Amerika Birleşik Devletleri'nin Hükümeti veya Yasama Organı ile bir bütün halinde bize karşı uyguladığı fiilî politikadır. Bu fiilî politika, aramızdaki karşılıklı yardımlaşma taahhütlerine aykırı bir seyir almıştır. Cumhuriyet Hükümeti bu gerçeği belirtmiştir. Vakur ve ağırbaşlı; fakat kararlı şekilde bu durumun gereklerini yerine getireceğinden Cumhuriyetçi Güven Partisi Grubu olarak şüphemiz yoktur.”⁵⁷⁷

---

⁵⁷⁴ Cumhuriyet, 23 Haziran 1975.

⁵⁷⁵ 1975-1978 arası Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunun nedenlerinden biri ve belki de başlıcası Amerikan yönetimine göre Türkiye lehine bozulmaya başlayan Türk-Yunan askeri dengesi idi ve bu dengenin yeniden kurulması ihtiyacıydı. Amerikan yöneticilerinin değerlendirmesine göre, Türkiye ile Yunanistan arasında görece bir askeri denge sağlanmıştı. Bu sağlandığına ve Türk hükümetlerinin böyle zorlama önlemleriyle Kıbrıs politikasında ödün vermeyeceği anlaşıldığına göre silah ambargosunun konma amacı ortadan kalkmıştı. Bknz: Doç. Dr. Oral Sander, “Türkiye'nin Batı Bağlantısı / ABD ve Türkiye”, C:34, S:1, 1979, s.70.

⁵⁷⁶ Cumhuriyet, 17 Haziran 1975.

⁵⁷⁷ TBMM Tutanak Dergisi, 12 Haziran 1975, s.593.

Demokratik Parti Grubu adına Vedat Önsal ise şöyle konuşmuştu:

“Silah ambargosunun başlamasından bu yana aylar geçmiş olmasına rağmen, Türkiye mukabil tedbirler konusunda tam bir hareketsizlik içine girmiştir. Boşuna geçirilen bu süre, alabileceğimiz muhtemel tedbirleri tesirsiz hale getirebilmek konusunda Amerika Birleşik Devletleri’ne zaman kazandırmıştır. Ambargo devam etmektedir ve devam edecek gibi görünmektedir.”⁵⁷⁸

31 Mart 1975’te kurulan Süleyman Demirel hükümetinin Dış İşleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Türkiye’nin dış ilişkilerinde genel olarak çekildiği noktayı aktarmış ve uluslararası ittifakların çerçevesini çizmeye çalışmıştı. Türkiye’nin ABD ile Ortak Savunma İttifakı’ndaki işbirliğinden söz ederek eleştirilere daha yapıcı bir yaklaşımla yanıt vermeyi tercih etti:

“Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri son otuz yıl içinde çok yakın dostluk münasebeti sürdürmüşler ve karşılıklı yardımlaşma içinde bulunmak suretiyle dünyamız için yararlı faaliyetler sürdürmüşlerdir. Amerika Birleşik Devletleri tarafından uygulanan silah ambargosu karşılıklı yardımlaşma anlaşmasıyla bağdaşacak bir husus değildir. Brüksel’de yapılan temaslarda Türkiye’mizin görüşünü Sayın Başbakanımız Süleyman Demirel Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı Sayın Ford’a ve diğer ilgililere en güzel bir şekilde izah etmiştir. Vakit çok geçmeden, ambargonun bir an evvel kaldırılması en büyük temennimizdir.”⁵⁷⁹

Ankara’da toplanan CENTO (Merkezî Antlaşma Teşkilatı) Bakanlar konseyi hakkında bir değerlendirmede de bulunan Dış İşleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil

---

⁵⁷⁸ TBMM Tutanak Dergisi, 12 Haziran 1975, s. 583.

⁵⁷⁹ Ibid, s.591.

toplantıda ABD'nin silah ambargosunun ele alındığını belirtmişti.⁵⁸⁰ ABD'nin Türkiye'ye silah ambargosu uygulaması, Türkiye'nin dış siyasetteki odağını kaydırma zorunluluğunu ortaya çıkardı.

Öte yandan; Türkiye'nin ABD ile mesafesinin artması Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkileri beklendiği gibi doğrudan etkiledi. Batı bloğunun temsilcisi olan İsrail ile Türkiye, olanlardan bağımsız yeni bir diplomasi dili geliştirmeye fırsat bulamadı. Kuruluş belgesinin sekizinci maddesinde “*Filistin'in kurtuluşu için silahlı mücadelenin bir taktik değil, strateji olduğunu*” vurgulayan ve 1967 Savaşı'ndan sonra hızlı bir yükselişle bölgedeki etkinliğini arttıran Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)⁵⁸¹ ile Türkiye'nin arasında bir iletişim kanalının açılması, Türkiye-İsrail ilişkilerinin 1970'li yıllarda soğuk seyretmesinin en önemli sebeplerinden biri oldu. Türkiye, Ocak 1975'de FKÖ'yü tanıdı. FKÖ, Arap tasarısının sunulduğu BM Güvenlik Konseyi'ne katıldı.⁵⁸² Türkiye'nin FKÖ'yü tanıması ile Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkiler en alt seviyeye indirildi. Ağustos 1975'de Yaser Arafat'ın Türkiye'ye bir ziyarette bulunacağı haberi geldiğinde İsrail, Türkiye'nin diplomatik açıdan çekincesizce Arap ülkeleriyle diyaloga girmesini izlemekle yetindi.

İsrail Türkiye'yi ekonomik ve politik çıkarları için Arap bloğuna ‘*keskin bir dönüş*’ yapmakla suçladı. 1973 Savaşı'ndan sonra yükselen petrol fiyatları ve Kıbrıs krizini bu dönüşün gerekçesi olarak işaret etti. Yeni gelişmelerin ışığında Arap Birliği ve bazı Afrika ülkeleri Türkiye'yi bu doğrultuda yanlarına çekmek üzere harekete geçmişti. BM'de politik, kültürel ve ekonomik alanda İsrail ile ilişkisi olan ya da olmayan ülkeler olarak bir ayırımı Türkiye taraf olmaya ve BM'den İsrail'in çıkarılması için çalışmaya davet ediliyordu. Oysa; İsrail basınında, tam bir diplomatik ilişkinin devam ettiği Türkiye'de yirmi bin Yahudi vatandaşın halen yaşamakta olduğu vurgulanmış; buna karşılık 1948'den beri iki yüz bin Türk Yahudisinin İsrail'e göç ettiği hatırlatılmıştı.⁵⁸³ Türk dış politikasının değişimindeki gerekçeler beşerî hususiyetler nedeniyle

---

⁵⁸⁰ *Ibid*, s.575.

⁵⁸¹ Pappe, a.g.e., s. 269.

⁵⁸² *Milliyet*, 19 Ocak 1976.

⁵⁸³ *The Sentinel*, 24 Temmuz 1975.

eleştiriliyordu. BM Güvenlik Konseyi ve Genel Kurulu'ndaki Filistin baskısında ağırlıklı kurulacak bir ittifaktan açık bir endişe duyulmuştu.

Türk askerinin Kıbrıs'a çıkarma yaparak Ada'daki tarihi haklarını yeniden kazanma mücadelesiyle aynı dönemde sürdürülen İsrail ve Arap bloğu arasındaki çatışmada Türkiye giderek Arap yanlısı politikalarda kalıcı bir tutumu benimsedi ve BM'deki görüşmeler esnasında da Arap ülkelerinin doğrultusunda tavır aldı. Irak, Ürdün, Suudi Arabistan, Suriye Arap Cumhuriyeti, Kuveyt temsilcileri Siyonizmin 'ırkçı bir ideoloji' olduğunu ve belirli bir toprağın Yahudilere ait olduğu fikrini ortaya çıkardığını ileri sürmüşlerdi. BM Genel Kurulu 10 Kasım 1975'te, 3379 (XXX) No'lu Karar ile İsrail yasalarında yer bulan Siyonizmi 'ırkçılık ve ırk ayrımının bir çeşidi' olarak kabul ederken Türkiye de bu kararı destekleyen ülkeler arasında yer aldı.⁵⁸⁴ Böylece İsrail'in kuruluş mitini veren Siyonizm diğer ırkçılık ve ayrımcılık biçimleriyle beraber değerlendirilmiş; bu kararla birlikte, ırkçılık yalnızca bir iç hukuk konusu olmaktan çıkarılmış, uluslararası hukuku ve güvenliği tehlikeye atan şiddetli çatışmalara ya da bunalımlara yol açan bir tehdit olarak kabul edilmişti.⁵⁸⁵ İsrail ise bunu Yahudi mirasının modern bir ifadesi olarak açıklamıştı.⁵⁸⁶ İsrail Cumhurbaşkanı Chaim Herzog, Siyonizmin anlamının adında taşındığını belirtmiş ve daha önce Filistin mandaterliğinde, ardından 1947 BM kararlarında Yahudilere kendi ülkelerini kurmaları hakkını veren bir bağlamda desteklendiğini dile getirmişti.⁵⁸⁷

Türkiye'nin, İsrail Devleti'nin kuruluş nosyonunun ifadesi olan Siyonizmi ırkçılıkla özdeş tutan kararda aldığı kesin tavırla dış politikasındaki değişiklik belirginleşti. Türkiye İsrail konusundaki tarafsızlığını artık sürdürmüyordu. Nitekim; aynı Türkiye, daha 1964 yılında Abdullah El-Tel'in yazdığı ve Mekke'de basılan *"İslam ve Hristiyan Alemini Tehdit Eden Milletlerarası Siyonizm"* kitabının ülke sınırlarına

---

⁵⁸⁴ *The Yearbook of the United Nations*, 1975, s.599.

⁵⁸⁵ Türkkaya Ataöv- Ed., "Siyonizm ve Irkçılık", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları*, NO:511, Ankara, 1982, s. 9.

⁵⁸⁶ *The Yearbook of the United Nations*, 1975, s.592.

⁵⁸⁷ <http://www.unitednationscharter.com/p/israeli-ambassador-herzogs-response-to.html>.

sokulmasını ve dağıtılmasını Dış İşleri Bakanlığı'nın mütalaasına dayanan İç İşleri Bakanlığı kararıyla yasaklamıştı.⁵⁸⁸

Bununla birlikte; tıpkı Türkiye gibi Siyonizmi bir tür ırkçılık olarak gören Çin'in BM delegesi dikkat çeken bir çıkışla; İsraili Siyonist saldırganlığın, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki çatışmanın doğrudan savaş ve barış şartlarını biçimlendirerek Orta Doğu krizini yarattığını ve bu krizi ilerlettiğini savundu. Delegenin ifadesiyle, bu mücadelenin kaynağında stratejik öneme sahip Orta Doğu'da bulunan güçlü enerji rezervleri ve silah pazarı bulunuyordu.

Çin temsilcisi, Filistin halkının ulusal taleplerini ve haklarını reddeden, bununla birlikte İsrail'e sürekli gelişmiş silah temin eden ABD'ye karşı Sovyetler Birliği'nin Siyonizm ile ilişkisine dikkat çekti. Çin'in iddiasına göre başından beri Filistin'in yanında yer alan ve Ekim 1973 Savaşı'nda Arapları silahlandıran SSCB, verdiği borçların geri ödenmesini talep ederken, Siyonizmin askeri hareketine destek vermek üzere çok sayıda göçmeni de İsrail'e göndermişti.⁵⁸⁹

Eski Rus Savunma Bakanı Marshal Grechko'nun 1963 yılında sarf ettiği *"İsraililer 15 yıl içinde mutlu olacaklar, eğer biz onların yaşamasına izin verirsek..."* sözü SSCB'nin İsrail'in bekası hususunda kendine biçtiği rolü açıkça ortaya koymuştu. Nitekim; ABD merkezli perspektifte kabul gören bir yoruma göre SSCB'nin agresif olarak nitelenen dış politikası sonucunda İsrail'in de özgürlüğü yitiren ülkeler listesine ekleneceği varsayımı kuvvetliydi. Kökleri 1956 Süveyş Krizi'ne kadar inen etkin Orta Doğu politikası ve Varşova Paktı ile kontrol altına alınması muhtemel enerji yolları hakkındaki stratejik Rus planlarının giderek uygulandığına dair endişe Batılı yazarların gündemine girdi.

Öte yandan; SSCB'nin Orta Doğu'da üstünlük elde etmesinin anahtarlarından biri hiç şüphesiz yok ki Türkiye idi. Varşova Paktı bileşenleri için Türkiye ve Yunanistan'ın Batı ittifakından SSCB safhına döndürmek değerli bir adımdı. 1968'de Varşova Paktı liderlerinin katıldığı Prag toplantısında Genel Sekreter Brejnev SSCB'nin gelecek beklentisini şöyle tarif etmişti: *"Orta Doğu'ya egemen olursak, Türkiye ve Yunanistan'ı*

---

⁵⁸⁸ (BCA), Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, 6/10328, 52-38/1061, 06 Temmuz 1968.

⁵⁸⁹ *The Yearbook of the United Nations*, 1975, s.244.

*düşman kanadından çevireceğiz. Türkiye’de nüfuzumuzu kurduktan ve NATO’dan çekilme güvencelerini sağladıktan sonra, Doğu Akdeniz’de ilerici güçlerin çiçek açması için kapı açılacak ve Avrupa’daki stratejik hakimiyet devam edecek.”*⁵⁹⁰

Ne var ki; SSCB politikasının genel perspektifte Orta Doğu ve özel bağlamda İsrail hakkında kurduğu denklemin açığa çıkarılmamış yönleri, Türkiye’nin kendi öncelikleri nedeniyle Batı ve İsrail ile kuracağı ilişkilerde ardıl bir mesele olarak ele alındı. Türkiye bir yandan Kıbrıs davasıyla meşgul olurken, diğer yandan 1975’te kurulan Ermeni terör örgütü ASALA’nın⁵⁹¹ eylemleriyle mücadeleye hazırlandı.

Türkiye içinde bulunduğu gerilime rağmen Orta Doğu’da barışın sağlanmasını önemsemi ve Filistinlilerin haklarını tanınması konusunda İsrail’e baskı yapmaya devam etti. Dış İşleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil kalıcı bir barışın ancak bu yolla temin edilebileceğini yinelemişti. İsrail’e karşı bu yönde taleplerini sürdürmesine rağmen Türkiye, Suudi Arabistan’ın Temmuz 1975’te İsrail’in BM’den atılması talebini reddetmiş, İsrail ile diplomatik ilişkilerin kesilmesini ya da statüsünü değiştirmeyi düşünmemişti.⁵⁹² Buna karşılık; Kıbrıs meselesini değerlendiren İsrailli aydınlar Yunanlıların Yahudileri ‘*günah keçisi*’ ilan etmekten geri durmamalarını cehaletleriyle ilişkilendirmiş ve Türkiye’nin Kıbrıs’taki müdahalesine bu doğrultuda bakmışlardı.⁵⁹³

Dış İşleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, BM Genel Kurulu başlamadan önce hükümetinin dış politika görüşlerini Amerikan kamuoyuna anlatmak üzere 19-24 Eylül 1976’da ABD’nin büyük kentlerinde bir dizi konferans vermek üzere harekete geçmişti. Çağlayangil, gezisinde Türkiye’nin aleyhte propagandalara karşı pasif kalmayacağını ifade etti.⁵⁹⁴

---

⁵⁹⁰ Lord Chalfond, “How Israel Fits Into The Jigsaw of Soviet Power”, *The Times*, 04 Ağustos 1975, s. 12.

⁵⁹¹ *ASALA veya tam adı ile “*Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia/Ermenistan’ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu*” Agop Agopyan tarafından kurulduğu 1975 ve 1985 yılları arasında, Türkiye dahil 16 farklı ülkede Türk ve diğer sivil, mülki ve diplomatik hedeflere karşı terör eylemlerinde bulunmuş solcu ve aşırı milliyetçi terörist gruptur.

⁵⁹² *The Sentinel*, 20 Ocak 1977.

⁵⁹³ *Bnai Brith Messenger*, 24 Ocak 1975.

⁵⁹⁴ (BCA), *Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi Başkanlığı*, 7/12430, 114-126/1715, 08018010235716015, 06 Eylül 1976; *Milliyet*, 20 Eylül 1976.

Bir yandan kendini dünya kamuoyuna anlatmaya çalışan Türkiye Kıbrıs davasında desteğine ihtiyaç duyduğu Arap bloğu ile yakınlaşma gayretini sürdürdü ve bu durum da İsrail ile ilişkisini olumsuz etkiledi. Özellikle; Türkiye'nin Filistin temsilcisi olarak FKÖ'yü muhatap alması ile iki ülke arasındaki ilişkiler İsrail'in kurulmasından bu yana en soğuk dönemine girdi.

VI.2. Türkiye-İsrail İlişkilerinde Kopuş

İsrail'in kurulduğu 1948'den bu yana iktidarı elinde tutan sol kanattaki Mapai ve İşçi Partisi 20 Haziran 1977'de yerini Menahem Begin'in Likud Partisi liderliğindeki sağ koalisyonuna bıraktı.

Orta Doğu'da acilen ihtiyaç duyulan sükunetin sağlanmasının ancak Mısır ve İsrail arasındaki ilişkilerde bir iyileşmeyle mümkün olabileceği fikri her iki ülkedeki iktidar değişikliğiyle birlikte kuvvetli bir ihtimale dönüşmüşse de Mısır yönetimi temkinli davranmayı seçti ve Enver Sedat İsrail ile mütareke koşullarında tam bir anlaşmaya varılincaya değin sürecek bir mücadelenin altını yeniden çizdi.

Mısır iktidarını eleştiren Arap ülkeleri ise mevcut durum Filistinliler lehine değişene dek BM'deki iddialarında ısrar etti. O nedenle; 6-24 Mayıs 1977 tarihleri arasında Tripoli'de İslam Ülkeleri Dış İşleri Bakanları Konferansı sekizinci kez toplanmış, Türk hükümeti de temsilen Dış İşleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil başkanlığında bir heyet göndermişti.⁵⁹⁵ Eylül 1977'de New York'ta düzenlenen BM Genel Kurulu'nun otuz ikinci dönem toplantılarına da katılan Dış İşleri Bakanı Çağlayangil ve heyeti⁵⁹⁶, yirmi günde yirmi iki ülkenin dış işleri bakanları ile görüşmüş, ancak; Orta Doğu sorunundan çok ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargoyu

---

⁵⁹⁵ (BCA), Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Dairesi Başkanlığı, 7/15780, 018013663920, 16 Ağustos 1977.

⁵⁹⁶ (BCA), Başbakanlık Kanunlar ve Tetkik Dairesi Başkanlığı, 7/14559, 114-119/2243, ...18013697816, 12 Aralık 1977.

gündemine almıştı. Türkiye açık bir biçimde bu konuda ABD'ye yazılı bir güvence vermeyi reddetti.⁵⁹⁷ Türk yetkililerin Mısır'ın Kıbrıs konusunu bu defaki toplantıda konuşmamış olmasını '*önemli bir gelişme*' olarak kaydetmesi dikkat çekicidir. Bununla birlikte; FKÖ'nün dış işleri bakanı düzeyindeki temsilcisi ile ikili görüşmesinde Türkiye, Arap-İsrail meselesinde Arapların tarafını tuttuğunu yineledi.⁵⁹⁸

Öte yandan; Mısır Devlet Başkanı Sedat, General Abdulnasır'ın ölümüyle açılan boşluğu yeni bir atılım zinciriyle doldurmak ve İsrail'e Sina Yarımadası'nı boşalttıran popülaritesini korumak maksadıyla Mısır'ın kalkınması için ekonomik bir programa başlamıştı (el-İnfıtah). Fakat programında arzu edilen başarıyı yakalayamadı. Bunun yerine; bölgede istikrar unsurlarını temin edebilmek üzere *barışsever bir liderliğe* evrildi ve şaşırtıcı bir biçimde İsrail ile ilişkileri güçlendirme yoluna giderek tarihi bir dönüşüme hazırlandı. 20 Kasım 1977'de Sedat, Kudüs'e öngörülemeyecek bir ziyarette bulundu ve Mısır'ın İsrail ile barışı kabul ettiğini söyledi.⁵⁹⁹

Tarihin kırılma anlarından biri olan Enver Sedat'ın bu girişimi, Türkiye'nin borcunu ödemediği için Irak'ın petrol vermeyi kestiği ve sadece on günlük petrol stoğunun kaldığının saptandığı gün yapılmıştı. Mısır Devlet Başkanı Sedat İsrail parlamentosu Knesset'te bir konuşma yapmıştı. Sedat, yaptığı konuşmada "*Araplar İsrail Devleti'nin gerçekliğini kabul ettiler*", demiş ve sözlerini şöyle sürdürmüştü: "*Size aramızda güvenle yaşamamız için hoşgeldiniz diyorum.*"⁶⁰⁰

İsrail bayrağını selamlayarak gezisine başlayan Mısır liderinin tarihi konuşması elli beş dakika sürmüştü. Enver Sedat, İsrail gezisinden iki gün sonra döndüğünde ülkesinde yoğun bir eleştiriyle karşılandı. Sedat, Siyonizmle işbirliği yapmakla ve Filistinlilere ihanet etmekle suçlanıyordu. Buna karşılık İsrail Başbakanı Menahem Begin, Enver Sedat'ı '*mesafeyi yiğitçe aşmış*' olmakla övmüştü. İsrail basını, İsrail-Arap çatışmasında ilk barış antlaşmasının yapıldığı Arap devleti olarak Mısır'ı şiddetten

---

⁵⁹⁷ *Milliyet*, 29 Eylül 1977.

⁵⁹⁸ (BCA), *Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi Başkanlığı*, 7/14560, 114-120/2244, ... 3677817, 12 Aralık 1977; *Milliyet*, 09 Ekim 1977.

⁵⁹⁹ Cleveland, a.g.e., s. 420-421.

⁶⁰⁰ *The Times*, 21 Kasım 1977.

vazgeçen bir ülke olarak değerlendirirken, Enver Sedat'ı protesto eden bloğu ise 'inatçı red kampı' olarak nitelemişti.⁶⁰¹

Mısır Devlet Başkanı Sedat'ın İsrail'de bulunuşu Arap dünyasının yoğun tepkisini çekmiş, fakat başta ABD olmak üzere Batılı devletler tarafından 'barışa' büyük bir katkı olarak değerlendirilmişti. Enver Sedat, Orta Doğu barışı için beş şart ileri sürmüştü: Arap topraklarındaki işgalin son bulması, Filistinlilerin haklarının tanınması, tüm devletlerin güvenlik içinde yaşaması, BM anayasasına bağlılık ve bölgede savaş haline son verilmesi.⁶⁰² İsraililere güvenli yaşam vaat eden Enver Sedat'ın bu açıklamasında öne sürdüğü Filistinlilerin haklarının tanınması koşulu Başbakan Begin tarafından açıkça reddedildi.⁶⁰³ *"Atalarımızın topraklarına zor kullanmanın erdemiyle değil, doğrunun erdemiyle döndük"*⁶⁰⁴, diyen Begin, İsraililerin çoğunluğu için barış meselesinde güçlü ve boyuneğmez bir liderdi.⁶⁰⁵

Buna rağmen; 17 Eylül 1978'de ABD'nin arabuluculuğuyla İsrail ve Mısır masaya oturdu. Üç günün sonunda giderek içinden çıkılmaz bir hal alan görüşmeler iki devlet arasında *Camp David Antlaşması*'nın imzalanmasıyla neticelendi. Esasında antlaşmaya *'Orta Doğu'da Barış Çerçevesi'* başlığı verilmişti. Çerçeve antlaşma, Filistinlilere Gazze ve Batı Şeria'da özyönetim hakkının tanınmasını ve Mısır ile İsrail arasında yapılan anlaşmanın, İsrail'in diğer komşularıyla da tekrar edilmesini öneriyordu.

İsrail Başbakanı ve meclisi, işgal altındaki topraklarda İsrail'in siyasi ve askeri güçlerinin yerine geçmek üzere kendi kendini yöneten bir Filistin otoritesinin seçilmesini onaylamıştı. Bu antlaşmayla, Altı Gün Savaşı'nda İsrail tarafından ele geçirilen Sina Yarımadası Mısır'a üç yıl içinde geri verilecekti. Filistinlilerin hakları tanınmış ve beş yıl içinde 'tam bir otonomi' garanti edilmişti. *'Otonomi'* sözcüğü İsrail Başbakanı Begin'in

---

⁶⁰¹ *Ma'ariv*, 05 Ekim 1979.

⁶⁰² *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1977.

⁶⁰³ *The Times*, 20 Kasım 1977.

⁶⁰⁴ Daniel Gordis, *Menachem Begin The Battle for Israel's Soul*, NY, 2014, s. 2. Menahem Begin'in ifadesi şöyledir: "We returned to the land of our ancestors not by virtue of might but by the virtue of right." Burada Begin, aynı anda 'doğru' ve 'sağ' anlamlarına gelen **right** sözcüğünü kullanarak İsrail iktidarını elinde tutan Sol partilere bir gönderme yapmış ve kendisiyle birlikte iktidara gelen **Sağ** cenahı kastetmiş olabilir.

⁶⁰⁵ CIA, "Weekly Summary: The Middle East/Israel", CG WS 77-025, 24 Temmuz 1977, s. 1.

istediği gibi kesin surette reddettiği tam bağımsızlık fikrinden oldukça uzak düşmüştü; Filistinlilere bağımsız bir devlet kurma hakkı tanınmıyordu. Ayrıca İsrail sınırlarında yaşayanlara da İsrail vatandaşlığı verilmeyecekti. Bununla birlikte; İsrail tarafı Süveyş Kanalı'ndan İsrail gemilerinin serbestçe geçişini talep etti. Antlaşmayla Mısır yönetimi iki ülke arasındaki diplomasinin hızla normalleştirileceğinin sözünü verdi ve İsrail'e karşı sürdürülen ekonomik boykot da sona erdirilecekti.

Sedat ve Begin 26 Mart 1979'da bir kez daha bir araya geldi ve Camp David çerçeve antlaşmasını teyit eden Mısır-İsrail Barışı, Başkan Jimmy Carter şahitliğinde Beyaz Saray'da imza edildi. Söz konusu antlaşma dokuz maddeden ve buna ekli on sekiz maddeden oluşuyordu. Camp David'in devamı niteliğindeki antlaşma, daha önce bildirildiği gibi, yalnızca Mısır ve İsrail arasında değil, aynı zamanda İsrail ve diğer komşu devletler arasında kurulacak barışın da ilk adımı olacaktı. Bu sözü veren Enver Sedat, bir nevi İsrail ile diğer Arap ülkeleri arasında aracılığa soyunmuş oluyordu. Antlaşma ilk maddesiyle taraflar aralarındaki savaş haline son vermiş oldu. Nitekim; 1978 yılında Enver Sedat ve Menahem Begin barışa katkıları nedeniyle Nobel Barış Ödülü'ne layık görülecekti.

Ancak; Enver Sedat'ın Arap Birliği'nden bağımsız aldığı kararların bedeli ağır oldu. Diğer Arap ülkeleri ortak bir kararla Mısır'ı Arap Birliği'nden çıkardı ve Enver Sedat yönetimi FKÖ'nün şiddetli muhalefeti ile karşı karşıya kaldı. FKÖ Filistinlilere

antlaşmayı yok saymalarını söylüyordu.⁶⁰⁶ ABD Başkanı Carter ise Mısır ve İsrail televizyonlarında konuşarak FKÖ'yü uyarmış, yaratılan bu tepkinin FKÖ'ye ve Filistinlilere olumlu bir katkısının olmadığını dile getirmişti. ABD Başkanı, FKÖ İsrail'i tanırsa örgütle doğrudan iletişimin açılacağını söylemişti. FKÖ ise bu öneriye sert bir açıklamayla karşı çıktı.⁶⁰⁷

Türkiye'nin Orta Doğu'daki son gelişmelere yaklaşımı FKÖ'nün tavrını destekleme yönünde oldu. Ankara'da üç yıldır açılmayı bekleyen FKÖ temsilciliği, Başbakan Bülent Ecevit'in resmi davetlisi olarak 5 Ekim 1979'da Türkiye'ye gelen FKÖ lideri Yaser Arafat tarafından açıldı ve temsilciliğine Ebu Firaz getirildi. Başbakan Ecevit yaptığı açıklamada; *"FKÖ liderinin konuğumuz olarak Türkiye'ye gelmesinden ötürü çok sevinçliyiz. Bilindiği gibi Filistin Kurtuluş Örgütü'nün bürosunu da ülkemizde açmış bulunmaktayız. Bu ziyaretin Filistin Kurtuluş Örgütü ile Türkiye arasındaki ilişkileri daha da güçlendireceğine inanıyorum"*, demişti.⁶⁰⁸

Bülent Ecevit, Başbakanlık konutunda Arafat'ı kabulü sırasında yaptığı konuşmada, *"Türkiye, Filistin halkının, kendi devletini kurma hakkı dahil tüm meşru haklarını kazanma mücadelesini sonuna kadar desteklemek kararındadır"* diye konuşmuştu. Buna karşılık Yaser Arafat ise; *"Biz bu görüşmeyi, FKÖ olarak çok önemli bir tarihi an addetmekte, kalbimizin derinliklerinde duymaktayız. Aramızda bir*

---

⁶⁰⁶ Armaoğlu, Filistin Meselesi ve Arap- İsrail Savaşları (1948-1988), s. 415; Heather Lehr Wagner, *Anwar Sadat and Menachem Begin: Negotiating Peace in the Middle East*, NY, 2007, s.79-80; <https://www.britannica.com/event/Camp-David-Accords>. Ziyarete bir tepki de 2 Aralık 1977'de BM Genel Kurulu'nda gösterildi. Arap ülkeleri bir Filistin Komitesi kurulmasına ve 1978 yılından itibaren de her yıl 29 Kasım'ın Filistin Halkı ile Dayanışma Günü olarak kutlanması kararının alınmasını sağladı. Enver Sedat'ın Menahem Begin ile başlattığı uzlaşım çalışması Arap dünyasının tepkilerini üzerine çekmeye devam etti. 2-5 Aralık 1977'de Trablus Arap Zirvesi toplanmış ve burada bir araya gelen 17 ülke, 72 siyasal örgüt ve 150 halk kuruluşu Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ı yargılamaya karar vermişti. Tripoli'de toplanan ve Arap liderlerin sert tutumlarını ifade ettikleri toplantıda FKÖ lideri Yaser Arafat'ın öncülük ettiği ortak bir bildiri yayınlandı. Bildiride; Sedat'ın Kudüs ziyaretinin Siyonist düşmana karşı yürütülen Pan-Arap mücadelesinin ilkelerini açık bir biçimde ihlal ettiği ve Arap Birliği saflarından ayrıldığı belirtilmiş; Siyonizme ve Amerikan emperyalizmine hizmet ettiği vurgulanmıştı. Alınan kararlar doğrultusunda 1 Ağustos 1978'de Bağdat'ta kurulan dokuz üyeli bir mahkeme Sedat'ın Arap vatandaşlığı haklarını tamamen kaldırdı. Ayrıca mahkeme Sedat'ı Arap Cumhuriyeti Federasyonu'nun anayasasını ve Arap Birliği yasasını ihlalden de mahkum etti. Armaoğlu, a.g.e., s.368-376.

⁶⁰⁷ *Milliyet*, 25 Mart 1979.

⁶⁰⁸ *Milliyet*, 05 Ekim 1979.

mukaddesat, bir medeniyet birliği vardır. Bu geçmişe dayanan tarihi ilişkilerimiz yanında, geleceğe yönelik ilişkilerimiz çok daha önem taşımaktadır”, karşılığını vermişti.⁶⁰⁹

Arafat’ın vurguladığı gibi bu ziyaret tarihi bir andı. *La Figaro* gazetesi Yaser Arafat’ın Türkiye ziyaretini Türk-Arap ilişkilerinin yakınlaşması bakımından bir ‘patlama’ olarak nitelendirmişti.⁶¹⁰ Böylece Türkiye FK’y muhatap alan ilk NATO yesi ülke oldu ve ilk kez Türkiye’ye gelen Arafat son derece olumlu geçen görüşmeler sonunda Türkiye’nin Filistin’in haklı davasında yanlarında olduğu açıklamasını yaptı. Bununla birlikte; Türkiye’nin İsrail ile diplomatik ilişkilerine yön vermeye gelmediğini de dile getiren Arafat⁶¹¹, Kıbrıs konusunda örgütün olumlu katkısının olabileceğine dikkat çekti.

Esasen; Kıbrıs davası, Türk dış politikasının ana aksislerinden biriydi ve Türkiye ile İsrail arasında 1958’den beri gizli tutulan bir dizi istihbari ilişkiden fayda sağlanıyordu. MOSSAD, ambargo sonrası bozulan ABD-Türkiye ilişkilerinin uzantısı olarak CIA’den destek alamayan Türkiye’ye veri akışını sürdürdü. Eski MOSSAD ajanlarından Victor Ostrovsky 1974 yılında İsrail’in Türkiye’ye yardım ettiğine dair söylentiler olduğunu yazmıştı. Nitekim; Bülent Ecevit de bu doğrultuda açıklamalar yaptı.⁶¹² MİT, MOSSAD ve İran haber alma rgt SAVAK arasında yapıldığı varsayılan Trident anlaşması ve projesi gizliden gizliye etkinliğini korudu. Türkiye’nin CIA yerine MOSSAD’tan bilgi alması, Başbakan Bülent Ecevit’in ABD’nin ambargosunu izleyen süreçte Avrupa lkelerine yakınlaşması ve ABD ile ilişkilerini ardıl plana itmesiyle değişen Türk dış politikasının tezahürlerinden biriydi. Türkiye Kıbrıs meselesinin tırmandığı günlerde CIA’den hiçbir destek alamamıştı.

Türkiye ve İsrail arasında kısmen gizli tutulan böyle bir işbirliğinin varlığı Arap lkeleri tarafından biliniyor, dikkatle gözlemleniyordu. Türkiye’nin İsrail ile ilişkilerini kesmesi karşılığında Kıbrıs meselesinde Türkiye’ye destek vereceklerini beyan

---

⁶⁰⁹ *Ayın Tarihi*, 05 Ekim 1979.

⁶¹⁰ *Ayın Tarihi*, 07 Ekim 1979.

⁶¹¹ *Hiçbirşey* (דבר), 07 Ekim 1979.

⁶¹² Ostrovsky, a.g.m., aynı sayfa; Dursunoğlu, a.g.e., s. 50.

etmişlerdi. 8-12 Mayıs 1979'da Fas'ta toplanan İslam Ülkeleri Dış İşleri Bakanları Konferansı'nda da aynı talep dile getirildi. Ancak; Türkiye İsrail ile ilişkilerini kesmeyi hiçbir zaman gündemine almadı. Bununla birlikte Türkiye Mısır'a karşı alınmak istenen kararlara karşın da sessizliğini korudu.⁶¹³

Öte yandan; 29 Ağustos 1958'deki Adnan Menderes ve David Ben-Gurion görüşmesi sonrasında gizli tutularak akdedilen *Trident* antlaşması, İsrail'in Irak'taki ayrılıkçı ve bağımsızlık yanlısı Kürt gerillalara destek vermesine engel olmadı. İsrail, İran Şahı'nın da müttefiki olarak Kuzey Irak'taki Kürtleri Bağdat hükümetine karşı silahlandırmaya ve eğitmeye başlamıştı. İsrailli görevliler Kürt politikacılarla Tahran'da toplantı yapmış ve ilk eğitim Ağustos 1965'te verilmişti. Bazı haberlere göre; Haziran 1967 (Altı Gün) Savaşı sırasında Kürt milisler Irak'a karşı bir saldırı düzenleyerek Irak'ın diğer Arap ordularına yardım götürmesine engel oldu. 1967 Savaşı'ndan sonra, Kürtlere İsrail tarafından Mısır ve Suriye'de ele geçirilen Sovyet ekipmanı sağlandı. Ayrıca İsrail Kürtlere ayda 5000 dolar temin etti. Iraklı Kürt lider Molla Mustafa Barzani 1967'de ve 1973'te İsrail'i iki kere ziyaret etmişti.

Nitekim; 1973'te Kuzey Irak'ta patlak veren Kürt isyanı tamamen İsrail-İran projesiydi ve ABD'nin desteğini de içerecek şekilde genişletilmişti. Birkaç CIA irtibat subayı Barzani'nin karargahında konuşlandırıldı.⁶¹⁴ Bu durum sınır güvenliğini tehdit etmesi bakımından Türkiye'yi İsrail'e karşı temkinli durmaya teşvik etti.

TBMM'de Milli Selamet Partisi Grubu adına söz alan ve Orta Doğu'ya tek uçak seferinin Tel Aviv'e yapıldığını hatırlatan Ankara milletvekili Oğuzhan Asiltürk, Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkiyi şöyle eleştirmişti:

“İsrail'i ilk tanıyan devlet Türk Devleti'dir ve istiklâline kavuşmak için büyük mücadeleler veren, bu hususta bizi örnek alan Cezayir'i son tanıyan Müslüman ülke, yine maalesef Türkiye'dir ve geçmiş dönemde, iktidar - muhalefet değişiklikleriyle Cumhuriyet Halk Partisinin de, Adalet Partisinin de bizce büyük veballeri vardır. Beynelmilel

---

⁶¹³ *Milliyet*, 11 Mayıs 1979.

⁶¹⁴ Ostrovsky, a.g.m., s.62.

toplantılarda, BM’de sadece birkaç ülkenin oyuna bakılmış, onlar nasıl parmak kaldırıyorsa öyle hareket edilmiştir. Bu inkârı gayri kabil olan bir husustur. Ondan sonra zaman zaman şikâyet etmekteyiz değerli parlamenter arkadaşlarım: “Amerika bize bunu yapmamalıydı...” Amerika’nın bize böyle davranmasını isteyen, aslında davranışımızla biz olmuşuzdur. Amerika’nın ağzına bakarak, onun verdiği her karara eğer Türk delegeleri parmak kaldırır, iştirak ederse daha başka nasıl bir sonuç bekleriz, bilemiyorum ki...

(...)

İsrail’in her gün mütecaviz tutumu karşısında, her gün toprak işgal etmesi, müstakil devletlere karşı saldırısı karşısında önce İsrail’e karşı ambargo konulması gerekirken, özellikle İsrail’e hiçbir ülkeye verilemeyen silahların verildiğini düşünürseniz, katiyen, zannetmeyiniz ki, Kıbrıs meselesini halletmedik diye bize ambargo koyuyor.”⁶¹⁵

VI. 2. 1. İsrail’in Kudüs’ü Başkent İlan Etmesi ve Tepkiler

Türkiye uluslararası gelişmeler neticesinde samimiyetini sorguladığı İsrail’den giderek uzaklaştı. Bunda Arap Birliği ile yakınlaşma gayretlerinin payı büyüktü. Ancak; İsrail parlamentosunun 30 Temmuz 1980’de Kudüs’ü daimî başkent olarak kabul eden yasayı onaylaması ile iki ülke arasındaki ilişkiler kopma noktasına geldi. Knesset’te 15 red, 3 çekimser ve 69 taraf oyla kabul edilen *Basic Law/ Temel Yasa* şöyleydi:

1. Tam ve birleşik Kudüs, İsrail’in başkentidir.
2. Devlet Başkanı, Knesset, Hükümet ve Yüksek Mahkeme burada bulunur.

---

⁶¹⁵ TBMM Tutanak Dergisi, C:5, B:122, O:1, 22 Mart 1978, s.42-43.

3. Kutsal Yerler, çeşitli dinlerin mensuplarının kutsal yerlere veya bu yerlere duydukları duygulara erişim özgürlüğüne olası şiddete ve diğer ihlallere karşı korunacaktır.
4. (a)Hükümet, Kudüs Belediyesi'ne özel olarak yıllık bir bağış da dahil olmak üzere, Knesset Finans Komitesi'nin onayı ile özel kaynaklar tahsis ederek Kudüs'ün gelişimi ve refahını ve yaşayanların refahını sürdürür.
(b)Kudüs'ün pazarda ve ekonomik konularda ve diğer konularda geliştirilmesi için devlet makamlarının faaliyetlerinde Kudüs'e özel öncelikler tanınacaktır.
5. Diğer hususların yanı sıra, Kudüs'ün sınırları, bu Temel Kanun'un amacı doğrultusunda, Belediyeler Yönetmeliği uyarınca 28 Haziran 1967 Kudüs Belediyesinin sınırlarının genişletilmesinin beyanına ek olarak verilen tüm alanı kapsar.
6. İsrail Devleti'ne veya Kudüs Belediyesi'ne yasayla verilen Kudüs sınırları ile ilgili olarak yabancı bir siyasi veya idari iktidara veya başka bir benzer yabancı otoriteye kalıcı veya belirli bir süre için hiçbir yetki verilemez.
7. 5. ve 6. maddelerin hükümleri Knesset Üyelerinin çoğunluğunun kabul ettiği Temel Yasa'ya göre değiştirilemez.⁶¹⁶

Knesset'in Kudüs'ü başkent yapmaya dair yasa girişimi esasında aşırı sağcı *Tehiyah (Diriliş) Partisi*'nin önerisiydi. Ekim 1979'da kurulan parti Mısır ile yapılan Camp David Antlaşması'na muhalifliğiyle biliniyordu. Tehiyah Partisi İsrail'in işgal ettiği toprakları ve Sina Yarımadası'nı bırakmasına da şiddetle karşı çıkıyordu. Partiyi Likud'dan ayrılan iki Knesset üyesi Geula Kohen ve Moşe Shamir kurmuştu. Geula Kohen, Menahem Begin'in uzun süre yardımcılığını üstlenen ve 'Akdeniz'den Ölüdeniz'e' sloganıyla bilinen İrgun'un eski bir üyesiydi. Moşe Shamir de İsrail'in bütün Filistin'e hakim olmasını isteyen, tarihi topraklarını talep eden "*Hatnuah Lema'an Eretz Yisrael Hashleimah/İsrail Toprakları Hareketi*"nin lideriydi. Kohen ve Shamir, Mısır ile barış masasına oturması nedeniyle iktidar partisi Likud ile yollarını ayırmıştı. Kısa bir

---

⁶¹⁶ <http://knesset.gov.il/laws/speCIAI/eng/BasicLawJerusalem.pdf>.

süre sonra partiye İsrail'in nükleer fizikçisi ve Tel Aviv Üniversitesi başkanlarından, 1950'lerde Ben-Gurion ve Moşe Dayan ile yakın ilişki kurmuş aşırı milliyetçi Profesör Yuval Neeman da katıldı.⁶¹⁷ Ben-Gurion “*İsrail Devleti'nin geçmişte ve gelecekte tek bir başkenti vardır: Ölümsüz Kudüs!*”, sözü bu girişimin özünü oluşturmuştu. Tehiya Partisi'nin ileri gelenleri İsrail'in *Vaad Edilen Topraklara* yerleşmesi gerektiğini savunuyordu ve parti ideolojisi şu cümleyle özetlenmişti: “Filistin'e olan hareket sona ermedi.”

Menahem Begin'in İsrail'in Kudüs'teki statüsünü yasalaştırma adımı bir anayasası olmayan İsrail'de anayasal bir düzenleme gibi muamele gördü. İsrail Kudüs Yasası gibi çıkardığı bir dizi Temel Yasa'yı bu kategoride almaktaydı. Bu yasa sonrası Begin hükümet merkezinin Doğu Kudüs'te inşa edileceğini duyurdu ve inşa etti. Buna rağmen Başbakanlık ofisleri ABD'nin baskısıyla Batı Kudüs'te kaldı.⁶¹⁸

6 Ağustos 1980'de MSP Konya Milletvekili Necmettin Erbakan ve 5 arkadaşı İsrail Devleti ile Siyasi Münasebetlerin Kesilmesine Dair Kanun Teklifi yaparken⁶¹⁹, BM Güvenlik Konseyi 20 Ağustos 1980'de İsrail'in tek başına aldığı bu kararı tanımadığını ilan etti. Konseyde ABD'yi yeni Sekreter Edmund Muskie temsil etmiş ve Orta Doğu'daki 'dengesiz ve gerçekçi olmayan' kararlar eleştirilirken İsrail'in umduğu biçimde kararı veto etmek yerine çekimser kalmıştı. ABD gerekçe olarak da bu çözümü engellerse Enver Sedat'ın Mısır'ı barış sürecinden çekme tehdidini gösterdi.

BM Güvenlik Konseyi, *Temel Yasa*'nın hayata geçirilmesinin uluslararası hukukun ihlalini oluşturduğunu ve Haziran 1967'den beri Kudüs de dahil olmak üzere Filistin ve işgal edilmiş Arap bölgelerinde, Savaş Zamanında Sivil Kişilerin Korunmasına İlişkin 12 Ağustos 1949 tarihli Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'nin uygulanmasını etkilemediğini teyit etmişti.⁶²⁰ Böylece; BM 478 sayılı kararla İsrail'in ilhak ve başkent ilanını geçersiz saydı.

---

⁶¹⁷ Nur Masalha, *Imperial Israel and the Palestinians: The Politics of Expansion*, London, 2000, s.165.

⁶¹⁸ Gilbert, a.g.e, s.497.

⁶¹⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, C:16, B:119, T:3, 06 Ağustos 1980, s. 690.

⁶²⁰ [http://mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/MFADocuments/Yearbook/ Security Council Resolution 478 -1980- on Jerusalem-](http://mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/MFADocuments/Yearbook/Security_Council_Resolution_478_-1980-_on_Jerusalem-) 20 August 1980 and Foreign Ministry Reaction- 21 August 1980- and the Cabinet reaction- 24 August 1980.

BM’de Kudüs meselesiyle birlikte Arap-İsrail çatışmasının diğer sorunları ve Camp David Anlaşması’na karşı ortak bir mücadele fikri tartışılmıştı. Fazla ilerleme kaydedemeyen otuz dokuz İslam ülkesinin dış işleri bakanları 18-20 Eylül 1980’de olağanüstü bir toplantıyla Fas’ta bir araya geldi. İslam Ülkeleri Dış İşleri Bakanları Konferansı katılımcıları, Kudüs’ün İsrail’in ‘*ebedi ve bölünmez başkenti*’ olarak ilan edilmesini Müslümanlara karşı şiddetli bir saldırı ve İslam ulusuna yönelik cezai bir davranış olarak niteledi. Toplantıda Arap Birliği Genel Sekreterliği altında İsrail’i boykot çağrısı; askeri, ekonomik, politik, kültürel ve hukuki biçimlerde ‘*Siyonizme karşı cihat*’ fikriyle bütünleştirilmişti.⁶²¹ İsrail aynı zamanda BM Güvenlik Konseyi’nin 478 Sayılı çözümünü de geçersiz kılıyordu. 20 Ağustos 1980’de kararlaştırılan 478 Sayılı karar ise şöyleydi:

Toprakların güç kullanılarak topyekûn kazandırılmasının kabul edilemez olduğunun tekrar teyidinde bulunarak,

İsrail Knesset’inde, barış ve güvenlik üzerindeki etkileri ile Kutsal Şehir Kudüs’ün karakterinde ve statüsünde bir değişiklik yapılmasını öngören bir ‘Temel Yasa’nın yürürlüğe girmesi üzerine derin bir endişe vardır.

İsrail’in 476 (1980) sayılı karara uymadığına dikkat çekilerek,

BM Antlaşması’nın ilgili hükümlerine uygun olarak pratik yolları ve araçları incelemekteki kararlılığını teyit etmekle birlikte, İsrail’in uymaması durumunda 476 (1980) sayılı kararın tam olarak uygulanmasını sağlamak için,

---

⁶²¹ [http://mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/MFADocuments/Yearbook/ Resolution of the Islamic foreign ministers- Fez- 20 September 1980.](http://mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/MFADocuments/Yearbook/Resolution%20of%20the%20Islamic%20foreign%20ministers-Fez-20%20September%201980)

1. İsrail Kudüs'teki 'Temel Yasa'yı yürürlükte tutması ve ilgili Güvenlik Konseyi kararlarına uymayı reddetmesi halinde en güçlü şartlarda kınanır.

2. İsrail tarafından 'Temel Yasa'nın yürürlüğe girmesinin uluslararası hukukun ihlalini oluşturduğunu ve Haziran 1967'den beri Kudüs dahil olmak üzere Filistin ve diğer Arap toprakları işgal edildiğinde düzenlenen 12 Ağustos 1949 tarihli Savaş Zamanında Sivillerin Korunmasına ilişkin devam eden Cenevre Sözleşmesi'ni etkilemediğini teyit eder.

3. Kutsal Şehir Kudüs'ün karakterini ve statüsünü değiştiren ya da değiştirmeyi ifade eden işgalci güç İsrail tarafından alınan tüm yasal ve idari önlemler ve eylemler ve Kudüs'e ilişkin yürürlüğe konan 'Temel Yasa' geçersizdir, hükümsüzdür ve derhal iptal edilmelidir.

4. Bu eylemin Orta Doğu'da kapsamlı, adil ve kalıcı barışa ulaşılmasında ciddi bir engel teşkil ettiğini de teyit eder.

5. 'Temel Yasa' ve İsrail'in bu yasa sonucunda Kudüs'ün karakterini ve statüsünü değiştirmeye çalışan diğer faaliyetlerini tanımamaya karar verir ve şunu talep eder:

(a) Tüm Üye Devletler bu kararı kabul etmeye,

(b) Kudüs'e diplomatik misyonlar kurmuş olan devletlerin Kutsal Şehir'den bu görevleri geri çekmesine,

6. Genel Sekreter'den bu kararı 15 Kasım 1980'den önce uygulamak üzere Güvenlik Konseyi'ne rapor vermesini talep etmeye,

Orta Doğu'nun kaotik yapısı içinde Arap bloğunun taleplerine rağmen İsrail ile siyasi ve diplomatik ilişkilerini sürdüren Türkiye, İsrail parlamentosunun Kudüs'ü İsrail'in daimî başkenti olarak ilan etmesine tepkisini önce yasayı kınamakla gösterdi. Ardından Knesset'in söz konusu yasayı iptal etmesini istedi. Bunun üzerine on beş İslam ülkesinin Ankara'daki misyon şefleri Başbakan Süleyman Demirel'i ziyaret etti ve Türk hükümetinin İsrail'in kararına gösterdiği tepkiden ötürü teşekkürlerini sundu. Demirel, İsrail'in kararını uluslararası hukuka ve adalete aykırı olarak nitelemiş, *"Tel Aviv'in zora dayalı toprak kazanıp yayılma politikası barışı tehdit edicidir"*, demişti. Heyet adına konuşan FKÖ Türkiye temsilcisi Ebu Firaz ise İsrail'in tüm İslam dünyasına meydan okuduğunu dile getirdi.⁶²³ Firaz *"Türkiye'den İsrail konusunda daha ileri adımlar bekliyoruz"*, diye sözlerini sürdürdü. FKÖ temsilcisiyle görüşen DİSK Genel Sekreteri de hükümetten İsrail ile ilişkilerini kesmesini istedi.⁶²⁴

İsrail iktidarının Kudüs kararına gösterilen tepkileri yanıtsız bırakması üzerine Türkiye politik baskıların ve kamuoyunun taleplerini değerlendirerek 28 Ağustos 1980'de Kudüs Konsoloslugu'nu kapatma kararı aldı. İsrail Devleti kurulduğundan beri iki ülke arasında devam eden diplomatik ilişkiler ilk defa olarak böyle sonlandırılacaktı.

Aynı gün; Avrupa Ekonomik Topluluğu ve İsrail ile ilişkileri geliştirmeye çalışmakla suçlanan Adalet Partisi Azınlık hükümeti Dış İşleri Bakanı Hayrettin Erkmen için bir Gensoru önergesi de gündeme alınmıştı. Muhafazakar Milli Selamet Partisi Grubu Başkanı Konya Milletvekili Necmettin Erbakan ve iki arkadaşı, Dış İşleri Bakanı Hayrettin Erkmen hakkında, tutum ve davranışlarıyla dış politika konusunda milli

---

⁶²² <https://unispal.un.org>.

⁶²³ *Milliyet*, 30 Temmuz 1980.

⁶²⁴ *Milliyet*, 31 Temmuz 1980.

menfaatlere aykırı hareket ettiği iddiasıyla Anayasanın 89’uncu, Millet Meclisi İçtüzüğü’nün 107’nci maddeleri uyarınca bir Gensoru açılmasına ilişkin önerge verdi.⁶²⁵

Grubu adına konuşan Recai Kutan, mevcut hükümeti “Müslüman Devletler blokunun Kudüs meselesiyle ilgili olarak BM’de gerçekleştirmiş olduğu güçlü aksiyona benzer bir aksiyonu aklınızın ucundan bile geçirmediniz, bu meseleyi BM’e götürmediniz”, diyerek eleştirmiş ve sözlerini İsrail hakkında çok ağır bir demeçle şöyle sürdürmüştü:

“İsrail ve münasebetlerimiz ve İsrail’e karşı tutumumuzla ilgili olarak geçen konuşmamızda şu görüşleri ortaya koymuştuk: Amerika’nın ve Batı’nın şımarık ve küstah çocuğu İsrail, İslam âleminin ortasında bir çıbanbaşı olarak kurulmuştur. Bunların adım adım gerçekleştirdikleri Siyonist planın kademeleri şunlardır: Merkezi Kudüs olmak üzere bir İsrail Devleti kurmak; bu devletin hudutlarını Nil nehrinden başlatıp, Fırat ve Dicle nehirlerine kadar genişletmek; yani Anadolu’nun önemli bir kısmını İsrail hudutlarına katmak, Yahudilerin dünya hâkimiyetini sağlamak... Bu mütecaviz devlet, İslam âlemi için de, Türkiye için de bir büyük problemdir. Ankara’daki İsrail Elçiliği, Türkiye’deki terörün başlıca kaynağıdır.

(...)

*Ey benim muhterem arkadaşım, reddettiniz de sonuç ne oldu Sayın bayım? Yahudiler bıyık altından güldüler ve hâlâ da gülmekte devam ediyorlar. “Siz şiddetle reddetmeye, kınamaya devam edin, biz işimize bakarız; Kudüs, Başkentimiz olmuştur” bile diyorlar. Böylesine cılız, böylesine cansız ve ruhsuz bir reaksiyon olur mu? Var mısınız İsrail ile ilişkileri kesmeye? Ne gezer...”*⁶²⁶

Gerçekten de Türkiye, 28 Ağustos’ta aldığı konsolosluk kapatma kararını uygulamadı. Oysa; sözkonusu karara ilişkin Dış İşleri Bakanlığı duyurusu basında yer aldı. Duyuruda; “Kudüs’ün yasal statüsüne ilişkin olarak İsrail tarafından yaratılmak

---

⁶²⁵ TBMM Tutanak Dergisi, C:16, B:128, T:3, 03 Eylül 1980, s.799; Hürriyet, 30 Temmuz 2004.

⁶²⁶ Ibid, s. 810-811.

istenilen emrivaki nedeniyle bu kentteki başkonsolosluğumuzun kapatılmasına karar verilmiştir”, deniyordu. Bundan böyle konsolosluk işlemleri Tel Aviv’deki Türk temsilciliğince yürütülecekti.⁶²⁷

CHP senatörü ve eski Dış İşleri Bakanı ve Paris Büyükelçisi Hasan Esat Işık⁶²⁸, BM Güvenlik Konseyi’nin 20 Ağustos 1980 tarih ve 478 sayılı kararını Kudüs’te bulunan tüm diplomatik temsilciliklerin kapatılmasını öngördüğünü, fakat Türk Konsolosluğu’nun İsrail Dış İşleri’ne akredite olmamasından ötürü tam bir diplomatik temsilcilik sayılamayacağını belirterek kapatma kararına karşı çıkmıştı.⁶²⁹

Buna karşılık adeta bir eylem sunma ve görüşmeleri siyaseten kararlı gösterme çabasıyla, Batı meyilli Dış İşleri Bakanı Hayrettin Erkmen CHP’nin de verdiği destek ile görevinden düşürüldü. Böylece ilk defa bir Dış İşleri Bakanı Gensoru ile düşürülmüş oldu. CHP adına konuşan Hikmet Çetin, *“Dış politikadaki yanlışlıklar ve tutarsızlıklar, Hükümetin kuruluşu ile başlamıştır. Sayın Dış İşleri Bakanı başından itibaren dış ekonomik ve siyasal ilişkilerde ödün verici bir tutum içine girmiştir”*⁶³⁰ diyerek Erkmen’in görevini kötüye kullandığını vurgulamıştı.

Hikmet Çetin aynı zamanda Türkiye’nin Batı ile yakın ilişkiler ve ittifak içinde olmanın yanı sıra bir Orta Doğu, Doğu Akdeniz ve Balkan ülkesi olduğunu hatırlatmış; çok yönlü bir dengenin gözetilmesi gerektiğini belirtmişti. Çetin; Camp David anlaşmasının baştan bir hata olduğunu, ABD’nin sadece Mısır’ı muhatap alan bu girişiminin durumu daha karmaşık hale getirdiğini ileri sürmüştü. CHP İstanbul Milletvekili, varılan son noktanın temelinde ABD’nin Filistin gerçeğini ve diğer Arap ülkelerini görmezden gelmesinin büyük etkisinden söz ediyordu:

---

⁶²⁷ *Milliyet*, 29 Ağustos 1980.

⁶²⁸ *Hasan Esat Işık, 1970’li yılların başında Paris Büyükelçimiz iken, Ermenilerin Marsilya’da yaptırdıkları ‘soykırım anıtı’ açılış törenine Fransız bakanlardan birinin katılmasının ‘Fransa bu iddiayı benimsiyor’ anlamına geldiğini söyleyerek Fransa’yı terk etmesiyle bilinmektedir.

⁶²⁹ Dursunoğlu, a.g.e., s. 51-52; Bknz: <https://unispal.un.org/S/RES/478> (1980), 20 Ağustos 1980.

⁶³⁰ *Ibid*, s. 813.

“Orta Doğu’da birtakım zorlamalara ve yapay yöntemlere başvurmak, durumu büsbütün karıştırarak, sorunların çözümünü güç hale getirmektir; Camp David bunun açık bir örneğidir. Daha önce de Parti olarak belirttiğimiz gibi Amerika Birleşik Devletleri’nin, Mısır’ı, öteki Arap ve İslam ülkelerinden soyutlayarak, Filistin gerçeğini dışarıda bırakarak Orta Doğu sorununa çözüm getirme girişimi, Orta Doğu sorununu büsbütün karmaşıklştırmış, yanlış ve geçersiz bir çerçeve oluşturmuştur. Kudüs’ün bir Musevi kenti ve İsrail’in başkenti ilan edilmesiyle tüm İslam âleminde ve Orta Doğu’da yeni bir yara açılmıştır. Açılan bu yeni yara ile gerginliklerin giderilmesi şimdi daha da güçleşmiştir. Kudüs ile ilgili durum düzeltilmedikçe, Filistin sorunu, Filistin halkının bağımsızlık özlemlerine uygun ve Filistin halkının da kabul edebileceği bir şekilde çözülmedikçe Orta Doğu’ya huzur, istikrar ve barışın gelmeyeceği açıktır.”⁶³¹

Mecliste tartışmalar sürerken *The Times*, Türkiye’de öngörülemeyen bir iç karışıklık olduğunu yazmış, son 24 saatte 43 kişinin öldüğü haberini vermişti. Haberin devamında, meclisin Dış İşleri Bakanı Hayrettin Erkmen için toplandığı ve Milli Selamet Partisi Sözcüsü Recai Kutan’ın Erkmen’i en başından beri Türk çıkarlarına karşı olmakla suçladığı belirtiliyordu. Ankara’dan bildirilene göre Kutan, Erkmen’in İsrail ile diplomatik ilişkilerde başarısız olduğunu savunurken CHP’den Hikmet Çetin ise Erkmen’i gerçekçi ve insani olmamakla itham etmişti.⁶³²

Diğer yandan; Orta Doğu’yu yakından etkileyen bir başka gelişme de İran’da Şah Pevlevi’nin devrilmesi oldu. 17 Ocak 1979’da gerçekleşen İslamî devrimi takip eden süreçte SSCB Afganistan’ı işgal etti. Bundan sonra ABD Orta Doğu’yu kontrol altına almak ve Körfez petrollerine bir saldırı olması halinde devreye girmek üzere Nisan 1979’dan itibaren olgunlaştırmaya başladığı 300 bin kişilik *Hızlı İntikal Kuvveti (Rapid Deployment Force)*/ *Orta Doğu Çevik Kuvveti (Rapid Deployment Force)*’ni oluşturdu. Orta Doğu ve Körfez petrolünün savunulmasını NATO çatısı altında konuşlandırmaya çalışan ABD bu gövdede Türkiye’ye de yer vermek istiyordu. Türkiye Amerika ile münasebetlerine büyük önem vermesine ve Türk-Amerikan münasebetlerinin devamlı ve

---

⁶³¹ *Ibid.*, s. 815.

⁶³² *The Times*, 04 Eylül 1980.

hızlı bir gelişme içinde olmasına rağmen Çevik Kuvvet'e doğrudan doğruya bulaşmamaya ve gerek Amerika ve gerek NATO ile olan münasebetlerinin, Orta Doğu ülkeleri ile olan münasebetlerine herhangi bir şekilde gölge düşürmemesine dikkat etti.⁶³³ İran'daki devrim Türkiye-İsrail-İran arasında yapılmış Tridend Antlaşması'nın İsrail-İran ayağını ortadan kaldırmıştı. Türkiye'nin İsrail ile mevcut diplomatik seviyede iken kendi tarafında kalan bir anlaşmayı sürdürmesi de mümkün olamadı. Bununla birlikte Türkiye, başta ABD olmak üzere Batı ile diyalogunu etkileyen işbirliği önerisine doğrudan İsrail ve İran ile yaptığı Trident Anlaşması'nın sonunu getirdi.

VI. 3. 1980 Darbesi Sonrası Türkiye-İsrail İlişkileri

Türkiye 12 Eylül 1980 sabahı gerçekleşen darbe ile yeni bir döneme girdi ve İsrail ile diplomasinin nasıl sürdürüleceğine ilişkin tartışmalar da ancak darbeden sonra netlik kazandı. 30 Kasım 1980 tarihinde İsrail'deki Türk temsil seviyesi bu defa ikinci kâtip seviyesine düşürüldü.⁶³⁴ Dış İşleri Bakanlığı '*İsrail'in yaratmak istediği emrivakilerden geri dönmediği*' için böyle bir karara varıldığını açıkladı. Kudüs'teki Başkonsolosluğun lağvedilmesinin ardından bu görev de Tel Aviv'deki temsilciliğe aktarılmıştı. Alınan son karar ile Tel Aviv'deki Ticaret Ataşesi de geri çekilmiş; böylece iki ülke arasındaki bütün ilişkiler en alt seviyeye indirilmişti. Aynı şekilde İsrail'in de Ankara'daki temsilciliğinde ikinci kâtip bırakılacak, İstanbul Konsolosluğu'ndaki konsolosluk görevi yapan personel

---

⁶³³ Armaoğlu, *Siyasi Tarih*, s. 427. Bu kuvvet başta Basra Körfezi olmak üzere herhangi bir çatışma olasılığında Orta Doğu'yu koruyacaktır. Böylece, İran'ın artık müttefik olmadığı bu konjonktürde, Türkiye Çevik Kuvvet projesinde Doğu Batı arasındaki tampon bölge olarak önem kazanmıştır. Bknz: Tuğçe Ersoy Öztürk, "Yeni dönem Türkiye-ABD ilişkileri: Fırsatlar ve Riskler", *TASAM, Stratejik Rapor*, No:48, s. 14.

⁶³⁴ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.

asgari kadroya indirilecek, ticari ataşeler ve enformasyon görevlileri de İstanbul'dan ayrılacaklardı. Bülend Ulusu hükümeti 2 Aralık 1980'de İsrail'in de bu kararı takip etmesi çağrısında bulundu. Türkiye Tel Aviv'deki temsilciliğinde görevli tüm diplomatları geri çekmiş, sadece konsolosluk hizmetlerini yürütmekle görevli ikinci kâtip'i bırakmıştı. İsrail Dış İşleri Bakanlığı ise Türkiye'nin tutumundan ötürü üzüntüsünü belirtmiş, Knesset'in aldığı kararı ilerleteceklerini açıklamıştı.⁶³⁵

Türkiye'nin kararı, 1956 Arap-İsrail savaşından beri maslahatgüzarlık seviyesinde ilerletilen Türk-İsrail münasebetleri açısından son derece önemli bir aksiyundu. Hükümet sözkonusu girişimi, İslam Konferansı Örgütü'nün Suudi Arabistan'ın Taif kentinde yapılacak toplantısının hemen öncesinde alınmıştı. Türkiye ilk kez bu konferansta başbakanlık düzeyinde temsil edilecekti.⁶³⁶ İslam Zirvesi'nde, konferansa katılan bütün ülkelerin İsrail'e ekonomik boykot uygulamasına karar verildi. Ortak bildiri biçiminde kaleme alınan *Kudüs Deklarasyonu*'nda Irak'ın önerisiyle İsrail'in işgal ettiği Kudüs'ün kurtarılması için cihad ilan edildi. Türkiye adına sözkonusu deklarasyonu değerlendiren Başbakan Ulusu, İslam ülkeleri arasında farklı görüşler ve politikaların benimsendiğini, her ülkenin kendi ihtiyacına uygun şartlarda deklarasyonu anlayacağını belirtmişti. Bu yönüyle Ulusu'nun demeci, *Kudüs Deklarasyonu*'nun Türkiye açısından tam bir bağlayıcılık arz etmediğini ortaya koyuyordu.⁶³⁷

BM Güvenlik Konseyi'nde ABD'nin çekimser kaldığı, buna rağmen oybirliği ile uzlaşılan çözüm önerisini İsrail hükümeti '*Anti-İsrail*' olarak tanımladı. Türkiye bu blok içinde değerlendirildi ve Türkiye'nin aldığı karar da net bir biçimde Arap Birliği ile yakın ilişki kurma eğiliminin ifadesi olarak algılandı.

Türkiye, aldığı karara ilişkin İsrail ile bir müzakereye girişilmesine gerek olmadığını bildirmişti. İsrailli bir yetkiliye göre Dış İşleri Bakanı İlter Türkmen'in yakın bir tarihte Suudi Arabistan'a gezi yapmış olmasının kararda etkisi büyüktü ve sonuç hiç '*şaşırtıcı*' değildi.⁶³⁸ Nitekim; Suudi Arabistan Türkiye'ye Ağustos 1980'de 250 milyon

---

⁶³⁵ *The Times*, 03 Aralık 1980.

⁶³⁶ M. Hakan Yavuz, "İkicilik (Duality) Türk- Arap İlişkileri ve Filistin Sorunu 1947-1994", *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der- Faruk Sözmezoğlu, İstanbul, 1994, s.249; Dursunoğlu, a.g.e., s. 52.

⁶³⁷ *Milliyet*, 29 Ocak 1981.

⁶³⁸ *Milliyet*, 03 Aralık 1980.

dolarlık ekonomik yardım ve iki milyon ton petrol vereceğini açıklamıştı. Maliye Bakanı İsmet Sezgin, Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal Suudi Arabistan gezilerinde kredi ve petrol konusunu gündeme getirmiş, son olarak Ankara'ya bir ziyarette bulunan Maliye Bakanı Muhammed Al-Khail ile görüşmelerin akabinde Suudi Arabistan Kralı bir irade yayınlayarak Türkiye'nin petrol gereksiniminin karşılanmasını emretmişti. Ancak umut edilen biçimde petrol ihtiyacı karşılanamayınca Suudi tarafı *"Bu verdiğimiz parayla petrol alabilirsiniz"*, demişti.⁶³⁹

Öte yandan; Türkiye'nin Arap bloğuyla yakınlaşma gayretinin önemli bir tezahürü olarak değerlendirilebilecek İsrail'e karşı diplomatik girişimi ABD'nin bölgedeki *'en güvenilir kalesi'* İsrail ile ilişkileri dondurduğu anlamına gelmekteydi. Bu açıdan değerlendirildiğinde ABD politikalarına uyum gösteren Türkiye'nin, müttefik ülkelerle ortak hareketin dışına çıkarak Orta Doğu'daki her devlete eşit ve dengeli yaklaşım siyaseti de askıya alınmış oldu. Devletler Hukuku Profesörü İzzettin Doğan, Menahem Begin'in politikasının o güne kadar sürdürdüğü tutumun uluslararası hukuka aykırı olduğunu yinelemiş, ABD'nin İsrail'e tanıdığı müsamahayı dahi aştığını belirtmişti. Türk hükümeti ise gerek BM'de, gerekse konuya dair diğer uluslararası platformlarda Filistin meselesinin Orta Doğu krizinin temelini oluşturduğunu ve meselenin ancak FKÖ'nün devreye sokulması ile çözülebileceğini savunmuştu. FKÖ katılmaksızın hiçbir anlamlı görüşme yapılamayacağı ve bir çözüme ulaşılamayacağı sıklıkla vurgulandı. İsrail'in *'oldu-bittilerinin'* yeni olmadığı ve bu kararın çok önceden alınması gerektiğini ileri süren Türk hükümeti, BM Genel Kurulu'nda da İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmemesini ve yeni yerleşim alanları kurarak bunları genişletmesini kınadı. Türkiye'nin BM nezdindeki Daimî Temsilcisi Büyükelçi Coşkun Kırca ise Filistin sorunu görüşmelerinde İsrail'in kalıcı barışı engellediğini dile getirmişti.⁶⁴⁰

Türkiye'nin İsrail ile diplomatik ilişkilerini asgari düzeye çekme kararı içte ve dışta farklı tepkilere yol açtı. Hayrettin Erkmen, kararın beklenmedik bir şey olmadığını söylemiş ve bu gelişmeyi sürdürülen politikanın kaçınılmaz sonucu olarak değerlendirmişti. Erkmen, kararın İsrail ile ilişkilerin tamamen kesilmesi anlamına

---

⁶³⁹ Cumhuriyet, 27 Ağustos 1980.

⁶⁴⁰ Cumhuriyet, 05 Aralık 1980.

gelmediğinin de altını çizdi. Eski Dış İşleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ise sözkonusu tartışmalara bu noktada girmek istemediğini belirterek münasebetlerin *niteliğinde* değişiklik yapılmadığını söylemişti. Kudüs Konsolosluğu'nun tamamen kapatılmasına engel olan Hasan Esat Işık fikrinde ısrar etmiş ve alınan kararın Türk dış politikasının temel amaçlarına uymadığını dile getirmişti. İsrail'in Batı kamuoyundaki etkisine dikkat çeken Işık, Batı'ya dayalı bir dış politika güden Türkiye'nin bu durumdan olumsuz etkilenebileceğini belirtmişti. Eski Milli Savunma Bakanı Işık aynı zamanda, “*Bir devletin davranışlarından rahatsız olmak, o devletle diplomatik ilişkiler düzeyini mutlaka düşürmeye bir neden değildir*”, demişti.⁶⁴¹

Öte yandan; Türkiye'nin İsrail'in adımlarına karşı yapılan oylamalarda taraf olması neticesinde, 24 Ocak 1981'de ABD Senatosu'ndan çoğunluğu Yahudi kökenli olan 67 Amerikalı senatör Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Şükrü Elekdağ'a üzüntülerini dile getiren bir mektup gönderdi. Mektubun doğrudan Elekdağ'a yazıldığı gerekçe gösterilerek Türk hükümeti muhatap olarak da büyükelçisini göstermişti. Amerikalı Senatörler, “*Türkiye'nin Orta Doğu'daki kargaşalık ve anlaşmazlık çıkarmak isteyen bazı aşırı ülkelerin etkisi altında kalmasından ve bu yüzden İsrail ile ilişkilerini en alt düzeye indirmesinden hayal kırıklığına uğradıklarını*” belirtmişlerdi.⁶⁴²

Türkiye ve İsrail ilişkilerinin doğrudan Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini etkileyeceğini yazan mektubun tesiri büyük olsa da Türkiye İsrail'in Orta Doğu barışını tehdit ettiği görüşünde ısrar etti.⁶⁴³ Sözkonusu vurgudan sonra İsrail ile diplomatik ilişkilerini sürdürmesine rağmen Ankara'nın 26 Kasım 1980 tarihli *İsrail ile diplomatik ilişkileri ikinci kâtip düzeyine indirme kararı* 25 Şubat 1981'de yürürlüğe girdi.⁶⁴⁴ Resmi neden hala İsrail'in Kudüs'ü başkenti ilan etmiş olmasıydı. İsrail karşıtlığıyla bilinen Dış İşleri Bakanı İlter Türkmen “*İsrail ile ilişkilerimizi anlamsızlık derecesinde azaltarak Orta Doğu politikamıza netlik kazandırdık*”,⁶⁴⁵ açıklaması yaptı. Dış İşleri Bakanı Türkmen, Londra'daki İslam Zirvesi'nde *New Statesman* dergisinin Washington

---

⁶⁴¹ *Milliyet*, 04 Aralık 1980.

⁶⁴² *Milliyet*, 24 Ocak 1981.

⁶⁴³ *The Times*, 26 Mart 1982.

⁶⁴⁴ *Cumhuriyet*, 26 Şubat 1981.

⁶⁴⁵ Bengio, a.g.e., s. 116.

muhabirinin “*Neden İsrail ile ilişkilerinizi tümüyle kesmiyorsunuz?*”, sorusuna ise “*Bu hayli karmaşık bir şey. Bunun birçok nedeni var. Bu aşamada yapmakta olduğumuz işin rasyonel olduğu görüşündeyiz*”, karşılığını vermişti. Türkiye ve İsrail arasında çok az ticari ilişki bulunduğu, o sebeple de İsrail’e karşı açılan ekonomik savaşa katılmanın zor olmayacağına değinen Türkmen, Türkiye’nin kendisini Batı’nın bir parçası olarak hissettiğini belirtmiş, fakat İsrail ile ilişkilerin tamamen kesilmemesinde ABD baskısının olmadığını vurgulama gereği duymuştu.⁶⁴⁶

Diplomatik ilişkileri en alt seviyeye düşürme kararının alınması ve uygulanması arasındaki dört aylık gecikmenin en önemli nedeni ise 12 Eylül’de gerçekleşen askeri darbeydi. Türkiye içinde bulunduğu buhran nedeniyle odak konularını doğal olarak değiştirmişti. Bununla birlikte; BM Genel Kurulu’nda İsrail’in Golan Tepeleri’ni ilhak etmesini kınayan kararda ise çekimser oy kullandı. Kenan Evren oylamadan önce Türkiye’deki Yahudi cemaatleriyle de görüşmüştü.

FKÖ lideri Yaser Arafat, 11 Ağustos 1981’de *Cumhuriyet*’e verdiği demeçte, Lübnanlı ve Filistinli sivillerin katliamından sonra İslam Konferansı’nın bir üyesi olan Türkiye’den İsrail’e daha somut adımlarla karşılık vermiş olmasını umduklarını dile getirmiş, Türkiye’nin İsrail ile tüm ilişkilerini kesmesini talep etmişti.⁶⁴⁷

Diğer yandan; *Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı* ile Suudi Arabistan devlet şirketi *Petromin* arasında yıllık 1 milyon ham petrol ithalatı için anlaşma imzalandı.⁶⁴⁸ Bu anlaşmanın imzalanmasında bu kez de kısa bir süre önce Başbakan Bülend Ulusu’nun Suudi Arabistan’a yaptığı ziyaret etkili olmuştu. Böylece Türkiye’nin 1981 yılı ham petrol ihtiyacı karşılanmış olacaktı.⁶⁴⁹ Güvenilir kaynaklarıyla tanınan *The Middle East* dergisi İsrail ile ilişkilerini tamamen kesmedikçe Türkiye’nin 1 milyon tonluk petrol

---

⁶⁴⁶ *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1981.

⁶⁴⁷ *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 1981.

⁶⁴⁸ *İran-Irak Savaşı nedeniyle Irak’tan petrol alımında yaşanan sorunların etkisiyle başgösteren petrol kaynaklarına güvenli erişim sorununa çözüm arayışları iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştı. Ayrıntılı bilgi için ayrıca Bknz: Yrd. Doç. Dr. Veysel Ayhan, “Geçmişten Geleceğe Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri”, *Orta Doğu Analiz*, Kasım 2010, C:2, S:23, s.25-35.

⁶⁴⁹ *Cumhuriyet*, 28 Mart 1981.

talebini Suudi Arabistan'ın reddedeceğini ileri sürdü. Makalede; Türkiye'nin İsrail ile devam eden diplomatik ilişkilerinin yanı sıra El-Al ve THY uçaklarının karşılıklı uçuşlarının sürdürüldüğüne, Türk-İsrail ticaretinin de yılda 52 milyon doların üzerinde olduğuna dikkat çekilmişti. 1979'da Türkiye'nin petrol dış alımlarının %20'sini karşılayan Libya ise Türkiye'nin yalnızca İsrail ile değil, aynı zamanda ABD ve NATO ile de ilişkilerini kesmesini istemişti.⁶⁵⁰ Oysa; 1980 yılının başlarında Türkiye, Londra'da *Texaco Corporation*⁶⁵¹ ile Suudi Arabistan'dan 320.000 ton petrol ve Kuveyt'ten 110.000 ton petrol ithal etmek için bir sözleşme imzalamıştı. Ne var ki; acil yardım kapsamında gündeme gelen bu anlaşmada bahsi geçen petrol Türkiye'ye ulaşmadı.⁶⁵²

İsrail'in Türkiye Maslahatgüzarı ve aynı zamanda "*İthal Enerji Bağımlılığı ve Türkiye'nin Dış Politikası Üzerindeki Etkisi*" konusunda doktora yapan Alon Liel beklenmedik bir yaklaşımla Arap tarafına hak vermiş, Türkiye ile İsrail ilişkilerinin İsrail'in Araplarla olan barış sürecini de tehlikeye attığını ileri sürmüştü. Liel'e göre; Türkiye ilişkileri Araplarla iyi ilişkiler içinde olmanın alternatifi gibi görülecekti. Türkiye ve İsrail arasında stratejik bir ittifakın gerçekleşebilme olasılığı da bulunmamaktaydı. Maslahatgüzar, aynı zamanda Türkiye ve İsrail münasebetlerinin halka açık yaşanmasına gerek olmadığını savunmuştu. Alon Liel, Türkiye ile kurulan ilişkilerle ilgilenecek kurumun İsrail Savunma Bakanlığı değil, Dış İşleri Bakanlığı olması gerektiğini belirtmişti.⁶⁵³

---

⁶⁵⁰ *Cumhuriyet*, 07 Mart 1981.

⁶⁵¹ <http://www.texaco.com>. *Texaco Corporation/ Teksas Campany/ Teksas Şirketi* 1901'de kurulmuş bir Amerikan petrol iştirakidir. Şirket, kısa zamanda büyümüş ve en büyük uluslararası tedarikçilerden biri haline gelmiştir. İlk uluslararası ticaretini 1902 yılında gerçekleştirmiştir. Texaco, 1981 yılı dünya sanayi devleri sıralamasında 5. Sırada yer almıştı. Bknz: "Dünyanın En Büyük Şirketi Yine Exxon", *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1981.

⁶⁵² Alon Liel, *Turkey in the Middle East: Oil, Islam, and Politics*, Çev- Emanuel Lottem, Boulder, CO, 2001, s. 111. Türkiye hakkındaki doktora çalışmasının ardından Alon Liel, İsrail'in Türkiye Maslahatgüzarlığı görevini üstlenmiştir. 1999'da İşçi Partisi'nden Ehud Barak'ın Dış İşleri Danışmanı görevini üstlenen Liel, ertesi yıl İsrail Dış İşleri Bakanlığı Genel Müdürü oldu. Yanısıra; İsrail'in eski Güney Afrika büyükelçisiydi. Avrupalı parlamentolar ve hükümetler tarafından Filistin devletinin tanınmasını iletme kampanyasının kışkırtıcılarından biriydi.

⁶⁵³ Bengio, a.g.e., s. 140-141. Alon Liel, yazar Ofra Bengio ile 5 Aralık 2001'de yaptığı görüşmede Araplarla ilişkileri iyileştirmeye yönelik iyimserliğinde hata yapmış olabileceğini ve 'Türk' eğiliminin daha doğru olduğunu söylemiştir. Ayrıca Bknz: Bengio, a.g.e., s.289.

Ne var ki; İsrail'in 1967'deki Altı Gün Savaşı'nda işgal ettiği Suriye'ye ait Golan Tepeleri'ni ilhak etmesi ile Türkiye-İsrail ilişkileri yeniden gerildi. İsrail hükümeti ilhak girişimini 14 Aralık 1981 günkü olağanüstü toplantı sonrası oylamaya sunmuştu.⁶⁵⁴ Menahem Begin'in Kudüs'teki hasta yatağında çıkardığı *Golan Tepeleri Yasası* (5742/1981) yirmi bire karşı altmış üç oyla kabul edildi.⁶⁵⁵

Başbakan Bülend Ulusu İsrail'in Golan tepeleriyle ilgili aldığı kararı bölge ve dünya barışı için tehlikeli bulduğunu beyan etti.⁶⁵⁶ Dış İşleri Bakanlığı Enformasyon Genel Müdürlüğü konuya dair *"Türk hükümeti İsrail'in dünya kamuoyunun tepkilerini hiçe sayarak bölgede giriştiği bu yeni emrivakiyi Orta Doğu'da barış çabalarına darbe vuracak ve yeni ihtilaf tohumları ekecek bir davranış olarak esefle karşılamaktadır"*, açıklaması yaptı ve Türkiye'nin İsrail'in oldu-bittilerini tanımadığını tekrarladı. Aynı şekilde; İsrail'in 1967'de işgal ettiği Golan Tepeleri'ni ilhak kararını asla tanımadığını ve tanımayacağını belirtti. Türk hükümeti artacak gerilimin ve tırmanın tek sorumlusu olarak İsrail'i gösterdi.⁶⁵⁷ Türkiye'nin suçlayıcı tonu ile Arap-İsrail çatışmasında denge gözeten dış politikasındaki belirgin değişim ortaya çıktı.

Diğer yandan; ABD Başkanı Ronald Reagan, İsrail'in Arap topraklarındaki yerleşim planlarını sürdürmesini her fırsatta eleştirmekle beraber bu konuda diplomatik bir girişimde bulunmadı. ABD'nin tepkisiz kalması üzerine İsrail, Ocak 1981'de işgal ettiği Arap toprakları üzerinde on yedi yeni yerleşim merkezi oluşturacağını duyurdu.

İsrail'in işgal ettiği toprakları ilhak kararlarının ve Kudüs'ün statüsünün görüşüldüğü 10 Aralık 1981 tarihli BM Genel Kurulu sonunda 4 çekimser, 2 red oyuna karşı 139 oyla İsrail eylemlerini redde ilişkin bir çözüm önerisi üzerinde uzlaşıldı. On sekiz devletin teşvikiyle alınan bu kararda, İsrail'in *Kudüs Kutsal Şehrinin* karakterini ve statüsünü değiştirmek üzere *'Temel Yasa'* olarak adlandırdığı ve ilan ettiği tüm yasama, idari tedbir ve eylemler bir kez daha hükümsüz sayıldı. BM'ye üye devletler ve

---

⁶⁵⁴ *Milliyet*, 15 Aralık 1981.

⁶⁵⁵ *The Golan Heights Law-5742-1981*, 14 Aralık 1981; <http://mfa.gov.il>.

⁶⁵⁶ *Danışma Meclisi Tutanak Dergisi*, C:1, B:21, O:1, 21 Aralık 1981, s. 480.

⁶⁵⁷ *Cumhuriyet*, 16 Aralık 1981.

uluslararası örgütler, ilgili kararlara uygun olmayan herhangi bir iş yapmamaya ve İsrail'in kentin tarihi niteliğindeki tüm BM kararlarına tam olarak uymaya davet edildi.⁶⁵⁸

10 Aralık 1981'de, BM Güvenlik Konseyi'nde düzenlenen Kudüs'ün statüsü müzakerelerinde Türkiye, İsrail'in alınan kararlara uymamayı sürdürmesi halinde Filistin sorununun çözümünün zorlaşacağını beyan etti.

Eleştirilere yanıt veren İsrail ise Kudüs'e yapılacak siyasi ya da herhangi bir saldırının bir bütün olarak İsrail'e saldırı anlamına geleceğini vurgulamış, Birleşik Kudüs'ün İsrail egemenliğinin İsrail vatanındaki restorasyonu özetlediğinin altını çizmişti. İsrail delegesi, aynı zamanda Kudüs kentinin Yahudilere olduğu kadar Hristiyanlara ve Müslümanlara yönelik derin anlamı ve kaygısı konusunda da bilinçli olduklarını belirtti.⁶⁵⁹

17 Aralık'ta BM'deki çözüm toplantısında da İsrail'in Kudüs'ü ilhak etme ve bunu başkenti ilan etme kararı defaten reddedildi ve yanı sıra şehrin fiziksel karakterini, nüfus yapısını, kurumsal yapısını ve statüsünü değiştirme çalışmaları geçersiz sayıldı. İsrail hükümetince yürürlüğe konmuş ilişkin Temel Yasa'nın da derhal iptal edilmesi çağrısı yapıldı. BM'nin aldığı bu karara tüm üye devletlerin, uzmanlaşmış kurumların ve diğer uluslararası kuruluşların uyması talep edildi.

İsrail karara karşı oy kullanırken, kendisi için *Birleşik Kudüs*'ün ebedi başkent olmayı sürdüreceğini belirtti. Dünya kamuoyunun itirazlarına karşın Mart 1982'de Dünya Siyonist Teşkilatı Yardımcı Başkanı Matityahu Drobles bir yıl içinde Batı Şeria ve Golan Tepeleri'nde belirgin bir biçimde yerleşimin arttırılacağını belirtti. Gazze Şeridi'ne de yeni yerleşimciler için yatırım yapılacaktı. İsrail hükümeti on altı sivil, on dört deniz yerleşimi için 33 milyon paund bütçe açıkladı.⁶⁶⁰

İsrail iktidarı bununla da sınırlı kalmadı ve Haziran 1982'de Lübnan'a girdi. İsrail bu kez de Beyrut'u kuşattı. Aslında İsrail 1978'de Lübnan'ı işgal etmişti, ancak bu nispeten küçük ölçekli bir operasyondur. Fakat; İsrailliler hiçbir zaman tamamen

---

⁶⁵⁸ *The Yearbook of the United Nations*, 1981, "The Status of Jerusalem", s.269; <http://mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/MFADocuments/Yearbook5>; <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf>.

⁶⁵⁹ *The Yearbook of the United Nations*, 1981, s. 270.

⁶⁶⁰ Gilbert, a.g.e., 501.

Lübnan'dan çekilmemiş, sınırdaki küçük bir güç tutmuşlardı. BM ise ihtilaflı bölgede *Barış Gücü* birliği kurmak üzere müdahalede bulunmuştu. İsrail Başbakanı Menahem Begin tarafından bizzat planlanan Lübnan operasyonu üç ay sürmüş, çok sayıda Lübnanlı ve Filistinli sivilin ölümüne yol açmıştı. Begin, işgal altındaki Batı Şeria'yı ilhak etmeyi kolaylaştırmak istedi. Bu hareketin asıl maksadı ise FKÖ'yü Lübnan'dan çıkarmak ve böylece de Batı Şeria ve Lübnan arasındaki bağı koparmaktı. FKÖ, Lübnan hükümetinin süregelen zayıflığından faydalanarak örgütün Batı Beyrut'taki merkezinden güneyde İsrail sınırına kadar uzanan kuşakta bir derece idari özerkliğe sahipti. İsrail hükümeti tam da bu kuşağı ortadan kaldırmak istiyordu.⁶⁶¹

İsrail'in Lübnan hamlesinin görünmeyen bir nedeni de İsrail yayılmacılığını 'Vaad Edilen Topraklar' üzerinden Museviliğin ardyöresiyle bağıntılayan Siyonizm açısından Batı Şeria'ya atfedilen önemdi. İsrail'in kuruluşundan itibaren Batı Şeria'nın ilhakı, önemli bir siyasi ve askeri bir sorun niteliğinde İsraili liderler tarafından sıklıkla vurgulanmış, ülke sınırlarının tartışmasızca bu yönde genişletilmesi istenmişti. Mesela; 1949 yılında Moşe Dayan İsrail'in sınırlarının 'nereden bakılırsa bakılsın çok saçma' olduğunu beyan etmiş, Ürdün Nehri'nin İsrail'in Doğu sınırı haline gelmesi gerektiğini belirtmişti. İsrail'in Kurucu Başbakanı Ben-Gurion da Batı Şeria'nın İsrail topraklarına dahil olması konusunda istekliydi.⁶⁶² 18 Eylül 1982'de Beyrut'un güney eteklerindeki Filistin mülteci kampları Sabra ve Şatilla'da yüzlerce ölü bulundu. BM Güvenlik Konseyi ertesi gün katliamı kınadı ve Beyrut ve çevresindeki sivillere tam koruma sağlanmasına ilişkin olarak Lübnan hükümetine yardım kararı verdi. Sabra ve Şatilla kampları İsrail'in kontrolü altındaki bölgedeydi.⁶⁶³ Begin hükümetinin sallanmasına neden olan korkunç olay Knesset'te ilk defa olarak geniş çaplı bir protesto eylemine dönüştü. Localardaki dinleyiciler bir süre sonra gömleklerini sıyırmış, Başbakan Begin ve doğrudan katliam emrini verdiği ileri sürülen Savunma Bakanı Tümgeneral Ariel Şaron'un⁶⁶⁴ istifasını

---

⁶⁶¹ Cleveland, a.g.e., s. 429-430. İsrail 2000 yılında Lübnan'daki 18 yıllık işgalinden çekilecekti.

⁶⁶² John J. Mearsheimer- Stephen M. Walt, *İsrail Lobisi ve Amerikan Dış Politikası*, İstanbul, 2017, s.131.

⁶⁶³ *The Yearbook of the United Nations, 1982*, Section 1: Political and security questions. Chapter 9: Middle East "Massacre in the Beirut Area", s.481-482.

⁶⁶⁴ *1928'de Filistin mandasında doğan Ariel Şaron 1942'de Haganah'a katıldı. 1967'deki Altı Gün Savaşı'nda yer almış, ancak 1972'de ordudan ayrılmıştı. Musevi dini bayramına denk gelen Yom Kippur Savaşı'nda orduya geri çağrıldı. Knesset'e 1974'te seçilen Şaron bir yıl sonra istifa etti. 1975'te dönemin Başbakanı İzak Rabin'in Güvenlik

istemişlerdi.⁶⁶⁵ İsrail hükümeti ise iddiaları ve gözlemcilerin beyanlarını yalanlayarak Sabra ve Şatilla katliamlarını, intikam almak isteyen Hristiyan Falanjistlerin⁶⁶⁶ gerçekleştirdiğini ileri sürdü.

Sabra ve Şatilla’da yaşananlar için Dış İşleri Bakanı Türkmen, “İsrail bu olayın vebal ve sorumluluğundan kurtulamaz”, açıklamasında bulundu. ABD de insanlık dışı katliamın hiçbir surette kabul edilemeyeceğini beyan ederken “Sorumlu İsrail’dir”, diyerek açık destek verdiği İsrail’i beklenmedik biçimde eleştirmişti. Öyle ki; ABD’nin İsrail’e silah ambargosu uygulayacağı söylentileri gündeme hakim oldu. ABD Başkanı Ronald Reagan yaptığı yazılı açıklamada, İsrail’in böyle bir trajediye meydan vermemesi gerektiğini belirtmiş; iki Filistin kampındaki soykırımın İsrail kontrolü altındaki bölgede yapıldığına dikkat çekerek İsrail’in 14 Eylül’deki mevzilerine çekilmesini istemişti.⁶⁶⁷ İsrail Başbakanı Menahem Begin’i telefonla arayan ABD Başkanı, İsrail hava

---

Danışmanı oldu. Menahem Begin’in ilk kabinesinde Şaron, Ziraat Bakanı olarak görev aldı. Ardından Samarya ve Gazze Şeridi’ndeki yerleşimler üzerinde çalıştı ve yedi yıllık bir programla Golan Tepeleri’ni de içeren 230 yeni yerleşim alanının kurulmasını sağladı. Ariel Şaron 1982 yılında Savunma Bakanlığı’na getirildi. 18 Eylül 1982’de gerçekleştirilen Sabra ve Şatilla katliamlarının emrini verdiği iddialarına uzun süre karşı koyan Şaron hakkında 1983 yılında soruşturma açıldı. Gözlemciler tarafından Şaron’un İsrail Ordusuna “Filistin mülteci kamplarının yerle bir edilmesi” emrini verdiği savunuldu. Saldırı sonucunda 1000’den fazla Filistinli ölürken, 1800 Filistinlinin kayıp olduğu açıklandı. Filistin kaynakları hiçbir iz bırakmadan kaybolan sivillerin Falanjist milisler ve İsrail askerleri tarafından öldürüldükten sonra gizlice gömüldüğünü iddia etti. Şaron, otobiyografisinde katliam emirlerinin bazılarını kabul etti ve bunları ‘hata’ olarak niteledi. Nitekim; Şubat 1983’te istifa etti ve Savunma Bakanlığı’na bir daha getirilmekten men edildi. İsrail’in 11. Başbakanı Ariel Şaron’u tarihçiler ‘sivilleri katleden gereksiz savaşlar açmakla’ suçladı. Şaron, Likud’dan koparak Kadima Partisi’ni kurmuştu.

<http://www.pmo.gov.il/English/History/PastPMM/Pages/ArielSharon.aspx>.

⁶⁶⁵ *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1982; *The Times*, 07 Ekim 1982. *The Jerusalem Post* giderek saygınlığını kaybeden Ariel Şaron’a karşı bir anket düzenlemiş ve “Savunma Bakanlığına kim daha çok yakışıyor?” diye sormuştu. Gelen yanıtların yalnızca %37,5’u Şaron’u işaret etmişti. Oranlardaki belirgin düşüş, önceki yıllarda %49 oy alan Ariel Şaron’un imajı üzerinde Sabra ve Şatilla katliamının etkisini göstermesi bakımından önemlidir. *The Times*, 17 Kasım 1982.

⁶⁶⁶ *Falanjizm, 1933 yılında José Antonio Primo de Rivera tarafından İspanya’yı ele geçirmeye çalışan İspanyol komünistlere karşı geliştirilen, en çok Francisco Franco tarafından uygulanmış otoriter-kralcı faşist ideolojidir. Falanjizm, İspanya’daki yükselişleri ve nitelikleri itibarıyla daha sonra Lübnan’daki aşırı sağcı faşistleri ifade eden bir kavram haline almıştır. Orta ve yoksul Maruni kitlelere dayanan faşistler, Lübnan Savaşı sırasında o güne kadarki en güçlü grup haline gelmişti. Daha sonra bütün Hristiyan grupları etkisi altına alarak Lübnan güçlerini oluşturdular. Sabra ve Şatilla katliamları esnasında Falanjistlerin başında Elie Hobeika vardır.

⁶⁶⁷ *Milliyet*, 20 Eylül 1982.

saldırılarının *soykırımı* yol açtığını belirtmiş; İsrail'den harekâtını hemen durdurmasını istemişti. Sovyetler Birliği resmi *TASS Ajansı* ise soykırımı gerçekleştirenleri '*Kana susamış İsrail askerleri ve Falanjist insan kasapları*' şeklinde duyurdu.

İsrail hükümeti 28 Eylül 1982'de olanları incelemek üzere bir komisyon organize etti. Düzenlenen 60 oturumda 58 tanık dinlendi. Komisyon raporu 7 Şubat 1983'te imzalandı. Raporda; meydana gelen katliamda İsrail'in doğrudan etkisinin bulunmadığı yönündeki savunma yinelenmişti. Başbakan, Dış İşleri Bakanı ve MOSSAD Başkanı'nın olaylarla ilişkisinin dikkatle araştırıldığı, Başbakan Menahem Begin'in olabilecek kestirememiş oluşu nedeniyle eleştirilmesi dışında ve bundan öteye bir yorumun gereksiz olduğu belirtilirken, incelemede ayrı bir yer verilen Savunma Bakanı Ariel Şaron'un ise kişisel sorumluluk taşıdığı ileri sürülmüştü.⁶⁶⁸ Bununla birlikte İsrail, kamplarda silah araması yapmak üzere Falanjist milisleri görevlendirdiğini kabul etmişti. Nitekim; İsrail kamuoyunda ve meclisinde de infiale yol açan katliamlara gelen tepkiler ve baskılar sonucu iktidarı yıpranan İsrail Başbakanı Menahem Begin birkaç ay sonra istifa etti. Öte yandan; İsrail gerçekleşen katliamlardan ötürü uluslararası platformlarda kınanmasına rağmen Lübnan saldırısında başarılı olmuş, FKÖ'yü tasarladığı gibi Lübnan'dan çıkarmıştı. Beyrut'ta karargah kurmuş olan FKÖ ve Filistin gerilla örgütleri, diğer Arap ülkelerine sığınmak zorunda kalmıştı.

BM Güvenlik Konseyi'nde kamplarda yaşananlara ilişkin devam eden toplantılarda Türkiye adına konuşan Dış İşleri Bakanı İltar Türkmen İsrail'in 1967 öncesi sınırlara çekilmesi gerektiğini tekrarlamış, FKÖ'nün Filistinlilerin temsilcisi olarak kabul edilmesini istemişti. Bununla birlikte; Filistinlilere bağımsız bir devlet kurma hakkının tanınmasını ve Kudüs'ün Arap ve İslam karakterinin korunmasını vurgulamıştı.⁶⁶⁹

---

⁶⁶⁸ *Report of the Commission of Inquiry Into the Events at the Refugee Camps in Beirut*, 8 Şubat 1983. Başkanlığını Yitzhak Kahan'ın yaptığı komisyon raporunu üyeler Aharon Barak ve Yona Efrat imzaladı.

⁶⁶⁹ *The Yearbook of the United Nations*, 1982, s.442-444; *Milliyet*, 05 Ekim 1982. Filistin sorununun milletlerarası zeminde çözüme ulaştırılabilmesi için çeşitli planlar ileri sürülmüştü: 13 Haziran 1980'de Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (bugünkü Avrupa Birliği) yayınladığı *Venedik Deklarasyonu*, Suudi Arabistan veliahtı ve Başbakan Yardımcısı Prens Fahd'ın 6 Ağustos 1981 tarihli *Fahd Planı*, ABD Başkanı Reagan'ın 1 Eylül 1982'deki konuşmasında teklif ettiği *Reagan Planı*, Arap Birliği'nin 6-9 Eylül 1982'de Fas'ın Fez şehrindeki Zirve Toplantısı sonunda yayınlanan bildiride ortaya atılan *Fez Planı*. Bunların hiçbirisi taraflarca kabul edilmedi. Bazılarını İsrail, bazılarını FKÖ,

Buna rağmen Türkiye; İsrail'in Birleşmiş Milletler üyeliğinin askıya alınması ve bu ülke ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerin kesilmesi hakkındaki oylamada çekimser oy kullandı. 9 Şubat 1982'de Danışma Meclisi Erzincan Üyesi Abdülbaki Cebeci, Danışma Meclisi Başkanlığı'na gündem dışı bir soru yöneltmiş ve İsrail'in Birleşmiş Milletler üyeliğinin askıya alınması ve bu ülke ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerin kesilmesi yolunda Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca, büyük bir çoğunlukla alınan karara Türkiye'nin çekimser oy kullanmasını eleştirmiş; özellikle Kıbrıs gibi hassasiyetle üzerinde durulan bir meselede Üçüncü Dünya'nın desteğine ihtiyaç duyulan böyle bir dönemde Yunanistan'ın dahi olumlu oyuna karşılık, İsrail'i işgalci girişimleri nedeniyle sürekli prosto eden Türkiye'nin neye dayanarak çekimser oy verdiğini tartışmaya açmıştı.⁶⁷⁰

Öte yandan; Türkiye'nin denge arayışına rağmen; en yakın müttefiki ABD'nin, Sabra ve Şatilla katliamlarından doğrudan İsrail'i sorumlu tutmasıyla İsrail bölgesinde giderek yalnızlaştırılacağına işaretini aldı. Bundan böyle özellikle çevresel ilişkilerinin farklı bir yöntemle yürütülmesi gerektiğine karar verdi. Dolayısıyla; Türkiye ile münasebetlerini gözden geçirerek, başta istihbarat olanaklarının paylaşılmasında açık destek vereceğini belli etti.

VI.3.1. Asala Terörü/Ermeni Sorunu ve İsrail

70'li yıllarda MOSSAD Türkiye'deki aşırı sağ ve aşırı sol kanatlar arasındaki gerilime yakın durdu. Eylül darbesinden sonra İsrail'in tekrar Türkiye'ye bir açılım şansı bulması ise Ermeni meselesinde aldığı kararlar ile mümkün oldu. İsrail her fırsatta Ermeni

---

bazısını her ikisi de reddetti. İsrail, "katiller örgütü" dediği FKÖ ile görüşme masasına oturmaya yanaşmadığı gibi, FKÖ de İsrail'in varlığını kabul eden 242 ve 338 sayılı kararları kabule yanaşmıyordu. Armaoğlu, Siyasi Tarih, s. 429.

⁶⁷⁰ (BCA), Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, C:4, B:51, O:1, 09 Şubat 1982, s. 11-12.

meselesinde Türkiye'nin yanında yer aldı ve Türk tezini savundu. Ermeni terörünün tırmanmasıyla birlikte İsrail, Türkiye'nin ihtiyacı olan uluslararası kamuoyu desteğini vermeye hazır olduğunu göstermek üzere değerli adımlar attı. Bunlardan biri; İsrail hükümetinin Türkiye'nin Ermenilere soykırım yaptığına ilişkin haberlere medya yasağı getirmesiydi.⁶⁷¹

Türk hükümeti İsrail'de 17 Haziran 1982'de düzenleneceği duyurulan ve bazı Ermeni profesörlerin de katılacağı bilinen '*Soykırım Konferansı*'nın Dış İşleri Bakanlığı düzeyinde iptalini de talep etmişti. İsrail hükümeti Türk makamların uyarısını dikkate almış ve sorunun çözümüne çalışılacağını bildirmişti.⁶⁷² Nitekim; Türk hükümetinin girişiminin ardından İsrail, tüm resmi kuruluş ve üniversitelerin bu konferansa katılmasına engel olmuştu. İsrail Dış İşleri Bakanlığı Türk Masası Şefi Elomo Benu, konferansın planlandığı gün *Milliyet* gazetesine yaptığı açıklamada, Türk hükümetinin İkinci Dünya Savaşı sırasında Yahudilere ardına kadar açtığı kapılara karşı şükran duyulduğunu belirtmiş ve bu nedenle "*Ermeni olayını 'benzeri görülmeyen' Yahudi mezalimine bulaştıramazdık*", demişti.⁶⁷³

Türkiye ve İsrail ilişkileri açısından Ermeni tehcirinin İsrail tarafından ele alınışı son derece önemliydi. Türkiye; gerek ABD'ye, gerekse İsrail'e bu konudaki hassasiyetini hissettirdi. Her iki ülke de Ermeni meselesindeki yaklaşımlarının '*soykırım kabulüne*' dönüşmesinin Türkiye ile ilişkilerinde yaratacağı büyük riskin farkındaydı. Öte yandan; İsrail Yahudilerin II. Dünya Savaşı'nda uğradığı soykırımın ağırlığının başka bir olay örgüsü altında hafifletilmesini reddediyordu. İsrail hükümetlerinin ortak misyonu, Yahudilerin başına gelen bu korkunç katliamın daima hatırlanmasını sağlamaktı. *Yahudi Soykırımı*, İsrail Devleti'nin kurulması aşamasındaki en büyük motivasyondur. Bir Yahudi milletin varlığının kabulü, ancak bu milleti ortadan kaldırma teşebbüsüyle mümkün

---

⁶⁷¹ Ostrovsky, a.g.m., s.62-64.

⁶⁷² *Milliyet*, 06 Haziran 1982. Konferansın düzenlenmemesi için Türk hükümetinin İsrail'i Türkiye'de yaşayan Yahudiler üzerinden tehdit ettiği ileri sürülse de Türk makamları bu iddiaları yalanlamıştır.

⁶⁷³ *Milliyet*, 17 Haziran 1982. Nitekim; Ermenilere 1915'te uygulanan Tehcir kararı yalnızca bir göç ettirme/sürgün programıydı ve Yahudilerin Nazi Almanyası'nda karşılaştıkları biçimde sistematik değildi.

olabilmişti. Dolayısıyla; hem kendi varlığının en önemli sebebini, hem de giderek yalnızlaştığından Türkiye ile münasebetini gözardı edemezdi.

Türkiye ve İsrail arasında ilişkilerin düzeltilmesi için çaba gösteren İsrail tüm bu gelişmeler karşısında Türkiye'nin taleplerine saygı gösterdi ve Türkiye'nin çağrısına uyarak *sözde soykırımı* reddetti. İsrail bununla da yetinmeyip arka arkaya Türk diplomatlara düzenlenen suikastlerle adını duyuran Ermeni terör grubu ASALA ile mücadelesinde Türkiye'ye destek vermek istediğini belirtti. Lübnan işgali sırasında Türkiye'nin kendisine karşı tavır alma olasılığına karşı elini güçlendirmek isteyen İsrail, harekât esnasında Beyrut yakınlarındaki ASALA kamplarına da girebileceğini duyurmuştu. Türk Masası Şefi Elomo Benu'nun *Milliyet* gazetesine verdiği demeçte, Türk hükümeti istediği takdirde Lübnan'da yakalanan Ermeni teröristler ve beraberindeki belgelerin Ankara'ya verilebileceğini beyan etmişti. İstanbul'da Başkonsolosluk da yapmış olan Benu, *"Bugüne kadar Türk hükümeti bizden en ufak bir bilgi istememiştir. Bundan sonra istendiği takdirde teröre karşı açık ve gizli her türlü işbirliğini yapmaya hazırız"*, dedi. Benu sözlerine şöyle devam etmişti:

*"Lübnan'da Filistin Kurtuluş Örgütü ile ASALA arasındaki organik bağlantıyı adını sanını çok iyi bildiğimiz Beyrut'taki Sovyet Büyükelçiliği yetkililerinden biri yürütüyor. Ermeniler ve FKÖ'nün amaçları farklı olmasına karşın ASALA üyeleri ve militanları Sovyet Büyükelçiliği aracılığıyla FKÖ kampında terör eğitimi görüyorlar. Bu konuda elimizde somut veriler vardır. FKÖ'nün güvenlik şemsiyesi altında ve Sovyet teknik ve maddi desteğinde Lübnan'da eğitilen, üslenen ve yuvalanan türlü terörün beli bu harekatımızda kırılmıştır. (...) Bu konuda Türkiye ile her türlü işbirliğine her an hazırız."*⁶⁷⁴

İsrail'in Ankara Maslahatgüzarı Alon Liel de FKÖ'nün ASALA ile içiçe olduğunu söylemiş, Türkiye'nin talep etmesi halinde İsrail'in bütün belgeleri vermeye hazır olduğunu yinelemişti.⁶⁷⁵ Türkiye belgelerle ilgili resmi bir talepte bulunmasa da

---

⁶⁷⁴ *Milliyet*, 17 Haziran 1982.

⁶⁷⁵ *Milliyet*, 02 Temmuz 1982, *Cumhuriyet*, 02 Temmuz 1982.

İsrail beklentilerin ötesinde bir hamleyle, işgalin Türk hükümeti tarafından eleştirilmesini engellemesi umuduyla Lübnan'daki ilerleyişinde Ermeni teröristlerin karargahlarını ele geçirdiği bilgisini paylaştı. Kısa zaman sonra, ASALA'nın kurucusu Agop Agopyan'ın İsrail bombardımanı altında öldüğü haberi duyuldu. Agopyan, Batı Beyrut'ta bulunan ASALA karargahında bulunduğu sırada yaralanmış, götürüldüğü hastanede ölmüştü.⁶⁷⁶

Lübnan işgali sırasında Türkiye ve İsrail arasında devam eden diplomatik temaslar ABD'nin ilişkileri yumuşatma gayretiyle perçinlendi. Nitekim; İsrail'in doğrulayabileceğini ileri sürdüğü 'ASALA, FKÖ ve Sovyetler Birliği' bağlantısı Türkiye içinde yeni bir tartışma yaratmıştı. Bu konjonktürü iyi değerlendiren CIA Başkanı William Casey 28 Eylül 1982'de Ankara'ya otuz altı saatlik bir ziyarette bulundu ve Başbakan Bülend Ulusu ile görüştü. Casey, Milli Savunma Bakanı Haluk Bayülken ile bir toplantı yapmıştı. Türkiye'nin Arap bloğu ve kamuoyu baskısıyla İsrail'e karşı cephe almamasını ve soğukkanlı tutumundan vazgeçmemesi gerektiğini söylemişti.⁶⁷⁷ CIA Başkanının ziyaretinde Ermeni terörü de gündeme getirilmiş, ABD-Türkiye ve teröre maruz kalan diğer ülkeler arasında işbirliği yapılması hususunda görüşbirliğine varıldığı beyan edilmişti.⁶⁷⁸

Diğer yandan; Türkiye'nin bir başka önemli ve dikkat çeken sorunu, Kürt ayrılıkçı hareketinin uzantısı olan PKK terörizmiydi. 1978'de Abdullah Öcalan ve üç arkadaşı tarafından Diyarbakır'da kurulan PKK, ASALA'nın yok edilmesinin ardından güç kazanarak terörist eylemlerle Türkiye'yi tehdit etmeye başladı. Eylül 1980 Darbesi sonrası ayrılıkçı Kürtlerin bir kısmı Suriye'deki Filistin kamplarına gitmişti. PKK da Abdullah Öcalan'ın kararıyla merkezini Şam'a taşıdı. PKK'nın gerek Suriye yönetimiyle, gerekse Irak ile ilişkileri belirgin olsa da İsrail'in Kürt terörizminin ilk yıllarında oynadığı rol gizli kalmıştır. Bununla birlikte MOSSAD, Orta Doğu'da Türkiye'nin de içinde bulunduğu altı ülke arasında bölünmüş olan Kürt azınlığın istihbarat toplama potansiyelini ve istikrarsızlaştırma olasılıklarını anlamıştı.⁶⁷⁹ Nitekim; İsrail Türkiye'yi

---

⁶⁷⁶ *Milliyet*, 06 Ağustos 1982.

⁶⁷⁷ *Cumhuriyet*, 15 Ekim 1982, Dursunoğlu, a.g.e., s. 54.

⁶⁷⁸ *Milliyet*, 15 Ekim 1982.

⁶⁷⁹ Ostrovsky, a.g.m., aynı sayfa.

zora sokan PKK terörizmini Arap-İsrail ikileminde Türkiye'yi kendi meseleleriyle meşgul ve İsrail ile iyi ilişkiler kurmaya mecbur etmesi yönünden kullanacaktı.

YEDİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-İSRAİL ARASINDAKİ İKTİSADİ VE SOSYAL İLİŞKİLER (1948-1982)

VII. 1. Türkiye-İsrail Ticari ve Teknik İşbirliği ve Sosyal Etkinlikler (1948-1982)

Türkiye'nin İsrail'i resmen tanımasından itibaren olumlu bir gelişme gösteren ilişkiler Orta Doğu'nun olaylarından yakından etkilense de iki ülke arasındaki ticari ve sosyal iletişim siyasetten yer yer başkalaşarak devam etti. Bunun olmasında Türkiye'de yaşayan Yahudi cemaatinin de etkisi vardı.

7-14 Mayıs 1952 tarihlerinde Kudüs'te düzenlenen '*Milletlerarası Çöl Araştırmaları*' sempozyumuna Adnan Menderes hükümeti adına Tarım Bakanlığı

Sulama İşleri Müdürü ile Ankara Üniversitesi'nden Nebatat Profesörü Kutsal Topraklara gönderildi.⁶⁸⁰

Tarım alanında işbirliği kararlarıyla kapanan sempozyumu takip eden günlerde İsrail'e buğday satışı hususu gündeme geldi. Türkiye'nin buğday ihracatı için İsrail elçiliği ile mektup teatisi suretiyle bir anlaşma yapmasına karar verildi.⁶⁸¹ Anlaşmayı müteakip olarak İsrail'e 30 bin ton buğday satışı gerçekleşti.⁶⁸²

İsrail ile 4 Temmuz 1950'de imzalanan Ödeme Anlaşması'na yapılan Ek Protokol 17 Aralık 1953'te Ankara'da imzalandı. 4 Temmuz Anlaşması'nda bahsi geçen ödemeler; mal bedelleri, iki memleket arasında deniz veya kara yollarıyla yapılan her nevi insan ve mal nakliyatı masrafları; yakıt masrafları müstesna olmak üzere liman masrafları, antrepo, gümrükleme, aktarma ve acenta masrafları ile iskele masraflarını, komisyonları; tahvil, imal ve tamir masraflarını; okul ve hastane masraflarını, maaşları, ücretleri ve sair bedelleri içeriyordu.⁶⁸³ Bu kez anlaşmayı Türk hükümeti adına Genel Sekreter Muavini ve Elçi Haydar Görk, İsrail hükümeti adına İsrail'in Türkiye'deki ilk konsolosu Maurice Fischer imzaladı.⁶⁸⁴ Maurice Fischer Türkiye ve İsrail arasındaki kırılgan yakınlaşmayı ve Türklere dair algıyı şöyle ifade etmişti:

*“Türkiye ile ilişkilerimiz son derece iyi fakat, bu iyi ilişkiler bir gecede bozulabilir. Diğerleriyle acı deneyimlerinden bunu öğrendik. Türkler, başka bir devletle anlaşmazlık olması halinde, her iki tarafın görüşlerini de ölçebilecekleri bir standarda ulaşamamışlardır. Onlara göre tek bir ilke vardır: Bir yabancı, bir özel kişi, bir şirket veya bir devlet olsun, herhangi bir ihtilafta Türk her zaman haklıdır.”*⁶⁸⁵

---

⁶⁸⁰ (BCA), Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü, 6/1369, 28 Nisan 1957.

⁶⁸¹ (BCA), Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü, 03018011312510, 04 Nisan 1953.

⁶⁸² (BCA), Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü, 6/1662, 27 Mayıs 1953.

⁶⁸³ (BCA), Dış İşleri Bakanlığı Umumi Kâtip İktisadi İşleri, 030101631624, 04 Temmuz 1950.

⁶⁸⁴ (BCA), Dış İşleri Bakanlığı, Ticaret ve Ticari Anlaşmalar D.U.M, 67741, 22 Aralık 1953.

⁶⁸⁵ Joseph M. Codispoti- Colonel (USAF), *Star and Crescent Turco Israeli Partnership in a Tough Neighborhood*, Maxwell Air Force Base, Alabama, 2000, s. 3.

Buna karşılık Dış İşleri Bakanı Fuat Köprülü, İsrail ile birlikte Polonya ve Macaristan ile yapılan bir dizi ticari anlaşmanın, Türkiye'nin gösterdiği ekonomik gelişim çizgisine paralel olarak daha yararlı hale geldiğini savunmuştu. Anlaşmaların yapıldıkları tarihlerden itibaren adı geçen ülkelerle ticaret ilişkisinin iki-üç kat arttığı vurgulanıyordu. Bu sebeple kredi marjlarının artırımı sağlandı. Böylece İsrail ile 500 bin dolar olan kredi marjının 1,5 milyon dolara yükseltilmesine karar verildi.⁶⁸⁶ Buna rağmen; İsrail Büyükelçisi Fisher iki ülke arasındaki ilişkilerin olumlu yönde ilerletileceği hakkında kaygı duymayı sürdürmüştü:

“Beni rahatsız eden tek şey iyimser ton... Türk-İsrail ilişkilerinin görkemli durumu çeşitli nedenlerden dolayı bozulma eğiliminde. Bunlardan birincisi, benim görüşüme göre genişleyen Arap etkisi tehlikesi değildir. Tehlikeleri şu şekilde sıralayacağım: (1) Solel-Boneh'in⁶⁸⁷ Türkiye'deki projelerinin başarıya ulaşamama tehlikesi. Böyle bir şey olursa, cennet yasaktır. (2) İsrail'in, Türk yetkileri olmaksızın, Türk mallarının İsrail'den tekrar ihracı da dahil olmak üzere, İsrail'in çok büyük kar elde ettiği üç yönlü anlaşmaların sürdürülmesi.”⁶⁸⁸

Diğer taraftan; iki ülke girişimcilerinin ortak şirketler kurmak yoluyla işbirliği yapmaları, geliştirilen ticari ve ekonomik yaklaşımlar bağlamında kolaylaştırıldı. İsrailli müteşebbisler Türk ortaklarla Türkiye'de fabrika açmaya başladı. Tesislerin kurulmasında *Yabancı Sermayeyi Teşvik Komitesi*'nin aldığı kararlar doğrultusunda resmi çalışmalar yapıldı.⁶⁸⁹ Maurice Fischer bu kez de ülkesinde, Türk cumhurbaşkanının

---

⁶⁸⁶ (BCA), Dış İşleri Bakanlığı, Ticaret ve Ticari Anlaşmalar D.U.M, 61695/358, 4/5946, 17 Ekim 1953; (BCA), Muamelat Umum Müdürlüğü, 6/3327, 05 Kasım 1953; (BCA), Muamelat Umum Müdürlüğü, 6/180, 25 Aralık 1953.

⁶⁸⁷ Solel-Boneh İsrailli büyük bir inşaat firmasıdır ve 1950'li yıllarda Türkiye'de önemli projeleri yürütmüştür. Aynı zamanda bu firma İncirlik ABD Üssü'nün inşasına da katılmıştı.

⁶⁸⁸ Amikam Nachmani, “The Remarkable Turkish-Israeli Tie”, *The Middle East Quaterly*, Haziran 1998, Vol.5, Number:2, s.21.

⁶⁸⁹ (BCA), Başbakanlık Muamelat Müdürlüğü, 6/1713, 25 Mayıs 1954. Bu temelden hareket ederek oluşturulan etkili bir ortaklık olarak Vehbi Koç'un emaye fabrikası gösterilebilir. Fabrika sermayesinin %40'ının 5/8'ine tekabül eden 90 bin dolarlık makine ve tesis malzemesi yabancı ortağın aynı sermayesini oluşturmuştu.

İsrail ile dostane ilişkilerin gelişiminden duyduğu memnuniyeti dile getirmişti.⁶⁹⁰ Nitekim; ABD'deki Yahudi lobisi Celal Bayar'a İsrail'e gösterdiği iyi niyetten ötürü gümüş madalya vermeyi uygun gördü.⁶⁹¹ Bu ödül için gerekçe olarak Türkiye'nin diğer Müslüman ülkelerin tersine İsrail'e göçe izin vermesi ve Arap Yüksek Komitesi'nin '*Arap sınırlarında Yahudilere ölüm*' çağrısını protesto etmesi gösterildi.⁶⁹² Amerika gezisi sırasında Celal Bayar'a Amerikan Yahudi Komitesi adına eski Başkanı Jacob Blauestin tarafından takdim edilen madalya hakkındaki haber, *The Jewish Post*'un 5 Mart 1954 tarihli sayısında Bayar'ın şapkasıyla selam verdiği bir fotoğrafın altına, Türk Cumhurbaşkanı'nın demecinden alıntılanan "*No discrimination/ Ayrım yok!*" başlığıyla yer aldı. Cumhurbaşkanı yaptığı konuşmada; Türkiye'de insanların ırkından, dilinden ya da dininden ötürü ayrılmadığını vurgulamış, '*ülkede hiç azınlık yok*' demişti. Buna karşılık Blauestin, "*İktidara geldiğiniz 1950 yılından beri Türkiye'de yaşayan Yahudiler yalnızca gördükleri en iyi muameleden ötürü hoşnut değiller, aynı zamanda hükümetin iyi niyeti ve samimi dostluğundan da çok mutlular*", dedi.⁶⁹³ Ne var ki; Yahudi Komitesi temsilcisinin sözlerini destekleyen bir haber aynı tarihlerde *Akşam* gazetesinde yer buldu. Türkiye Emlak Kredi Bankası'nda yalnızca bir hesap açtırdığı için bankanın kampanyasından sürpriz şekilde beş odalı ev kazanan kişi Dr. İzak Benatur adında Yahudi asıllı bir Türkiye vatandaşıydı.⁶⁹⁴

Diğer yandan; Türkiye'deki huzuruna ve İsrail'deki barınma ve ekonomi zorluklarına rağmen Yahudi cemaati İsrail'e göçler vermeye devam etti. Dünyanın çeşitli yerlerinden Filistin'e göç etmek isteyen Yahudiler, Demokrat Parti yönetimindeki Türkiye üzerinden Filistin topraklarına geçiş kolaylığına sahipti. O nedenle İran

---

⁶⁹⁰ *Bnai Brith Messenger*, 02 Nisan 1954.

⁶⁹¹ *Celal Bayar'a sunulan gümüş madalya, Türkiye'deki İslamcı çevreleri rahatsız edecek, bu çevreler uzun süre Bayar'ın, Cevat Rıfat Atilhan'ın da kurucuları arasında yer aldığı İslam Demokrat Partisi'nin 1952 yılında kapatılmasından dolayı taltif edildiğini iddia edeceklerdi. Bknz: Cevat Rıfat Atilhan, 31 Mart Faciası, İstanbul, 1969, s. 7; Rıfat N. Bali, "Azınlıkların Demokrat Parti Sevdası, Celal Bayar'ın Amerika Ziyareti", *Toplumsal Tarih*, Şubat 2004, S: 112, s. 17.

⁶⁹² Jay J. See, "Another Thing, too", *Bnai Brith Messenger*, 05 Mart 1954, s.4.

⁶⁹³ *The Jewish Post*, 05 Mart 1954.

⁶⁹⁴ *Akşam*, 03 Mart 1954.

Yahudileri dahi İsrail'e Türkiye'nin doğusundan geçerek ulaşıyordu.⁶⁹⁵ Giresun milletvekili Ahmet Ulus göç durumunu şöyle izah etmişti:

*“Son günlerde bazı Musevi vatandaşların Filistin’e gitmek için toplu halde müracaat ettikleri görülmektedir. Bu vatandaşların bu şekilde gidişleri herhangi bir ticari gayeye matuf olmayıp İsrail devlet ordusunda vazife almak için olduğu aşikâr bulunduğundan vatandaşlık kanununun 9’uncu maddesinin bu gibiler hakkında tatbik edilip edilmediğinin İç İşleri Bakanı tarafından açıklanmasını saygılarımla iletirim.”*⁶⁹⁶

Sürekli göç almaya devam eden ve yeni yerleşimcileri yerleştirmekte güçlük çeken İsrail, Ürdün ile sert çatışmalara girdiği 1954 yılında dahi sınai atılımlarına devam etti. Bu aynı zamanda İsrail’in bölgedeki kalıcılığını arttırmada ve güçlenmede bir yöntem olarak sanayiye kullanması anlamına geliyordu. Savaşa ve kesintisiz sıcak çatışmaya rağmen İsrail ekonomik kalkınma hedeflerini korumuştur. Ne var ki; Ürdün ile çarpışması Kudüs başta olmak üzere Filistin topraklarını savaşın bütün ağırlığıyla yıktı. Öte yandan; savaş şartlarının da dayatmasıyla Türkiye’den 60 bin ton buğday alan İsrail, 90 bin ton daha buğday talebinde bulundu.⁶⁹⁷

Buğday ihracatının İsrail ile ticari bağları sağlamlaştırdığı dönemin bir başka önemli ve dikkat çekici konusu Orta Doğu’daki uyuşturucu sevkiyatı ve ticareti oldu. Mısır, Türkiye’yi İsrail ile ilişkilerinde bir kez daha uyarıyor, İsrail’i Orta Doğu’da uyuşturucu sevkiyatı yapmakla suçluyordu. Mısır Uyuşturucu Maddeler Kaçakçılığı Şefi General Safvet, Türkiye’yi ziyaret etmiş ve İsrail’in uyuşturucu madde kaçakçılığının merkezi haline geldiğini söylemişti.⁶⁹⁸

Türkiye’nin İsrail ile yakın ilişkiler kurmasının Orta Doğu’daki dengeleri Arap beklentileri aleyhine değiştireceği hassasiyeti, Türkiye-İsrail ilişkilerini zaman zaman sekteye uğrasa da tamamen ortadan kaldırmamıştı. İsrail donanmasından üç savaş gemisi

---

⁶⁹⁵ The Sentinel, 29 Temmuz 1954.

⁶⁹⁶ (BCA), CHP Grup Başkanvekilliği, 030014225214.

⁶⁹⁷ Cumhuriyet, 19 Haziran 1954.

⁶⁹⁸ Cumhuriyet, 27 Ağustos 1954.

7-9 Temmuz 1954'te İstanbul limanına yanaşmış ve telsizle haberleşmelerine izin verilmişti. Onay; Milli Müdafaa Vekaleti'nden verildi.⁶⁹⁹

Türkiye'nin İsrail devletiyle ilişkisi eski Osmanlı toprağı olan Filistin'e olan manevi bağılılığı ve günün politik açmazları tezatında ilerletiliyordu. Bu bağlamda İsrail'i Filistin politikasından ayrı tutmak olanaksızdı. Nitekim; İsrail, Türkiye'nin tarihî olarak bağlarını korumaya niyetli olduğu, tartışmasızca önemli sembollerin bulunduğu alanlara yayılma iddiasındaydı. Türkiye'nin maddi bağı kalmasa bile bölgedeki manevi nüfuzunu hissettirme gayreti büyüktü. İsrail'i ilk tanıyan Müslüman ülke olsa da Türkiye, Osmanlı bakiyesi coğrafyada tarihi ve kültürel rolünü sürdürmeye çalıştı. Bu maksatla, Kudüs Başkonsolosu harap vaziyette bulunan Ömer Camii gibi yapıların onarımı gibi işler için doğrudan Türk hükümetini haberdar etmeyi sürdürdü. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Ürdün'e gönderdiği Yüksek Mimar Hüsnü Tümer, 19 Kasım 1955'te Kudüs'e gelerek Ömer Camii'nin tamiri için keşif yapmakla görevlendirildi.⁷⁰⁰

Türkiye'den umulan yardım sadece imar ve bayındırlık hususlarında değil; özellikle Yahudilerin Filistin topraklarından gönderilmesine ilişkindi. Arap coğrafyasının ileri gelenlerinden Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'na, Türkiye'nin İsrail'e baskı yapmasını talep eden sayısız mektup iletilmişti. Bunlardan biri de Barzan Aşireti liderlerinden Şeyh İsmail Abdüsselam tarafından kaleme alınmış ve Filistin konusunda 'cihad'ın vacip olduğu vurgusuyla mektup bitirilmişti.⁷⁰¹ Benzer şekilde bir başka mektup da Adnan Menderes'e gönderildi:

“(…)

Muhterem üstadım. Allahu Tealâ ayeti kerimesinde Tanrı nefis ve mallarına karşılık müminlere cenneti vaad etmiştir.

Siyonistlerin Müslüman memleketlerine karşı yaptıkları tecavüzü görmüş olsa idiniz...

---

⁶⁹⁹ (BCA), *Hariciye Vekâleti Üçüncü Daire Reisliği*, 82333/149, 17 Mayıs 1954; (BCA) *Muamelat Umum Müdürlüğü*, 6/1968, 23 Haziran 1954.

⁷⁰⁰ (BCA), *Hariciye Vekaleti Protokol Umum Müdürlüğü*, 42172/435, 27 Aralık 1955.

⁷⁰¹ (BCA), *Dış İşleri Vekaleti Umumi Kâtiplik Kalem*, 0300133015, 11 Ekim 1956.

Siyonistler Filistin'den bir parça koparmışlardır. Onlar patlayıcı silahlara sahiplerdir. Bunlar devlet olmuşlar ve her gün güzel Arap köylerine saldırarak tahribat yapmaktadırlar.

Bir gayret serf ederek Yahudileri Filistin'den kovmanızı rica ederiz. Zira; onlara karşı mücadele etmemiz Allah'ın emri icabıdır. Allahü Teala herkesten kuvvetlidir.”⁷⁰²

Türkiye'yi İsrail karşıtı bir kampa çekmeye çalışırken Yahudi aleyhtarı bir söylemin yaratılmasından endişe duyan Türk makamları ise buna karşı ciddi önlemler almak zorunda kaldı. İsrail ve Yahudi aleyhtarı, ırkçılığa varan içerikleri piyasadan toplatmak ve imha etmek de bu önlemlerden bir diğerydi. *Büyük Doğu* gazetesi, 30 Nisan 1956 tarihli baskısındaki 'Yahudi' başlıklı, Yahudileri aşağılayan ve eleştiren bir makale nedeniyle yasaklanmış ve ceza olarak gazetenin üç gün baskısı durdurulmuştu.⁷⁰³

Demokrat Parti dönemi, zaman zaman aksi yaşansa da genel olarak Türkiye ve İsrail arasında yakınlaşmanın desteklendiği yıllar oldu. İki ülke arasındaki ilişkiler sportif mecrada da sürdürüldü. Bu maksatla Türkiye Futbol Federasyonu, İsrail'in milli maç teklifini geri çevirmemiş, yanıt Tel-Aviv'e olumlu olarak iletilmişti. İsrail milli takımının Türkiye'ye 3 Nisan 1956'da geleceği haberi duyuruldu. Yapılması planlanan bu maç; biri İstanbul'da, diğeri Tel-Aviv'de yapılan maçların ardından üçüncü karşılaşma olacaktı.⁷⁰⁴

Ne var ki; Süveyş Savaşı nedeniyle ilişkilerin askıya alınması kısa zamanda spor etkinliklerine de sirayet etti. Nitekim; İsrail'deki Türk elçisi geri çağırılmış, Tel-Aviv'deki diplomatik elçilik 26 Kasım 1956 tarihinde maslahatgüzarlık seviyesine indirilmişti.⁷⁰⁵ Ekim 1956'da davet üzerine İsrail'e gitmiş olan Beşiktaş futbol takımının Kudüs'te yapılacak son maçı verilen emir üzerine iptal edilmiş, bunun üzerine İsrail kulübü takımın otel masraflarını ödemeyi reddetmişti. Beşiktaş'ın devlet emriyle iptal edilmiş maçının 8560 Türk liralık otel ücreti de 1956 yılının 'düşünülmeyen masraflar' kısmından sayıldı.⁷⁰⁶ Benzer biçimde; Mısır'ın İngiltere, Fransa ve İsrail tarafından işgal edildiği

---

⁷⁰² (BCA), *Dış İşleri Vekaleti Umumi Kâtiplik Kalemî*, 030016309, 17 Nisan 1956.

⁷⁰³ (BCA), *Örfî İdare Kumandanlığı Kurmayı*, 735/8115, 03001383528, 03 Mayıs 1956.

⁷⁰⁴ *Cumhuriyet*, 29 Kasım 1955.

⁷⁰⁵ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.

⁷⁰⁶ (BCA), *Başvekalet Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi*, 76-195, 4/8576, 26 Aralık 1956.

esnada diplomatik tavrı tamamlamak üzere Türkiye Futbol Federasyonu, Türk Dış İlişkiler Bakanlığı'nın doğrultusunda İsrail ile milli maçların iptal edildiğini ilan etti. Bu kararla Türkiye sonraki yıl İsveç'te yapılacak Dünya Kupası maçlarından da çekilmiş oldu. Oysa; Türkiye Mısır milli takımıyla bu kararın alındığı haziran ayı başlarında bir maç yapmış ve maçı Mısır halkıyla beraberliğini göstermek isteyen Başbakan Adnan Menderes de izlemişti. Mısır takımının ziyareti, iki ülke basınında 'yeniden dost olma' olarak yorumlandı.⁷⁰⁷

İngiltere, Fransa ve İsrail'in bir blokta yer alarak Mısır'ı işgale kalkıştığı savaşta Türkiye'nin net çizgilerle ortaya koyduğu diplomatik tavır İsrail ile ilişkilerinde yeni bir dönemi açtı. Buna rağmen; politik olarak zaman zaman değişiklik gösterse de Türkiye'nin keskin tavrı İsrailli sanatçılara, mühendislere ve profesörlere ilişkin sürdürülmedi ve İsrailli entellektüeller Türkiye'de değerli görevlere gelmeye ve oralarda görev almaya devam etti. Dr. Levi Koifman Maden Tetkik Arama Enstitüsü Genel Müdürlüğü'nde⁷⁰⁸, Mühendis Boris Robinovich Toprak Mahsulleri Ofisi'nde⁷⁰⁹, Egen Kohner Kerten İstanbul Konservatuvarı Şehir Orkestrası'nda⁷¹⁰, Baruh İngel İstanbul Belediyesi Şehir Orkestrası'nda⁷¹¹ çalışan İsraillilerden birkaçıydı.

Yahudileri aşağılayan ırkçı yayınlara yapılan baskı da devam etti. Türk devlet radyosu, popüler bir komedi programındaki '*cimri ve korkak Solomon*' tiptemesi üzerinden bütün Yahudilerin tahkir edildiği gerekçesiyle, bu türden aşağılayıcı oyunların ve programların kaldırılması çağrısına karşılık sözkonusu içeriklere sahip yayınları durdurma kararı aldı.⁷¹² Bu haber İsrail'de Türkiye'ye ilişkin olumlu bir hava yaratılmasını sağladı.

Krizlerle yönetilen ikili devlet ilişkileri ticari alanda da kesintisiz devam etti. İsrail'in Türkiye'den 2 milyon dolarlık tarımsal ithalatını içeren bir anlaşma yapılmıştı.

---

⁷⁰⁷ *Bnai Brith Messenger*, 07 Haziran 1957.

⁷⁰⁸ (BCA), *Başvekalet Muamelat Umum Müdürlüğü*, 6/3202, 27-719, 13 Kasım 1953.

⁷⁰⁹ (BCA), *Başvekalet Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi Reisliği*, 27-23/1428, 03 Mayıs 1955.

⁷¹⁰ (BCA), *Başvekalet Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi*, 4/4637, 23 Mart 1955.

⁷¹¹ (BCA), *Başvekalet Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi*, 4/8623, 030180114510911, 06 Şubat 1957.

⁷¹² *Bnai Brith Messenger*, 16 Ağustos 1957.

Sözkonusu işbirliği iki ülkenin dış ticaret dengesi gözetilerek düzenlendi. İsrail Türkiye’ye daha fazla mal satabilmek için Türkiye’den daha fazla mal almak zorundaydı. Nisan 1957’de açıklanan rakamlara göre İsrail, önceki aylara nazaran Türkiye’ye ithalatında daha yüksek bir değere, 1.851.000 dolara ulaştı. Türk ithalatçılar İsrail’den 4,5 milyon dolarlık ithalat lisansını ellerinde bulunduruyordu. Türkiye İsrail’e büyükbaş hayvan, deri ve meyve satarken, İsrail Türkiye’ye çimento, kimyasal madde, antibiyotik, boya ve cam satıyordu. İsrail, Türkiye’nin ürünlerine yüksek fiyat uygulaması nedeniyle zorlandığını bildirse de ticari ilişkiler gelişmeyi sürdürdü.⁷¹³ Türkiye-İsrail Ticaret ve Tediye Anlaşmasına ait Ticaret Vekaleti Tebliği yayınlanmış, buna göre; İsrail ile çeşitli gıda maddeleri ihracıyla birlikte buzdolabı üretimi için gerekli bazı aksam, cam, asfalt, alüminyum sac, elektrik motorları, kamyon ve kamyonetler ithal edileceği beyan edilmişti.⁷¹⁴

Türk ve İsrail hükümetleri arasında 18 Mart 1960 tarihli Ticaret ve Ödeme Anlaşmasına Ek Protokolle kabul edilen hayvan yemi ihracı 14 Temmuz 1961’de Kurucu Meclis gündeminde tartışmaya konu oldu. Kurucu Meclis Üyesi Adnan Ertanık, Türkiye’deki hayvancılığın yem kısıtlılığı nedeniyle yok olmaya yüz tutmuşken neden İsrail’e yem ihracı kararının verildiğini sorgulamıştı. İsrail ile bu düzlemde varılan mutabakat eleştirilmiş; *“Türkiye, etrafındaki bütün memleketlere hayvan satabilecek durumda olmasına rağmen, maalesef hayvan yemi ihraç etmekte ve hayvan mahsulünü alacak duruma gelmiş bulunmaktadır”*, denmişti. Eldeki yemin Türkiye’deki hayvanlar için kullanılması ile İsrail’den ithal edilecek hayvanlara da gerek kalmayacağı savunulmuştu. Burada önemle durulan husus, Türkiye Ziraat Bakanlığı’nın da tespitini yaptığı üzere, Türkiye’deki hayvancılığın gelişiminin yem teminiyle doğru orantılı olduğuydu. Bu anlaşmanın yem ile ilgili maddesinden doğacağı öngörülen zarar ise 200 milyon lira civarındaydı.

İsrail ile yapılan Ticaret ve Ödeme Anlaşması, bir başka Kurucu Meclis üyesi Suphi Doğukan tarafından da eleştirilmişti. Ertanık, İsrail’den Türkiye’ye ithal edilecek mallar arasında görünen ve 150 bin dolarlık bir ithalatla Türkiye’ye getirecek

---

⁷¹³ *The Sentinel*, 18 Temmuz 1957.

⁷¹⁴ *Milliyet*, 27 Mart 1960.

asitsülfiriğin bakır ile birlikte Türkiye’de bol miktarda bulunduğuna işaret etmiş, herhangi bir ithalata gerek olmadığına dikkat çekmişti. Tarım Bakanlığı’nın izniyle getirileceği belirtilen çiçek soğanları, damızlık yumurtalar, damızlık canlı kümes hayvanlarının da ziraat ülkesi olan Türkiye’ye İsrail’den ithal edilmesinin gereksizliği üstünde durmuştu.

Kurucu Meclis Komisyon Başkanı Şevket Raşit Hatipoğlu ise Türkiye-İsrail Ticaret Anlaşması’na yöneltile eleştirilerin yerinde olduğunu söylemiş, hükümetin dış ticaret politikasının müştereken uygulandığını belirtmişti. Buna göre; iki taraflı anlaşmalarda bazı maddelerin memlekette bulunması durumunda da ithaline müsaade edilmekteydi. Bu suretle karşı tarafa Türkiye’den bazı maddelerin ihracı sağlanmaktaydı. Tartışmalara ve eleştirilere rağmen 18 Mart 1960 tarihli Ticaret Anlaşması’nın Ek Protokolleri onaylandı.⁷¹⁵

Nitekim; 8 Ekim 1965’te, 18 Mart 1960 tarihli Türkiye-İsrail Ticaret ve Ödeme Anlaşması’nın yürürlük süresinin uzatılmasına karar verildi.⁷¹⁶ İsrail ve Türkiye arasında İsrail Ticaret Misyonu’nun Ankara ile yürüttüğü üç haftalık müzakerelerden sonra Nisan 1964’te 32 milyonluk yeni bir ticaret anlaşması daha imzalanmıştı. Buna göre; İsrail’den endüstriyel ürünler ve hammadde ithal edilecek, Türkiye ise buna karşılık maden ve tarım ürünlerini ihraç edecekti.⁷¹⁷ Aynı anlaşmaya, 1968/1969 devresi ticari mübadelelere ilişkin bir başka Ek daha yapıldı. İsrail’de sürdürülecek Ticaret Protokolü müzakerelerinde Türkiye’nin Tel Aviv Maslahatgüzarı Sakıp Beyaz yetkili kılınmıştı.⁷¹⁸ İlgili protokol 8 Mart 1968’de Kudüs’te imzalandı.⁷¹⁹

İki ülkenin sanayicileri şahsi ya da ortak girişimlerle, savaş gibi olağanüstü dönemlerde dahi iki ülke arasındaki ticaretin ve ekonomik işlerliğin devamını sağladı. *Yabancı Sermayeyi Teşvik Komitesi*’nin ticareti canlandırmak üzere gösterdiği anlayış dikkat çekiciydi. Bunun bir örneği de Tel Aviv’de faaliyet gösteren *Taal Manufacturers*

---

⁷¹⁵ (BCA), *Kurucu Meclisi Tutanak Dergisi*, C:2, B:20, O:1, 14 Temmuz 1961, s. 197-199.

⁷¹⁶ (BCA), *Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi*, 6/5367,70-10/1344, 0301801021856119, 08 Ekim 1965.

⁷¹⁷ *The Sentinel*, 11 Nisan 1963.

⁷¹⁸ (BCA), *Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi*, 6/9673, 70-23/334, 03018...02216188, 29 Şubat 1968.

⁷¹⁹ (BCA), *Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi*, 6/10598, 70-123/1324, 0301802..., 14 Ağustos 1968.

of *Plywood Kwusath Ltd.*’nin yerli ortaklarla birlikte ‘tamamı ihraç edilmek üzere ambalaj kutusu imali için lüzumlu tahta plaka ve tahta başlık çitası imal etmek üzere’ Türkiye’de kuracakları 4,5 milyon Türk liralık anonim şirketti. Söz konusu şirketin yabancı ortağının %60 oranındaki iştirak hissesine karşılık yatıracağı 261.113 dolarlık aynî ve mühendislik hizmetleri olarak koyacağı 38.888 dolarlık gayrî maddi hak şeklindeki sermaye ile Türkiye dışı kaynaklardan sağlayacağı 500 bin Türk liralık kredi onanmıştı.⁷²⁰

Bununla birlikte; Türkiye ve İsrail arasında teknik işbirliğinin sağlanması için özel bir program oluşturuldu. Anlaşmaları müzakere etmek üzere Dış İşleri Bakanlığı İkinci İktisat Dairesi Genel Müdürü Nazif Cuhruk başkanlığında bir heyetin İsrail’e gönderilmesine karar verildi.⁷²¹ 14 Mart 1964’te alınan kararı takiben Türk ve İsrail hükümetleri arasında 18 Mart 1960 tarihli Ticaret ve Ödeme anlaşması’na ilişik Ek ve Protokoller, 23 Mart 1964’te Kudüs’te imzalandı ve 11 Nisan 1964’te Bakanlar Kurulunca onaylandı.⁷²²

Türkiye-İsrail arasındaki ticari ve iktisadi bağları güçlendirmek maksadıyla İsrail Planlama Teşkilatı’na mensup bir heyet 31 Mayıs-7 Haziran 1964’te Türkiye’yi ziyaret etti. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı ve ziyaretçi İsrailli heyet bir *Teknik İşbirliği Anlaşması*’nda mutabık kaldı. İsrail Elçiliği ile mektup teatisi suretiyle anlaşma yürütülecekti.⁷²³

İki ülke arasındaki işbirliği deniz ticareti ve turizminde de ilerletildi. Türk turizminin gelişiminin sağlanmasına bir katkı olarak yurt dışından açık deniz seferi yapacak bir feribot satın alınmasına karar verildi. Beş Yıllık Kalkınma Planı’na göre 1965 yılı sonuna kadar söz konusu feribotun satın alınması ve 1966 yılı turizm döneminde faaliyete geçirilmesi öngörülüyordu. Feribot seferleri İsrail-Kıbrıs-Türkiye ve

---

⁷²⁰ (BCA), *Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi*, 6/6760, 97-58/36, 0301801021875016, 21 Temmuz 1966.

⁷²¹ (BCA), *Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi*, 6/2822, 101-26, 0301801176156, 14 Mart 1964.

⁷²² (BCA), *Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi*, 6/2965, 70-69, 0301801177229, 11 Nisan 1964.

⁷²³ (BCA), *Dış İşleri Bakanlığı İktisat Dairesi Genel Müdürlüğü*, 733.240-İKT-5/256, 4/60152881, 29 Haziran 1964; (BCA), *Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi*, 101-29, 18 Temmuz 1964.

Yunanistan arasında düzenlenecekti.⁷²⁴ Bir deneme seferi olarak Türkiye'ye seyahat eden İsrail feribotu 'Bilu' ise 24 Haziran 1964'te iki ülke arasında Akdeniz seyahatini başlatmak üzere İzmir'e ulaştı. Türk bakanlar, İzmir Belediye Başkanı ve üst düzey bürokratlardan oluşan büyük bir kalabalıkla karşılanan gemide İsrailli resmi görevliler, gazeteciler ve turizm acentaları bulunmaktaydı. Turizm Bakanı Ali İhsan Göğüş *Bilu* feribotunda bir karşılama resepsiyonuna ev sahipliği yapmıştı. Geniş katılımlı toplantıda, iki ülkenin turizm temsilcileri arasında İzmir-Hayfa güzergahında düzenlenmek istenen deniz seferleri konuşuldu.⁷²⁵

Orta Doğu'nun 1967 Arap-İsrail (Altı Gün) Savaşı'yla yeniden sarsılacağı döneme değin Türkiye ve İsrail arasında yapıcı ve olumlu gelişmeler katedildi. Buna rağmen; TBMM'de İsrail'e verilen ayrıcalıklar zaman zaman eleştiri konusu olmaya devam etti. Tartışma konularından biri, Mersin Limanı'nda bulunan ve mürettebatının ancak bir kısmı Türk olan İsrail bayraklı balıkçı gemilerine Türk Bayrağı çekilerek Türk karasularında çalışmalarına hükümetçe izin verilmesiydi. Oysa; Türk karasularında balık avcılığı Kabotaj Kanunu hükümlerine göre Yalnız Türk vatandaşlarına aitti. Bununla birlikte İsrail ile ticaret hacminin hızla arttırılıyor oluşunun İslam ülkelerine karşı büyük bir hata demek olduğunu savunan vekiller Türkiye-İsrail ticari birlikteliğinin çoğunlukla Türkiye'nin maddi kaybına yol açtığını ileri sürüyorlardı.⁷²⁶

Eleştirilere karşın, Türkiye-İsrail hükümetleri arasındaki ilişkiler karşılıklı ziyaretlerle geliştirilen olumlu bir atmosferde sürdürüldü. İsrail hükümetinin daveti üzerine; mesken, inşaat ve diğer faaliyetlerini tetkik etmek için İmar ve İskân Bakanı Celâlettin Uzer 24 Mayıs 1964'te İsrail'e gitti.⁷²⁷ Bu ziyaretten önce Cumhuriyet Senatosu Tarım, Sanayi ve Ziraat komisyonlarından müteşekkil bir heyet de İsrail'de bulunmuş; İsrail'deki zirai gelişmeleri incelemişti.⁷²⁸ İsrail Parlamentosunun davetlisi olarak, Tarım ve Sanayi Komisyonu'ndan sekiz üyenin 13 Mayıs 1963'te İsrail'e

---

⁷²⁴ (BCA), Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, 6/4064, 148/17, 03001182779, 14 Aralık 1964.

⁷²⁵ *The Sentinel*, 25 Haziran 1964.

⁷²⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, C:34, B:38, T:4, 13 Ocak 1965, s. 625-626.

⁷²⁷ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, C:21, B:76, T:3, 16 Haziran 1964, s.1-12.

⁷²⁸ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, C:11, B:70, T:2, 30 Mayıs 1963, s.362.

yaptıkları on günlük ziyaret süresince, İsrail Parlamento Başkanı, Ekonomik İşler Komisyonu ve diğer İsrail devlet teşekküllerinin Türk heyetine gösterdiği ilgi ve saygı 28 Mayıs 1963 tarihli TBMM oturumunda konuşulmuş ve İsrail hükümetine gösterdiği bu yaklaşımdan ötürü uygun görülen bir biçimde teşekkür edilmesi gerektiği beyan edilmişti.⁷²⁹

Öte yandan; Arap memleketlerini ziyaret eden İyi Niyet Heyeti Başkanı ve Cumhuriyet Senatosu Üyesi Sadi Koçaş basına verdiği demeçte; “*Türkiye geçmişte Araplara karşı İsrail’in yanında yer almadığı gibi gelecekte de olmayacaktır*”, demişti.⁷³⁰

Türkiye’nin dış politikasındaki ağırlık merkezinin BM’de görüşülecek Kıbrıs meselesine kayması ile *din kardeşliği* bağlamıyla birlikte Arap ülkelerinin oylamadaki sayısal çokluğu dikkate alınmış, İsrail ile ilişkiler zaman zaman kopma noktasına gelmişti. Ne var ki; Türkiye’nin uluslararası kamuoyunu kazanma gayretine ve siyasal beklentisine rağmen, Türkiye-İsrail arasında politika dışında kalan ilişkiler bundan uzun süre etkilenmedi. İsrail hükümeti Türkiye’nin sempatisini kazanmak üzere her fırsatı değerlendirdi ve Türkiye’yi açıkça rahatsız etmekten kaçındı. Bu sayede Türkiye ve İsrail arasında sportif alanda da ilişkiler kesintisiz sürdürüldü. Türk milli futbol takımı 26 Kasım 1962’te Tel Aviv’de oynanan maçta İsrail’i 2-0 yenmiş,⁷³¹ 4 Mayıs 1963’te yine Tel Aviv’de düzenlenen *Türkiye-İsrail Atletizm* karşılaşmalarında ilk günde Türk atletler beş birincilik elde etmişti.⁷³² Türk ve İsrailli atletler bu kez de 1946’dan beri düzenlenen *Cezmi Or Kupası* için İstanbul’da karşı karşıya geldi. 2 Ağustos 1964’te başlayan uluslararası müsabaka Türk ve İsrailli atletlerin müsabakasıyla açılmıştı. Türk ve İsrail milli sporcuları 26 Temmuz 1965’te Ankara’daki uluslararası yüzme, atlama, sutopu yarışlarına da katıldı.⁷³³

İki ülke arasındaki işbirliğini güçlendirmek üzere daha önce olduğu gibi birçok İsrailli entelektüel, diplomat ve bürokrat Türk makamlarında görev alma şansı bulmuştu.

---

⁷²⁹ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, C:11, B:69, T:2, 28 Mayıs 1963, s. 338-339.

⁷³⁰ *Milliyet*, 19 Ocak 1965.

⁷³¹ *Cumhuriyet*, 26 Kasım 1962.

⁷³² *Cumhuriyet*, 04 Mayıs 1963.

⁷³³ *Cumhuriyet*, 02 Ağustos 1964.

Bu durum sonraki yıllarda da sürdü. İsrail uyruklu R. Bachi, Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı emrinde çalışmaya başladı.⁷³⁴

Türkiye ve İsrail olağanüstü dönemlerde de ilişkilerini güçlendirecek karşılıklı adımlar attı. Ağustos 1966 Muş depremi sonrasında İsrailli beş tıp öğrencisi Türkiye'ye geldi. Beraberinde kan plazması, transfüzyon setleri, ilaç ve battaniye içeren üç tonluk bir yardım malzemesi getirmişlerdi.⁷³⁵

Olumlu seyreden Türk-İsrail ilişkileri 21 Ağustos 1969'da Mescid-i Aksa'nın yakılmasıyla yeniden gerildi. Türk Diyanet İşleri yaşanan olaydan dolayı üzüntüsünü beyan etti. İsrail ise Mescid-i Aksa'nın yakılması olayında hiçbir ilgisinin bulunmadığını defaten ileri sürmüştü.

Türkiye, Arap ülkelerinin yanında yer aldığını her fırsatta dile getirse de İsrail'e karşı makul bir politika yürütmekte de ısrarcıydı. 25 Eylül 1969'da İslam Zirve Konferansı'nın dayatmaya dönüşen hükümlerine karşı çıkarak bundan sonra resmi görüşünün dışına çıkan hiçbir karara katılmayacağını bildirdi. Konferansta FKÖ'ye açık para ve silah yardımı yapmayı reddetmişti. Dış İşleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil konferansın Kudüs'ün durumu ve El Aksa yangını için düzenlendiğini hatırlatma gereği duymuştu.⁷³⁶

Türk hükümetinin olumsuz yanıtına rağmen Arap Birliği, Zirve kararlarına tam mutabakatla Türkiye'nin İsrail'e karşı tutum sergilemesi talebini sıklıkla yineledi. Nisan 1982'de İslam Ülkeleri büyükelçileri Türkiye'nin en azından İsrail uçak şirketi El-Al'ın seferlerinin iptalini istemişti. Buna karşılık Dış İşleri Bakanı İltiz Türkmen, *"Türkiye daha önce bir jest yaparak Türk Hava Yolları'nın İsrail'e yaptığı seferleri kaldırmıştır. Böylece tek hat El-Al'e kalmış, dolayısıyla Türkiye zararlı duruma düşmüştür. Ama biz bunu siyasal bir jest olarak kabul ettiğimiz için kayba önem vermiyoruz. Ancak özellikle İstanbul'da Musevi asıllı Türk vatandaşı vardır. El-Al'in seferlerinin kalkması*

---

⁷³⁴ (BCA), Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, 6/3668, 27-287/1301, 03010011805713, 17 Eylül 1964.

⁷³⁵ Bnai Brith Messenger, 30 Eylül 1966.

⁷³⁶ Milliyet, 25 Eylül 1969.

*durumunda Türkiye'nin Türk vatandaşı olan kişileri cezalandırması gibi bir durum ortaya çıkacaktır. İsrail'in tutumundan farkı olmayacaktır", şeklinde bir açıklamayla karşılık verdi.*⁷³⁷

İslam Zirvesi'ndeki çıkışına rağmen Türkiye, Arap dünyasıyla ilişkilerini genelde sıcak tutmaya çabaladı. Öte yandan; İsrail medyasından bazıları Türkiye'nin bu çabasını İsrail'e karşı bir girişim olarak niteledi ve Türklerin Araplardan etkilenecek İsrail ve Yahudi düşmanlığı yaptığını ileri sürdü. Her iki durumda ve tarafta Türkiye'nin dış politikası eleştiri konusu olmaktaydı. Arap Birliği'nin tüm baskısına karşın İsrail ile ilişkilerini kesintisiz sürdüren Türkiye hakkında zaman zaman sert yorumlar yapılmaktaydı. İsrail basınında, Türkiye'de birbirinden keskin bir biçimde ayrılan sağ-sol grupların ideolojik olarak anlaştığı tek şeyin İsrail düşmanlığı olduğu yazılmıştı. Bu görüşe göre aşırı sağ kanattakilere göre İsrail Arap ve Müslüman dünyasının en kötü düşmanıydı. Dini zeminlerden hoşlanmadığı ileri sürülen solcular ise İsrail konusunda daha endişeliydi. Onlar da Türkiye'nin İsrail'e karşı Arap politikasına destek vermesinden yanaydı. *The Sentinel*, Altı Gün Savaşı sonrası Türkiye'de sağ-sol gruplar arasında İsrail konusunda bir ortaklığın meydana geldiğini ileri sürmüş, başlatıldığını iddia ettiği Anti-Semitizm için İstanbul'da basılan *Bugün* gazetesinden örnek vermişti. Gazetede; Türkiye'deki Yahudilerin ekonomide en büyük rolü oynadığı, Yahudilerce başkalarını aldatmanın normal görüldüğü yazılmış; Yahudilerin neden pazarda olması gerektiği tartışılmıştı. Ayrıca; Tanrı'nın Türkleri Yahudilerden ve onların hizmetkarlarından koruması hakkında bir temenni de yazılanlar arasındaydı. Böyle bir tutuma karşın Müslüman firmaların hala Yahudi tüccarlar ve işadamlarıyla çalışmayı sürdürdüğü de belirtiliyordu. Bununla birlikte; Türkiye'deki belirsizlik nedeniyle birçok Yahudinin Avrupa ülkelerine göç ettiği bilgisi verilirken, Türk hükümetinin bütün Yahudi vatandaşlarına eşit yurttaşlık haklarını tanıdığı, bunun sonuna kadar doğru olduğu, herhangi bir ayrımcılığın ne okullarda, ne orduda, ne de devlet makamlarında bulunmadığı da vurgulanmıştı.⁷³⁸

---

⁷³⁷ *Milliyet*, 15 Nisan 1982.

⁷³⁸ *The Sentinel*, 12 Kasım 1970.

Türkiye, İsrail ve Arap dünyası arasında denge gözetirken kendi çıkarlarını korumaya çalıştı. Bunun içindir ki; Türk dış politikası, bilhassa İsrail'in Kıbrıs konusunda BM'deki görüşmelerde çekimser kalmasını takip eden süreçte '*din kardeşi*' olarak gördüğü Arap Birliği'ne yöneldi. İsrail'in işgal girişimleri ve Kudüs'ü '*ebedi başkent*' ilan etmesinin ardından Türkiye'nin 30 Kasım 1980'de aldığı karar gereğince İsrail'deki diplomatik temsilciliğini en alt seviyeye indirilmesiyle, daha önce görülmemiş biçimde iki ülke arasındaki ticari, ekonomik ve kültürel ilişkiler bundan etkilendi. İsrail ise Türkiye'nin müttefik olarak gördüğü ABD ile ileri Amerikan teknolojisinden faydalanmak üzere gizli bir müzakere devam etti.⁷³⁹

---

⁷³⁹ *The Sentinel*, 13 Ocak 1977.

SONUÇ

Politik Siyonizmin kurucusu Theodore Herzl'in 1897'de Dünya Siyonist Kongresi'ni toplamasını hızlandıran Avrupa'daki diplomatik çalışmaları sonucunda, Siyonizmi '*iyi bir şey*' olarak tanımlayan İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Arthur James Balfour temsil ettiği İngiltere Kraliçesi ve hükümeti adına 2 Kasım 1917 tarihli bir bildiri ile henüz I. Dünya Savaşı'nın ortasındaki Osmanlı Devleti'nin yönetiminden resmen kopmamış Filistin bölgesinde bir Yahudi yurdu kurma vaadinde bulunmuştu.

9 Şubat 1918'de Fransa Balfour bildirisine bağlılığını ilan etti. 9 Mayıs 1918'de İtalya Fransa'yı takip etti ve Osmanlı topraklarında Yahudilere bir yurt sözünü onayladığını bildirdi. ABD Başkanı Wilson ise daha yayınlanmadan önce Balfour Deklarasyonu konusunda istişarede bulunmuş ve bir gereklilik olarak gördüğü bildirgeyi onaylamıştı. Aynı zamanda Wilson, 3 Mart 1919'da '*Müttefik Devletler, kendi hükümet ve halkımızın mutabık kalacağı şekilde Filistin'de Yahudi Cemaati'nin temellerinin atılacağı konusunda anlaşılar*' diyerek Orta Doğu'nun yakın gelecekte alacağı şekle dair ilk resmi ipuçlarını vermişti.

Siyonizm hareketi Balfour Deklarasyonu'ndan sonra hızla gelişme gösterdi. Takip eden zamanda, '*Filistin'de Yahudilere bir yurt*' vaadinin etkisiyle giderek genişleyen kitleler halinde çok sayıda Yahudi mülteci Filistin'e göç etmeye başladı. Siyonist hareketin resmen muhatap bulması ile güçlenen hareketin temsilcileri kendi açılarından önemli başarılar elde etmiş olsalar da Yahudiler için Filistin'de bir yurt kurma fikrinin hukuki alt yapısı henüz hazır değildi.

I. Dünya Savaşı'ndan mağluplar cephesinde ayrılan Türkler hakkındaki şartların görüşülmesi için 25 Nisan 1920'de düzenlenen San Remo Konferansı'nda Filistin mandasını Birleşik Krallık'a devretme kararı alındı. Önceki gün; Yüksek Konsey,

Türklerle yapılacak anlaşmaya Balfour Deklarasyonu'nun da dahil olmasını kararlaştırmıştı. Zemini hazırlanan bir Yahudi yurdu ile savaş sonrasında Türk topraklarının geleceğinin belirlenmesi arasında dikkate değer bir ilişki bulunuyordu. Henüz Osmanlı toprağı iken Filistin'de bir Yahudi yurdu kurma fikrini idealize ederek bu yönde İngiltere Kraliçesi adına vaadde bulunan Balfour Deklarasyonu ile Orta Doğu'nun ve aslında dünyanın, sonraki asırlar boyunca -bir daha eski haline dönmek üzere- değişime uğramasıyla, Türkiye'nin kendi dönüşümünü gerçekleştirmesi arasında fazla zaman yoktu.

Orta Doğu'daki Osmanlı varlığına ilişkin üç güç devreye sokulmuştu: emperyalizmin, özellikle İngiliz ve Fransız çıkarlarının baskıları, Yahudi halkının kendi vatanlarına/ölkelerine sahip olma isteğı, Arapların siyasi bağımsızlık mücadelesi. Durumu ağırlığıyla yöneten faktör ise İngiltere'nin Doğu'ya uzanan hayat çizgisini korumak konusundaki ihtiyacı oldu.

Filistin topraklarında 1922'den itibaren sürdürdüğü manda rejimini 15 Mayıs 1948'de sonlandıracağını ilan eden İngiltere arkasında beşeri bir kaos bıraktı. İngiliz rejimi altında zaman zaman kanun statüsündeki kararnameler çıkarılarak Yahudi göç hareketi sınırlandırılmaya çalışılsa da bölgedeki nüfus yapısı giderek Araplar aleyhine değişim gösterdi. II. Dünya Savaşı ve Yahudi soykırımından sonra ABD, SSCB, Avrupa, Türkiye ve dünyanın geri kalanından Filistin ve civarına kısa zamanda önü alınamayan bir Yahudi göçü gerçekleşti.

Türkiye; 1947 boyunca Arap devletlerinin Filistin konusunda aldığı kararlara uygun hareket ederek tutumunu eski Osmanlı toprakları ve din kardeşliği perspektifinde sürdürdü. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'ndaki *Filistin'i Taksim Planı* oylamasında Araplar ile birlikte aleyhte oy verdi, ancak; 14 Mayıs 1948'de *İsrail* adını alarak kurulan Yahudi yurdunu resmiyette tanıyan ilk Müslüman ülke de yine Türkiye oldu. Türkiye İsrail'i ilk andan itibaren *kalıcı bir gerçeklik* olarak kabul etti ve dış politikasında bu düsturu göz önünde tutarak hareket etmeyi uygun gördü. Türkiye'nin İsrail'i resmen tanıdığının ilan edildiğı gün Dış İşleri Bakanı Necmeddin Sadak'ın Birleşmiş Milletler delegasyon başkanı olarak Atlantik Paktı için Amerika Birleşik Devletleri'ne gideceğinin duyurulması anlamlıydı. Sadak, Washington'a gidecek ilk Türk bakan olacaktı.

Türkiye, kısa bir zaman sonra bu yeni devletle diplomatik düzeyde olduğu gibi iktisadi ve ticari olarak da ilişkilere başladı. Diğer yandan İsrail de Türkiye ile kurduğu

ve geliştireceği diyalogu önemsemiş, Müslüman cepheye karşı Orta Doğu'da varlığını güçlendirmede bu ilişkinin faydalarına inanmıştı.

Sınırdas olmayan ve doğrudan ya da ekonomik, ticari boykotlar gibi enstrümanlarla dolaylı olarak savaşmayan iki ülkenin birbiriyle ilişkilerini sadece kendileri üzerinden açıklamak olası değildir. Özellikle; II. Dünya Savaşı sonrası ABD ve SSCB ekseninde iki kutuplu statükonun Orta Doğu'daki etkilerini yok saymak Türkiye ve İsrail diyalogunu derinliğinden koparmak riskini taşımaktadır. O nedenle; Soğuk Savaş'ın iki ülkenin yerleştirileceği politik bağlamın tahlili esnasında ilişkilerin ardyöresi ağırlığında iyice anlaşılması ve analiz edilmesi mühimdir.

Başlangıçta; İsrail'in kuruluşu sadece Türkiye-İngiltere ve Yahudi lobisi/ Siyonistler arasında bir ilişkiler silsilesinden etkilenir görünmekteydi. Ancak; Batı'nın argümanlarını Orta Doğu'da savunacak bir *ajan* devlet olarak biçimlendirilmeye çalışılan İsrail'in kısa zamanda bölgeden İngiltere'yi de göndererek devletleşmesi, yakında yeni bir dayanağa ihtiyaç duyacağını belli etmişti. Nitekim; bölgenin asıl sahibi olan Arap ülkeleriyle karşılıklı diyalogu önemseyen ve bu ülkeleri ABD'ye kaptırmak istemeyen Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'da varlık göstermesi ile İsrail ABD ile birlikte hareket etmeye başladı.

Nitekim; ABD ve SSCB'nin Orta Doğu'ya nüfuz etme mücadelesi her iki ülkenin de hem iç, hem de dış siyasetini biçimlendiren ana öğeydi. Buradan bakıldığında; bir sınırı paylaşmayan, dolayısıyla sınırlar üzerinden doğrudan ilişkisi olmayan iki ülke olarak Türkiye ve İsrail arasındaki münasebetler ABD ve SSCB'nin bölgede oynadığı aktif rolle birlikte İsrail'in diğer Orta Doğu ülkeleriyle ilişkileri üzerinden şekillendi. Türkiye'nin Arap ülkeleri ile dengeli siyasetinde İsrail devletinin tartışmalı ve çekişmeli konumu merkeze yerleştirildi. Türkiye ve İsrail'in birbirlerine karşı takındıkları tutum ve kurdukları iletişim biçimi, bölgenin diğer ülkelerini ve onların, Türkiye ve İsrail ile tek tek ilişkilerini yakından etkiledi.

Osmanlı dönemine dayanan ve genel itibariyle iyi hatırlanan Türk-Yahudi münasebetlerinin İsrail Devleti'nin kurulmasından sonra yeni bir dönemece girdiği açıktır. Türkiye'nin kendini iktisadi olarak bağımlı gördüğü Batı'nın kararlarına uymakla yükümlü saymasından ötürü İsrail'in kuruluşuna aynı diyalog penceresinden baktığı ileri sürülebilir. Konjonktüre göre değişkenlik gösteren, ancak; Arap ülkelerinin '*din kardeşliği*' mefhumu üzerinden yaptığı baskıya rağmen hiçbir zaman tamamen

kesilmeyen Türkiye-İsrail ilişkilerinin Orta Doğu'da cereyan eden Soğuk Savaş'ın bütün etkilerinden payını aldığı ortadadır. Orta Doğu'nun temel problemlerinin ve bu problemlere önermelerin, dünyanın diğer yerlerinde olduğu gibi iki süper gücün arasında seyreden Soğuk Savaş'tan bağımsız olabileceğini düşünmek imkansızdır.

ABD ve SSCB ekseninde Arap ülkelerinin hangi safta yer alacağı gündemi meşgul ederken Türkiye'nin daha baştan ABD tarafında yer almış olması İsrail açısından bir avantaj yaratmıştı. İsrail ve Türkiye'nin ideolojik amacı aynıydı: Komünizmle savaşmak.

İsrail görünürdeki savunusuna karşı bir tezatlık sergileyerek temelinde komünist köy yapılanma birimlerini barındırmaktaydı. İsrail yeni yerleşimcilerini ortak bir hedefe kilitleyen komünial bir yaşam üzerinde kuruluş felsefesini geliştirmiş, bunu yaparken de komün hayatın ilkeleri doğrultusunda Sovyetler Birliği'nin etkisinde bir yapılanma çeşitliliği sergilemişti. Başbakan David Ben-Gurion ise bölgede yayılmanın ancak ABD silahları ve desteğiyle mümkün olabileceğini ileri süren ve anti-komünizmi destekleyen bir yaklaşımı günden güne daha çok benimsedi. Bu nedenle ABD yönelimiyle komünizmi besleyip geliştiren bir yapının uzlaşması mümkün değildi. İsrail iktidarı, Türkiye'nin ve Batı'nın endişe ettiği gibi Sovyet yanlısı olmadığını kısa zamanda göstermişti. ABD'nin İsrail'i tanıyan ilk ülke olması da İsrail'in komünist yapılanmasına dair kaygıların giderilmesinde sembolik bir değer taşıdı. Öte yandan; ABD müttefikliği odağında SSCB'nin Türkiye üzerindeki amaçlarının abartılı propagandasının bir sonucu olarak Türkiye'nin Filistin ve İsrail politikaları da bundan etkilendi.

Türkiye stratejik kararlar alabilen bir ülke konumuna yükselmeye çalışırken Arap bloğunun taleplerini göz önünde tutarak; İngiltere, Fransa ve ABD ile Filistin Uzlaştırma Komisyonu'nun bir üyesi oldu. Bu durum Arap dünyasında, Türkiye'nin Batı ile ittifak yapan bir görünüm altında eleştirilmesine yol açtı. Türkiye gerçekten de Batı ile ilişkilerini önemsiyordu. Sovyet tehdidine karşı NATO üyeliğini elde etmiş, gerekli görülen üslerini NATO üzerinden ABD ile paylaşır hale gelmişti. ABD ile stratejik ortaklığı doğal olarak bir başka ABD müttefiki olan İsrail ile ilişkilerini de biçimlendiriyordu. Bu doğrultuda; *'Ortak dostlarla ortak bir gelecek fikri'*ni idealize etmek üzere *Orta Doğu Komutanlığı Projesi* hayata geçirildi. Türkiye'nin Orta Doğu'daki rolünü genişleten ancak açık faydası tartışmalı olan proje, Türkiye'nin Batı nezdindeki yerini sembolize etmesi bakımından önemli sayıldı. Aynı nedenden ötürü Arap ülkeleri Türkiye'yi İsrail yandaşı Batılılarla ittifak yapmakla suçlamıştı.

Ne var ki; Orta Doğu Komutanlığı'nda Fransa ve ABD ile ortak konumda ve paydada yer alan Türkiye o tarihten sonra yüzünü meyilli olduğu Batı'ya tam müttefiklik kriterlerine uygun bir biçimde çevirdiğini ilan edecek başka girişimlerde de bulundu. Bu bakış açısı doğrultusunda Araplarla ortak bir politika üretmekten kaçındı. Yine de denge siyaseti gereği İsrail'e karşı eski taraflılık hali olmadığı gibi İsrail'in varlığına saygı duyulması gerektiği hususunda ısrarcı kaldı. Türkiye açısından İsrail, tek başına bir devlet olarak dikkate alınmasından çok arkasındaki güçlerle birlikte değerlendirilmişti. Orta Doğu'nun yeni devletinin gerisinde ABD ve İngiltere desteğinin açıkça hissedilmesi Türkiye açısından İsrail'in benimsenmesinde en önemli rolü oynadı. Türkiye bundan böyle İsrail ile ilişkilerini Soğuk Savaş çarpışmasında ABD'yi müttefik sayan siyasi tutumunun gölgesinde sürdürdü. Türkiye'nin İsrail hakkında takınacağı tavır; hem *din kardeşliği* altında kendine yakın gördüğü ve ileride BM'de tartışılacak Kıbrıs meselesinde oylarını kazanmak istediği Arap Bloğu ile, hem de İsrail üzerinden en büyük müttefiki saydığı ABD ile ilişkilerini yakından ilgilendirdi ve etkiledi. Özellikle; Arap radikalizminin sembolü haline gelen General Abdülnasır'dan sonra Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'daki nüfuz alanının ve etkinliğinin artması, ABD'nin Türkiye üzerinden Orta Doğu'daki rolünü biçimlendirme gereğini kuvvetlendirmişti. Arap ülkeleri ve İsrail arasında tırmandıkça savaşa dönüşen gerilimin bölgedeki ekonomik istikrarı yakından ilgilendirmesi Türkiye'nin bu konuda denge unsurlarından biri olma rolünü sahiplenmesine yol açmıştır.

Öte yandan; Türkiye'nin ABD'ye en yakın olduğu 50'li yıllarda Demokrat Parti iktidarının İsrail'e bakışı da bunda pay sahibiydi. Nitekim; İsrail'in kuruluşunu izleyen yıllarda yeni devlet ile Türkiye arasındaki en sıcak ilişkiler Adnan Menderes döneminde kuruldu. Menderes, daha ilk yıllarından itibaren ABD müttefikliği olgusu üzerinden İsrail ile doğrudan iletişime geçmiş, Türkiye'nin Truman doktrini ve akabindeki Marshall yardımları kapsamında Batı ile yakınlaşma sürecinde İsrail'e bakışını da değiştirmişti. Batı'dan elde edilen ekonomik girdinin iç siyaset kadar dış siyasete de hakim olmasıyla Sovyetler Birliği'ni kesin bir tehdit olarak algılayan Demokrat Parti iktidarının ABD merkezli politikası neticesinde İsrail ile ilk etkin ticari antlaşmalar yine bu dönemde imzalandı. İki ülke arasında gizli tutulan stratejik ittifak anlaşmaları ise Ağustos 1958'de gerçekleşen Menderes-Ben Gurion buluşmasıyla zirveye ulaştı. Bundan böyle; sacayaklarından birini İran'ın oluşturacağı *Trident Projesi* hayata geçirilmiş, istihbari

işbirliği yürütölmeye başlanmıştı. İsraili diplomatlar ile Türk diplomatlar arasında bir dizi gizli/açık görüşme yapıldı.

İsrail Başbakanı Ben Gurion, yeni gelişmeler karşısında İsrail'in bölgedeki yalnızlığını parçalamak üzere Türkiye'nin varlığının çok önemsendiğı *Çevresel İttifak Paktı'nı* benimsedi. *Çevresel ittifakın* amacı; bölgesel statükoyu değıştirmek değil, statükoyu radikal güçlerce yıkıma karşı korumaktı. Asıl maksat; varlığını reddedenlere karşı İsrail'in gücünü arttırmak, bölgesel tecritini azaltmak ve nüfuzunu uluslararası düzeyde bir aktör olarak Orta Doğu siyasetine eklemlemektir. Fakat tasarlanan çevresel ittifak Bağdat Paktı gibi resmi makamlarca imza edilen, onaylı bir işbirliği ittifakı değildi. Bu yönüyle ittifakı, Arap olmayan bölge ölkeleri ile İsrail adına diplomaside alınacak mesafeler dizgesi olarak algılamak mümkündü.

1958 yılında Orta Doğu'da kısa zamanda meydana gelen, ancak etkisi uzun süre devam eden olaylar karşısında Türkiye genellikle Batılı devletlerin resmi görüşleri neticesinde konum aldı. Batılı jargonu kullandıkça Türkiye ve Arap ölkeleri arasındaki gerginlik büyümüşü. Bu etkide; Türkiye'nin BM'de gerçekleştirilen Kıbrıs oylamasında Arap devletleri tarafından tamamen yalnız bırakılması son derece sarsıcı oldu. Oysa; aynı oylamada İsrail çekimser oy kullanmıştı. İsrail'in tatmin etmeyen çekimser oyuna karşılık Türkiye Arap bloğu ölkelerine dönüş yaptı ve o tarihten sonra sayıca çok olan ve BM'deki Genel Kurul oylamalarında taraftarlığına ihtiyaç duyduğu Arap ölkelerinin tavrını daha çok destekleyen açıklamalarda bulundu, Arap çıkarları doğrultusunda kararlar aldı. İsrail ile ilişkilerinde ise heyecanlı ve olumlu görünmekten kaçındı. Bu nedenle; İsrail'in kurulduğu topraklarda varlığını benimsetme ve sürdürme mücadelesinde, Türkiye ile arasında geliştirdiğı ilişkiler, yalnızca iki ölkenin belirleyebildiğı koşullardan kısmen bağımsızdır. İki ölkedeki diyalogun çok etmenli yapısı gereğince Türk ve İsrail ilişkilerinin durağan ya da istikrarlı bir seyir izlediğini söylemek de imkansızdır. Türkiye ve İsrail'in sınırdaş ölkeler olmamalarına rağmen kesintisiz süren diplomatik, ticari ve ekonomik bir ilişki sarmalında en çok dikkati çeken istihbarî bilgi alışverişidir.

Öte yandan; Birleşik Arap güçleri ve İsrail arasında gerçekleşen 1948, 1967 ve 1973 Savaşları'nın her biri ABD'nin desteğini arkasına alan İsrail'in umulmaz biçimde kesin zaferleriyle sonuçlanmış, Sovyetler Birliği'nin teçhiz ettiği Arap orduları ise ağır yenilgiye uğramıştı. Savaşların sonunda İsrail, ciddi bir mülteci sorunu yaratma pahasına Arap topraklarının büyük bir kısmını işgal etti. Türkiye ise; Arap ölkeleri ve İsrail arasında meydana gelen savaşlar sonunda İsrail'in varlığını ya da var oluş gerekçelerini

değil; savaşlar sonunda genel olarak saldırganlığını ve işgal ettiği topraklardaki hükümlerini eleştirdi; Arap ülkelerinin tarafında yer aldı ve İsrail'in işgal ettiği topraklardan hemen çekilmesi yönünde alınacak kararları destekledi. Uluslararası söylemini de İsrail eleştirisi altında duyurdu. Ne var ki; İsrail'in önüne geçilemeyen genişlemesi ve işgal hattındaki ilerleyişi BM'de yalnızca İslam ülkelerinin değil, dünyanın geri kalan ülkelerinin de tepkisini çekmişti. Öyle ki; ABD dahi 1973 Savaşı sonrasında İsrail'i 1967 sınırları öncesine çekilme konusunda sertçe uyarma gereği duydu.

İsrail'in savaşlarda aldığı kararlar ve savaş sonrası tutumları Türkiye'nin muhalefetiyle karşılandı. Yine de; Demokrat Parti'nin son yıllarında Kıbrıs davasının ön plana geçtiği Türk dış politikasının Amerikan ambargolarıyla cezalandırıldığı bir dönemde, Türkiye; Sovyetler Birliği ile yakınlaşma ihtimalini ABD'ye karşı bir koz olarak kullanırken, İsrail ile gizli ittifakını da ihmal etmemiştir. Özellikle; Eylül 1980 Darbesi sonrası yeni Türkiye'nin bu türden ilişkileri reddetmeyerek, ancak varlığını da onaylamadığı bir döneme girildi. Türkiye-İsrail ilişkilerini incelerken özellikle dikkat edilmesi gereken iki temel olgu vardı:

- 1- İki ülkenin tarihi olarak içiçeliği. İsrail'in kurulduğu topraklar eski Osmanlı topraklarıydı ve kuruluş belgesi anlamı taşıyan Balfour Deklarasyonu dahi Osmanlı dönemine ait bir tarih taşımaktaydı. Siyonizmin ortaya çıktığı ilk andan itibaren İsrail'in oluşumunu sağlayan her bağlamda Türkiye'nin gerek siyasi ve tarihi, gerekse Yahudi göçleriyle ilgili kararlarından ötürü beşeri etkisi/katkısı mevcuttu.
- 2- Türkiye ve İsrail ilişkileri dendiğinde akla tarihi neden-sonuç ilişkilerinden ziyade bir egemenlik sahası uzamı ortaya çıkmaktadır. İki ülke ilişkileri Türkiye ve İsrail sınırdaş olmadığından uzak bir çevresel pakt üzerinden anlaşılabilir. Savaşlar ya da barışlar bölgenin diğer ülkeleri üzerinden anlatılagelmiştir. İsrail'in Arap ülkeleriyle ilişkileri Müslüman Türkiye açısından son derece önemli olmuş, Türkiye İsrail ile ilişkileri bu eksenle geliştirmiştir. Orta Doğu'daki Soğuk Savaş mücadelesi de İsrail'in Arap ülkeleriyle ilişkileri üzerinden şekillenmiştir. Batı yanlısı Türkiye için İsrail'in de Batı bloğundan oluşu dikkat çekici ve ilişkileri yönlendirici olmuştur. Bu

bağlamda Türkiye’yi İsrail ile ilişkilerinde son derece büyük bir ikilem içinde görmekteyiz. Bir yanda savunduğu ve desteğine ihtiyaç duyduğu ABD ve Batı stratejileri, diğer yanda BM’de de oylarını önemseydiği ve kendisi gibi Müslüman olan Arap ülkeleri. Türkiye’nin olaylar ve durumlar ortasındaki rolü genellikle İsrail merkezleri olanları onaylamak ya da reddetmek üzerinedir. Genel ticari ve ekonomik bağlar bu durumdan çok az etkilense de diplomatik seviyelerin indirilmesi ya da Büyükelçilik seviyesine çıkarılması gibi tavırlarla ifadesini bulmuştur.

İki ülke arasında hiçbir zaman, ‘sadece iki ülkeyi’ ilgilendiren bir ilişkiden söz etmek mümkün değildir. Türkiye ve İsrail ilişkileri bulundukları ilişkiler sarmalından ve bölgesel şartlardan dolayı asla ‘bağımsız’ olamadı. Orta Doğu’yu ilgilendiren bütün gelişmeler Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkileri yeniden üretmektedir. Arap-İsrail ilişkilerinden ve bu ilişkilere müdahil olan Soğuk Savaş ve türevlerinden bağımsız bir ilişki ve iletişimden söz edilemez. Türkiye ve İsrail; özellikle İsrail ve Arap bloğu ilişkilerini etkileyen diğer olaylarla etkileşimi ölçüsünde diyaloga kalkışabilmektedir. Başlangıçta İsrail için nihai hedef Orta Doğu’da ‘varoluş’ iken, sonraları daha fazla toprak elde etmek halini almıştır. Buna karşılık, Türkiye ise bölgede sözü dinlenen, oluşumlarda dikkate alınan bir ülke konumuna yükselmeyi önemsemiştir. Türkiye bu iddiasını daha çok tarihi bağlarıyla güçlendirmektedir. Aynı tarihi bağlam üzerinden, İsrail’in bölgenin bir ülkesi olarak gerçekliğinin kabul edilmesini makul karşıladığını sıklıkla dile getirmiş, ancak yayılmacı bir İsrail devletini şiddetle reddetmiştir. Filistin halkının tarihi, ideolojik, siyasi haklarının teslimini de aynı netlikle savunmuştur.

Türkiye ve İsrail kriz anlarında gerilse de genelde barışçıl bir havada ilişkilerini sürdürmüştür. Müslüman kardeşliği üzerinden koşullandırılan bir düşmanlık talebine rağmen Türkiye, Arap ülkelerinin İsrail ile savaşlarına hiç müdahil olmamıştır. Tek eleştirisi de İsrail’in saldırganlığı ile Orta Doğu’daki barış şartlarını bertaraf ettiği ve işgal ettiği toprakları sahiplerine teslim etmemesi üzerine şiddetlenmiştir. Türkiye’nin en başından beri üzerinde durduğu husus ***İsrail’in var oluşu değil, var olma biçimidir.***

İki ülke arasındaki ilişkiler, Arap ülkeleri ve İsrail münasebetleri kadar Türkiye’nin kendi içinde ve dışında yaşadığı dönüşümlerin de ağırlığını taşımaktadır. Türkiye’nin kendini ABD ve NATO bloğunda konumlandırması ile İsrail’in bölge

lkeleriyle gerginliğinde gösterdiği tavır arasında korelatif bir ilişki bulunmaktadır. Olayların ve genel itibariyle tarihin akışının bu kesitinde, bölgede yaşanan bütün büyük krizlerin doğrudan İsrail merkezinde ortaya çıkması nedeniyle Türkiye mevcut duruma karşı yalnızca yanıt verme konumunda kalmıştır. Türkiye, İsrail'e karşı aldığı bütün kararları İsrail'in Arap toprakları üzerinde tek taraflı aldığı kararlara binaen uyguladı. Diplomatik seviyelerin en alt düzeye indirildiği dönemler bir yanda tutulursa, genel itibariyle TBMM'de İsrail karşıtı beyanlara rağmen dış politikaya bu tutumların yansıtılmadığı söylenebilirdi. Ortak kanaat; İsrail gerçekliğinin kabul edilmesi, ancak İsrail'in oldu-bittilerine karşı tavır alınması doğrultusunda oldu.

Türkiye, İsrail ve Arap lkeleri arasında meydana gelen savaşlar sonrası yaşanan mülteci dramları ve Filistin halkının insani yaşam hakkına sahip olunması konularında ise ısrarcı olmuş, bunu yaparken İsrail'den yalnızca işgal ettiği toprakları eski sahiplerine teslim etmesi gerektiğini söylemekten öteye bir çıkış göstermemiştir. Bu bağlamda geriye bakıldığında, Türkiye ve İsrail arasındaki en büyük kopuşun Türkiye'nin BM'de Siyonizmi insanlık suçu sayan kararı onayladığı 1975 senesinde ve ardından İsrail'in Kudüs' daimi başkenti ilan ettiği 1980 seneleri gösterilebilir.

Yine de Türkiye; İsrail'i tanıyan ilk Müslüman lke olarak hiçbir kriz anında İsrail'in ortadan kaldırılması yönünde bir yaklaşım sergilemez. Devlet erkanının ve kamuoyunun söylemi bazen farklılık gösterse de Türkiye'nin ABD'nin yakın markajında kurulan İsrail ile ilişkilerini nemsemiği açıktır. Bu ilişkiler en kritik dönemlerde dahi kesintisiz sürdürülmüş, hatta; zamanı geldiğinde lağvedilebilecek anlaşmaların dahi siyasi gündemden bağımsız bir biçimde yürürlük süreleri uzatılmıştır. İsrail ile kesintisiz bir ekonomik ve ticari ilişkisi vardı. Türkiye- İsrail arasındaki diplomatik ilişkiler Arap-İsrail savaşlarıyla zaman zaman sekteye uğrasa da ekonomik ve ticari bağlar korundu.

**EK 1   TÜRKİYE'NİN MUSEVİ GÖÇMENLERE VERDİĞİ
GÇ İZNİNE DAİR FİLİSTİN YAHUDİ AJANSI'NIN
TEŞEKKÜR YAZISI   24 OCAK 1945**

Ekselans,

Musevi göçmenlerinin Türkiye tarikiyle Filistin'e transit geçmelerini tanzim hususunda hükümetinizin ibraz ettiği yardım ve muaveneti Türkiye'deki mümessilimizden derin bir memnuniyetle öğrendim.

Bu hususta Türk Makamları tarafından ittihaz olunan insani ve müşfik hat-tı hareket binlerce Musevi mültecisinin düşman işgali altındaki memleketlerden kurtarılması için amil olmuştur.

Bu yardımdan dolayı samimi teşekkürlerimizi lütfen kabul buyurunuz. Bu çok müsta'cel meselede zat-ı devletlerinin ve hükümetinizin dostâne ve muavenetkâr alakalarına devam edeceğine emin bulunuyorum.

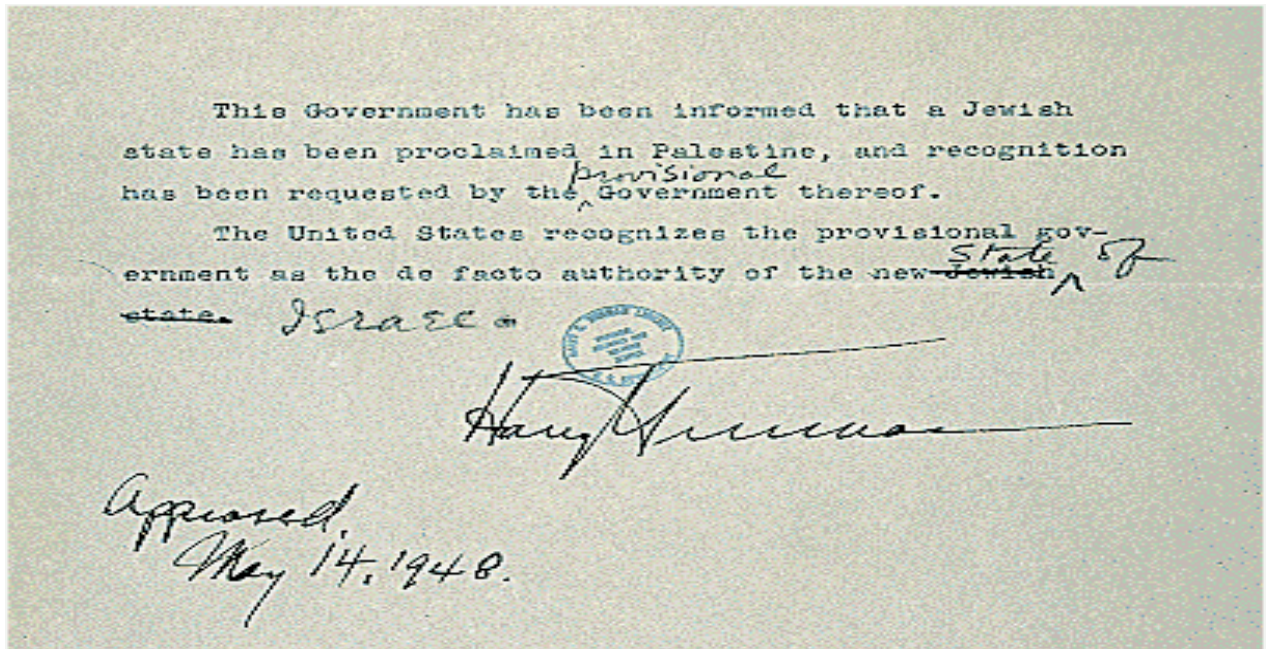
Hürmetkarınız
Vayzman
Reis
Filistin Yahudi Ajanlığı

Mektubun aslı ve ilişği Hariciye Bakanlığı Hususi Kalem Müdürü Bay Şadi Kador'a gönderilmiştir.24.1.1945

030	10			110	736	16

**EK 2 ABD BAŞKANI HARRY TRUMAN İMZASIYLA
İSRAİL'İN VE GEÇİCİ HÜKÜMETİNİN KURULDUĞU
GÜN ABD TARAFINDAN TANINMASININ BELGESİ
14 MAYIS 1948**

EK 3 İSRAİL'İN KURULUŞU THE PALESTINE POST

15 MAYIS 1948

EK 4 ABD'NİN YENİ YAHUDİ DEVLETİNİ TANIMASINA

DAİR DİPLOMATLARINA VE

KONSOLOSLUKLARINA GÖNDERDİĞİ GİZLİ

BELGE 14 MAYIS 1948

FORM OS-222
7-18-48

370-36 3039 1.7.48

OUTGOING TELEGRAM

CLASSIFICATION

INDICATE
Collect

Charge Department

Charge to

Department of State

Washington

TOP SECRET

NO DISTRIBUTION

MAY 14 1948

US URGENT

TO

CERTAIN AMERICAN DIPLOMATIC AND CONSULAR OFFICERS

NIAC

For your secret info and for such precautions as you may consider it necessary to take this Govt may within next few hours recognize provisional Jewish govt as de facto authority of new Jewish state.

Send to following posts:

MISSIONS

Cairo
Jidda
Baghdad
Basra →
Beirut
Damascus

CONSULATES

Alexandria
Port Said
Dhahran
Jerusalem
Haifa
Aden

1048 PM 14 PM 5 51

DECLASSIFIED

TOP SECRET

5/14/48

NEA:LWHenderson:bw

DISTRIBUTION DESIRED (OFFICERS ONLY)

OR CLEARANCE

U. S. GOVERNMENT PRINTING OFFICE : 1947 706328

867N.01/5-1448

A/MUS TOP SECRET

EK 5 TÜRKiYE'NİN İSRAİL DEVLETİ'Nİ TANIMA BELGESİ

24 MART 1949

EK 7

030_18_01_02_118_108_3 (2448x3878x2 tiff)

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3
8942

KARAR

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

İsrail Devletinin derhal tanınması ; Dışişleri Bakanlığı
ğının 24/3/1949 tarihli ve 35970/115 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar
Kurulunun 24/3/1949 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

İ. İ.

Başbakan S. G. İnönü	Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı M. F. Köse	Devlet Bakanı A. B. İsmet	Adalet Bakanı T. F. Burge
Millî Savunma Bakanı H. B. Köse	İçişleri Bakanı E. F. Köse	Dışişleri Bakanı N. S. Sadık	Maliye Bakanı B. A. Köse
Millî Eğitim Bakanı T. B. Köse	Bayındırlık Bakanı S. Köse	Ek. ve Ticaret Bakanı O. S. Köse	Sa. ve Su. X. Bakanı L. S. Köse
G. ve Tekel Bakanı D. F. Köse	Tarım Bakanı C. A. Köse	Ulaştırma Bakanı D. S. Köse	Çalışma Bakanı D. S. Köse

030 18 01 02 118 108 3

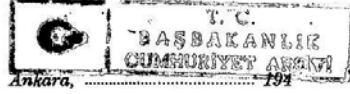
EK 6

ORTA ELÇİ SEYFULLAH ESİN'İN İSRAİL
MASLAHATGÜZARLIĞI'NA TAYİN BELGESİ

26 KASIM 1949

T. C.
Dışışleri Bakanlığı
Zat İşleri Dairesi U. MÜdürlüğü
Şube

U. No. ....
H. No. ....
Lef : .....

Hulâsa .....

K A R A R

22970

1 - Birinci Daire Umum Müdürü Seyfullah Esin, Üçüncü dereceye terfian Orta Elçi payesile İsrail Hükümeti nezdinde Elçiliğimizi Maslahatgüzar sıfatile tedvire memur edilmiş ve bu Elçilikte Büyük Elçilik Başkâtipliğine merkezden Orhan Conker tayin kılınmıştır.

2 - Bu Kararın Yürütülmesine Dışışleri Bakanı memurdur.

26. Kasım 1949

CUMHURBAŞKANI

İsmet İnönü

Başbakan

S. Gümüşel

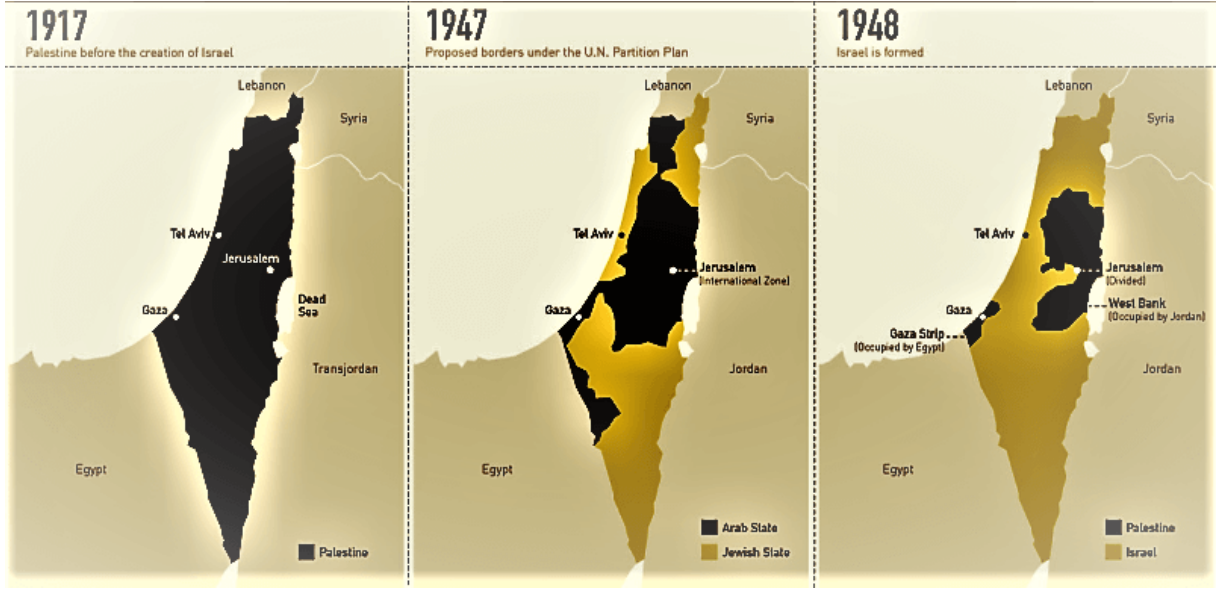
Dışışleri Bakanı

N. Sadat

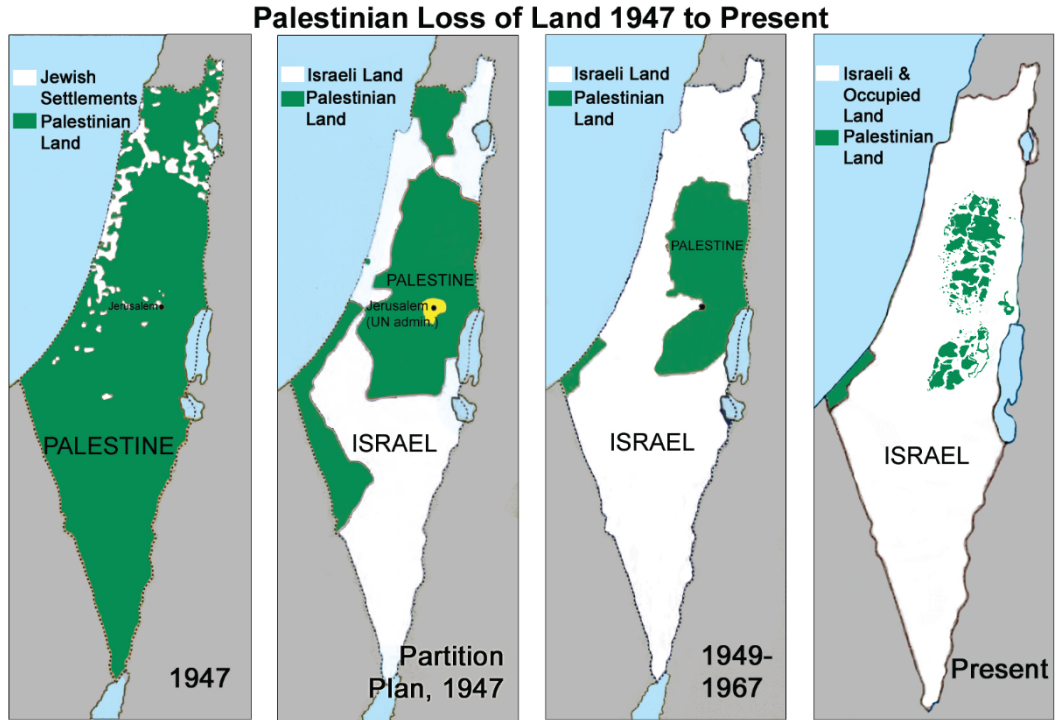
030	11	1		210	37	2

EK 7 1917'DEN 1948'E FİLİSTİN HARİTASI

EK 8 1947'DEN GÜNÜMÜZE İSRAİL YAYILIŞI

EK 9 PARAMİLİTER İSRAİL GÜCÜ HAGANAH'IN YÜRÜYÜŞÜ, THE SENTINEL 30 EYLÜL 1948

Volunteers on the March.

setting the ship known as the "Altalena" afire. This act so infuriated the Irgun chief, Menachin Beigin, that he issued an order forbidding his men to join the army. However, several weeks later he countermanded this order and permitted his men to enter the defense force. The Haganah solved the problem of special units by disbanding them all and forming one compact military organization. The largest Irgun formation in the army is now company size, and it is under complete command of Israeli government officers.

Z'wah Haganah

The Army of the State of Israel has a new name. The name of the Israel

**EK 10   1967 ARAP-İSRAİL SAVAŞI ÖNCESİ VE SONRASINDA
FİLİSTİN HARİTASI**

6 Gön Savaşı önces ve sonrası

Sonra

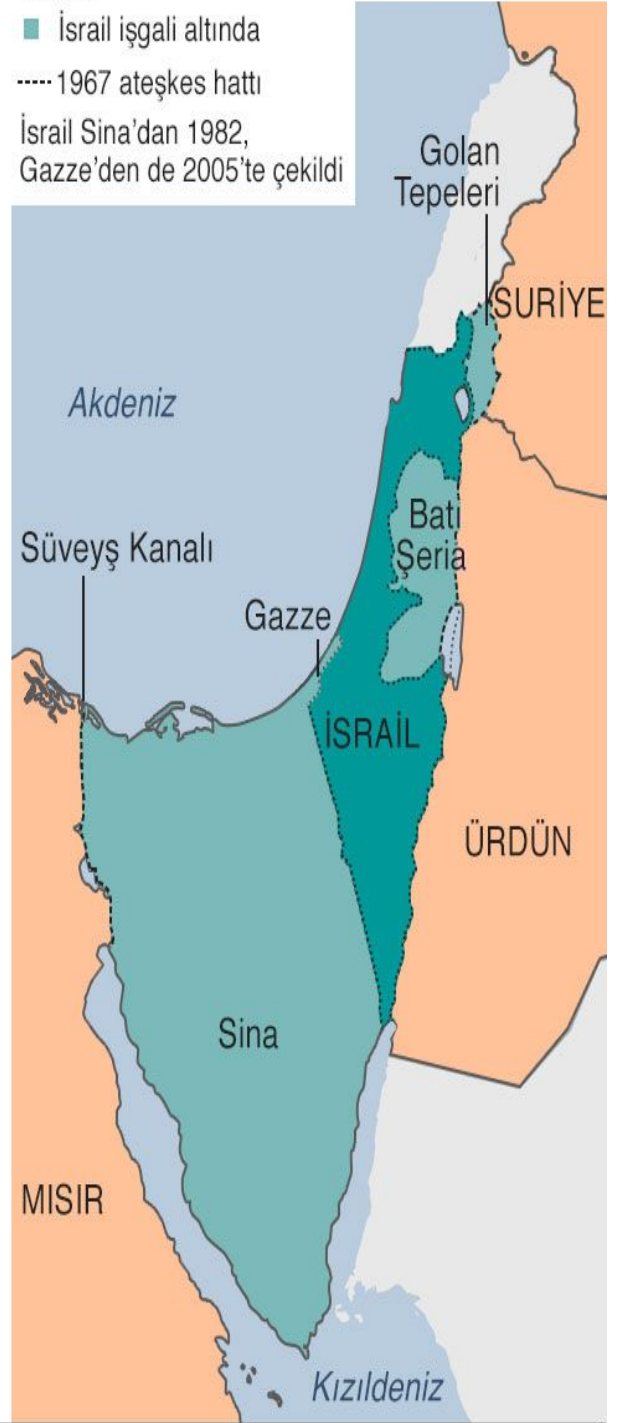

Önce

■ İsrail işgali altında

----- 1967 ateşkes hattı

İsrail Sina'dan 1982,
Gazze'den de 2005'te çekildi

EK 11

**TÜRKİYE-İSRAİL 4 TEMMUZ 1950 ÖDEME
ANLAŞMASI'NA EK PROTOKOL TASDİKİ**

25 ARALIK 1953

T. C. BAŞVEKÂLET MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ K..... Müdürliğü		D. No: 70-61	
Yazan Memur	G.E.	Kararname	
Yazı tarihi	25 / 12 / 1953	5/11/1953 tarihli ve 4/1731 sayılı karar-	
Beyaz eden	G.E.	name ile verilen salâhiyete istinaden, Türkiye Cumhu-	
Beyaz tarihi	26 / 12 / 1953	riyeti ile İsrail Devleti Hükûmeti arasında ~~xxxxxxx~~	
Karşılaştıranlar	G.E.	ilişik	
Gidiş No.	6/180	17 Aralık 1953 tarihinde imzalanan/4 Temmuz 1950 tarihli	
Ekleri	3	Ödeme Anlaşmasına Ek Protokolün tasdiki; Dışişleri	
Sevk tarihi	19 / 1 / 1954	Vekâletinin 22/12/1953 tarihli ve 67741/457 sayılı	
Not :		yazısı üzerine, 5949 sayılı kanunla müddeti uzatılan	
Ayrıca kanun lâyihası vardır. 71-1670		4582 sayılı kanunun 1 inci maddesine tevfiikan, İcra	
		Vekilleri Heyetince 25/12 /1953 tarihinde kararlaştırılmıştır.	
		Dışişleri Vekâletine K: Maliye " Ekonomi ve Ticaret" Gümrük ve Tekel " Neşriyat ve Müd.U.Md.ne	
		Türkiye Cumhuriyeti ile İsrail Devleti Hükûmeti arasında imzalanan 4 Temmuz 1950 tarihli Ödeme Anlaşmasına Ek Protokolün tasdiki hakkındaki İcra Vekilleri Heyeti kararnamesiyle ilişkilerinin suretleri sunulmuş tur.	
		Dışişleri, Maliye, Ekonomi ve Ticaret, Gümrük ve Tekel Vekâletlerine yazılmış ve Resmî Gazeteye verilmiştir.	
		Başvekil yerine Müsteşar	

No. [9]

Başvekilin Devlet Matbaası

EK 12 TÜRKiYE-İSRAİL TEKNİK İŞBİRLİĞİ ANLAŞMASI
YETKİ BELGESİ
18 TEMMUZ 1964

T. C. BAŞBAKANLIK KANUNLAR VE KARARLAR Tetkik Dairesi	Yazan memur :	Dosya No : 101-29	TEKİT	
	Yazı tarihi : 1 1	Gidiş No : 3210	Edilecek	Edildi
	Beyaz eden : <i>H. Safak</i>	tarihi : 18 7 1964		
	Beyaz tarihi : 1 7 1964	Ekleri :		
	Karşılaştırılanlar :			
Kararname Tasarı	No :			

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Kararname

Memleketimizle İsrail Plânlama Teşkilâtlarını istihdaf eden ve İsrail Elçiliği ile mektup teatisi suretiyle akd^{edilmek} ~~olunarak~~ olan Teknik İşbirliği Anlaşmasını Hükümetimiz adına imzalaması husu-^{ade geçen Bakanlar} sunda Dışişleri Bakanlığının yetkili kılınması; 29/6/1964 tarihli ve 733.240-II.İKT-5/256 sayılı yazısı üzerine, 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 1 inci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 7 / 7 /1964 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Dışişleri Bakanlığına K.
Devlet Plânlama Teşkilâtı Müst.

.....eden Teknik İşbirliği Anlaşmasını Hükümetimiz adına Bakanlığınızın imzalaması hususunda Dışişleri Bakanlığının yetkili kılınması sunulmuştur. hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararnamesinin suretinin sunulduğunu arz ederim.

Eki:
1-Kararname sureti.

Dağıtım:
..Müsteşarlığına.

Başbakan adına
Müsteşar y.

3.7.1964
H. Safak

7
7.7.1964
CP

M. 2-7-1964
1600

907

EK 13 BM FİLİSTİN UZLAŞTIRMA KOMİSYONU
KARARIYLA KURULACAK ORTA DOĞU İKTİSADİ
TETKİK HEYETİ VAZİFELENDİRMESİ

DEVLET ARŞİNLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ CUMHURİYET ARŞİNİ		T.C. BAŞBAKANLIK MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ .....K.Madürlüğü		ÖZETİ : DEVLET ARŞİNLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ CUMHURİYET ARŞİNİ 3778/55 76-1411	
Gelen evrakın No.	Tarihi	Karar			
Yazan Memur	5.9.1949	Birleşmiş Milletler Filistin uzlaştırma Komisyonunun 23/Agustos 1949 tarihli kararı gereğince kurulacak olan Orta Şark İktisadî Tetkik heyetinde memleketimize tahsis edilmiş olan Başkan vekilliğine ,maaş ve tahsisatı Birleşmiş Milletler Teşkilâtınca verilmesi üzere ,Bayındırlık Bakanlığı Elektrik İşleri Etüd Dairesi Umum Müdürü Cemil Gökçen'in teyini Dışişleri Bakanlığının 1/9/1949 tarihli ve 48996 sayılı yazısı üzerine Bakanlar Kurulunca 12/9/1949 tarihinde kararlaştırılmıştır.			
Yazı tarihi	5.9.1949				
Beyaz eden	21.2				
Beyaz tarihi	6.9.				
Karşılaştıranlar	21.2				
Dosya No.					
Gidiş No.					
Ekleri	6/3436				
Sevk tarihi					
Kaydeden	20-9-49	Dışişleri Bakanlığına Maliye Bakanlığına Bayındırlık Bakanlığına			
Not :		Kurulacak olan ~~Birleşmiş Milletler~~ Orta Şark İktisadî Tetkik heyetinde memleketimize tahsis edilmiş bulunan Başkan vekilliğine Bayındırlık Bakanlığı Elektrik İşleri Etüd Dairesi Umum Müdürü Cemil Gökçen'in teyini hakkındaki Bakanlar Kurulu kararının sureti sunulmuştur. Dışişleri ,Maliye ve Bayındırlık Bakanlıklarına yazılmıştır.			
[No 9]		Başbakan Yerine Müsteşar			

EK 14 TÜRKiYE-İSRAİL 18 MART 1960 TARİHLİ
ANLAŞMAYA EK PROTOKOL 11 NİSAN 1964

T. C.
B A Ş B A K A N L I K
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ

K A R A R N A M E

Sayı: 6/ 2965

Ek

4

21/2/1964 tarihli ve 6/2712 sayılı Kararname ile verilen yetkiye dayanılarak, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile İsrail Devleti Hükümeti arasındaki 18/Mart/1960 tarihli Ticaret Anlaşmasına ek olarak 1964-1965 devresi ticarî mübadelelerimizi tanzim etmek üzere 23 Mart 1964 tarihinde Kudüste imzalanan ilişik Protokol ve eklerinin (1/4/1964 tarihinde yürürlüğe girmek üzere) onaylanması; Ticaret Bakanlığının 2/4/1964 tarihli ve 121-31/4395 sayılı yazısı üzerine, 31.5.1963 tarihli ve 244 sayılı Kanunun 3 ve 5 inci maddelerine göre, Bakanlar Kurulunca 11/4 /1964 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

030 18 01 22 9

Dosya No:

70-69

5/6

Başbakan

Devlet Bakanı ve
Başh. Yardımcısı

Devlet Bakanı

Devlet Bakanı

Devlet Bakanı

Adalet Bakanı

Millî Sayınma Bakanı

İçişleri Bakanı

Dışişleri Bakanı

Maliye Bakanı

Millî Eğitim Bakanı

Bayındırlık Bakanı

Ticaret Bakanı

Sağ. ve Sos. Y. Bakanı

Güm. ve Tekel Bakanı

Tarım Bakanı

Ulaştırma Bakanı

Çalışma Bakanı

Sensiyi Bakanı

Emir ve Tahk. Kay. Bakanı

Turizm ve Taniatna Bakanı

İmar ve İskân Bakanı

Köy İşleri Bakanı

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile İsrail Devleti Hükümeti arasındaki 18 Mart 1960 tarihli Ticaret Anlaşmasına Ek Protokol

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile İsrail Devlet Hükümeti temsilcileri, iki memleket arasında mer'iyette bulunan 18 Mart 1960 tarihinde imzalanan Ticaret Anlaşmasına ekli listeleri gözden geçirmek maksadile 2 Mart ile 23 Mart 1964 tarihleri arasında Kudüs'te toplanarak aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır.

Madde :1

İsrail'e ihracı derpiş olunan Türk malları "A" listesinde ve Türkiye'ye ihracı derpiş olunan İsrail malları işbu Protokol'e merbut "B" listesinde tadat olunmuşlardır.

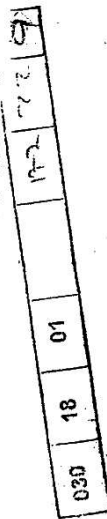
Madde : 2

1 nci maddede tadat olunan "A" ve "B" listeleri 1 Nisan 19 ilâ 31 Mart 1965 tarihleri arasında yürürlükte kalacaktır.

Kudüs'te 23 Mart 1964 tarihinde Fransızca iki aslî nüsha olarak tanzim edilmiştir.

Selçuk İnan
Türkiye Cumhuriyeti
Hükümeti adına

Eitan Ezrachi
İsrail Devleti Hükümeti
adına

"A" L İ S T E S İ

İsrail'e ihraç olunacak Türk malları

Sıra No	Madde ismi	Miktar (ton olarak)	Kıymet U.S.A. \$
1	Tütün	800	
2	Pirolar ve sigaralar		10.000
3	Likörler		10.000
4	Pamuk	3.000	
5	Pamuklu mensucat		P.M.
6	Çadır ve çadır bezi		P.M.
7	Yün	250	
8	Tiftik	200	
9	Keçi kılı	100	
10	Kuru üzüm (sultana)	1.000	
11	İncir (kuru)	1.000	
12	Fındık	300	
13	Ceviz	60	
14	Badem	50	
15	Antep fıstığı	15	
16	Frik (kuru)	30	
17	Elma (kurutulmuş)	20	
18	Kayısı (kuru)	20	
19	Kestane	150	
20	Pestil	5	
21	Balıklar (lakerda dahil)		500.000
22	Balık yağı		3.000
23	Kurutulmuş çiroz		P.M.
24	Zeytinyağı	200	
25	Şeker	P.M.	
26	Lokum		P.M.
27	Dondurulmuş et ve canlı hayvanlar	2.000 PA.	
28	Burçak	100	
29	Pirinç	3.000	
30	Mercimek	1.500	
31	Beyaz fasulye	1.000	
32	Soya fasulyesi	3.000	
33	Bakla	100	
34	Bezelye	100	
35	Akdarı	4.000	
36	Nohut	1.500	
37	Kepek	3.000 PA	
38	Keten tohumu	1.000	
39	Kendir tohumu	100	
40	Susam	500	
41	Küspe	2.000	
42	Hardal tohumu		2.000
43	Haşhaş tohumu		2.000
44	Hintyağı tohumu		3.000
45	Deriler	1.000	

./.

030	18	01	177	22	9

Sıra No	Madde ismi	Miktar (ton olarak)	Kıymet U.S.A.\$
46	İnşaat kerestesi	30.000 M3.	
47	Demir cevheri	50.000	
48	Krom cevheri		4.000.000
49	Çinko cevheri	5.000	
50	Manganez cevheri	20.000	
51	Antimuan cevheri	1.500	
52	Diatomit	50	
53	Borasiit	20.000	
54	Amyant		100.000
55	Kükürt	P.M.	
56	Manyezit	250	
57	Barit	250	
58	Maden kömürü	P.M.	
59	Linyit	P.M.	
60	Grafit	250	
61	Kaolin	1.000	
62	Talk	1.000	
63	Zımpara	P.M.	
64	Siyah kehribar		1.000
65	Sünger taşı	P.M.	
66	Lüle taşı	P.M.	
67	Hacıbektaş taşı	P.M.	
68	Kreozot	P.M.	
69	Benzol	P.M.	
70	Kolofan	500	
71	Balık ağıları		P.M.
72	Keten elyafı		P.M.
73	Kemik ve boğnuzlar	1.500	
74	Kazein		2.000
75	Deri mamulağı		P.M.
76	Palamut hılasası (valekx)	400	
77	Palamut	500	
78	Sinema filimleri		10.000 PA.
79	Soğan	750	
80	Sığaia yağı	250 Kg.	
81	Gülyağı		P.M.
82	Keten yağı		2.000
83	Badem yağı		2.000
84	Koionya		P.M.
85	Anason		5.000
86	Çam fıstığı		2.000
87	Kimyon		2.000
88	Mahlep		2.000
89	Sahlep		2.000
90	Safran		2.000
91	Sumak		2.000
92	Günlük		2.000
93	Zerdeçal		2.000

./.

030	13	01	177	229

"B" L İ S T E S İ

Türkiye'ye ihraç olunacak İsrail malları

Sıra No	Güm.Ta.ve İst.No.	Madde ismi	Kıymet USA \$
1	01.05 04.05.20 06.01	Damızlık kümes hayvanları Damızlık yumurtalar Çiçek soğanları vesaire (Tarım Bakanlığının müsaadesile)	10.000 PA
2	12.01.60 12.03.20 12.03.30 12.03.49 12.03.59 12.03.10	Tohumluk çiğit Her nev'i çiçek tohumu Her nev'i ağaç tohumları Diğer sebze tohumları Sair tohumluk tane ve meyvalar Şeker pancarı tohumu (Tarım Bakanlığının müsaadesile)	5.000
3	13.03.40	Yalnız pektin	10.000
4	15.10.10	Sınaî yağ asitleri	40.000
5	27.10.20	White spirit	75.000
6	28.01.30 28.33	Bron Bromürler ve oksibromürler, bromatlar ve perbromatlar, hipobromitler	15.000
7	28.04.20	Necip gazlar	10.000
8	28.17.10	Sodyum hidreksit (kostik soda)	100.000 PA
9	28.22 28.42.16 28.42.42 28.34 29.13	Manganez oksitleri Potasyum karbonat Yalnız saf tebeşir (tıbbî müstahzarat şanayii için) İyodürler ve oksiiyodürler, iyodatlar ve periyodatlar Setonlar ve sairleri	20.000
10	28.25	Titan oksitleri	50.000
11	28.40	Fosfitler, hipofosfitler ve fosfatlar	30.000
12	28.38.19 28.38.79	Yalnız saf bakır sülfat (göztaşı) Diğerleri	1.000

./.

030	18	01	177	22	9

Sıra No	Güm.Ta.ve İst.No.	Madde İsmi	Kıymet USA. \$
13	28.38.43	Potasyum sülfat	300.000 PA
14	28.42.11	Sodyum bikarbonat	1.000
15	28.42.42	Prespite kalsiyum karbonat	2.000
16	28.46	Boratlar ve perboratlar (Boraks hariç)	5.000
17	28.47.50	Kromatlar	10.000
18	28.54.10	Perhidrol	5.000
19	29.02	Hidro karbürlerin halojenli müstakları	10.000
20	23.07	Vitaminler, anbitiotikler, izminebal maddeler, hayvanları hastalıklardan koruyucu maddelerle sair yem katkı maddeleri	P.M.
21	29.14	Monoasitler ve sairleri (asetik asit hariç)	100.000
22	29.16	Asit-alkoller vesairleri	40.000
23	29.31	Kükürtlü organik bileşikler(karbon sülfür hariç)	3.000
24	29.38	Provitaminler ve vitaminler	25.000
25	29.42.22-34	Alkoloidler, tuzları,eterleri, esterleri vesair müstakları	15.000
26	30.02 30.03.18 30.03.21	Serumlar, mikrop aşılı vesairleri Enstülinler Oral antidiyabetikler (Sağlık Bakanlığı müsaadesile)	15.000
27	28.03	Nebati karalar (Carbon Black) ve diğerleri	200.000
28	29.44 30.03.11	Antibiotikler Yalnız alüminyum monostearate'lı prokain penisilin 13 Kloromisetin ve müstakları 14 Oreomisin ve terramisin ve müstakları 15 Para-amino salisilik asit ve tuzları 16 İzonikotinik asit, hidrazit ve müstakları 17 Tiosemikarbazit ve müstakları 29 Diğerleri 40 İkinci sınıf müstahzarlar 50 Üçüncü sınıf müstahzarlar	40.000 ./.

030	18	01	177	22	9

ARŞİV KAYNAKLARI

- (BCA), Hariciye Bakanlığı Hususi Kalem Müdürlüğü, 03010-11073616, 24 Ocak 1945.
- (BCA), Başbakanlık Hususi Kalem Müdürlüğü, 94526, 28 Temmuz 1947.
- (BCA), 03018 0102118 1083, Başbakanlık Devlet Arşivi, (Bk) EK 7, Şubat-1949.
- (BCA) Muamelat Umum Müdürlüğü, 3/8403, 76-1180, 18 Şubat 1949.
- (BCA), Dış İşleri Bakanlığı Protokol Umum Müdürlüğü, 03013194210, 14 Kasım 1949.
- (BCA), Dış İşleri Bakanlığı Zat İşleri Dairesi, 22990/ 030111210372, 26 Kasım 1949.
- (BCA), Dış İşleri Bakanlığı, 030101631424, 04 Temmuz 1950.
- (BCA), Dış İşleri Bakanlığı Umumi Kâtip İktisadi İşleri, 030101631624, 04 Temmuz 1950.
- (BCA), Dış İşleri Bakanlığı, Ticaret ve Ticari Anlaşmalar D.U.M., 74489/339, 030101631424, 25 Temmuz 1950.
- (BCA), Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü, 6/1682, 14 Mayıs 1952.
- (BCA), Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü, 03018011312510.
- (BCA), Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü, 6/1662, 27 Mayıs 1953.
- (BCA), Dış İşleri Bakanlığı, Ticaret ve Ticari Anlaşmalar D.U.M, 61695/358, 4/5946, 17 Ekim 1953.
- (BCA), Muamelat Umum Müdürlüğü, 6/3327, 05 Kasım 1953.
- (BCA), Başvekalet Muamelat Umum Müdürlüğü, 6/3202, 27-719, 13 Kasım 1953.
- (BCA), Dış İşleri Bakanlığı, Ticaret ve Ticari Anlaşmalar D.U.M, 67741, 22 Aralık 1953.
- (BCA), Dış İşleri Vekaleti, 67741, 22 Aralık 1953.
- (BCA), Muamelat Umum Müdürlüğü, 6/180, 25 Aralık 1953.
- (BCA), Hariciye Vekâleti Üçüncü Daire Reisliği, 82333/149, 17 Mayıs 1954.
- (BCA), Başbakanlık Muamelat Müdürlüğü, 6/1713, 25 Mayıs 1954.
- (BCA) Muamelat Umum Müdürlüğü, 6/1968, 23 Haziran 1954.
- (BCA), CHP Grup Başkanvekilliği, 030014225214.
- (BCA), 03001352153, 24 Şubat 1955.
- (BCA), Hususi Kalem Müdürlüğü, 03001352152, 18 Şubat 1955.
- (BCA), Hususi Kalem Müdürlüğü, 030015229.
- (BCA), Başvekâlet Hususi Kalem Müdürlüğü, 03001352154, 25 Şubat 1955.
- (BCA), Başvekalet Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, 4/4637, 23 Mart 1955.
- (BCA), Başvekalet Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi Reisliği, 27-23/1428, 03 Mayıs 1955.
- (BCA), Dış İşleri Bakanlığı, 0300152815, 15 Eylül 1955.
- (BCA), Hariciye Vekaleti Protokol Umum Müdürlüğü, 42172/435, 27 Aralık 1955.
- (BCA), Dış İşleri Vekaleti Umumi Katiplik Kalemi, 030016309, 17 Nisan 1956.
- (BCA), Örfi İdare Kumandanlığı Kurmayı, 735/8115, 03001383528, 03 Mayıs 1956.
- (BCA), Başvekâlet Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi Reisliği, 105-112, 2973, 4/7844, 18 Ağustos 1956.

(BCA), Dış İşleri Vekaleti Umumi Katiplik Kalemi, 0300133015, 11 Ekim 1956.
(BCA), 0300163122, 03 Kasım 1956.
(BCA), Başvekalet Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, 76-195, 4/8576, 26 Aralık 1956.
(BCA), 030011338623, 22 Ocak 1957.
(BCA), Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü, 6/1369, 28 Nisan 1957.
(BCA), Dış İşleri Bakanlığı, 030011278273, 25 Mart 1958.
(BCA), Dış İşleri Bakanlığı, İsrail Büyükelçiliği/ L'ambassadeur D'Israel "Personelle et Confidentielle", 030011268142, 08 Ocak 1958.
(BCA), Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, 6/2965, 70-69, 0301801177229, 11 Nisan 1964.
(BCA), Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, 6/2822, 101-26, 0301801176156, 14 Mart 1964.
(BCA), Dış İşleri Bakanlığı İktisat Dairesi Genel Müdürlüğü, 733.240-İKT-5/256, 4/60152881, 29 Haziran 1964.
(BCA), Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, 101-29, 18 Temmuz 1964.
(BCA), İç İşleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Önemli İşler, 030017245411, 31 Ağustos 1964.
(BCA), Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, 6/3668, 27-287/1301, 03010011805713, 17 Eylül 1964.
(BCA), Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, 6/4064, 148/17, 03001182779, 14 Aralık 1964.
(BCA), Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, 6/5367, 70-10/1344, 0301801021856119, 08 Ekim 1965.
(BCA), Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, 6/6760, 97-58/36, 0301801021875016, 21 Temmuz 1966.
(BAC), Dış İşleri Bakanlığı, 0301113234017, 4/15914, 8365, 31 Ekim 1966.
(BCA), Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, 6/10598, 70-123/1324, 0301802..., 14 Ağustos 1968.
(BCA), Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi, 6/9673, 70-23/334, 03018...02216188, 29 Şubat 1968.
(BCA), Başbakanlık Özlük ve Yazı İşleri Genel Müdürlüğü, 12644-6521, 4/13012-6402, 0301113944717, 18 Eylül 1973.
(BCA), Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi Başkanlığı, 7/12430, 114-126/1715, 08018010235716015, 06 Eylül 1976.
(BCA), Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Dairesi Başkanlığı, 7/15780, 018013663920, 16 Ağustos 1977.
(BAC), Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi Başkanlığı, 7/14560, 114-120/2244, ... 3677817, 12 Aralık 1977.
(BAC), Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi Başkanlığı, 7/14559, 114-119/2243, ...18013697816, 12 Aralık 1977.
(BCA), Dış İşleri Bakanlığı, Mısır Büyükelçiliği evrakı, 0300112681114.

RESMÎ YAYINLAR

TBMM Tutanak Dergisi, C:17, B:56, T:3, 16 Mart 1949.
TBMM Zabıt Ceridesi, İ:48, C:2, T:1, 24 Şubat 1955.
TBMM Zabıt Ceridesi, İ:51, C:1, T:1, 27 Şubat 1955.
TBMM Zabıt Ceridesi, İ:1, C:10, T:3, 01 Kasım 1959.
TBMM Zabıt Ceridesi, İ:46, C:4, T:3, 25 Şubat 1957.
TBMM Zabıt Tutanakları, İ:47, C:3, T:3, 25 Şubat 1960.
TCKurucu Meclisi Tutanak Dergisi, C:2, B:20, O:1, 14 Temmuz 1961.-----
Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C:10, B:27, T:2, 09 Ocak 1963.
TBMM Tutanak Dergisi, C:34, B:38, T:4, 13 Ocak 1965.
TBMM Tutanak Dergisi, C:2, B: 28, T:1, 27 Aralık 1965.
TBMM Tutanak Dergisi, C:17, B:109, O:1, 29 Mayıs 1967. -----
TBMM Tutanak Dergisi, C:18, B:113, O:1, 05 Haziran 1967.-----
TBMM Tutanakları Dergisi, C:18, B:114, T:2, 07 Haziran 1967.
TBMM Tutanakları Dergisi, C:18, B:115, T:2, 08 Haziran 1967.
TBMM Tutanak Dergisi, C:5, B:122, O:1, 22 Mart 1978. ----
TBMM Tutanak Dergisi, C:6, B:105, O:1, 03 Temmuz 1974.-----
TBMM Tutanak Dergisi, C:12, B:88, T:2, 12 Haziran 1975.
TBMM Tutanak Dergisi, C:16, B:119, T:3, 06 Ağustos 1980.
TBMM Tutanak Dergisi, C:16, B:128, T:3, 03 Eylül 1980.
Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C:40, B:63, O:1, 25 Mayıs 1967. -----
Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C:11, B:69, T:2, 28 Mayıs 1963.
Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C:11, B:70, T:2, 30 Mayıs 1965.
Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C:42, B:82, T:6, 06 Temmuz 1967.
Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C:31, B: 23, T:5, 23 Aralık 1965.
Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C:40, B:66, T:6, 06 Haziran 1967.
Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C:21, B:76, T:3, 16 Haziran 1964.
Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C: 18, B:14, T:14, 17 Aralık 1974.
TC Resmi Gazete, S: 14668, 27 Eylül 1973.
Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, C:1, B:21, O:1, 21 Aralık 1981.
Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, C:4, B:51, O:1, 09 Şubat 1982.

American Foreign Policy, 1950-1955 Basic Documents, Volume, Department of State Publication 6446, General Foreign Policy Series 117, Washington, DC: Government Printing Office, 1957.

Barutçu, Faik A., TBMM Tutanak Dergisi, Birleşim 19, Oturum 1, 19 Aralık 1951.
Broadcast to the Nation by Prime Minister Meir, Volumes 1-2: 1947-1974, 06 Ekim 1973.

CIA, "Weekly Summary: The Middle East/Israel", CG WS 77-025, 24 Temmuz 1977.

CIA, Soviet Policy and the 1967 Arab-Israeli War, CAESAR XXXVIII/64, 16 Mart 1970.

CIA. (28 Kasım 1947). The Consequences of The Partition of Palestine. ABD.

CIA, “Canal Seizure Exposes Neutralism”, 2 Ağustos 1956, 1230 GMT-T, s.1.

CIA, “Military Capabilities of Israel and the Arab States”, EO 12958, NLJ 04-53, 50a, 26 Mayıs 1967.

CIA, “Turkish Reaction to President’s Johnson’s Letter to Prime Minister Inonu”, E0 12958, 98-63/10a, 06 Haziran 1964.

İsmet İnönü- Truman Mektupları. (1949). T.B.M.M. Tutanak Dergisi Dönem:8, Toplantı:3, Cilt:19, Birleşim:84, 305-306.

Israeli Foreign Ministry, Vol: 1-2: 1947-1974, 26 Mayıs-1 Haziran 1967; exchange-of-letters-between-kosygin-and-Eşkol-Mayıs-Haziran-1967.

Report of the Commission of Inquiry Into the Events at the Refugee Camps, 08 Şubat 1983.

Telegram 4055 from Amman, 5 Haziran 1967; Foreign Relations of the United States, 1964-1968, Vol: XIX, Arab- Israeli Crises and War, 1967.

National Archives, Nixon Presidential Materials, NSC Files, Kissinger Office Files, Box 139, Country Files, Middle East, Secretary Kissinger’s Trip to Middle East, 5–10 Kasım 1973.

Lyndon B. Johnson: “Messages to the President of Turkey and to the President and Vice President of Cyprus.,” Aralık 26, 1964, by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project. <http://www.presidency.ucsb.edu>.

The Golan Heights Law-5742-1981, 14 Aralık 1981; <http://mfa.gov.il>.

Dwight D. Eisenhower: “Letter to Prime Minister Ben-Gurion of Israel on Decision to Withdraw Behind Armistice Lines”, Mart 2, 1957.

Council, U. N. (16 Mayıs 1948). Cablegram Dated 15 Mayıs 1948 Addressed to the Secretary- General by the Secretary-General of the League of Arab Sates. United Nations Security Council.

Department of State Bulletin, Vol. L., No.1282, 20 Ocak 1964.

Department of State, Central Files, 682.87/1–145, Foreign Relations of the United Nations, 1955-1957, Near East Region, Iran, Iraq, Volume: XII, Washington, 14 Ocak 1955.

Department of State, Central Files, POL 23-8 CYP.

Department of State, W. 8.-1.

Department of State, Washington, 876N.01/5-1448, 14 Mayıs 1948.

Exchange of Messages Between the President and Prime Minister Menderes of Turkey Concerning the President's Forthcoming Visit to Ankara, 17 Kasım 1959, Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project. <http://www.presidency.ucsb.edu/>.

F.O. 371,115490, V 1073/216B, 01 Mart 1955.

F.O. 371,115490,V 1073/216D, 09 Mart 1955.

Foreign Relations of the United States, 1964-1968, Vol: XIX, Arab- Israeli Crises and war, 1967.

Harold P. Ford, “William E. Colby as Director of Central Intelligence 1973-1976”, President Nixon and the Role of Intelligence in the 1973 Arab-Israeli War, Richard Nixon Presidential Library and Museum, Yorba Linda, CA, 30 Ocak 2013.

Johnson Library, National Security File, Country File, Middle East Crisis, Vol. III. Secret.

Landau, J. M. (1979). Johnson's 1964 Letter to İnönü And The Greek Lobbying At The White House. Jerusalem: Hebrew University of Jerusalem, Leonard Davis Institute for International Relations.

Lyndon B. Johnson: "Messages to the President of Turkey and to the President and Vice President of Cyprus", 26 Aralık 1964.

Press Conference by Defence Minister Moshe Dayan, Volume 1-2: 1947-1974, 06 Ekim 1973

Statement to the General Assembly by Foreign Minister Golda Meir, V: 1-2 1947-1974, 17 Ekim 1965.

Resolution 478 -1980- on Jerusalem- 20 Ağustos 1980 and Foreign Ministry reaction- 21 Ağustos 1980- and the Cabinet reaction- 24 Ağustos 1980.

Resolution of the Islamic foreign ministers- Fez- 20 Eylül 1980/
<http://mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/MFADocuments/Yearbook>.

Statement to the Knesset by Prime Minister Meir, The Yom Kippur War and Aftermath, Volumes 1-2: 1947-1974, 22 Ocak 1974.

Telegram 050944Z from COMSIXTHFLT to Amman, 5 Haziran 1967.

Telegram From the Embassy in Israel to the Department of State, 08 Kasım 1973.

Telegram 4055 from Amman, 05 Haziran 1967.

The Yearbook of United Nations 1956, Part 1 Section 1: Political and Security Questions, Chapter 1: Questions concerning the Middle East.

The Yearbook. (1947-1948). Political and Security Questions. The Security Council: United Nations.

The Yearbook of The United Nations, "The Suez Canal Question (Temmuz-Ekim), 1956.

The Yearbook of the United Nations, 1965, Part 1: The United Nations, Section 1: Political and Security questions, Chapter 12: The situation in Cyprus.

The Yearbook of the United Nations, 1975, "Zionism".

The Yearbook of the United Nations, 1981, "The Status of Jerusalem".

The Yearbook of the United Nations, 1982, "Massacre in the Beirut Area".

KİTAPLAR

A History of Modern Egypt and Anglo-Egyptian Relations, 1.-1. C. (1954). New York: Praeger.

Abadi, J. (2004). Israel's Quest for Recognition and Acceptance in Asia: Garrison State Diplomacy. London: Frank Cass.

- Ahmad, F. (2007). Bir Kimlik Peşinde Türkiye. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Almog, O- Watt, D. C. (2003). Britain, Israel, and the United States, 1955-1958: Beyond Suez. London: Frank Cass.
- Arcayürek, C. (1995). Darbeler ve Gizli Servisler. Ankara: Bilgi.
- Armaoğlu, F. (2017). Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988). İstanbul: Kronik.
- Atilhan, C. R. (1969). 31 Mart Faciası. İstanbul: Aykurt Neşriyat.
- Baban, C. (2009). Politika Galerisi. İstanbul: Timaş.
- Bayraktar Ör, Ç. (2016). Zoraki Demokrasi. İstanbul: İyi Kitap.
- Bengio, O. (2004). The Turkish-Israeli Relationship: Changing Ties of Middle Eastern Outsiders. New York- Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Biger, G. (2004). The Boundaries of Modern Palestine, 1840-1947. London: Routledge.
- Bligh, A. (2003). The Israeli Palestinians: An Arab Minority in the Jewish State . London: Frank Cass.
- Bregman, A. (2000). Israel's Wars, 1947-93. London: Routledge.
- Caplan, N. (1997). Operation Alpha and the Failure of Anglo-American Coercive Diplomacy in the Arab-Israeli Conflict, 1954-1956. London: Frank Cass.
- Cleveland, W. (2015). Modern Orta Doğu Tarihi. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Codispoti, J. M. (2000). Star and Crescent Turco Israeli Partnership in a Tough Neighborhood. Alabama: Maxwell Air Force Base.
- Çufalı, M. (2012). Türk Parlamento Tarihi (1945-1950) TBMM-VIII. Dönem II. Cilt: Denetim Faaliyetleri ve Dış İlişkiler. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- Dawisha, A. (2005). Arab Nationalism in the Twentieth Century: From Triumph to Despair. Princeton, NJ.: Princeton University Press.
- Divine, R. A. (1981). Eisenhower and the Cold War. Oxford: Oxford University Press.
- Doğrul, Ö. R. (1948, Ocak 3). Ortaşarkın Göbeğinde Bir Sovyet Volkanı. Cumhuriyet.
- Doron, D. P. (1997). The Government and Politics of Israel. Boulder, CO: Westview Press.
- Drory, Z. (2004). The Israel Defence Force and the Foundation of Israel. London: Frank Cass.
- Dursunoğlu, A. (2005). Stratejik İttifak: Türkiye- İsrail İlişkilerinin Öyküsü. İstanbul: Anka Yayınları.

- Eayrs, J.-E. (1964). *The Commonwealth and Suez: A Documentary Survey*. London: Oxford University Press.
- Ed., P. D. (1982). *Siyonizm ve Irkçılık*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları (s. 3-10). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- El-Hasan, H. A. (2010). *Israel or Palestine? Is the Two-State Solution Already Dead? A Political and Military History of the Palestinian-Israeli Conflict*. New York: Algora.
- Eroğul, C. (2014). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Eshed, H. (2005). *Reuven Shiloah - the Man Behind the Mossad: Secret Diplomacy in the Creation of Israel*. Oxon-NY: Frank Cass.
- Ferris, J. (2013). *Nasser's Gamble: How Intervention in Yemen Caused the Six-Day War and the Decline of Egyptian Power*. Princeton, NJ.: Princeton University Press.
- Freedman, R. O. (1979). *World Politics and the Arab-Israeli Conflict*. New York: Pergamon Press.
- Gawrych, G. W. (2000). *The Albatross of Decisive Victory: War and Policy between Egypt and Israel in the 1967 and 1973 Arab-Israeli Wars*. Westport, CT.: Greenwood Press.
- Gilbert, M. (2008). *Israel: A History*. London: Black Swan.
- Gordis, D. (2014). *Menachem Begin The Battle for Israel's Soul*. New York: Random House.
- Gurion, D. B. (1954). *Rebirth and Destiny of Israel*. New York: Philosophical Library.
- Hallberg, C. W. (1931). *The Suez Canal: Its History and Diplomatic Importance*. New York: Columbia University Press.
- Heathcote, A. L.-N. (1963). *Peace-Keeping by U.N. Forces, from Suez to the Congo*. New York: Frederick A. Praeger.
- Hussein, M. S. (1975). *Arabs & Israelis: A Dialogue*. New York: Holmes & Meier.
- Israelyan, V. (1995). *Inside the Kremlin during the Yom Kippur War*. University Park, PA.: Pennsylvania State University Press.
- T. John, R. S. (1960). *The Boss: The Story of Gamal Abdel Nasser*. New York: McGraw-Hill.
- Karaveli, O. (2010). *Görgü Tanığı: Bir Gazetecinin Sıradışı Anıları*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Karsh, E. (2003). *Israel: The First Hundred Years. Volume: 4*. London: Frank Cass.
- Kürkçüoğlu, P. D., *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)*. Ankara: Barış Kitap.

- Kürkçüoğlu, Ömer- M. F. (2008). “Orta Doğu'yla İlişkiler”. E.-B. Oran içinde, Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar (s. 620). İstanbul: İletişim.
- Laqueur, W. Z. (1959). The Soviet Union and the Middle East. New York: Praeger.
- Lea, D. (2002). A Survey of Arab-Israeli Relations 1947-2001. London: Europa.
- Lesser, F. S.-I. (2003). Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty. Santa Monica, CA.: Rand.
- Liebman-, M. R. (2008). İsrail İkilemi: Solcu Yahudiler Arasında Bir Tartışma. İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- Liel, A. (2001). Turkey in the Middle East: Oil, Islam, and Politics. Boulder, CO.: Lynne Rienner.
- Ma'oz, M. (1995). Syria and Israel: From War to Peacemaking. Oxford: Clarendon Press.
- Marshall Cavendish. (2005). History of World War II. Volume: 2. New York: Marshall Cavendish.
- Masalha, N. (2000). Imperial Israel and the Palestinians: The Politics of Expansion. London: Pluto Press.
- Medding, P. Y. (1990). The Founding of Israeli Democracy, 1948-1967. New York: Oxford University Press.
- Melek Fırat-Ömer Kürkçüoğlu (2002), Orta Doğu'yla İlişkiler Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar. İstanbul: İletişim.
- Migdal, B. K.-J. (2003). The Palestinian People: A History. Cambridge, MA.: Harvard University Press.
- Monroe, E. (1963). Britain's Moment in the Middle East, 1914-1956. Baltimore, MD.: Johns Hopkins Press.
- Morris, B. (1997). Israel's Border Wars, 1949-1956: Arab Infiltration, Israeli Retaliation, and the Countdown to the Suez War. Oxford: Clarendon Press.
- Morris, B. (2004). Benny Morris, The Birth of the Palestinian Refugee Problem Revisited, 1947- 1949. New York: Cambridge.
- Palestine, E. F. (1947). Palestine: A Study of Jewish, Arab, and British Policies. Volume: 1., New Haven, CT: Yale University Press.
- Pappe, I. (2007). Modern Filistin Tarihi. Ankara: Phoenix.
- Podeh, E. (2002). The Arab-Israeli Conflict in Israeli History Textbooks, 1948-2000. Westport, CT: Bergin and Garvey.
- Primakov, Y. (2010). Rusların Gözüyle Orta Doğu. İstanbul: Timaş.
- Promise, P. a., & Creamer, a. E.-O.-D. (1946). Palestine: Problem and Promise; an Economic Study. Washington, DC.: Public Affairs Press.

- Rabinovich, I. (2004). *Waging Peace: Israel and the Arabs, 1948-2003*. Princeton, NJ.: Princeton University Press.
- Reich, B. (1995). *Securing the Covenant: United States-Israel Relations after the Cold War*. Westport, CT. : Praeger.
- Sander, O. (1998). *Türkiye'nin Dış Politikası*. İstanbul: İmge Yayınevi.
- Sander, O. (2016). *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sander, O. (2017). *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Schoenbaum, D. (1993). *The United States and the State of Israel*. New York: Oxford University Press.
- Sheffer, G. (1996). *Moshe Sharett: Biography of a Political Moderate*. Oxford: Oxford University.
- Stoessinger, J. G. (1976). *Henry Kissinger: The Anguish of Power*. New York: Norton.
- Tanyu, H. (1958). *Niçin Komünist Oluyorlar?* Ankara: Serdengeçti Neşriyatı.
- Mustafa Tarakçı (2010), *Kıbrıs Barış Harekatı*, İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Ülman, P. D.-P. (1993). *Olaylarla Türk Dış Politikası*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Wagner, H. L. (2007). *Anwar Sadat and Menachem Begin: Negotiating Peace in the Middle East*. New York: Chelsea House.
- Walt, J. J.-S. (2017). *İsrail Lobisi ve Amerikan Dış Politikası*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Yavuz, M. (1994). *İkicilik (Duality) Türk- Arap İlişkileri ve Filistin Sorunu 1947-1994*. F. Sönmezoğlu içinde, *Türk Dış Politikasının Analizi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Yetkin, Ç. (1995). *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika, 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül’de Amerika’nın Yeri*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Yılmaz, İ. N. (2014). *TBMM Başkanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Yücel, M. S. (2001). *Demokrat Parti*. İstanbul: Ülke Kitapları.
- Zürcher, E. J. (2012). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: 2012.

MAKALELER

- Alpkaya, G. (1991). Türkiye Cumhuriyeti, İslam Konferansı Örgütü ve Laiklik. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 55-68.
- Asmussen, J., (Ocak 2007). "Terrorism in Cyprus-The Grivas Diaries", Journal of Cyprus Studies C:13, Vol. 13, No. 32, 2007, s.1-5.
- Ayhan, V. (Kasım 2010). "Geçmişten Geleceğe Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri". Ortadoğu Analiz, 25-35.
- Bali, R. N. (Şubat 2004). "Azınlıkların Demokrat Parti Sevdası, Celal Bayar'ın Amerika Ziyareti". Toplumsal Tarih, 14-21.
- Beinin, J.- Hajjar, L. (Şubat 2014). "Palestine, Israel, and the Arab-Israeli Conflict A Primer". Middle East Research & Information Project, s. 1-16.
- Biron, P. J. (1955, Ocak 28). "Ben Gurion's Comeback". Bnai Brith Messenger, s. 22.
- Bozkurt, A. (Eylül-Ekim 2016). "Monarşiden Cumhuriyete: 1958 Irak Darbesi". Orta Doğu Analiz, 40-42.
- Bromberg, M. S. (1948, Nisan 22). "There is Definetely a Union Between the Haganah and Irgun Forces". The Sentinel, s. 131.
- Büktaş, B. (1961). "Asvan Barajı: Mısır İçin Büyük Bereket Ve Refah Kaynağı". Beynelminel Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi İnşaat Bölümü Konferansları. s. 14-17.
- Chalfond, L. (1975, Ağustos 04). "How Israel Fits Into The Jigsaw of Soviet Power". The Times, s. 12.
- Columbia, Encyclopedia The. (2016). "World War II". The Columbia University Press.
- Coşal, Ö. S. (1952, Eylül 13). "Yunan Protestosu ve Orta Doğu". Cumhuriyet, s. 3.
- Coşar, Ö. S. (1956, Ağustos 19). "Türkiye ve Süveyş". Cumhuriyet, s. 3.
- Daver, A., "Dış Emniyetle İlgili İki Haber", Cumhuriyet, 06 Ağustos 1951, s. 1.
- Dursun, D. (1992). "Bandung Konferansı". DİA, C:5, s. 55-56.
- Epstein, A. K. (1948, Eylül 30). "Chaim Weizmann: The First President Of Israel". The Sentinel, s. 18-33.
- Eroğlu, H. (1960). "Türkiye - Amerika Birleşik Devletleri İkili İşbirliği Antlaşması". The Turkish Yearbook of International Relations, s. 23-64.
- Fishbein, J. I. (1955, Mart 10). "The Peace Is Still The Issue!". The Sentinel, s. 9.
- Friedman, M. (1958, Temmuz 31). "Foreign Policy of U.S. Mayis Help Hinder Jewish State". The Sentinel, s. 8.

- Ford, H. P. (2013, Ocak 30). "William E. Colby as Director of Central Intelligence 1973-1976". President Nixon and the Role of Intelligence in the 1973 Arab-Israeli War, s.15-27.
- Gilmour, D. (1996). "The Unregarded Prophet: Lord Curzon and The Palestine Question". Journal of Palestine Studies, s.60-68.
- Hughes, M. (2010). "From Law and Order to Pacification: Britain's Suppression of the Arab Revolt in Palestine, 1936-39". Journal of Palestine Studies, s. 6-22.
- Hogan, M. (Winter 2001). "The 1948 Massacre at Deir Yassin Revisited". The Historian, s. 309.
- Horowitz, D. (1964, Temmuz 03). "Behind The Scenes At The United Nations Cyprus: Threat to Peace". Bnai Brith Messenger, s. 10-27.
- Horowitz, D. (1964, Ağustos 21), "Behind The Secenes: Makarios Pro-Arab Stand Imperils Israel", Bnai Brith Messenger, s.18-28.
- Horowitz, D. (1967, Aralık 15). "The Legal Case For Israel". Bnai Brith Messenger, s. 24-26.
- İnan, A. (Ağustos 2013). "Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı ve Türkiye-Irak İlişkileri (1973-2011)". Orta Doğu Analiz, s. 68-85.
- İpekçi, A. (1964, Haziran 10). "Durum: Türk-Amerikan Münasebetlerinde Dönüm Noktası", Milliyet, s.1.
- Karaman, M. L. (1996). Filistin. Diyanet İslam Ansiklopedisi, s. 89-103. Cilt???
- Khalidi, W. (Sonbahar 2009). The Hebrew Reconquista of Palestine: From the 1947 United Nations Partition Resolution to the First Zionist Congress of 1897. Journal of Palestine Studies, s. 24-42.
- Less, G. S. (1952, Kasım 21). "Revolution in Middle East". Bnai Brith Messenger, s. 2.
- Lev, Y. (1964, Eylül 10). "Nasser, Makarios Link Greek-Turkish Dispute With Palestine Squabble". The Sentinel, s.36.
- Piri, M. (1960, Nisan 18). "Le Monde'a göre Menderes'in Moskova Ziyareti", Cumhuriyet, s.3.
- Piri, M. (1960, Temmuz 14). "İnkılap Hükümetinin Dış Politikası", Cumhuriyet, s.3.
- Penney, M. T. (2013, Ocak 30). "Intelligence and the 1973 Arab-Israeli War", President Nixon and the Role of Intelligence in the 1973 Arab-Israeli War. Richard Nixon Presidential Library and Museum, s. 7-14.
- Pirinççi, F. (2010). Ferhat Pirinççi, "Ortadoğu'da Silahlanması İlk Kontrol Girişimi: Üçlü Deklarasyon", Orta Doğu Özel Sayısı, İssue 2010, s. 377, History Studies, 375-392.
- Sağlam, K. (1965, Ocak 05). "Dünden Bugüne: Türk- Sovyet İlişkilerinde Yeni Safha", Cumhuriyet, s.3.

- Sander, O. D. (1979). "Türkiye'nin Batı Bağlantısı ABD ve Türkiye". Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C:34, S:1, s. 63-86.
- See, Jay J. (1954, Mart 05). "Another Thing, too", Bnai Brith Messenger, s. 4.
- Shay, S. (2008). "The Israeli Evaluation of the Soviet Position on the Eve of the Six Day War". B. M. (Ed)Yaacov Ro'i içinde, The Soviet Union and the Haziran 1967 Six Day War. Washington, D.C.-Stanford: Stanford University Press, s. 122-144.
- Shlaim, A. (Mayıs 1999). "Israel, the Great Powers, and the Middle East Crisis of 1958". Journal of Imperial and Commonwealth History, s. 177-192.
- Sirmen, A. (1975, Haziran 30). "Makarios ve Araplar". Cumhuriyet, s. 3.
- Smolar, B. (1947, Ekim 09). "Key to United Nations Decision on Palestine Rests With Unpredictable and Over-Cautious Slav Bloc". The Sentinel, s. 10.
- Stone, I. F. , "What the Turks Fear Most?". (1947, Nisan 29). The Palestine Post, s. 4.
- Nachmani, A. (1998). "The Remarkable Turkish-Israeli Tie". The Middle East Quaterly, s.19-29.
- Nadi, N. (1952, Aralık 03). "Doğru Bir Tez". Cumhuriyet, s. 1-3.
- Nadi, N. (1959, Ekim 25). "Yeni Dünyadan Kısa Notlar". Cumhuriyet, s. 1-5.
- Ostrovsky, V. (Nisan-Mayıs 1999). "Capture of Kurdish Rebel Leader Ocalan Recalls Mossad Collaboration With Both Turkey, Kurds". Washington Report, 60-102.
- Öztürk, T. E. (2011, Temmuz 18). "Yeni dönem Türkiye-ABD İlişkileri: Fırsatlar ve Riskler", TASAM, s. 1-38.
- Taner, S. S. (1947, Aralık 22). "Arabistan ile Amerika Arasındaki İşbirliği". Cumhuriyet, s. 2.
- Türkmen, İ. (2010). "Türkiye Cumhuriyeti'nin Orta Doğu Politikası". Bilgesam, 1-37.
- Zukerman, W. (1950, Ağustos 17). "Highlights Of The News". The Sentinel, s. 5.
- "Orta Doğu Arap Ülkelerinde Bunalım". Théma Larousse, s. 296.
- "Arab Borders Raids". (1953, Nisan 24). Bnai Brith Messenger, s. 1.
- "Ben Gurion Given Confidence Vote by Israel Knesset". (1957, Mart 01). Bnai Brith Messenger, s. 2.
- "Ben Gurion Gives Israel's Views to Ike". (1956, Kasım 09). Bnai Brith Messenger, s. 4.
- "Ben Gurion in Ferventplea on Withdrawal". (1957, Ocak 25). Bnai Brith Messenger, s.1.
- "How World Jewry Reacted the Birth of Israel?". (1948, Mayıs 20). The Sentinel, s.2.

“Londra Konferansı'nda Muharrem Birgi'nin Nutku”. (1956, Ağustos 18). Ayın Tarihi, Sayı:273, s. 115.

“Türkiye-İsrail İlişkileri”. (Ekim 2011). Stratejik Düşünce Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Koordinatörlüğü, s. 1-60.

Ayın Tarihi, S:274, Eylül 1956.

Ayın Tarihi, 07 Ekim 1979.

Dünya Tarihi Ansiklopedisi. (1991). İstanbul: Milliyet.

İDA, 05 Ekim 1964.

Dış İşleri Bakanlığı Belleteni, S: 32, Mayıs 1967.

Dış İşleri Bakanlığı Belleteni, S:33, Haziran 1967.

Dış İşleri Bakanlığı Belleteni, S:34, Temmuz 1967.

SÜRELİ YAYINLAR

Aberdeen Press and Journal, 18 Haziran 1945; 28 Temmuz 1950.

Akşam, 30 Mart 1949, 03 Mart 1954.

Belfast News-Letter, 05 Ocak 1950.

Bnai Birth Messenger; 05 Mart 1954. ; 02 Nisan 1954; 14 Aralık 1956; 07 Haziran 1957; 16 Ağustos1957; 01 Mart1958; 04 Nisan 1958; 09 Mayıs 1958; 11 Mart 1960; 25 Ağustos 1961; 10 Kasım 1961; 23 Şubat 1962; 17 Temmuz 1964; 30 Eylül 1966; 26 Mayıs 1967; 30 Haziran 1967; 25 Ağustos 1967; 15 Eylül 1967; 15 Aralık 1967; 19 Ekim 1973; 24 Ocak 1975; 01 Ağustos 1975.

Cumhuriyet, 03 Kasım 1947; 19 Kasım 1947; 28 Kasım 1947; 03 Ocak 1948; 01 Şubat1955.; 02 Nisan 1955; 29 Kasım1955; 23 Aralık 1956; 10 Ekim 1959; 13 Ekim 1959; 17 Ekim 1959; 30 Aralık 1959; 26 Kasım 1962.; 04 Mayıs 1963; 11 Haziran 1964; 02 Ağustos 1964.; 04 Ocak 1965; 08 Nisan 1966; 24 Mayıs 1967.; 26

Mayıs 1967; 29 Mayıs 1967; 30 Mayıs 1967; 01 Haziran 1967; 06 Haziran 1967; 11 Haziran 1967; 14 Haziran 1967; 01 Temmuz 1967; 02 Temmuz 1967; 26 Haziran 1970; 26 Temmuz 1970; 06 Ağustos 1970; 30 Eylül 1970.; 25 Aralık 1973; 15 Ocak 1974; 25 Şubat 1974; 17 Haziran 1975; 23 Haziran 1975; 20 Kasım 1977; 27 Ağustos 1980; 05 Aralık 1980; 21 Şubat 1981; 28 Mart 1981; 16 Aralık 1981; 11 Ağustos 1981; 07 Mart 1981; 22 Ağustos 1981; 02 Temmuz 1982; 23 Eylül 1982; 15 Ekim 1982; 23 Haziran 2015

Daily Mirror, 23 Mart 1939.

Derry Journal, 23 Haziran 1941.

Dundee Courier, 27 Eylül 1947; 08 Aralık 1947.

Dundee Evening Telegraph, 30 Haziran 1945; 06 Ağustos 1945.

Framlingham Weekly News, 28 Kasım 1925.

Hiçbirşey (דבר), 07 Ekim 1979.

Hürriyet, 30 Temmuz 2004; 13 Ocak 1966; 30 Eylül 2001.

Ma'ariv, 05 Ekim 1979.

Milliyet, 8 Ağustos 1959; 10 Ekim 1959; 27 Mart 1960; 12 Nisan 1960; 30 Ağustos 1964; 19 Ocak 1965; 29 Aralık 1965; 01 Haziran 1967; 04 Haziran 1967; 06 Haziran 1967; 07 Haziran 1967; 15 Haziran 1967; 25 Eylül 1969; 18 Mayıs 1971; 31 Temmuz 1973; 22 Şubat 1974; 25 Şubat 1974; 17 Haziran 1975; 19 Ocak 1976; 20 Eylül 1976; 29 Eylül 1977; 09 Ekim 1977; 25 Mart 1979; 11 Mayıs 1979; 05 Ekim 1979; 30 Temmuz 1980; 31 Temmuz 1980; 29 Ağustos 1980; 03 Aralık 1980; 24 Ocak 1981; 29 Ocak 1981; 15 Aralık 1981; 15 Nisan 1982.; 06 Haziran 1982; 17 Haziran 1982; 02 Temmuz 1982; 06 Ağustos 1982; 20 Eylül 1982; 05 Ekim 1982; 15 Ekim 1982; 25 Aralık 2016.

Muhafız (על המשמ), 09 Haziran 1967; 12 Haziran 1967.

Sel (הצפה), 23 Mayıs 1967; 06 Haziran 1967; 12 Haziran 1967.

Sunday Post, 30 Kasım 1947.

The New York Times, 06 Ocak 1957.

The Palestine Bulletin, 22 Aralık 1929.

The Palestine Post, 26 Kasım 1947; The Palestine Post, 29 Aralık 1947; The Palestine Post, 31 Mart 1949.

The Scotsman, 03 Temmuz 1922; The Scotsman, 20 Şubat 1948; The Scotsman, 04 Haziran 1948; The Scotsman, 01 Haziran 1950.

The Sentinel, 29 Temmuz 1954; The Sentinel, 18 Temmuz 1957; The Sentinel, 27 Şubat 1958; 06 Mart 1958; 04 Mayıs 1961 ; 05 Nisan 1962; 26 Temmuz 1962; 29 Kasım 1962; 04 Nisan 1963.; 11 Nisan 1963; 20 Şubat 1964; 27 Mart 1964.; 25 Haziran 1964; 12 Kasım 1970; 27 Aralık 1973; 24 Temmuz 1975; 13 Ocak 1977; 20 Ocak 1977.

The Times, 14 Mayıs 1948; 29 Mart 1949; 25 Nisan 1950; 01 Ocak 1953; 20 Ağustos 1956; 21 Ağustos 1956; 28 Eylül 1962; 20 Mayıs 1966; 29 Mayıs 1967; 04 Haziran 1967; 10 Haziran 1967; 05 Temmuz 1967; 29 Mayıs 1969; 30 Eylül 1970; 20 Kasım 1977; 21 Kasım 1977; 04 Eylül 1980; 03 Aralık 1980; 26 Mart 1982; 07 Ekim 1982; 17 Kasım 1982.

Ulus, 30 Mart 1949.

Western Morning News, 26 Ocak 1950.

Zafer, 01 Ağustos 1958; Zafer, 23 Ocak 1950.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://history.state.gov/milestones/1969-1976/arab-israeli-war-1973>.
<http://www.israel.org/MFA/ForeignPolicy/MFADocuments/Yearbook1>.
<http://mfa.gov.il>, Israeli Foreign Ministry, V: 1-2: 1947-1974, 26 Mayıs-1 Haziran 1967.
<https://history.state.gov/milestones/1953-1960/eisenhower-doctrine>.
<http://www.mfa.gov.il/mfa/mfa-archive/1950-1959>.
<http://users.ox.ac.uk>.
<https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf>.
www.bbc.com.
www.presidency.ucsb.edu.
www.shalom.com.tr.
www.tanks-encyclopedia.com/coldwar/UK/FV-4200_Centurion.
<http://www.jewishvirtuallibrary.org/exchange-of-letters-between-kosygin-and-eshkol-Mayıs-Haziran-1967>.
<https://israelipalestinian.procon.org/sourcefiles/ispaldoc1983.pdf>.
http://avalon.law.yale.edu/20th_century/balfour.asp.
<http://www.encyclopedia.com>.
<http://www.sixdaywar.co.uk/timeline-concise.htm#Mayıs15>.
<https://history.state.gov/historicaldocuments>.
http://www.archives.gov.il/archivegov_eng/publications/electronicpirsum/israel-turkey/israel-turkeyintroduction.htm.
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.
http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm.
<http://jcs.emu.edu.tr/past.html>.
<http://www.archives.gov.il>.
<http://www.jewishvirtuallibrary.org/exchange-of-letters-between-kosygin-and-eshkol-Mayıs-Haziran-1967>.
<http://avalon.law.yale.edu>.
http://avalon.law.yale.edu/20th_century/balfour.asp .
<http://www.charles-de-gaulle.org/pages/l-homme/dossiers-thematiques/1940-1944-la-seconde-guerre-mondiale/l-appel-du-18-juin/documents/l-appel-du-18-juin-1940.php>.

<http://www.jewishvirtuallibrary.org/turkey-israel-relations>.
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.
<http://www.nytimes.com/learning/general/onthisday/bday/0225.html>.
<http://www.presidency.ucsb.edu>.
<http://www.un.org/Depts/dpi/palestine/ch2.pdf>.
<http://www.unicankara.org.tr/filistin/2.html>.
http://www.zionism-israel.com/zionism_ungromyko.htm.
<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v19/d139>, Foreign Relations of the United States, 1964-1968, V: XIX, Arab- Israeli Crisis and War, 1967.
<http://www.jewishvirtuallibrary.org/exchange-of-letters-between-kosygin-and-Eşkol-Mayıs-Haziran-1967>.
<https://www.britannica.com/event/Camp-David-Accords>.
<http://knisset.gov.il/laws/special/eng/BasicLawJerusalem.pdf>.
<http://www.unitednationscharter.com/p/israeli-ambassador-herzogs-response-to.html>.
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.
<http://www.parliament.uk/about/how/publications/government/>.
<http://unispal.un.org>.
<http://www.pmo.gov.il/English/History/PastPMM/Pages/ArielSharon.aspx>.
<http://www.wrmea.org/1999-Nisan-Mayıs/capture-of-kurdish-rebel-leader-ocalan-recalls-mossad-collaboration-with-both-turkey-kurds.html>.
<http://www.texaco.com>.
https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx.
[http://mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/MFADocuments/Yearbook/ Security Council](http://mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/MFADocuments/Yearbook/SecurityCouncil).
[http://www.merip.org/sites/default/files/Primer_on_Palestine-Israel\(MERIP_February2014\)final.pdf](http://www.merip.org/sites/default/files/Primer_on_Palestine-Israel(MERIP_February2014)final.pdf).

TEZLER

Demir, Y. (2007). “1960-1980 Yılları Arası Türkiye’nin Orta Doğu Politikası”. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.